

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ЎРТА МАХСУС, КАСБ-ХУНАР ТАЪЛИМИ
МАРКАЗИ**

**М.ХУДОЙБЕРДИЕВА.,А.ХУДОЙБЕРДИЕВ.,
Ш.ОТАХОНОВ**

**МАХСУЛОТЛАР СИФАТИНИ
СТАНДАРТЛАШТИРИШ ВА МЕТРОЛОГИЯ
АСОСЛАРИ**

Касб-хунар коллежлари учун ўқув қўлланма

3-нашр

ТОШКЕНТ –“ИЛМ ЗИЁ” - 2012

УДК: 664 (075)

65.431

X87

Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими илмий-методик бирлашмалари фаолиятини мувофиқлаштирувчи Кенгаш томонидан нашрга тавсия этилган

Ушбу ўқув қўлланмада махсулот сифати, унинг истеъмолчи саломатлиги, ҳаёти ҳамда атроф-муҳитга безарарлиги мезонларига қўйиладиган давлат талаблари, стандартлаштиришнинг мақсади, вазифалари, категориялари, турлари ва махсулотларни кодлаштириш, улар сифат кўрсаткичларини бошқаришнинг ҳуқуқий тамойиллари ёритилган.

Шунингдек, “Умумий овқатланиш” йўналиши бўйича махсулот ишлаб чиқариш учун зарур бўлган норматив хўжжатлар, стандартлар, техник шартлар ишлаб чиқиш услублари ҳақида маълумот берилган

Такризчи:

О.Ф.Сафаров –Бухоро озиқ-овқат ва енгил саноат технологиялари институти илмий ишлар бўйича проректори, техника фанлари доктори, профессор;

С.Х.Икрамова –Мирзо Улуғбек номли технология касб-хунар коллежининг ўқитувчиси

ISBN 978-(9943-16-045-3

“Илм-Зиё” нашриёти уйи, 2005 йил
“Илм-Зиё” нарийёти уйи, 2012йил

КИРИШ

Ўзбекистоннинг мустақил тараққиёт стратегияси, ўзбек халқининг буюк давлат барпо этиш борасидаги мақсадлари ва миллий истиқлол мафкурасининг моҳиятини талабалар қалби ва онгига сингдириш таълим-тарбиянинг асосий мақсадидир. Қўйилган вазифалардан келиб чиққан ҳолда, касб-хунар коллежлари учун малакали муҳандис-педагоглар тайёрлаш жараёнида таълим мазмунини миллий истиқлол ғоялари билан тўлдириб бориш лозим бўлади. Бозор иқтисодиёти шароитида мустақил ишлашга лаёқатли, юқори малакали ва рақобатбардош кадрларни тайёрлаш, уларни Ватанга фидойилик руҳида тарбиялаш олий таълимнинг асосий вазифасидир.

«Метрология, стандартлаштириш ва сифатни бошқариш» ўқув курси бўйича таълим технологияси маъруза ва семинар машғулотларини ўқитишнинг хорижий мамлакатларда кенг тарқалган илғор педогогик технология қоидалари асосида ишлаб чиқилган.

Ушбу ўқув қўлланманинг таркиби Кириш, фанни ўқитиш технологиясининг концептуал асослари ҳамда маъруза ва семинар машғулотларини ўқитиш технологияларидан ташкил топган.

Таълим технологиясининг концептуал асослари бўлимида «Метрология, стандартлаштириш ва сифатни бошқариш» махсус курсининг Давлат ва эркин бозор муносабатларига асосланган иқтисодиётнинг Стандартлаштириш соҳасидаги Ўзбекистон Республикаси вазирлар маҳкамасининг қарорлари, иқтисодий ва илмий техникавий ҳамкорлик тўғрисидаги баённомалар ички ва ташқи бозорда сифатли маҳсулотлар рақобатгирлигини таъминлаш, бошқарув ва назорат бўлимларини иш фаолиятини ўрганиш, “Истеъмолчиларни ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонунларни”, шунингдек ишлаб чиқарилган маҳсулотлар тўғрисида тўғри ва тулиқ маълумотлар олиш. Инсон ҳаёти, соғлиги ва мол-мулки учун хавфли нуқсонли бўлган товар ишлаб-чиқарувчи ва сотувчининг ғайри қонуний ҳаракатлари туфайли етказилган моддий ва маънавий зарарлар тўғрисида муаммоларини ўрганади ва ушбу курсни ўқитишнинг долзарблиги асосланган, ўқув соатларининг мавзулар бўйича тақсимланиши ҳамда курснинг асосий мазмуни очиб берилган. Шунингдек, таълим технологиясини ишлаб чиқишда қўлланилган асосий қоидалари: таълим усули ва техникаси; ташкил қилиш шакли, воситаси; коммуникация усуллари; берилган маълумотларни назорат қилиш усуллари ва воситалари; баҳолаш ва назорат қилиш тартиблари ёритилган.

Махсус курсни ўқитиш технологияси қуйидаги тартибда ишлаб чиқилган.

- Маъруза машғулотларини олиб боришда кўпроқ кўргазмали, муаммоли, инфармацион ва тематик шаклларига эътибор қаратилган.

- Семинар машғулотларини олиб боришда муаммоли саволларни гуруҳларга бўлинган ҳолда муҳокама қилиш, индивидуал тарзда ишлаш, муаммоли вазиятни кейс-стади усулидан фойдаланиб назарий билимларни амалиётга қўллаш бўйича кўникмалар ва билимларни чуқурлаштиришга қаратилган.

Ушбу таълим технологияси барча олий ўқув муассасаларида, малака ошириш курсларида «Метрология, стандартлаштириш ва сифатни бошқариш» фанини тегишли техник воситалари билан жихозланган аудиторияларда ўқитишга мўлжалланган бўлиб, ушбу фанни ўқитадиган ўқитувчилар учун мўлжаллаб тузилган.

Озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқаришда стандартлаштиришнинг аҳамияти. Европа иқтисодий жамиятига кирувчи 2900 сериядаги минтақавий стандартлар ва ИСО 9001 серияли халқаро стандартлар тўғрисида тушунча. Саноат маҳсулотлари ишлаб-чиқаришда стандартлаштиришнинг аҳамияти. Халқаро ва минтақавий стандартларнинг мавжудлиги.

Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш давлат тизими мавжуд стандартлар категорияси ва турлари. Стандартлаштиришнинг асосий вазифа ва мақсадлари, стандартлаштириш ишларининг ташкил этилиши, меъёрий хужжатлар тоифалари, халқаро ҳамкорлик бўйича асосий қоидалар, стандартлар ва техникавий шартларнинг қўлланилиши, стандартларга ва ўлчов воситаларига қўлланиладиган назарат турлари.

Стандартларнинг тармоқлараро тизимлари ва уларнинг илмий-техника ютуқларига қўшган ҳиссаси. Стандартлаштириш соҳасида халқаро ҳамкорлик. Ўзбекистон республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари иқтисодий ва илмий техникавий ҳамкорлик бўйича ҳукуматлараро комиссияларнинг қарорлари ва ҳамкорлик тўғрисидаги баённомалар. Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш бўйича халқаро ва минтақавий ташкилотлар фаолияти асосида келиб чиқадиган мажбуриятлар. Саноат маҳсулотлари сифатини яхшилашда маҳсулотлар сифатини бошқариш системасининг аҳамияти. Маҳсулот сифатини текшириш ишларини ташкил этиш. Корхоналарда қўлланиладиган назорат турлари. Маҳсулот сифатини аниқлаш усуллари. Маҳсулот сифатини назорат қилиш ва унинг сифатини нормаллаштириш. Маҳсулот сифати ва уни аниқловчи факторлар. Маҳсулотнинг сифат кўрсаткичлари ва уларнинг номенклатураси. Хом ашё ва тайёр маҳсулотларни синаб текшириш усуллари. Ўртача намуналар олиш. Лаборатория назоратининг усули ва вазифалари. Уннинг сув юта олиш хусусиятини аниқлаш. Тайёр қандолатпазлик маҳсулотларини текшириш. Дегустация олиб бориш усуллари. Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасининг қонуни. Товар ҳақида, шунингдек ишлаб чиқарувчи ҳақида тўғри ва тўлиқ маълумот. Товарларни сотиш тўғрисида давлат бошқарувининг кўрсатмаси. Стандартлаштиришнинг асосий қонун қоидалари ва меъёрий хужжатларнинг тоифалари. Давлат граждан ва экспорт эҳтиёжи учун ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларга тегишли талаблар. Норматив хужжатлар системасини яратиш. Маҳсулотлар, жараёнлар ва хизматлар турларини сертификатлаштириш бўйича Ўзбекистон Республикасининг “Маҳсулот ва хизмат турларини сертификатлаштириш ҳақида” ги давлат қонуни.

Импорт маҳсулотларни хавфсизлигини тасдиқлаш тартиблари. Сертификатланган маҳсулот ва уларнинг хавфсизлик талабларига мувофиқлиги. Импорт қилинадиган маҳсулотларни мажбурий сертификатлаштириш. Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизими (РД Уз00036952-005-92). Ўзбекистон Республикасининг давлат метрология хизмати. Метрология хизматининг тузилиши ва асосий вазифалари. Муассасавий метрология хизмати каби мавзуларни қамраб олган.

Ушбу ўқув фанини ўқитишнинг мақсади Ҳозирги кунда озиқ-овқат саноатининг жадал ривожланиши, янги ахборот коммуникацияларини кириб келиши, муҳандис-педагоглар олдида педагогик, психологик билимларга эга, атроф-муҳит муҳофазасини доимий таъминлашга қаратилган масалаларнинг моҳиятини чуқур англаган, экологик тоза технологиялар билан танишган, автоматлаштириш, шунингдек, кам сарф-харажатли арзон, витаминга бой озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчи

технологияларни ўрганган етук мутахассис кадрлар бўлишликни таъминлашдан иборатдир.

«Метрология, стандартлаштириш ва сифатни бошқариш» фанининг асосий вазифалари:

“Метрология, стандартлаштириш ва сифатни бошқариш” фаннини ўрганиш жараёнида талабалар озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб-чиқаришда стандартлаштиришнинг аҳамиятини ; ташқи ва халқаро бозор учун ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг сифатини, Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш давлат тизимидаги мавжуд стандартлар категорияси ва турларини, халқаро минтақавий ёки чет мамлакатларнинг миллий стандартларини давлатимиз ҳудудида ишлатилиши, стандартлаштиришнинг асосий мақсад ва вазифаларини , стандартларнинг тармоқлараро тизимлари ва уларнинг илмий-техника ютуқларига қўшаётган ҳиссаларини ; саноат маҳсулотларини туркумлаш ва уларни кодлаштириш системасини; саноат маҳсулотларини сифатини яхшилашда маҳсулотлар сифатини бошқариш системасининг аҳамияти; истеъмолчиларни ҳуқуқларини ҳимоя қилиниш қонунларини моҳиятини, сертификатлаштиришнинг асосий мақсад ва вазифаларини, Ўзбекистон Республикасининг давлат метрология хизмати вазифалари ва импорт маҳсулотларини хавфсизлигини таъминлаш тартибларини ишлаб-чиқарилаётган маҳсулотларга норматив техник ҳужжатлар ишлаб-чиқишни ва уларни маҳсулотларга нисбатан қўллаш каби мавзуларни ўрганади. .

Мазкур ўқув фанининг асосий мақсади Фаннинг мақсади стандартлаштириш давлат тизими, метрология, сертификатлаштиришнинг назарий ва услубий асослари ҳуқуқий тамойиллари, озиқ-овқат маҳсулотлари сифатини текшириш, назорат қилиш, сертификатлаштириш тартиблари, саноат ва қишлоқ- хўжалиги маҳсулотларини классификациялаш тартиблари, штрихли кодлаш ҳақида маълумотлар, меъёрий техник ҳужжатларни ишлаб чиқиш, кўриб чиқиш, тасдиқлаш, ҳисобга олиш, ҳаракатга кири тиш, қайта кўриб чиқиш ва қўшимчалар киритиш билан боғлиқ масалалар, сертификатлаштиришнинг асосий мақсади ва вазифалари, импорт маҳсулотларининг хавфсизлигини тасдиқлаш тартиблари ҳамда рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқариш тизимини яратиш масалалари, маҳсулот ва хизмат турлари сифатини бошқаришнинг мавжуд тизимлари ҳақидаги маълумотларни ўргатишдан иборатдир.

қуйидаги вазифаларни амалга ошириш белгилаб олинди.

САНОАТ МАҲСУЛОТЛАРИ СИФАТИНИ ЯХШИЛАШДА МАҲСУЛОТЛАР СИФАТИНИ БОШҚАРИШ СИСТЕМАСИНИНГ АҲАМИЯТИ

1. Маҳсулот сифатини текшириш ишларини ташкил этиш.

Ишлаб чиқаришда маҳсулот сифатини назорат қилувчи система мавжуд, унда ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлган ходимлардан ташқари давлат ва жамоатчилик ташкилотлари катнашадилар. Маҳсулотлар сифатини баҳолашда ГОСТ, ОСТ, ТУ, ТШ, технологик кўрсатмалари каби норматив-техник ҳужжатлар, технологик регламентлар ва рецептуралар тўплами қўлланилади.

Ишлаб чиқарилган тайёр маҳсулотнинг сифатини баҳолаш ва назорат қилиш натижаларини ҳисобга олиш, ишлаб чиқаришнинг барча технологик босқичларда узлуксиз амалга оширилади. Белгиланган нормативдан четга чиқиш махсус

журналларда айбдор фамилияси, исми билан бирга кўрилган чоралар қайд этилади. Журнал МЖКК- деб номланиб меҳнат жараёнига қатнашиш коэффиценти шу ном билан юритилади. Режани бажариш ёки ошириб бажариш кўрсаткичларини аниқлашда чиқарилган маҳсулот сифатига қараб маош ва мукофот тайинланади.

Технологик ишлаб чиқаришда ҳар доим қондани бузувчилар тайёр маҳсулотни сифатини бузиб, ишлаб чиқарувчилар лабораторияларда маҳсулот анализлари талабга жавоб бермаса маҳсулотга тушган норозиликлар сони 2-3 та бўлса шу ишчига берилган квалификация разряд 3 ойлик муддат билан камайтирилади ва келтирилган зарар тўла ундириб олинади. Белгиланган нормативдан четга чиқиш холлари махсус журналларда, айбдор фамилияси, исми ва кўрилган чоралар билан бирга қайд этилади.

Корхоналарда қўлланиладиган назорат турлари

Ишлаб чиқаришнинг барча босқичларида маҳсулотлар сифатини назорат қилишни ташкил этиш мақсадида хом-ашёни қабул қилиш учун иш фаолияти ва масъулияти аниқ белгиланган хизмат турлари ташкил этилади. Уларнинг таркиби ва аъзолари сони корхонанинг тури ва штатлар жадвалига боғлиқ бўлади.

Корхонага келтириляётган хом-ашё сифатини назорат қилиш учун таъминот бўйича директор ўринбосари, технологлар, лаборатория ходимлари ва товаршунослар таркибидан иборат бирламчи комиссия ташкил қилинади. Хом-ашёни бирламчи назорат этиш хизмати томонидан маҳсулот сифатини сертификатлар ҳамда норматив техник-хужжатлар асосида лаборант ёки хом-ашёни топширувчининг ишончли кишиси иштирокида текширувдан ўтказилади. Бу пайтда агар лаборатория анализларининг натижалари бўйича жузъий камчиликлар бўлса ёки сифатсиз хом-ашё олиб келинган бўлса, масъул шахс синовлари қайд этиш журнаliga имзо чекади.

Бундай кайдномага асосан хом ашё олиб келувчи томон сифатсиз маҳсулот олиб келганлиги учун масъул шахсга жарима солинади ва ундириб олинади. Агар бу хол кўп марта қайтарилса маҳсулот келтирилиши бўйича тузилган шартнома (1 ой муддат ичида) бекор қилинади. Шу вақт ичида таъминотчи корхонага келтирилган зарарни коплаши ва сифатсиз маҳсулот тайёрлашни тўхтатиши зарур.

Хом-ашёни бирламчи назорат қилиш хизмати қабул қилинадиган маҳсулот сифатига тўла жавобгардир. Ўз вақтида қайтарилмаган сифатсиз маҳсулот, нотўғри тўлдирилган ёки тузилган далолатнома, маҳсулот билан таъминловчи ўз вақтида такдим этилмаган талабнома (иск) санитар қоидаларига ва маҳсулотни сотиш муддати бузилганлиги буларнинг барчаси завод маъмуриятининг бирламчи назорат хизматига салбий таъсир кўрсатади.

Омборхонадаги маҳсулотлар ҳаракатлантирилганда омбор мудирини ёки унинг ўринбосари ва цех бошлиғи томонидан маҳсулотлар сифати бўйича ва норматив-техник хужжатларга асосланган холда қабул қилиниши керак.

Агар қабул қилинадиган маҳсулот сифатини баҳолашда ишлаб чиқариш мудирини, цех бошлиғини ва омбор мудирини ўртасида келишмовчилик келиб чиқса, қабул вақтида корхона раҳбарлари (директор ёки бош мухандис) таклиф этилади. Айбдор шахсга нисбатан чора кўрилади ва хато қилиш журнаliga ёзиб қуйилади.

Технологик жараёнларни оператив назорати цех бошлиғини, ишлаб чиқариш мудирини ва унинг ёрдамчисига юклатилади. Оператив назорат хатога йўл қўйишни ўз вақтида олдини олади.

Оператив назорат-технологик жараёни алоҳида босқичларига органолептик ёки бошқа йўллар билан баҳолашга, хом-ашёни технологик карталар асосида тузилганлигига, технологик режимни текширган холда ва маҳсулот массанинг

чиқишига қараб иш олиб боради ва йўл қўйилган камчиликлар махсус журналда қайд этиб борилади.

Қабул қилиш назорати корхона турига қараб ташкил этилади. Тайёрланган ҳар қайси партиядаги маҳсулотдан органолептик ва физик-кимёвий хусусиятлари бўйича, норматив техник ҳужжатлар асосида ҳамда маҳсулотни чиқиш массасига, упаковкалаш ва тамғалашга қўйиладиган талаблар бўйича назорат олиб борилади. Маҳсулотни физик-кимёвий кўрсаткичлари технологик лабораторияларда анализ қилинади.

Битта сменада ишлаб чиқилган маҳсулотларга уларни сифатини белгиловчи ҳужжат гувоҳнома берилади. Гувоҳнома номерланган алоҳида бланкада расмийлаштирилади. Бу бланка бухгалтерия томонидан берилади ва ишлаб чиқариш тармоғи раҳбари масъулиятига юклатилади. Тайёр маҳсулотни сотишга фақат цех бошлиғи ёки ишлаб чиқариш мудирини томонидан тўлдирилган сифат кўрсаткичли гувоҳнома бўлгандагина рухсат этилади. Экспедитор эса ўзи қабул қилиб олган маҳсулотларини «Товар кўринишига», сақланиш режимига ва муддатига тўла жавобгар шахс ҳисобланади.

Тайёр маҳсулотнинг сифатини баҳолаш масъулияти брокераж комиссияси аъзоларига юклатилади. Брокераж комиссияси аъзолари таркибига ишлаб чиқариш мудирини ёки унинг ўринбосарини, муҳандис-технологик ёки маҳсулот ишлаб чиқариш цехини бошлиғини киритилади. Корхона бўйича бир ойда бир марта маҳсулотларни сифатини баҳолаш бўйича оператив мажлис ўтказилади. Цехларда эса ҳар ҳафтада, ҳар бир ишчининг ишини назорат қилинади. Сифатсиз маҳсулот чиқишини ёки хатарга йўл қўйилса уларнинг ишини қониқарсиз деб баҳоланиб, махсус журналга ёзиб борилади.

Икки йиллик муддатга уч кишидан иборат комиссия тузилади. Бу комиссия аъзолари брокераж ўтказиш ҳуқуқига эга бўладилар. Текширишларда хатога йўл қўйилганлиги аниқланса, у ҳолда икки нусхада текшириш акти тузилади. Брокераж комиссиясининг ишини давлат инспекцияси ходимлари томонидан назорат қилинади. Инспекция ходимлари маҳсулотлар сотувини ва омборхоналарни назорат қилиш ҳамда ўз вақтида сотувга чиқарилган тайёр маҳсулотлар сифатини текшириш ҳуқуқига эгадирлар.

Маҳсулот (товар) сифатини аниқлаш усуллари маҳсулот сифати, одатда ундан ўртача намуна танлаб олиш йули билан аниқланади. Ўртача намунани танлаб олиш жуда муҳим, чунки мана шу намунага қараб, бутун бир партиядаги маҳсулотни сифатига баҳо берилади.

қанча миқдорда намуна танлаб олиши кераклиги ва танлаб олиш усули ҳар қайси маҳсулот учун алоҳида стандартларда келтирилган бўлади.

Органолептик усул. Органолептик услубда текшириш кишининг сезги органлари воситасида олиб борилади. Бу усул билан маҳсулотларнинг хиди, ранги, шакли, ўлчамини, ташқи кўринишини ва қонсистенциясини аниқланади.

Хид-маҳсулотларда бўладиган ва аста-сёкин атроф муҳитга таркалувчи хидли моддалардан келиб чиқади. Маҳсулот узок, вақт туриб қолса ёки ёмон шароитда сақланса, унинг хиди аста-сёкин камайиб боради ёки хатто йўқолиб кетади.

Киши хидни ҳавода жуда кам миқдорда тарқалган ҳолда ҳам сезади. Масалан, 1 л ҳавода граммнинг миллиондан бир улушини миқдорида эфир ёки миллиардан бир улушини миқдорида олтингугурт бўлса ҳам уни сезиш мумкин. Маҳсулотлар рангини улардаги ранг бўёқ моддага боғлиқ. Маҳсулот рангининг ўзгаришига бевосита қуёш нури тушиши туфайли ёки уни юқори ҳароратда сақланиши каби сабаблар таъсир этади.

Маҳсулотнинг шакли типик ва нотирик бўлади. Одатда туғри симметрик шакл типик ҳисобланади. Юмалоқ, овалсимон, чўзинчоқ, цилиндрсимон, қонуссимон, бочкасимон, кўнғироқсимон ва япалоқ шакллар кенг тарқалган.

Ташқи кўриниш маҳсулот сифатини белгилашда катта роль ўйнайди ва маҳсулотнинг сифатлилик даражасини тавсифлайди. Рангнинг хиралашиши, ялтироқлигини йўқотиши ва жилосизланиши маҳсулот сифатини пасайганлигидан далолат беради.

Маҳсулотнинг ташқи ҳолати муҳим бўлиб, у силлик, тўқис нотўқис дўнгсимон, қийшиқ, ғадир-будур ва ҳақозо бўлади. Табиий ташқи ҳолатни йўқотган маҳсулотнинг сифати албатта пасаяди.

Маҳсулот қонсистенцияси жихатдан қаттиқ, ярим қаттиқ, ярим суюқ, суюқ, суркалувчи, желесимон, қайишқоқ, қовушқоқ ва бошқача бўлиши мумкин.

Маҳсулотнинг қонсистенцияси билан бирга уларнинг ички структурасига ҳам эътибор берилади.

Маҳсулотларни шишасимон, унсимон, донадор, сочиловчан, майда тортилаган унсимон ва бошқача структуралари бўлади.

Ҳаво, ёруғлик, ҳарорат, қуёш нури ва бошқа омиллар таъсирида маҳсулотнинг қонсистенцияси ва ички структурасида кўпинча катта ўзгаришлар юз беради. Шу ўзгаришлар туфайли маҳсулот сифати пасаяди.

Ҳар қандай маҳсулотнинг, шу жумладан ўртача намуна учун олинганларининг ҳам сифатини баҳолашда унинг ташқи кўриниши назарга олинади.

Агар маҳсулот идишда бўлса, идишнинг стандарт талабларига мувофиқ, келиш-келмаслиги аниқланади: идиш тайёрланган материал, идишнинг ташқи ва ички томонлари қандай ишланганлиги, санитария ҳолати, шакли тамғаланиши ва бошқа кўрсаткичлари синчиклаб ўрганиб чиқилади. Идиш сифатли материалдан тайёрланиши, шаклан туғри ва тоза бўлиши лозим, тўлиқ ва аниқланмаган бўлиши, тамға идишнинг белгиланган жойига учмайдиган бўёқ, билан ёки стандартда кўрсатилган усул билан туширилган бўлиши шарт.

Идиш текширилгач, уни очиқ маҳсулотнинг ташқи кўриниши, шакли, сиртки кўриниши, ранги, қонсистенцияси ва ҳиди текширилади. Шу билан бирга бошқа нуқсонлар ҳам текширилиб, уларни мазкур маҳсулотларни ёки хом-ашёнинг сифатини қанчалик пасайтирганлиги аниқланади. Сўнгра маҳсулотнинг сифат кўрсаткичлари стандартда белгиланган меъёрлар билан солиштирилиб, бу товарнинг бу товарнинг нави белгиланади. Баъзи товарларнинг нави балли баҳолаш усули билан белгиланади. Балли баҳонинг моҳияти шундаки, маҳсулотнинг ҳар қайси сифат кўрсаткичига, унинг муҳимлигига қараб, маълум бир миқдор балл белгиланади. Баллар жамламаси 100 балл баҳода 100 баллни ва 100 балли баҳода ҳар бири 10 баллни ташкил этиши керак. Балларнинг энг кўп миқдори энг муҳим сифат кўрсаткичларига таъм, ҳид ва қонсистенцияга ажаратилади. Нуқсон топилса, балл пасайтирилади, агар маҳсулотни баҳолаш давомида бир органолептик кўрсаткичда бир неча нуқсон топилса, маҳсулотнинг баҳоси жуда ҳам тушириб юборадиган нуқсон бўйича балл пасайтирилади.

Олинган баллар жумласига қараб маҳсулотнинг сорти белгиланади. Кўпинча товарларнинг сифатини аниқлашда дамланган чойнинг ранги, таъми ва ҳўшбуйлиги асосий кўрсаткич ҳисобланади, винонинг сифатини аниқлашда энг муҳим белгилардан бири винонинг ҳўшбўйлигидир.

Мева ва сабзавотлар сифатини баҳолашнинг стандарт усуллари уларнинг йирик майдалиги, шакли, ранги, зарарланиш характери ва даражаси қабилардан иборат.

Органолептик усулнинг устунлиги унинг тез ва қулайлиги ҳамда бир қанча белгиларни асбобсиз ҳам аниқлаш имконини беришидир. Бироқ, бу усул ҳамма вақт ҳам ҳақиқий ахволни аниқ очиб бермайди. Чунки маҳсулотлар сифатини текшираётган кишининг таъм, хид, ранг ва бошқаларнинг жуда нозик хусусиятларни сеза билиши унинг тажрибасига боғлиқ. Шу сабабли маҳсулот ёки хом-ашёнинг сифатини аниқ белгилаш лабораторияда текшириш йўли билан амалга оширилади.

Лаборатория усули. Бу усул ўтказиладиган анализлар турига қараб кимёвий, физикавий, оптик, микробиологик ва биологик турларга бўлинади.

Кимёвий усул билан маҳсулотларнинг хом-ашёларнинг сифати ва миқдори анализ қилинади, улардаги қанд, крахмал, туқима, оксил, ёғ, органик кислоталар, минерал моддалар, сув, тузлар, оғир металллар ва бошқа моддаларнинг бор ёки йўқлиги аниқланади. Тегишли стандартларнинг талаблари, шунингдек, текширилаётган маҳсулотни ишлаб чиқариш рецептураси маълум бўлса, кимёвий анализлар ёрдамида маҳсулотни ишлаб чиқариш, ташиш ва сақлаш пайтида сифатининг бузилиши даражасини аниқлаш мумкин. Сифатни аниқлашнинг кимёвий усуллари текширилаётган маҳсулот стандартида ёки махсус стандартларда баён қилинган.

Физикавий усул. Физикавий усул маҳсулотнинг эриши, кайнаш ва совуш хароратлари, зичлиги, гигроскоплиги, қонсистенцияси, ёпишқоқдиги, чидамлилиги, табиий ҳолати ва бошқа кўрсаткичларни аниқлашга хизмат қилади. Бу кўрсаткичлар хилма-хил асбоблар ёрдамида аниқланади.

Оптик усул. Бу усул маҳсулотларнинг кимёвий таркиби, тузилиши ва турли хоссаларини микроскоп, рефрактометр, поляриметр, колориметр каби асбоблар билан текширишда қўлланилади.

Харорат қонстантаси оддий ёки махсус термометрлар ёрдамида аниқланади.

Маҳсулотларнинг мустаҳкамлиги ва чидамлилигини аниқлаш учун хар-хил усуллар қўлланилади.

Маҳсулот сифатини назорат қилиш

Маҳсулот сифатини назорат қилиш унинг сифат кўрсаткичларини белгиланган талабларга мувофиқлигини текширишдир ва шу асосда маълум қарор қабул қилинади. Техник назоратнинг икки асосий пассив ва актив шакллари мавжуд.

Пассив назоратда маҳсулотнинг сифат кўрсаткичларини у ёки бу норматив ҳужжатлар талабларига мувофиқлиги (ёки мувофиқ келмаслиги) аниқланади, маҳсулот эса ана шу асосда яроқли ёки яроқсиз деб топилади.

Актив назорат усулидан ўлчашлар натижасида норматив ҳужжатлар талабларидан четлашишига олиб келувчи сабабларни тугатиш учун фойдаланилади. Бунда брак маҳсулотнинг пайдо бўлиши қайд қилинибгина қолмай, балки унинг такрорланишининг ҳам олди олинади. Сифатни назорат қилиш, кўзда тутилган мақсадга кўра, келаётган хом-ашё, материаллар, ярим тайёр маҳсулотларни текширишдан иборат бўлган кириш назоратига, технологик жараёнлар кўрсаткичларини назорат қилувчи технологик ёки жорий назоратга ва тайёр маҳсулотни текширишга қаратилган қабул қилиш назоратига бўлинади.

Жорий назоратда технологик жараённинг бориши кузатилади, баҳоланади ва тартибга солинади. Корхоналарда маҳсулот сифатини назорат қилиш ва тартибга солиш (ТНБ) технологик назорат бўлими, стандартлаштириш бўлимлари ва баъзан эса махсус «сифат хизмати» га бирлашган бўлимлар шуғулланади.

Цех бошлиғи ижрочи билан бир қаторда назоратчи ҳам бўлиб ўзи қабул қилиб олган маҳсулот сифати учун жавобгардир. У технологик жараёнларга риоя қилинишини ҳамда ўлчов воситаларининг ишга яроқлилигини кузатиб туриши лозим.

(ТНБ) - Технологик назорат бўлими бошлиғи корхона директориға буйсунади, бироқ юқори рахбарлик органи рахбарияти томонидан ишга тайинланиб, ишдан озод қилинади. ТНБ таркибида ташқи қабул қилиш бюроси, цех назорати бюроси, назорат текширув пункти бўлган марказий ўлчов лабораторияси, техника бюроси ва инспекторлар группаси ташкил қилинади.

Цех назорати бюроси бошлиғи, катта назоратчи ва назорат бошлиғи цехда чиқарилган маҳсулотлар сифатини назорат қилишни таъминлайдилар, цех бошлиғидан маҳсулотлар сифатини яхшилаш бўйича тадбирларнинг ўз вақтида бажарилишини талаб қиладилар ва уларнинг амалга оширилишида қатнашадилар. Рахбар барча нарсани назорат қилолмайди, назорат қилувчи ходимлар ишини ва ишчиларнинг ўз-ўзини назорат қилишини бажара олмайди албатта. Шунинг учун рахбар назоратнинг унча катта бўлмаган миқдордаги энг муҳим нуқталарини (иш жойида бўладиган жараёнларни маҳсулотлар турларини) танлаб олиши керак.

Корхоналарда ташкил этилган ва бош муҳандис томонидан бошқариладиган сифат бўйича доимий комиссиялар маҳсулотни нуқсонсиз тайёрлаш бўйича қўлланилаётган тадбирлар ҳақидаги цех бошлиқларининг ҳисоботини тинглайди. Ҳозирги кунда назоратнинг самарали ва рационал ташкил этилган режаларисиз юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш учун курашиш мумкин эмас.

Комиссиясига раислик қилади, сифатни ошириш бўйича тадбирлар ишлаб чиқаришни таъминлайди ва ҳамда уларнинг бажарилишини назорат қилади. Цех бошлиғи маҳсулотлар ЦНБ текширувидан ўтгандан кейингина уларни цехдан чиқариб юборишга рухсат беради.

Ўз-ўзини назорат қилишнинг сифати ОТК ходимлари томонидан текширилади. Улар биринчи нуқсон аниқланиши биланок маҳсулотни (партияни) қайта текширмай ёки бракка ажратмай қайтариб юборишлари мумкин. Технологик назорат бўлими биринчи топширишда қабул қилинмаган маҳсулотларни иккинчи ва учинчи маротаба кўрсатиш фақат цех бошлиғи ёки корхона директорининг ёзма рухсати билан қабул қилинади. Тузатиб бўлмайдиган нуқсонга эга бўлган маҳсулотлар учун ТНБ томонидан брак тўғрисида акт тузилади.

Иш ҳақи фонди ва моддий рағбатлантириш фонди (шунингдек маҳсулотларни экспорт учун етказиб берганлиги, сифатли ва сифати яхши маҳсулотлар ишлаб чиқарганлиги ва саноат чиқиндиларидан икқиламчи хом-ашё маҳсулотлари ишлаб чиқарилгани учун) ва мукофотлашнинг махсус фондлари маҳсулотлар сифатини оширгани учун ходимларни моддий ва маънавий рағбатлантириш манбаалари бўлиб хизмат қилади. Маҳсулотлар сифатини оширилгани учун уларнинг баҳосига қўйилган устама нархлар ҳисобига олинган фойдадан ажратмалар ходимларни маҳсулотлар сифатини яхшилагани учун рағбатлантиришнинг қўшимча манбаи бўлиб хизмат қилади.

Маҳсулот сифатини нормалаштириш. Маҳсулот сифатини нормалаштиришда режалаштиришда давлат стандартлаштириш тизими муҳим роль ўйнайди. Стандартлар ишлаб чиқаришда олинadиган кўрсаткичларни ўзида белгиланган талаблар билан таққослаш учун эталон хизматини ўтайдиган нормативлардир. Стандартлар маҳсулотлар сифатини бошқариш давлат тизимининг энг муҳим элементи бўлиб маҳсулотнинг сифат кўрсаткичлари, ўлчаш, тамғалаш, кадокдаш, ўраш, ташиш ва сақлашнинг усуллари ва воситалари йиғиндисидир.

Давлат стандарти ЎзРСТ оммавий ва йирик серияли маҳсулотларга давлат ва экспорт аттестациясидан ўтган маҳсулотларга берилади. Хозирда мамлакатда 16000 дан ортиқ стандартларига амал қилинмоқда. Саноатнинг қатор тармоқларида 80-90% маҳсулотлар давлат стандартлари бўйича чиқарилмоқда. Хар йили тасдиқланган давлат стандартларини жорий этишда 2,5 миллиард сўмдан ортиқ. иқтисодий самара олинади.

Тармоқ стандартлари маҳсулотларнинг давлат стандартлаштириш объектлари жумласига кирмайдиган (масалан, серияли ва кичик серияли ишлаб чиқариш маҳсулотларига, чекланган равишда ишлатиладиган маҳсулотларга) типига, турига ва маркаларига нисбатан ҳам қўлланилади. Бунда тармоқ стандартлари фақат мазкур тармоқнинг барча корхона ва ташкилотлар учунгина эмас, балки бу тармоқ маҳсулотини қўллайдиган ёки истеъмол қиладиган бошқа тармоқлар (шартнома тузувчилар, истеъмолчилар) корхона ва ташкилотлари учун ҳам мажбурийдир.

Республика стандартлари-республика вазирликлари корхоналари ишлаб чиқарадиган ва республика миқёсида истеъмол қилинадиган маҳсулотларнинг ўзига хос турларига тааллуқлидир.

Корхоналар стандартлари-фақат шу корхоналарда фойдаланиладиган ва ишлаб чиқариладиган хом-ашёнинг ассортиментига қараб белгиланади. Янги стандартларни тасдиқлашда тайёрловчининг бугунги имқониятлари билан истеъмолчиларнинг талаблари ўртасидаги зиддиятни йўқотишга қаратилади.

Хозирги вақтда стандартларни жорий этиш уларга риоя қилиш ва маҳсулотлар сифатининг давлат томонидан назорат қилинишини бошқаришнинг автоматлаштирилган тизимини (АСГН) яратиш бўйича иш олиб борилмоқда. Бу давлат назорати лабораторияларининг диспетчерлик марказларини, Ўздавстандарт вакилларининг республика бошқарув ҳисоблаш марказларини ва қўмитанинг бош ахборот ҳисоблаш марказларини ўз ичига олувчи уч босқичли тизимдир.

Маҳсулотнинг сифат даражасини оширишни режалаштириш маҳсулотни ўрта сифат категориясидан (олий, биринчи ва иккинчи) бирига киритиш орқали унга баҳо бериш (аттестация қилиш) йўли билан амалга оширилади.

Саноат маҳсулоти сифатини баҳолашнинг ягона тизими (ЕСАКП) давлат тармоқ ва корхона аттестациясини бирлаштиради.

Маҳсулот сифати ва ишлаб чиқариш маданияти

Ишлаб чиқариш маданияти қанча юқори бўлса, маҳсулот сифати шунча юқори бўлади. Ишлаб чиқариш маданияти тушунчаси технологик жараёнларнинг мукамаллик даражасини, ишлаб чиқаришни механизациялаш ва автоматлаштириш даражасини, корхона ишининг бир маромда бориши ҳамда назоратнинг самарали тизимини ташкил этишни ўз ичига олади. Корхонада саноат этикаси талабларига, тозалик ва тартибга риоя қилиш ҳам шулар жумласига киради.

Бевосита ишлаб чиқаришда цехлар ва участкаларда ишлаб чиқариш нуқсонларини йўқотиш уларни олдини олишга қаратилган тадбирлар тизими орқали маҳсулотнинг юқори сифатли бўлиши таъминланади. Бу ишга цех бошлиқлари ва усталар бошчилик қиладилар. Ишлаб чиқаришни рационал ташкил этиш, жумладан маҳсулот тайёрлашда нуқсонларга йўл қўймайдиган технологик жараёнларни ишлаб чиқиш, уларга қатъий риоя қилиш маҳсулот сифатини яхшилаш жараёнида катта рол ўйнайди. Уста технологик жараёнларга риоя қилишни кузатиб боради. Ишчилар ва технологлар жараёнларни такомиллаштириш бўйича систематик равишда иш олиб боради.

Мунтазам равишда юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминлашда технологик жараёнларни такомиллаштириш, автоматлаштириш, эски жихозларни

янгилари билан алмаштириш, жихозларни малакали созлаш катта рол ўйнайди. Усталар ва цех бошлиқлари, ишчилар ва ҳўжалик ходимларининг меҳнати натижалари ҳар куни назорат қилиб борилади.

Маҳсулотлар сифати ишчилар ва хизматчиларнинг малакасига ҳам боғлиқ. Техника тараққиёти малакавий танловнинг ва кадрларни ўқитишнинг даражасини тубдан юксалтиришни талаб қилади. Кўплаб корхоналарда сифат мактаблари ташкил этилган. Бундай мактабларда ишчилар тажрибали муҳандислар раҳбарлигида ўз назарий билимларини оширадилар ва жараёнларни нуқсонсиз бажаришнинг энг рационал усулларини ўрганадилар.

Маҳсулот сифати ва уни аниқловчи факторлар

Маҳсулот сифатини ошириш масаласи ўзининг таркибига кўра мураккаб бўлиб техник, иқтисоди ва ижтимоий аспектларни ўз ичига олади. Сифат масаласи тармоқни индустриал соҳага ўтишида муҳим аҳамият касб этади. Маҳсулотлар сифати янги маҳсулот яратишда шакллантирилади ва меъёрий техник ҳужжатларда акс эттирилади. Бу ҳужжатлар ишлаб чиқаришда, маҳсулотни сақлашда, ташишда ва савдога чиқаришда ўз кучини сақлайди.

Маҳсулот сифатини таъминлаш жараёнини ягона объектив бошқаруви ўзаро боғланган ва бўйсундирилган босқичларда, хом-ашёни қабул қилишдан бошлаб то тайёр маҳсулотни сотишгача бўлган жараёнларда олиб борилади. Шунинг учун меъёрий техник ҳужжатларда кўрсатилган технологик режимга амал қилиш ишлаб чиқарилган маҳсулотлар сифатини барча жараёнларда қаттиқ назорат қилиш керак бўлади.

Юқори сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни таъминлашда техникавий ҳолатни яхшилашга ҳам эътиборни қаратиш керак. Технологик сифат кўрсаткичлари номенклатураси.

Маҳсулотлар сифати ва таркибини тавсифлашда ишончлилик, технологиявийлик, хавфсизлик, стандартлаш, экология, эргономика, патент ҳуқуқи ҳамда хом-ашё, материаллар энергия ташувчилар электр энергияси ва меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланиш каби кўрсаткичлар мажмуидан фойдаланилади.

Тайинлаш танлаш кўрсаткичи маҳсулот таркибини аниқлашнинг асосий функцияси бўлиб, унинг энергетик қийматини, таркибини ва структурасини ҳар хил қўшимчалар қўшиш (оксилли, витаминли, минерал, ароматик моддалар ва бошқалар) йули билан таъминлайди.

Маҳсулот таркиби (оксил, ёғ, углевод ва бошқалар) биологик ва энергетик қиммати билан тавсифланади.

Ишончлилик кўрсаткичи муҳим кўрсаткичлар сонига киради. Кўрсаткичларининг сақланишига амал қилиш ишлаб чиқарувчи томонидан қафолатланган маълум вақтда ва шароитда НТХ ҳужжатларига бўйсинган ҳолда (стандартсиз маҳсулотлар эса санитария меёрлари ва қоидаларига асосан) соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан назорат қилинади.

Эргономик кўрсаткич «Инсон ва маҳсулот» деб аталиб улар ўртасидаги ўзаро боғлиқларни ёритади ва гигиеник, физиологик психологик талабларни ўз ичига олади.

Маҳсулотни сифат кўрсаткичлари

Маҳсулотнинг сифат даражасини катор кўрсаткичлар (баъзан умумлаштирувчи биргина кўрсаткич) ёки маҳсулотни маълум сифат категориясига киритиш орқали характерлаш мумкин. Маҳсулот сифатининг даражасини баҳолаш зарурати режалаштириш ва янги маҳсулот яратиш вариантини танлашда, меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқишда, маҳсулот сифатини назорат қилишда, маҳсулот

сифатини оширганлиги учун ходимларни рағбатлантиришда, сифатни бах олашда ва ахборотлар йиғишни ташкил этишда вужудга келади.

Маҳсулотнинг сифат даражасини баҳолаш натижалари унга тегишли турдаги «Сифат белгиси» ёки категория беришга ҳамда бир вариантдаги маҳсулотнинг сифати бошқа вариантдаги маҳсулот сифатидан юқори ёки паст эканлиги ҳақида қарор қабул қилишга хизмат қилади. Сифат даражасининг миқдорий баҳоси маҳсулот яратиш ва ундан фойдаланиш жараёнларига таъсир кўрсатишнинг энг яхши омилларини белгилайди.

Сифат даражаси кўрсаткичларининг мажмуи, уларни белгилаш ва аниқлаш услубларига, маҳсулот турига ва баҳолаш мақсадига боғлиқ.

Маҳсулот сифати даражасининг оширишни режалаштириш уни уч сифат категориясидан (олий, биринчи ва иккинчи) бирига киритиш орқали унга баҳо бериш (аттестация қилиш) йули билан амалга оширилади. Олий ва биринчи категорияларнинг амал қилиш муддати бир йилдан 3 йилгача бўлиб, категорияларнинг амал қилиш муддати тугагач, маҳсулот қайтадан аттестация қилинади. Олий категорияда маҳсулотнинг сифат кўрсаткичлари республикамиз ва чет элларда фан ва техникада эришилган юксак ютуқларга мос келиши ёки улардан юқори туриши лозим. Биринчи категорияга сифати амалдаги меъёрий ҳужжатларнинг (стандартлар ва техник шартларнинг) ҳозирги замон талабларига жавоб берувчи маҳсулотлар киритилади.

Иккинчи категорияга сифати ҳозирги замон талабларига мос келмайдиган ва ишлаб чиқаришдан олиниши ёки яхшиланиши лозим бўлган маҳсулотлар киритилади. Бундай маҳсулотларнинг техник шартлари қайта қуриб чиқишга муҳтож. Иккинчи сифат категориясига киритилган маҳсулотларни алмаштириш ёки ишлаб чиқаришдан олиб ташлаш белгиланган муддатларда ўтказиладиган сифат аттестацияси натижалари асосида амалга оширилади. Иккинчи сифат категориясига кирувчи маҳсулотларнинг ишлаб чиқаришни ўз вақтида тузатиш масаласи бу маҳсулотга бўлган мавжуд эҳтиёжни анча мукаммал маҳсулотлар ишлаб чиқариш йули билан ҳал этилади.

Маҳсулот сифатини оширишнинг муҳим шарти бракни қисқартириш ёки уни бутунлай тугатишдир. Брак маҳсулот бу фақат бўзилган хом-ашё эмас, балки бу лойихачилар, муҳандис-техник ходимлар ва ишчилар сарфлаган жонли меҳнатнинг йуқолиши ҳамдир. Шунинг учун брак фақат маҳсулотнинг паст сифатлилигини эмас, балки корхоналар ва бевосита тайёрловчилар ишининг сифатини кўрсатади. Брак маҳсулот миқдорининг оз-кўплиги меҳнат ва ишлаб чиқаришнинг ташкил этиш даражасини, ходимлар малакасини ва технологик интизомни акс эттиради, қоидага кўра, нобудгарчиликнинг ҳар қандай кўрсаткичлари сингари, брак ҳажми ҳам режалаштирилмайди.

ХОМ-АШЁ ВА ТАЙЁР МАҲСУЛОТЛАРНИ СИНАБ ТЕКШИРИШ УСУЛЛАРИ

Ўртача намуналар олиш.

Келтирилган хом-ашё, ярим фабрикатлар ва тайёр маҳсулотларнинг сифати технологик жараёнларнинг турри олиб борилаётганлиги ва рецептурага риоя қилинаётгани устидан назоратни технологик санитария, озиқ-овқат олабораториялари амалга ошириб борадилар. Йирик умумий овқатланиш корхоналарида, тайёрловчи фабрикатлар, ресторанлар, ошхоналарда ана шундай лабораториялар ташкил этилган. Умумий овқатланиш илмий-текшириш институтлари томонидан ишлаб чиқилган

ягона назорат усулига асосан маҳсулотлар анализлари қуйидаги қоидалар асосида ўтказилади.

1. Масалликлар, хом-ашё, ярим фабрикатлар ва тайёр маҳсулотларни сифати яхшилигидозалигини текшириш;

2. Ярим фабрикатлар ва хом-ашёларнинг ДС (Давлат стандартлари) ва РТШ(Республика техник шартлари)га тўғри келиш-келмаслигини текшириш.

3. Махсус текширишлар, лактоза миқдорини фритюр ёғ сифати ва бошқаларни аниқлаш;

4. қандолатпазлик цехлари маҳсулотларни текшириш.

Хом-ашё ва ярим фабрикатларни текшириш ишлари 2 хил: органолептик ва лаборатория усули билан олиб борилади. Анализларнинг натижалари журналга киритилади ва омбор ёки қандолатпазлик цехига топшириладиган махсус бланкаларга ёзиб қўйилади. Анализларнинг қанча вақт оралаб ўтказилишини технологик йул-йуриқлари ва лабораторияларнинг махсус графиклари белгилаб қўйилган. Тайёр маҳсулотларни назорат қилишда қандолатпазлик маҳсулотларини текшириш учун ДС ларда кўзда тутилган усуллардан хом-ашёни анализ қилиш эса қайси турдаги хом-ашё учун ДС ларда назарда тутилган усуллардан фойдаланилади.

Маҳсулотлар сифатининг яхшилиги ва технологик жараённинг тўғри ташкил этилганлиги тўғрисида органолептик кўрсаткичларга (маҳсулотнинг мазаси, қонсистенцияси, ташқи кўриниши, хиди) ва бошқаларга қараб анча фикр юритса бўлади. Бу усул катта аҳамиятга эга, чунки маҳсулотларнинг мазаси асосий кўрсаткич бўлиб ҳисобланади. Алоҳида техник шартлар ҳам борки, текшириладиган қандолатпазлик маҳсулотлари органолептик кўрсаткичлари бўйича шу шартларга тўғри келиши керак, тўғри келса-ю мазаси ёмон бўлса, улар бракка чиқарилади.

Маҳсулотларнинг сифатига ҳар томонлама баҳо бериш учун органолептик усул хом ашё қанчалик тўла солинганлигини, маҳсулотларда зарарли моддалар бор йуклиги ва бошқаларни аниқлашнинг имқонини бермайди. Бироқ лаборатория усулларининг нисбатан мураккаблиги ва текшириш усулларини бирга қўллаш мақсадта мувофиқдир, чунки бунда маҳсулотларнинг сифатини тўла туқис аниқлаш мумкин бўлади. Бу текширишлардан ташқари бактериологик ва биологик текшириш усуллари ҳам қўлланилади.

Ўртача намуналар олиш. Хом-ашё, (ўртача тайёр маҳсулотлар ёки ярим фабрикатлар) сифатини аниқлаш учун бир хил хом-ашё ёки тайёр маҳсулотларнинг ҳар бир партиясидан ўртача намуна олинади ва уни қуриб чиқиш ҳамда лаборатория текширишлари асосида хом-ашёнинг маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун тайёр маҳсулотларни эса сотиш учун яроқли ёки яроқли эмаслиги аниқланади. Ўртача намуна деб, дастлаб олинган намунанинг лаборатория текширишлари учун жунатиладиган қисмига айтилади. Лаборатория намунаси деб, ўртача намунанинг текшириш учун олинган қисмига айтилади. Унинг ўртача намунаси турли жойларидан 0,5 кг дан олинади; бу ундан синаш учун маҳсулот пишириб кўриладиган бўлса, намунанинг оғирлиги 2-2,5 кг бўлиши керак. Тайёр маҳсулотларни текшириш учун ўртача намунаси бевосита ишлаб чиқариладиган жойнинг ўзида ёки экспедицияда маҳсулотларнинг турига қараб ҳар хил миқдорларда олинади. Пирожнийлар, ҳар қайси навидан 2 донадан мотокнинг ўзидан олинади. Оғирлиги 400 гр кам маҳсулотлар бутунлигича олинади. Маҳсулотларнинг оғирлиги 400 гр.дан ортиқ, бўлса улар бўлақларга бўлиб, шу бўлақларда ўртача намуна тузилади. Думалоқ, шаклдаги маҳсулотлардан ушбу турдаги маҳсулот учун характерли нақшнинг ҳамма элементларининг ўзида жо қилган иккита сектор кесиб олади. Маҳсулот квадрат ёки тўғри бурчак шаклида бўлса, уни диагонали

бўйлаб кесилади ва қарама-қарши турган қисми олинади. Олинган намуналар зич беркитиладиган ёки босиб киритиладиган резинка тикимли тоза куруқ шиша банкаларга солинади. Анализни бажариш муддати маҳсулот сифатининг яхшилигини текширишда кўпи билан 1-2 соат, хом-ашёнинг тўла тушганини текширишда 3-4 кун керак бўлади. Умумий овқатланиш корхоналаридан олинган қандолатпазлик ва ошпазлик маҳсулотларининг ҳамма намуналарига 2 нусхада акт тузилади: уларнинг бири лабораторияга юборилади, бири жавобгар шахсга берилади ва маҳсулотларни ҳисобдан чиқариш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Лаборатория назоратининг усули ва вазифалари келтирилган хом-ашё, ярим фабрикатлар ва тайёр маҳсулотларнинг сифати, технологик жараённинг тўғри олиб борилаётгани ва рецептурага риоя қилинаётгани устидан назоратни технологик санитария озиқ-овқат лабораториялари амалга ошириб борадилар. Йирик умумий овқатланиш корхоналарида; тайёрловчи фабрикалар, ресторанлар, ошхоналарда, ана шундай лабораториялар ташкил этилган. Умумий овқатланиш илмий текшириш институти ягона назорат усуллари ишлаб чиққан бўлиб санитария озиқ-овқат лабораториялари ана шулардан фойдаланиб, қуйидаги анализларни ўтказди.

1. Масаллиқлар хом-ашё, ярим фабрикатлар ва тайёр маҳсулотнинг сифати яхшилиги, тозаллигини текшириш.

2. Ярим фабрикатлар ва хом-ашёларнинг ДС (Давлат стандартлари) ва РТШ (Республика Техник шартлари) га тўғри келиш келмаслигини текшириш.

3. Махсус текширишлар: лактоза миқдорини фритюр ёғ сифатида ва бошқаларни аниқлаш.

4. Қандолатпазлик цехлари маҳсулотларини текшириш.

Хом-ашё ва ярим фабрикатларни текшириш ишлари икки хил: органолептик ва лаборатория усули билан олиб борилади. Анализларнинг натижалари журналга киритилади ва омбор ёки қандолатпазлик цехига топшириладиган махсус бланкларга ёзиб қўйилади. Анализларнинг қанча вақт оралаб ўтказилиши технологик йул-йуриқларда ва лабораториянинг махсус графикларида белгилаб қўйилган.

Тайёр маҳсулотларни назорат қилишда қандолатпазлик маҳсулотларни текшириш учун ДС ларда кўзда тутилган усуллардан, хом-ашёни анализ қилиш учун эса, ҳар қайси турдаги хом-ашё учун ДС ларда назарда тутилган усуллардан фойдаланилади.

Маҳсулот сифатининг яхшилиги ва технологик жараённинг тўғри ташкил этилганлиги тўғрисида органолептик кўрсаткичларга (маҳсулотнинг мазаси, қуюқ-суюқлиги, ташқи кўриниши, хиди ва бошқаларга) қараб фикр юритса бўлади.

Бу усул катта аҳамиятга эга, чунки маҳсулотларнинг мазаси асосий кўрсаткич бўлиб ҳисобланади. Алоҳида техник шартлар ҳам борки, текширилаётган қандолатпазлик маҳсулотлари органолептик кўрсаткичлари бўйича шу шартларга тўғри келиши керак. Лекин маҳсулотлар бу кўрсаткичларга тўғри келса-ю, мазаси ёмон бўлса, улар бракка чиқарилади.

Маҳсулотларнинг сифатига ҳар томонлама баҳо бериш учун органолептик усулни қўллашнинг ўзи етарли эмас, чунки бу усул хом-ашё қанчалик тўла солинганини, маҳсулотларда заррарли моддалар бор йуқлиги ва бошқаларни аниқлашга имқон бермайди. Лаборатория текширишлари анча аниқ ва тўғри маълумотларни беради. Лабораторияларда физик-кимёвий усуллардан фойдаланиб, хом-ашё солиш меъёрларига амал қилинган - қилинмаганлиги аниқланади.

Бироқ, лаборатория усулларининг нисбатан мураккаблиги ва текширишлар учун анча вақт зарур бўлиши уларнинг камчилигидир. қандолатпазлик маҳсулотларини анализ қилишда иккала текшириш усулларини бирга қўллаш мақсадга мувофиқдир, чунки бунда маҳсулотларнинг сифатини тўла-тўқис аниқлаш мумкин. Бу текширишлардан ташқари бактериологик ва биологик текшириш усуллари ҳам қўлланилади.

Қандолатпазликда ишлатиладиган асосий хом-ашё бўлмиш буғдой унининг намлиги, хиди, ранги, мазаси ва ундаги ёт моддалар ва металл аралашмалари бор-йўқлиги, клейковинасининг миқдори ва сифати текширилади. Ёғларнинг намлиги, мазаси ва хиди, қандолатпазлик ёғи, какао мойи ва кокос мойида эса, бундан ташқари, суюқланиш харорати ҳам аниқланади.

Тўхум ва тўхум маҳсулотларининг мазаси, намлиги, хиди ва ранги, меланж, тўхум сариғи ва тўхум порошогида эса, кислоталарнинг миқдори аниқланади. Тўхумларни текширишда уларнинг тоифасини белгилаш учун битта тўхумнинг ўртача оғирлиги аниқланади.

Шакар ва қанд упаси ёт металл аралашмалари, уларнинг нечоғлик майда ёки йирик тортилганлиги аниқланади.

Маҳсулотларга солинадиган мевали масаллиқлар, мураббо, повидло, цукатларга органолептик баҳо бериш билан бирга уларнинг намлиги ва таркибидаги қанд моддасининг умумий миқдори аниқланади.

Сут маҳсулотларининг мазаси ва хиди, таркибидаги ёғ миқдори текширилади, қуритилган сут ва шакар қўшиб қуюкдаштирилган сутларнинг сувда эрувчанлиги, қуюкдаштирилган сутнинг таркибидаги қанд моддасининг умумий миқдори аниқланади.

Бундан ташқари кимёвий кўпчитгичлар, кислота ва эссенцияларнинг таркибида маргимуш (мишяк) ва оғир металл тузлари бор йўқлиги аниқланади.

Бикарбонат содани таркибидаги натрий карбонат миқдори аниқланади, чунки натрий карбонат парчаланганида карбонат ангидрид газини ажратиб чиқармайди ва тайёр маҳсулотларнинг мазасини бузади. Аммоний карбонатда ундаги аммиак миқдори аниқланади.

Бундан ташқари, кимёвий кўпчитгичлар, кислота ва эссенцияларнинг таркибида маргимуш (мишяк) ва оғир металл тузлари бор-йўқлиги текшириб кўрилади.

Тайёр маҳсулотларнинг сифати лабораторияларда амалдаги ДС лари ва ундан тайёрланадиган қандолатпазлик маҳсулотларига доир техник шартларда белгиланган физик-кимёвий кўрсаткичлар бўйича аниқланади. Маҳсулотлар таркибида шакар (қанд) ва ёғ бўлса, одатда, бу кўрсаткичлар бўйича аниқланади. Маҳсулотлар таркибида шакар (қанд) ва ёғ бўлса, одатда, бу кўрсаткичлар анализ қилиб кўрилади. Кимёвий кўпчитгичлардан фойдаланиб тайёрланган маҳсулотлар таркибида ишқорлар бор-йўқлиги текшириб кўрилади; улардаги ишқорлар 2% дан ортмаслиги керак. Маҳсулотларнинг сифати уларнинг намлигига ҳам боғлиқ 10 %ли хлорид кислотага солинганида эримай қоладиган қўл миқдорини аниқлаш маҳсулотларда кум сингари ёт аралашмалар бор йўқлиги тўғрисида фикр юритишга имкон беради.

Кремли пирожное, тортларнинг намлиги аниқланади. Кекслар, тилчалар, коржиклар ярим фабрикатларнинг таркибидаги қуруқ модда ва ёғнинг миқдори, кексларда эса майизнинг оғирлиги ҳам аниқланади. Рожоклар, кўкнори уруғи сепилган, повидлоли хонаки пироглар, марципианли слойка, творогли сочилувчи печенье, повидлоли бисквит пироглар таркибидаги қуруқ моддалар, ёғ, қанд миқдори текшириб кўрилади.

Булар ДС, МРТУ, ВТУ, ТУ ларга ва рецептўраларга тўғри келмаган, технология бузилган холларда лаборатория ходимлари уларни ишлаб чиқаришни технологик жараённинг ҳар қандай боқичида тўхтатиб қўйиш, шунингдек маҳсулотни сотишни таъқиқлаш ҳуқуқига эгадирлар. Лаборатория ходимлари аниқланган камчиликлар тўғрисида намуна олинган корхона раҳбарияти ва цех бошлиғига ҳабар беришга мажбурдирлар.

Ўртача намуналар олиш. Хом-ашё, тайёр маҳсулот (ёки яримфабрикатлар) сифатини аниқлаш учун бир хил хом-ашё ёки тайёр маҳсулотларнинг ҳар бир партиясидан ўртача намуна олинади ва уни қуриб чиқиш ҳамда лаборатория текширишлари асосида хом-ашёнинг маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун, тайёр маҳсулотларнинг эса сотиш учун яроқли ёки яроқли эмаслиги аниқланади.

Ўртача намуна деб дастлаб олинган намунанинг лаборатория текширишлари учун жўнатиладиган қисмига айтилади.

Лаборатория намунаси деб ўртача намунанинг текшириш учун олинган қисмини айтилади.

Унинг ўртача намунаси турли жойларидан 0,5 кг дан шу билан олинади; бу уни синаш учун маҳсулот пишириб қўриладиган бўлса, намунасининг оғирлиги 2-2,5 кг бўлиши керак.

Тайёр маҳсулотларни текшириш учун ўртача намуна бевосита ишлаб чиқарилаётган жойнинг ўзида ёки экспедицияда маҳсулотларнинг турига қараб ҳар хил миқдорларда олинади.

Пирожноелар, ҳар қайси ҳар қайси навидан икки донадан лотокнинг ўзидан олинади.

Оғирлиги 400 г дан кам маҳсулотлар бутунлигича олинади. Маҳсулотларнинг оғирлиги 400 г дан ортиқ бўлса, уларни бўлақларга бўлиб, шу бўлақлардан ўртача намуна тузилади. Думалоқ шаклдаги маҳсулотлардан ушбу турдаги маҳсулот учун характерли нақшнинг ҳамма элементларини ўзида жо қилган иккита сектор кесиб олинади. Маҳсулот квадрат ёки тўртбурчак шаклда бўлса, уни диагонали бўйлаб кесилади ва қарама - қарши турган икки қисми олинади.

Олинган намуналар зич беркитиладиган ёки босиб киритиладиган резинка тиқинли тоза қуруқ шиша банкаларга солинади.

Анализни бажариш муддати маҳсулот сифатининг яхшилигини текширишда кўпи билан 1-2 соат, хом-ашёнинг тўла тушганини текширишда 3-4 кун бўлиши керак.

Умумий овқатланиш корхоналаридан олинган қандолатпазлик ва ошпазлик маҳсулотларинг ҳамма намуналарига икки нусхада акт тузилади; уларнинг бири лабораторияга юборилади, иккинчиси жавобгар шахсга берилади ва маҳсулотларни ҳисобдан чиқариш учун асос бўлиб хизмат қилади. Унинг клейковинаси ва намлигини аниқлаш:

Юқорида айтиб ўтилганидек, ун таркибидаги асосий оқсиллар-глюадин ва глютенин-хамир қоришда сув билан бирикиб, бўқади ва клейковина ҳосил қилади. Бўлғуси маҳсулотларнинг сифати клейковинанинг сифати ва миқдорига боғлиқдир. 100 гр унни 50гр сув билан қориштириб, 30 минут бўқтириб қўйилади ва уни оқиб турган сувга тутиб, крахмал ва бошқа аралашмалари ювиб ташланади. Ювишни ювинди сув тиниқ бўлиб колгунича давом эттирилади, кейин уни сиқиб, тарозида тортилади. Оғирлиги фоизлар ҳисобида ифодаланади.

Клейковинанинг хоссасини бир бўлақ клейковинани қўлда чўзиб кўриш йўли билан аниқланади. Клейковина бақуват (пишиқ), чўзилганида калта, қайишқоқ, лёкин

узиладиган: эластик яхши чўзиладиган ва қисқарадиган: бўш, узун чўзиб кўрилганида чўзиладиган ва қисқармасдан, узиладиган бўлиши мумкин.

Хар ҳил турдаги қандолатпазлик маҳсулотлари учун таркибидаги клейковинасининг миқдори ва сифати хар ҳил унларни ишлатиш талаб қилинади. Масалан, қумоқ ҳамир учун бўш клейковинали ун ачитқили ҳамирдан тайёрланадиган маҳсулотлар учун-эластик клейковинали тешик қўлчалар учун-клейковинаси бақувват ун олинади. Клейковинанинг 40% бўлиши-кўп; 30% бўлиши-ўртача; 20% бўлиши кам ҳисобланади.

Унинг намлиги намунасини қуритишдан олдин ва кейин тортиб кўрилганидаги фарққа қараб аниқланади. 5гр дан олинган икки намунани бюксларга солиб, қуритиш шкафида 130⁰С хароратда 1 соат давомида қуритилади ва совиганидан кейин тарозида тортиб кўрилади.

Унинг сув юта олиш хусусиятини аниқлаш.

Унинг сув юта олиш хусусияти шу ундаги нам миқдори ва ун оксиллари билан крахмалининг сувни бириктира олиш хусусиятига боғлиқ. Ҳамир ва тайёр маҳсулотларнинг қанча чиқиши унинг сув шимиш хусусиятига боғлиқ бўлади. Унинг бу хусусиятини қуйидагича аниқлаш мумкин: унга туширилган чуқурчага икки томчи сув томизилади ва ун ёпишмай кўладиган бўлгунча шиша таёкча билан ҳамир корилади. Ҳосил бўлган ҳамир бўлакчасини тарозига солиб тортилади ва уннинг сувни шимиш хусусияти фоизларда ифодаланади. Ҳамир бўлакчасининг оғирлиги нечоғлик кўп бўлса, уннинг сувни шимиш хусусияти шунча кам бўлиб чиқади (ўрта ҳисобда у 55-65% атрофида бўлади).

Тайёр қандолатпазлик маҳсулотларини текшириш Пирожное ва тортларни органолептик кўрсаткичлари, оғирлиги ва намлиги жиҳатидан назорат қилинади. Таркибий қисмларини ажратиб олиш осон усул бўлиб маҳсулотларда баъзан уларнинг шу қисмлари аниқланади. Бунинг учун ўртача намунани тарозида тортиб, унинг таркибий қисмларга ажратиб олинади ва тортиб кўрилади. Оғирлигидаги фарққа қараб намуна таркибий қисмларининг фоизлар ҳисобида ифодаланадиган оғирлиги топилади.

Қандолатпазлик маҳсулотлари сифатини органолептик кўрсаткичларига қараб аниқлашда уларнинг ташқи кўриниши, ранги ва хиди эътиборга олинади. Маҳсулотни тўрт қисмга (узунасига ва кўндалангига) кесиб, кесимининг кўриниши аниқланади. Маҳсулотнинг мазаси унинг бутунини, кейин эса асоси, креми ёки помадасини алоҳида-алоҳида еб қуриб аниқланади.

Бир дона маҳсулотнинг оғирлиги шу турдаги маҳсулотнинг камида 50 донасини трозида тортиб кўриш ва оғирлиги белгиланган миқдордан қанча фарқ қилишини қайд қилиб бориш йўли билан аниқланади қуйидагича фарқлар бўлишига йўл қўйилади; пирожноелар учун - 5гр, оғирлиги 500гр гача бўлган тортлар, кекслар ромли бабалар учун-5%, оғирлиги 800гр гача бўлганлари учун 3%, 800грдан ортиқлари учун-2%, сомсалар учун белгиланган оғирликдан камайиш томонига қараб кўп деганда қуйидагича тафовутлар бўлишига йўл қўйилади; 75-100гр оғирликдагиларида 2,5%, 50гр оғирликдагиларида 3%.

Тайёр маҳсулотларнинг намлиги худди ун намлигини аниқлашдаги усул билан аниқланади ва олинган натижани мазкур маҳсулотлар учун белгиланган намлик меъёрига солиштириб кўрилади (бу намлик меъёри умумий овқатланиш корхоналари учун таомлар ва ошпазлик маҳсулотлари рецептўралар тўпламида кўрсатилган). Кўпи билан 3% тафовут бўлишига йўл қўйилади.

Қандолатпазлик маҳсулотлари анализининг натижалари журналга ёзиб қўйилади, корхонага эса хужжат берилади. Анализ - қилинаётган маҳсулотнинг кўрсаткичлари

рецептуралар тўпламидаги рецептура маълумотлари билан солиштириб кўрилади ва маҳсулотнинг сифати тўғрисида хўлоса берилади. Ташқи кўриниши, мазаси, ранги ва хиди белгиланган маъёрларга мос, физик-кимёвий кўрсаткичларининг тафовутлари эса йул қўйиладиган даражалар доирасидан четга чиқмайдиган маҳсулотлар яхши деб баҳоланади.

2.5. Б.Б.Б жадвалини – Биламан. Билишни хохлайман. Билдим(а).

- Мавзу ёки билим бўйича тадқиқот ишларини олиб боришга ёрдам беради Олган янги билимларни, фикрларни, таҳлил қилади ва ривожлантиради .
- Янги мавзунини ўзлаштириш вақтида қўлланилади/ маърузани

Б.Б.Б жадвал қоидалари билан танишади, жадвал тўлдириш қоидасини ўрганади. Битта ва иккита бўлиб жадвал тылдиради.

Саволга жавоб беришади: «Мавзу бўйича нималарни биласиз?» «Нималарни билишни хохлар эдингиз?» (Келгуси ишлар учун билимларни бойитишда асос яратади).

Жадвалнинг 1-чи ва 2-чи колонкасини мустақил ёки иккита бўлиб тылдиради.

Мустақил маъруза мавзусини ўқийди-мавзунини эшитади

Жадвалнинг 3-чи колонкасини мустақил ёки иккита бўлиб тўлдиради

Б/Б/Б жадвали

Биламиз	Билишни хохлаймиз	Билдик

Маҳсулот сифатини бошқариш системаси функциялари

	Бошқариш системаси	Сифат маҳсулотлар ишлаб чиқариш
Маҳсулот сифатини бошқариш системаси	Давлат, тижорат банклари, аҳоли, хўжалик юритувчи субъектлар	Экологик тоза маҳсулотлар ишлаб чиқариш
Маҳсулотдан фойдаланиш мақсадлари	Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ва маҳсулот ишлаб чиқариш самарадорлиги ошириш. Аҳоли дастурхонини кенг ассортиментли маҳсулотлар билан таъминлаш..	Маҳсулотлар ассортиментини кенгайтириш
Маҳсулотлар	Аҳоли эҳтиёжидан келиб чиқиб,	Сифатли маҳсулотлар

сифатини аниқлашнинг асосий усуллари.	арзон, сифатли ва “Экологик тоза” маҳсулотлар ишлаб чиқариш	ишлаб чиқариш ва юқори самарадорликка эришиш.
---------------------------------------	---	---

Маърузани ўтиш технологик картаси

Иш жараёнлари	Фаолият	
	Ўқитувчи	Талаба
Тайёргарлик боқичи	Ушбу мавзу бўйича юқори билимли мутахассис таклиф этилади. Мутахассис иштирокида топшириқлар ва саволлар муаммосини хал қилиш мақсадида саволлар тўплами беради. (1-илова)	
1 босқич Кириш (10 мин.)	1.1.Мъруза мавзуси ва уни ўтиш мақсади ва натижаси, ҳамда фанни ўрганишдаги ўрни, режаси эълон қилинади. 1.2.Ушбу мавзу бўйича таклиф қилинган юқори билимли экспертни таништиради. 1.3.Ушбу мавзу бўйича қизиқтирилган саволларни варақ қоғозларига экспертга ёзма равишда бериш таклиф этилади.	1.1.Эшитиб ёзиш оладилар 1.2.Танишадилар 1.3.қоғозларга қизиқтирилган саволларни ёзадилар

Эксперт учун тўзилган саволлар рўйхати:

1. Хом-ашё ва тайёр маҳсулотларни анализ қилишда ўртача намуналар олиш усуллари тушунтириб беринг
- 2.Тайёр маҳсулотларни органолептик усулда текшириш. Дегустация ўтказиш усуллари биласизми?
- 3.Халқаро алоқаларнинг ривожланишда стандартлаштиришнинг аҳамияти нималардан иборат?
- 4.“Истеъмолчиларни ҳуқуқларини ҳимоя қилиш”, ўз ҳуқуқини билиш деганда нимани тушунасиз?
- 5.Товар ҳақида, шунингдек ишлаб-чиқарувчилар ҳақида тўғри ва тўлиқ маълумотлар олиш қоидаларини биласизми;

- 6.Маҳсулотларни қайси мамлакат ишлаб чиқараётгани ва акциз маркаларини ҳақиқий ёки ҳақиқий эмаслигини қандай аниқлаш мумкин?
- 7.Норматив – ҳужжатлар ишлаб чиқишни (бирор бир ишлаб чиқарилган маҳсулотга техник шартлар ишлаб-чиқишни) биласизми?;
- 8.Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларни товар белгиларини тўғри ёки нотўғрилигини тўғрисида нималарни биласиз?;
- 9.Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлардаги меъёрий ҳужжатлар тоифалари тўғрисида тасаввурга эга бўлиши лозим. 10.Экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун сиз қанақа маҳсулотлар ишлаб чиқарган бўлар эдингиз?

Маъруза машғулотининг технологик харитаси

Босқичлар, вакти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 мин.)	1.1. Маъруза мавзуси ва режаси эълон қилинади(илова-1). Аввалги мавзуга савол-жавоб орқали боғланади(илова2).	1.1. Эшитади, ёзади, жавоб беради.
2-босқич. Асосий (60 мин.)	2.1. Мавзунинг ёритиш учун визуал материаллардан фойдаланиб маъруза ўқишни давом эттиради(илова-3-5). 2.2. Дарс аввалида ва сўнгида “биламан-билдим” жадвалини тўлдириш учун саволлар тарқатилади(илова-10). 2.3. Сертификатлаштиришнинг мазмун моҳиятини ёритиб беради. 2.4. Видеопроектор ёрдамида слайдлардан фойдаланиб Сертификатлаштириш бўйича атама ва терминларни мазмун-моҳиятини тушунтириб беради ва уларга изоҳ беради. 2.5. Экспорт аудитор, 1-2-3-томонлама келишув шартларини тушунтиради 2.6. Мувофиқлик сертификати, гувоҳнома эгаси, синов лабораторияси ва бошқа терминларни изоҳлайди 2.7. Б.Б.Б. жадвали устунларини тўлдиришни таклиф этади.	2.1.Блиц-саволларга жавоб беради: 2.2.«биламан-билдим» жадвалининг 1-устунини тўлдиради. 2.3.Эшитади, ёзади. 2.4. Б.Б.Б. жадвалининг 2-устунини тўлдиради. 2.5.Жадвалларни чизади 2.6.Эшитади, ёзади 2.7.Б.Б.Б. жадвалини тўлдиради

3-босқич Якуний (10 мин.)	3.1. Мавзу бўйича хулоса чикаради. Асосий масала устида тўхталади. Б.Б.Б. жадвалини тўлдиришдаги савол-жавобларни тахлил қилади ва фаол талабаларни баҳолайди. 3.2. Мустақил иш учун топшириқлар беради.	3.1.Эшитади, саволлар беради ёзиб олади. 3.2.Топшириқларни ёзиб олади.

САНОАТ МАҲСУЛОТЛАРИ ИШЛАБ ЧИКАРИШДА СТАНДАРТЛАШТИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Халқаро стандартлаштириш тизими

Ўзбекистан Республикаси мустақилликка эришгач бозор муносабатларига ўтиш даврида маҳсулотлар таъминотининг норитмikliги ҳамда уларнинг сифати талаб даражасида бўлмаслик ҳоллари кузатилади.

Бу пайтда маҳсулотга бўлган талаб унинг юқори сифатлилигида эмас, балки уни истеъмол даражасида етарлича сотиб олиш заруриятидан келиб чиқади. Бунинг натижасида маҳсулот ишлаб чиқарувчилар ва маҳсулотга эга бўлган мулкдорлар монополияси пайдо бўлишига, ички бозорда маҳсулотни қимматлашувига ҳамда бозорни арзон ва сифатсиз чет эл маҳсулотлари билан тўлдирилишига олиб келади.

Шунга қарамадан маҳсулотни кенг реклама (ва антиреклама) қилиш ва маҳсулот сифатига харидорнинг талаблари ортиши унинг истеъмолчи саломатлигига, ҳаётига ҳамда атроф-муҳитга безарарлигини таъминловчи мезонлар сони доимо ортиб ва мураккаблашиб боради. Юқорида келтирилган талаблар маҳсулот ишлаб чиқариш учун зарур бўлган меъёрий ҳужжатлар (стандартлар, техник шартлар ва х.к.з.) ишлаб чиқиш жараёни учун муҳим асос бўлиб хизмат қилади.

Бундай тадбирлар натижасида ички бозорда юқори сифатли маҳсулотларнинг турлари ва ҳажмларини ортиши туфайли, сифатсиз ёки сифати паст бўлган маҳсулотларга харидорлар эҳтиёжи қолмайди.

Республикаимизнинг бозор иқтисодиётига ўтиши МДХ давлатлари билангина эмас, балки дунёдаги ривожланган мамлакатлар билан ҳам эркин савдо муносабатларига киришишини билдиради. Мамлакатимиздаги давлат корхоналарида, ҳиссадорлик жамиятларида, бирлашмаларда ва фирмаларда ишлаб чиқарилаётган маҳсулот аҳолига кўрсатилаётган хизмат турларининг юқори сифатли бўлиши ушбу муносабатларнинг қафолати бўлади. Шунинг учун республикаимиз корхоналарида ва ташкилотларда ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ва кўрсатилаётган хизмат турларининг сифати йил сайин халқаро, аҳамиятга эга бўлиб боради.

Маҳсулотларимизни халқаро бозорда рақобатгир бўлиши учун уларнинг сифатига кўрсатилган ички бозор талаблари етарли бўлмаслиги мумкин, чунки иқтисодий жиҳатдан ривожланган мамлакатларда маҳсулотлар сифатига янада юқорироқ талаблар кўрсатилади. Шунинг учун корхоналар ва ташкилотлар ишлаб чиқарадиган маҳсулотлар ва улар кўрсатадиган хизмат турларига меъёрий ҳужжатлар (стандартлар, техник шартлар ва х.к.) ишлаб чиқариш жараёнида стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш соҳасидаги халқаро тажрибаларни мунтазам ҳисобга олиш зарур бўлади. Маҳсулот сифатини бошқариш, синаш ва сертификатлаштириш тизимини давлатлараро ўзаро тан олинишини ҳамда маҳсулот сифатидаги масъуллиқ тўғрисидаги қонуний актлар ва келишувлар бундан мустаснодир.

Халқаро ҳамкорлик борасида маълум ижобий тажрибаларимиз тўпланган, масалан, Европа иқтисодий жамиятига кирувчи давлатлар ишончини қозониш мақсадида 2900 сериядаги минтакавий стандартлар ишлаб чиқилган ва амалда қўланмоқда (мисол учун ИСО 9000 серияли стандартларни кўрсатиш мумкин).

Ўзбекистан республикаси мустақилликка эришгач, миллий сертификатлаш тизимида ўлчов ишларининг бирлигини мажбурий равишда таъминловчи Давлат стандартлаштириш тизими яратилди. Ушбу стандартлаштириш тизими фаолияти давлат корхоналари ишлаб чиқараётган маҳсулотлар ва ташкилотлар томонидан бажарилаётган хизмат турларини ташқи ва ички бозорини бозорларда рақобатгирлигини таъминлашга қаратилган.

«Озиқ-овқат технологияси» йўналиши бўйича таълим олаётган бўлажак мутахассислар учун «Маҳсулотлар сифатини назорати ва стандартлаш»

фанини ўрганиш ушбу йўналиш бўйича меъёрий техник хужжатлар билан танишиш, маҳсулот сифати бошқариш тизимларини яратиш услубларини ўрганиш учун бозор иқтисодиёти шароитида ўзларининг иш фаолиятларини самарали ташкил этиш имкониятларини яратади.

Ривожланган чет эл мамлакатларининг миллий стандартларига ёки халқаро талабларга мос келувчи стандартлар асосида маҳсулот сифатини таъминлаш, маҳсулот сифатини эришилган даражада ушлаб туриш ва келгусида уни яхшилаш давлат аҳамиятига эга бўлган масаладир. Бу борадаги тадбирлар билан бир қаторда маҳсулот ишлаб чиқариш технологияси ва технологик жихозларни (асосий фонд) янгилаш вазифалардан бири хисобланади. Масалан, маълумотларга кўра АКТТТ, ГФР ва Япония мамлакатларида асосий фонд ва технологияларни яратиш янгилаш кўрсаткичи 6-8 % га тенг. Шу туфайли ишлаб чиқаришда яроқсиз маҳсулотнинг бирлик хажми жуда паст.

Маҳсулот сифат кўрсаткичлари, уларни тадқиқ этиш ва намуна олиш услублари ишлаб чиқарувчи, истеъмолчи ва давлат текшируви идоралари билан ўзаро келишилган барча стандартлар асосида ётади. Шу сабабли стандартлар ишлаб чиқарувчи ва истеъмолчи ўртасидаги ишончни ва маҳсулот сифатини таъминловчи кафолат ролини ўйнайди. Бироқ, маҳсулот ишлаб чиқаришда қўлланиладиган меъёрий техник хужжатларга киритилган сифат даражасини таъминлайди холос.

Илмий техник прогресс ва бозор муносабатларининг ривожланиши натижасида маҳсулот ва хизмат турларига йил сайин янгидан-янги талабларни қўяда. Шунинг билан биргаликда, истеъмолчида маҳсулот сифати ҳақида билимлар даражаси ва тажриба ошиб боради. Шунинг учун ҳаракатдаги меъёрий техник хужжатлардаги маҳсулот сифатига кўрсатилган талаблар вақт ўтиши билан эскиради. Шунинг учун, маълум вақт ўтиши билан, стандартлар қайта ишланади ёки унга фан ва техниканинг ривожланиш даражасига мос равишда, бозор иқтисодиёти талабларидан келиб чиққан ҳолда, қўшимчалар ёки ўзгартиришлар киритилади.

Шундай қилиб, стандартлаштириш туфайли тайёрланаётган маҳсулот сифати режа бўйича ошиб боради.

Маҳсулотлар ва хизматлар туридан ички ва ташқи бозорларда доимий мувоффақият билан фойдаланиш учун эришилган сифат кўрсаткичлари даражаси доимий ўсиб боровчи талабларни қондирилиши зарур. Бунинг учун эришилган сифат кўрсаткичларини даражасини ошириш устида узлуксиз ишлаш керак. Шундай қилиб, ички ва ташқи бозорлар учун рақобатгир маҳсулот ишлаб чиқариш ёки хизмат кўрсатиш сифатини бошқарувчи бирор тизим ишлаб чиқиш ва ундан рационал фойдаланишга зарурияти пайдо бўлади.

Сифатни бошқариш бўйича мавжуд бошқарув тизимлари корхона ва ташкилотлар миқёсида ишлаб чиқилган эди. Ушбу тизимлар корхонада маҳсулот ишлаб чиқарилиши учун зарур бўлган хом-ашё ва ёрдамчи материаллар, технологик жихоз ва тўлдирувчи қисмлар сифатини тўла ҳисобга олиш имкониятларини ярата олмас эди, чунки улар бошқа корхона маҳсулотлари бўлиши сабабли пировардида тайёр маҳсулот сифатини аниқ қафолатлаб бўлмас эди. Халқаро ва минтақавий стандартлар эса, аксинча, корхоналаримизда рақобатгир маҳсулотлар ишлаб чиқаришга имкон беради.

Ташқи ва халқаро бозор учун чиқарилаётган маҳсулотларнинг сифати юқори даражада бўлиши билан биргаликда маҳсулот ишлаб чиқариш, сақлаш ва ташиш ва фойдаланиш жараёнларида ҳам атроф - муҳит, инсон саломатлиги ва ҳаёти учун хавфсиз бўлиши керак. Шу мақсадда барча ривожланган давлатларда ишлаб чиқарилаётган ҳамда мамлакатга олиб келинаётган маҳсулотлар ихтиёрий ва мажбурий равишда, юқорида кўрсатилган мезонлар асосида, хавфсизликка сертификатланади.

Юқорида келтирилган масалаларни бозор иқтисодиёти шароитида ечиш учун республикамизга «Маҳсулотлар сифатини назорати ва стандартлаш» бўйича етарли билимга эга бўлган мутахассислар зарур. Бунинг учун эса талабалар ушбу фан бўйича етарли назарий ва амалий кўникмаларга эга бўлишлари лозим.

«Озиқ-овқат технологияси» технологиялари бўйича юқорида баён этилган масалаларни мувоффақиятли ҳал этиш учун етарли даражадаги базавий билимларни бўлажак мутахассислар «Маҳсулотлар сифатини назорати ва стандартлаш» ўқув фанини ўрганиш жараёнида эгаллайдилар.

Сифатни бошқариш масалаларини ўрганиш айниқса, бозор муносабатлари шароитида, ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар сифати асосий истеъмолчи - инсон саломатлигига хавфсиз бўлиши, барча моддий ресурсларимиз манбаи ер ва атроф-муҳитнинг экологиявий мувозанатига дахлсизлик принципларидан келиб чиқиши зарур.

Шу сабабли «Маҳсулотлар сифати назорати ва стандартлаш» борасида билимлар мажмуи мутахассиснинг иш фаолияти мобайнида иқтисодий, экологик, ижтимоий нуқтаи-назардан маҳсулот ишлаб чиқаришни ва уни реализация қилишнинг оптимал ташкил этиш имкониятларини яратади.

Фаннинг «Стандартлаштириш» бўлими бўйича талабалар стандартлаш соҳасида меъёрий техник ҳужжатлар классификацияси, уларни ишлаб чиқиш, таҳлил қилиш, тасдиқлаш, ҳисобга олиш, ҳаракатга киритиш, қайта қуриб чиқиш ва қўшимчалар киритиш билан боғлиқ масалаларни ўрганади.

«Сертификатлаштириш» бўлимида эса мустақил Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизими ўрганилади.

«Сифатни бошқариш» бўлимида маҳсулотни ва хизмат турларини бошқаришнинг мавжуд тизимлари ва бозор иқтисодиёти шароитига монанд стандартлар ишлаб чиқиш хусусиятлари ўрганилади.

Бўлажак мутахассисларнинг ушбу фанни ўрганишдан кўзланган асосий мақсадлар қуйидагилар:

-техник шартлар, стандартлар, ва бошқа меъёрий техник хужжатлар билан ишлашни ўрганиш ва тегишли кўникмаларга эга бўлиш;

-маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини аниқлаш, ўлчаш, ва синов натижаларини қайта ишлаш услубларини ўрганиш бўйича амалий тажрибалар ўтказиш;

-ишлаб чиқариш ва маҳсулотларни сотиш соҳасида пайдо бўлиши мумкин бўлган муаммолар бўйича малакавий қарор қабул қилиш учун хизмат турлари ва маҳсулотнинг туркум сифат кўрсаткичларидан асосийларини танлай билиш, уларнинг, аҳамиятини баҳолай олиш малакасига эга бўлиш;

-маҳсулот ишлаб чиқаришнинг тўлиқ циклида унинг сифатини бошқариш бўйича назарий билимларга эга бўлиш.

Мазкур фан бўйича олинган назарий билимларни ва эришилган амалий кўникмаларни талабалар ўзларининг келгуси ишлаб чиқариш ва коммерциявий иш фаолиятларида қўллашга қодир бўлишлари лозим.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ СТАНДАРТЛАШТИРИШ ДАВЛАТ ТИЗИМИ. МАВЖУД СТАНДАРТЛАР КАТЕГОРИЯСИ ВА ТУРЛАРИ

«Ўзбекистон республикаси стандартлаштириш» давлат тизими стандартлари мажмуида стандартлаштириш ишларини олиб бориш тартибини белгиловчи асосий стандартдир. Стандартлаштиришнинг асосий вазифа ва мақсадини, стандартлаштириш ишларининг ташкил этилишини ва асосий қонун-қоидаларини меъёрий хужжатларнинг тоифасини, стандартлар турларини, халқаро ҳамкорлик бўйича асосий қоидаларни, стандартлар ва техникавий шартларнинг қўлланишини, стандартларга ва ўлчов воситаларига нисбатан давлат назоратини белгилайди. Стандартлаштириш давлат тизимининг стандартлар қоидалари барча давлат, жамоа, ижарачи, акционерлик, қўшма ва бошқа корхоналар ҳамда ташкилотлар қонцернлар, уюшмалар ва бошқа бирлашмалар томонидан уларнинг идоравий мансублиги ва мулкчиликнинг шаклидан қатъий назар, Ўзбекистон республикаси вазирликлари валавлат бошқаришининг бошқа идоралари, маҳаллий ўз-ўзини бошқариш қоидалари, шунингдек ташаббускорлик фаолияти билан шуғулланаётган фуқоролар томонидан бутун Ўзбекистон республикаси ҳудудида қўлланиши шарт.

Хозирда ягона стандартлаштириш системаси мавжуд бўлиб, у Ўз.РСТ 1.0-92 билан белгиланади ва қуйидаги меъёрий хужжатларга ҳаволалар қилинади.

Ўз.РСТ 1.1. «Ўзбекистон республикасининг стандартлаштириш давлат тизими. Республика стандартларини ишлаб чиқиш, келишиб олиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби».

Ўз.РСТ 1.2. «Ўзбекистон республикасининг давлат тизими. Техникавий шартларни ишлаб чиқиш, келишиб олиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби».

Ўз.РСТ 1.3. «Ўзбекистон республикасининг стандартлаштириш давлат тизими. Корхона стандартларини ишлаб чиқиш, келишиб олиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш».

Ўз.РС 1.4. «Ўзбекистон республикасининг стандартлаштириш давлат тизими. Стандартлар ва техникавий шартлар билан таъминлаш тартиби».

Ўз.РС 1.5. «Ўзбекистон республикасининг стандартлаштириш давлат тизими. Стандартлар ва техникавий шартларни текшириш, қайта куриб чиқали, ўзгартиришлар киритиш ва бекор қилиш тартиби».

Ўз.РС 1.7. «Ўзбекистон республикасининг стандартлаштириш давлат тизими. Меъёрий хужжатларда халқаро стандартларни бевосита қўллаш тартиби».

ГОСТ 15. СДТ (стандартлаштириш давлат тизими) стандартларнинг тузилиши, баён этилиши, расмийлаштирилиши ва мазмунига кўра умумий талаблар.

ГОСТ 2.114. КХТ (конструкторлик хужжатларнинг умумий тизими) техникавий шартлар, тузилиши, ифодаланиши ва расмийлаштириш қоидалари.

АСОСИЙ АТАМАЛАР ВА ТАЪРИФЛАР

«Стандартлаштириш» - мавжуд ёки бўлажак масалаларга нисбатан ва кўп марта тадбиқ. этиладиган талабларни белгилаш орқали маълум соҳада энг мақбул даражада тартиблаштиришга йуналтирилган илмий-техникавий фаолиятдир. Бу фаолият стандартлар ва техникавий талабларни ишлаб чиқишда, нашр этишда ва тадбиқ. қилишда намоён бўлади. Маҳсулот, жараён ва хизмат турларининг белгиланган вазифасига мос келиши, савдодаги ровларни бартараф қилиш, ҳамда илмий-техникавий ҳамкорликка кумаклашиш - стандартлаштиришнинг муҳим натижасидир.

«Меъёрий хужжат» - атамаси стандартлар, техникавий шартлар шунингдек услубий кўрсатмалар, йуриқномалар ва қоидалар тушунчасини ўз ичига қамраб олади. Меъёрий хужжатларни ҳар хил турларини белгилайдиган атамалар бир бутун хужжат ва унинг мазмуни тарзида таърифланади.

«Стандарт» - кўпчилик манфаатдор томонлар келишуви асосида энг макнул даражали тартиблаштиришга йуналтирилган ва фаолиятнинг ҳар хил турларига ёки натижаларига тегишли бўлган умумий ва такрор қўллаш учун умумий қонун-қоидалар, тавсиялар, талаблар ва услублар белгиланган ва тан олинган идора томонидан тасдиқланган хужжатдир.

Стандартлар фан ва техника тажрибаларининг умумлаштирилган натижаларига асосланиши ва жамият учун юқори даражадаги фойдага эришишга йуналтирилган бўлиши керак.

Ўзбекистон республикаси стандарти (ЎзРСТ) Стандартлаштириш бўйича давлат идораси ёки тегишли ҳукўкга эга бўлган республика идораси (Ўздавстандарт, курилиш давлат қўмитаси, табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, соғлиқни сақлаш вазирлиги) томонидан тасдиқланган стандарт.

Техникавий шартлар (ЎзТШ) Буюртмачи билан келишилган ҳолда ишлаб чиқарувчи томонидан ёки буюртмачи ва ишлаб чиқарувчи билан

биргаликда ёки буюртмачи билан тасдиқланган аниқмаҳсулотга бўлган техникавий талабларни белгиловчи меъёрий ҳужжат.

Корхона стандарти (Ўз КСТ) Маҳсулотга, хизматга ёки жараёнга корхонанинг ташаббуси билан ишлаб чиқилган ва унинг томонидан тасдиқланган стандартдир.

Стандартлар мажмуи - ўзаро боғланган стандартлаштириш объектларига келишилган талабларни белгиловчи ва маълум илмий-техникавий ёки ижтимоий иқтисодий муаммоларни ечимини меъёрий ҳужжатлар билан таъминлашга умумий мақсад билан бирлашган ва ўзаро боғланган стандартлар туплами.

МДХ (мустақил давлатлар ҳамдустлиги) мамлакатларининг стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш соҳасида келишиб олинган сиёсат ўтказиш ҳақидаги битимга ҳамда Вазирлар маҳкамасининг «Ўзбекистон республикасида стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш тўғрисида» 1992 йил 2 мартдаги 93-сонли қарорига биноан собик ССРИ нинг давлат стандартлари ГОСТ МДХ нинг давлатлараро стандартлари сифатида амал қилинмоқда.

Собик ССРИ нинг давлат бошқаруви органлари томонидан тасдиқланган тармоқ. стандартлари (ТСТ) ва техникавий шартлари (ТШ) Ўзбекистон республикаси ҳудудида амал қилиш муддати тугамагунча қўлланилади. ТСТ ва ТШ Ўз. РСТ 1.5 га биноан ўзгартирилади ва бекор қилинади.

Халқаро стандарт - стандартлаштириш билан (стандартлаштириш бўйича) шугулланадиган халқаро ташкил от қабул қилинган ва истеъмолчиларнинг кенг доирасига яроқди бўлган стандартдир.

Минтақавий стандарт - стандартлаштириш билан шугулланадиган минтақавий ташкилот томонидан қабул қилинган ва истеъмолчилар кенг доирасига яроқди бўлган стандартдир.

Миллий стандарт - стандартлаштириш билан шугулланадиган миллий идора томонидан қабул қилинган ва истеъмолчиларнинг кенг доирасига яроқди бўлган стандартдир.

Халқаро минтақавий ёки чет мамлакатнинг миллий стандарти тўғридан тўғри қўлланиши Ўз. РСТ 1.7 га биноан амалга оширилади.

Уйғунлаштирилган стандартлар - маҳсулот, жараён ва хизматларнинг ўзаро алмашувчанлигини ва тақдим этилган ахборотни ёки синаш натижаларини ўзаро тан олишни таъминлайдиган, стандартлаштириш билан шугулланувчи турли идоралар билан биргаликда қабул қилинган ва бир хил объектларга тегишли бўлган стандартлар.

Айнан ўхшаш стандартлар - ҳам мазмунан, ҳам шаклан ўйғунлашган стандартлардир.

1. Стандартлар белгилари бир хил бўлиши мумкин
2. Бундай стандартлар турли тилларда айнан тўғри таржима қилинади.

Стандартлаштириш - соҳаси ўзаро боғланган стандартлаштириш объектлари мажмуасидир. Хавфсизлик зарар етказиши мумкин бўлган нозуя хавф-хатарнинг йукдигидир. стандартлаштириш соҳаси маҳсулот, жараён, хизматларнинг хавфсизлиги одатда қатор омилларнинг кишилар саломатлиги ва мол-мулкнинг асралишига зарар етказиш мумкинлиги билан боғлиқ. хавф хатарни энг мақбул даражагача бартараф қилиш имконини берадиган кишининг хулк-атвори каби нотехникавий омилларни энг яхши нисбатига эришиш мақсадида қуриб чиқилади.

Маҳсулотни химоя қилиш - маҳсулотдан фойдаланиш, транспортда ташиш ёки сақлаш чогида уни икдим ёки бошқа нозулай шароитлар таъсир қилишидан сақлашдир.

Мослашувчанлик - маҳсулотлар жараёнлар ёки хизматларнинг ўзаро номоён бўлади, таъсир кўрсатмайдиган тарзда биргаликда, топширикдаги шароитларда белгиланган талабларни бажариш учун фойдаланишга яроқдилиги демакдир.

Ўзаро алмашувчанлик - бир хил талабларни бажариш мақрадида бир хил жараён, хизматдан фойдаланиш ўрнига бошқа бир жараён, хизматнинг яроқдигидир. Ўзаро алмашувчанликни функционал жиҳати «Функционал ўзаро алмашувчанлик» деб айтилади.

Бу турдаги маҳсулотлар туркуми деб маҳсулотнинг функционал йуналтирилганлиги, қўлланиш соҳаси, конструктив-технологик ечими ва асосий сифат кўрсаткичларининг номларини билдирадиган энг катта даражадаги йигиндисига айтилади.

Халқаро стандартлаштириш - барча мамлакатларнинг тегишли идоралари иштирок этиши мумкин бўлган-стандартлаштиришдир.

Миллий стандартлаштириш - муайян бир мамлакат доирасида ўтказиладиган стандартлаштиришдир.

Давлат назорати - корхоналар, лавозимдор шахслар ва фуқороларни стандартларнинг мажбурий талабларига ҳамда маҳсулотлар, жараёнлар ва хизматлар сифатига, шунингдек сертификатлаштирилган маҳсулотга нисбатан

техникавий шартларга риоя этилишини назорат қилиш бўйича ваколатга эга бўлган давлат идорасининг фаолиятидир.

Стандартлаштириш мақсадлари ва вазифалари

ГОСТ, ЎЗРСТ, ЎЗТШ, ЎЗКСТ шунингдек барча категориядаги стандартлар ўз мазмунига кўра қуйидаги турларга бўлинади:

Текшириш услублари, қабул қилиш, маркировкалаш, сақлаш ва бошқа турлари. Стандартлаштириш илмий-техник фаолият бўлиб, потенциал мавжуд масалаларга нисбатан умумий ёки кўп марта қўлланиладиган оптимал тартиблаш даражаси натижаларига турли фаолият ва уни кўп марта

қўлланиладиган оптимал тартиблаш даражаси натижаларига турли фаолият ва уни кўп марта қўллаш учун ишлаб чиқилган меъёрий хужжат. Ўзбекистон республикаси стандарти Ўзбекистан давлат стандартлаштириш ташкилоти томонидан тасдиқланган хужжат.

Техник шартлар аниқбир маҳсулотга техник талабларни белгиловчи ва ишлаб чиқувчи ва буюрувчи билан келишиб тасдиқланган хужжат.

Ташкилот стандарти - маҳсулот хизмат ёки жараён учун ташкилотнинг ўз ташаббуси билан ишлаб чиқилган стандарт.

Халқаро стандарт - стандартлаштириш билан шуғулланувчи халқаро ташкилот томонидан қабул қилинган ва кенг истеъмолчиларга манзур бўлган хужжат.

Регионал стандарт - стандартлаштириш билан шуғулланувчи регионал ташкилот томонидан қабул қилинган ва кенг истеъмолчиларга манзур бўлган стандарт.

Гармонлаштирилган стандартлар-бир хилдаги объектдаги тегишли бўлган ва стандартлаштириш билан шуғулланувчи турли ташкилотлар билан қабул қилинган ҳамда маҳсулот, жараён ва хизмат турларининг ўзаро алмашинувини таъминловчи стандарт.

Тузилиши ва мазмунига қараб стандартлар турли хил бўлиши мумкин:

Бир хиллаштирилган-яъни мазмунан ўхшаш, тақдим этиш шакли бўйича турлича бўлган стандартлар.

Ўхшаш-мазмун ва шакли бўйича бир хил бўлган стандартлар.

Унланган-бу эҳтиёжни қрндириш учун оптимал бир хил катталиқ ва турлаги маҳсулот жараён ва хизматни таянлаш.

Стандартлаштириш соҳаси- ўзаро боғлиқ, стандартлаштириш объектлари йигиндисидан иборат.

Стандартлаштириш соҳасида хавфсизлик-жараён ва хизмат турлари учун омилларни оптимал мутаносиблигига эришиш мақсадида ҳамда инсон саломатлиги ва жихозларга зарар етказмаслик назарда тутилади.

Стандартлаштиришнинг мақсадлари қуйидагилардан иборат:

Маҳсулотлар, хизматлар ва жараёнларнинг сифати ва номлари масаласига давлат ва истеъмолчиларнинг манфаатини ҳимоя қилиш, кишилар соғлиги ва ҳаёти хавфсизлигини таъминлаш, табиатни муҳофаза қилиш;

- фан ва техниканинг ривожлантирилиши билан аҳолининг ва халқ хўжалигининг эҳтиёжларига мувофиқ равишда маҳсулот ишлаб чиқариш ва маҳсулот сифатини ошириш;

- маҳсулотнинг бир-бирига мослиги ва ўзаро алмашувчанлигини таъминлаш;

кишилар моддий ресурсларининг тежалишига, иқтисодий кўрсаткичларнинг яхшиланишига кумаклашиш;

- савдода техникавий тўсиқларни бартараф қилинишига, жаҳон бозорида рақобат қилиш қобилиятининг таъминланишига эришиш;

- табиий ва техноген ҳалоқатлари ва бошқа фавқулотда вазиятлар рўй беришини ҳисобга олган ҳолда халқ хўжалиги объектларининг хавфсизлигини таъминлаш.

Стандартлаштиришнинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

Истеъмолчи ва давлатнинг манфаати йўлида маҳсулотнинг сифати ва номларига нисбатан энг мақбул талабларни қўйишдан:

- давлат, республика фуқоролари ва чет эл эҳтиёжи учун тайёрланган маҳсулотга керакли талабларни белгиловчи меъёрий ҳужжатлар тизимини ва уни ишлаб чиқиш қоидаларини яратиш, ишлаб чиқиш ва қўллаш, шунингдек ҳужжатлардан фойдаланишни назорат қилиш;

- стандарт талабларининг саноати ривожланган чет мамлакатларининг халқаро минтақавий ва миллий стандартлари талаблари билан уйғунлашувини таъминлаш;

бир-бирига мосликнинг барча (қонструктив, электрик, электромагнитли маълумот, дастур ва бошқалар) турларини, шунингдек маҳсулотнинг ўзаро алмашувчанлигини таъминлаш;

- параметрик ва турлар ўлчаш қаторларини, таянч қонструкцияларини, буюмларнинг қонструктив жихатдан бир хил қилинган блокли таркибий қисмларини аниқлаш ва қўллаш асосида бирхиллаштириш;
- маҳсулот, унинг таркибий қисмлари хом-ашё ва материаллар кўрсаткичлари ва тавсифларининг келишиб олиниши ва боғланиши;
- материал ва энергия сигимини камайтириш, кам чиқинди ишлаб чиқариш технологиясини қўллаш

маҳсулотнинг эргономик хоссаларига кўрсатилган талабларни белгилаш;

- метрологик-меъёр, қоида, низом ва талабларнинг белгиланиши;

-стандартлаштириш бўйича халқаро тажрибадан фойдаланишни кенг авж олдириш мамлакатнинг халқаро ва минтақавий стандартлаштиришда иштирок этишини кучайтириш;

- хорижий мамлакатларнинг талаблари Ўзбекистан республикасининг халқ хўжалиги эҳтиёжини қондира олган ҳолларда уларнинг халқаро, минтақавий ва миллий стандартларини мамлакат стандартлари ва техникавий шартлар тариқасида тўғридан-тўғри қўллаш тажрибасини кенгайтириш;
- маҳсулотни стандартлаштириш ва унинг натижаларидан фойдаланиш соҳасида халқаро ҳамкорлик қилиш юзасидан ишларни ташкил этиш;
- синовларни меъёрий-техник жихатдан таъминлаш, маҳсулот сифатини сертификатлаштириш, баҳолаш ва назорат қилиш.

Стандартлаштиришнинг асосий қонун қоидалари

Стандартлаштириш бўйича миллий идора Ўзбекистан республикасида стандартлаштириш соҳасидаги ишларни қуйидаги қонун - қоидаларга асосан ташкил этади:

ихтиёрийлик, ошқоралик, байналминаллик, барча манфаатдор томонларнинг иштироки, техникавий даражанинг ва самарадорликнинг ҳисобга олиниши асоссиз ҳар хилликнинг қисқартирилиши, стандартларнинг тўлиқлиги ва уйғунлиги;

- маҳсулот номенклатураси ва сифати тўғрисидаги саволларда давлат, истеъмолчи манфаатини ҳимоя қилиб, инсон ҳаёти ва соғлигини

хавфсизлигини таъминлаш, атроф мухитни химоя қилиш;

- аҳоли ва халқ ҳўжалик талабига қараб, фан ва техника ютуқларига суяниб маҳсулот сифатини ошириш;

- маҳсулотларни ўзаро алмашувчанлигини таъминлаш, иқтисодий кўрсаткичларни яхшилаб моддий ва ишчи кучи ресурсларини тежаш;

- халқ ҳўжалигида хавфсизликни таъминлаб, табиий ва технологик авария ҳамда фавқўлотда ҳолатлар бўлишини олдини олиш;

- маҳсулот номенклатураси ва сифатига истеъмолчи ва давлат манфаатларини кўзлаб оптимал талаблар белгилаш;

- давлат, фуқоралар ва экспорт эҳтиёжи учун ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларга тегишли талаблар белгиловчи меъёрий ҳужжатлар системасини яратиш;

- Стандартларни саноати ривожланган чет мамлакатларнинг халқаро, регионал ва миллий стандартлари билан уйғунлашувини таъмин этиш;

- Маҳсулотлар элементи, хом-ашё ва материал характеристикаси кўрсаткичларини боғлаш ва келишиш;

- Материал ва энергия истеъмолини пасайтириб, кам чиқитли технология жорий этиш;

- маҳсулотларни эргономик хоссаларига талаблар белгилаш

- материал ва энергия истеъмолини пасайтириб, кам чиқитли технология жорий этиш;

- метрология меъёри, қондаси ва низом талабларини белгилаш;

- амалиётда халқаро стандартлаштириш тажрибасини қўллашни кенгайтириш ва республикани халқаро стандартлаштиришда катнашувини активлаштириш;

- технологик жараёнларга талабларни белгилаш;

- техник иқтисодий информацияларнинг кодлаштириш ва классификациясини яратиш ва киритиш;

- тажрибаларни меъёрий-техник таъминлаш, сертификациялаш, маҳсулот сифатини текшириш ва баҳолаш.

Стандартларни ишлаб чиқишда қуйидагиларни :

Стандартлаштирилган ўзаро боғланган объектларга қуйилган талабларни келишиб олиш ва стандартлаштириш бўйича меъёрий ҳужжатларни амалда жорий этиш муддатларини уйғунлаштириш йўли билан шу объектларни тўлиқ ва ҳар томонлама стандартлаштириш.

-меъёрий ҳужжатларга киритилган талабларнинг мақбуллигини таъминлаш лозимлиги;

Замонавий фан ва техника ютуқлари, чет эл ва мамлакатимизнинг илғор тажрибасига мувофиқлаштириб,мунтазам текшириш ва стандарт талабларини янгилаш йўли билан стандартдаги эскирган кўрсаткичларни ўз вақтида ўзлаштириб туриш керак.

Стандартлар фақат шундай талабларни жорий этиши керакки,улар маҳсулот хоссасини ва ундай фойдаланиш хусусиятига оид томонларни аниқлаши лозим.

Стандартларга объектив равишда текширилиши мумкин бўлган талаблар киритилади.

Стандартлар маҳсулотни сертификатлаштириш мақсадлари учун яроқли бўлиши керак.

Стандарт талабларининг бир хил маънода тушунилишини таъминлаш учун аниқ ва яққол ифода этилиши лозим.

СТАНДАРТЛАШТИРИШ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Вазирлар маҳкамасининг «Ўзбекистон республикасида стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил этиш» тўғрисидаги 1992 йил 2 мартдаги 93-сон қарорига мувофиқ Ўзбекистон республикасининг Вазирлар маҳкамаси ҳўзуридаги стандартлаштириш Ўзбекистон Давлат маркази (Ўздавстандарт) - стандартлаштириш бўйича миллий идора ҳисобланади. Республикада стандартлаштириш бўйича ишларнинг ташкил этилишини, мустаҳкамлаштирилишини ва ишларнинг мақбул даражада олиб борилишини қуйидаги идоралар таъмин қиладилар:

тармоқлараро қўлланишига белгиланган маҳсулот бўйича Ўзбекистон Республикаси давлат стандартлаштириш қўмитаси;

- қурилиш ва қурилиш саноати бўйича, шу жумладан лойиҳалаш ва қонструкциялашни ҳам қушган ҳолда - Ўзбекистон республикаси қурилиш давлат қўмитаси;
- табиий ресурслардан фойдаланишни йўлга қўйиш, атроф муҳитни ифлослаштиришдан ва бошқа зарарли нарсалардан муҳофаза қилиш соҳаси бўйича - Ўзбекистон республикаси табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси;
- тиббиёт йўналишидаги маҳсулотлар, тиббий техника буюмлари, дори дармонлар ва республика саноати ишлаб чиқарадиган маҳсулот таркибида и неон учун зарарли моддалар бўлиши соҳасида - Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирлиги.

Ўзбекистон республикасида стандартлаштириш бўйича ишлар Ўздавстандарт томонидан стандартлаштириш бўйича техника қўмиталари қорхоналари, бирлашмалари ва бошқа манфаатдор ташкилотларнинг бўлажак режалари (дастурлари) тузиладиган йиллик режалар бўйича амалга оширилади.

Республика стандартлаштириш режасига биринчи навбатда миллий стандартлар талаблари билан уйғунлашишини, кишиларни ҳаёти ва соғлиғи учун ҳавфсизликни, атроф-муҳитнинг муҳофаза қилинишини истеъмолчилар ҳуқуқининг ҳимоя қилинишини, миллий ижтимоий-иқтисодий ва илмий-техникавий дастурларининг амалга оширилишини таъминлайдиган миллий стандартларни ишлаб чиқиш киритилади.

-Ўздавстандарт, Ўзбекистон республикасининг табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, қурилиш давлат қўмитаси ва соғлиқни сақлаш вазирлиги бюджет маблағлари ҳисобига асосий ва умумтехникавий талабларни белгилайдиган стандартларни ишлаб чиқишда буюртмачилар, шунингдек вазирликлар, идоралар, қорхоналар, ташкилотлар, қонцернлар, уюшмалар ва

махсулот (хизматларни) тегишли турини ишлаб чиқувчилар ёки истеъмол қилувчи бошқа тузилмалар истеъмолчиларнинг жамоа ташкилотлар, илмий-техникавий жамиятлар ва бошқалар ҳам буюртмачилар хисобланади. Бу ишларни маблаг билан таъминлаш буюртмачилар маблаг хисобидан амалга оширилади, шу жумладан, шартнома асосида марказлаштирилган маблаглар хисобидан ҳам амалга оширилади.

Ўзбекистон республикаси стандартлари ва техникавий шартларни ишлаб-чиқиш, одатда ҳар бир манфаатдор корхона ва ташкилотнинг мухтор вакили бўлган мутахассислардан ташкил топган техникавий қўмиталар (ТК) кучи билан ёки стандартлаштириш бўйича таянч ташкилотлари томонидан амалга оширилади.

Техникавий қўмиталар ўз фаолиятини стандартлаштириш бўйича техникавий қўмита ҳақидаги намунавий низом асосида ишлаб чиқилган техникавий қўмиталарнинг низомига мувофиқ таянч ташкилот эса стандартлаштириш бўйича таянч ташкилот тўғрисидаги намунавий низом асосида амалга оширилади.

Техникавий қўмиталар ва таянч ташкилотлар жорий қонунлар ҳамда Ўзбекистон республикаси стандартларининг лойихаси ва техникавий шартларнинг ишлаб чиқилиши юзасидан тузилган шартномага мувофиқ уларнинг сифати ва ўз муддатида олиб борилиши учун жавобгардир.

Ўздавстандарт, Ўзбекистон республикасининг қурилиш давлат қўмитаси, табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, соғлиқни сақлаш вазирлиги (бириктирилган соҳалар бўйича) республика стандартларини қуриб чиқади, тасдиқлайди, уларнинг қўлланиш муддатини ўзайтиради ва бекор қилади, ҳамда унга ўзгартиришлар киритади.

Республика стандартлари ва уларга киритилган ўзгартиришлар даражасидан қатъий назар, Ўздавстандартда давлат рўйхатидан ўтказилиши шарт.

Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, қурилиш давлат қўмитаси, соғлиқни сақлаш вазирлиги, шунингдек вазирликлар идоралар, қонцернлар уюшмалар ва бошқа ҳўжалик тузилмалари Ўздавстандарт билан келишилган ҳолда стандартлаштиришнинг тармоқ тизимини ишлаб чиқишлари ва тасдиқлашлари мумкин.

Ўздавстандарт республикада стандартлаштириш бўйича барча ишларга умумий услубий раҳбарликни таъминлайди.

Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва шаҳарларда стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш, мувофиқлаштириш ва унинг муқобил даражасини таъминлаш ишларини Ўздавстандарт, Ўзбекистон Республикасининг қурилиш давлат қўмитаси, табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси ва Соғлиқни сақлаш Вазирлигининг тегишли ҳудудий идоралари амалга оширади. Қорақалпоғистон республикасида, вилоятлар ва шаҳарларда стандартлаштириш бўйича ишларга умумий услубий раҳбарликни стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш ҳудудий марказлари (СМСХМ) олиб боради.

Саноат ва қишлоқ хўжалиги тармоқларида стандартлаштириш бўйича ишларни ташкил қилиш ва мувофиқлаштириш учун зарур бўлган ҳолларда, Ўзбекистон Республикаси Вазирликлари, идоралари, уюшмалари, концернлари ва бошқа хўжалик тизимларида бўлинмалар (хизматлар) ва (ёки) фан ва техниканинг тегишли соҳаларидаги юқори илмий-техникавий имкониятларга эга бўлган ташкилотларда стандартлаштириш бўйича таянч ташкилотлар тузилади.

Корхона раҳбарлари корхоналарда стандартлаштириш бўйича ишларини ташкил этилиши ва бу ишларнинг бажарилишини ахволи учун бевосита жавобгардир.

Корхоналар зарур бўлганда стандартлаштириш бўйича бўлинмалар (хизматлар) конструкторлик-технологик ёки илмий тадқиқот бўлими, лаборатория ташкил этади, улар корхонада стандартлаштириш бўйича ишларга ташкилий-услубий ва илмий-техникавий раҳбарликни амалга оширади, стандартлаштириш бўйича илмий-текшириш ва тажриба конструкторлик ва бошқа ишларни бажарадилар, корхонанинг бошқа бўлимлари томонидан ўтказилаётган стандартлаштириш ишларини бажаришда ҳам катнашадилар. Корхоналар, муассасалар ва ташкилотларда стандартлаштириш бўйича олиб бориладиган ишлар асосий ишлар турига киради.

СТАНДАРТЛАШТИРИШ СОҲАСИДАГИ МЕЎЁРИЙ ХУЖЖАТЛАРНИНГ ТИПЛАРИ, СТАНДАРТЛАРНИНГ ТУРЛАРИ

Ўзбекистон республикаси ҳудудида стандартлаштириш объектларига қўйилган талабларни белгиловчи меъёрий хужжатларнинг қуйидаги типлари амалда қўлланилади:

Мустақил давлатлар ҳамдустлигининг давлатларaro стандартлари (ГОСТ);

Ўзбекистон республикаси стандартлари (Ўз РСТ);

Техникавий шартлар (Ўз ТШ);

Корхоналар, бирлашмалар, фирмалар, концернлар ва бошқа хўжалик субъектларининг стандартлари (Ўз КСТ);

Халқаро, минтақавий ва хорижий мамлакатларнинг миллий стандартлари; (ИСО, МЭК ва бошқалар).

Миллий стандартлаштириш объектларига:

-ягона техникавий тилни қўшиб ҳисоблаганда умумтехникавий объектлар, умумий материаллар ва моддаларнинг хусусияти ҳақидаги ишончли маълумотлар, техникавий иқтисодий ахборотни таснифлаш ва кодлаш;

-аниқ. мақсадга йуналтирилган давлат илмий-техникавий ва ижтимоий иқтисодий дастурлари ва лойиҳа объектларини;

-республикага (ёки муайян корхоналарга) маҳсулоти ёки технологиясининг рақобат қилиш қобилиятини оширишни таъминлаш имконини берадиган фан ва техника ютуқларини;

-республикада ички эҳтиёжни қўндириш учун, шунингдек бошқа давлатларга экспорт сифатида етказиб бериш учун ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар киритишади.

Стандартларнинг талаблари ва техникавий шартлари халқаро, минтақавий ва саноати ривожланган хорижий мамлакатларнинг миллий стандартлари талаблари билан уйғунлаштирилиши керак.

Ўздавстандарт, Ўзбекистон республикасининг қурилиш давлат қўмитаси ва соғлиқни сақлаш вазирлиги стандартлаштириш бўйича тармоқлараро ишларни ташкил қилиш ва мувофиқдаштириш учун ўз ҳуқуқлари доирасида йўриқномалар, қоидалар, низомлар, услубий кўрсатмалар, раҳбарий ҳужжатларни (РХ) ва тавсияларни (Т) ишлаб чиқадилар ва манфаатдор томонлар билан келишилган ҳолда тасдиқлайдилар.

Вазирликлар, бошқармалар, уюшмалар, қонцернлар ва бошқа ҳўжалик тузилмалари зарурат тугилганда Ўздавстандарт, Ўзбекистон республикасининг табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, қурилиш давлат қўмитаси ва соғлиқни сақлаш вазирлиги билан келишилган ҳолда соҳавий раҳбарий ҳужжатлар ва тавсияларни ишлаб чиқишлари мумкин.

Стандартлар ва техникавий шартларни тасдиқловчи ташкилотлар стандартлар ва техникавий шартларни ишлаб чиқувчи билан баравар жавобгардирлар.

Ўзбекистон республикасининг стандартларини ишлаб чиқариш, келишиш, тасдиқлаш рўйхатга олиш тартиби Ўз РСТ 1.1»Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш давлат тизими. Республика стандартларини ишлаб чиқиш, келишиб олиш, тасдиқлаш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби» билан белгиланади.

Техникавий шартлар ГОСТ 2.114 ва ЎзРСТ 1.2 да белгиланган тартибда ишлаб чиқилади, келишилади, тасдиқланади ва рўйхатдан ўтказилади.

Маҳсулот стандартлари ва техникавий шартларни ишлаб чиқиш янги маҳсулотни яратиш бўйича ишларнинг таркибий қисми ҳисобланади.

Стандартлар ва техникавий шартлар фан ва техниканинг тегишли соҳаларида чет элларда ва мамлакатимизда эришилган энг юқори ютуқларни, чет мамлакатларнинг халқаро минтақавий ва миллий стандартлари, талабларини ҳисобга олиб, илмий-тадқиқот, тажриба конструкторлик, технологик ва лойиҳалаш ишларининг натижаларига асосланган ҳолда ишлаб чиқирилиши ва республикани иқтисодий ва ижтимоий ривожлантириш учун энг мақбул қарорлар қабул қилиш назарда тутилиши мумкин. Зарурат тугилганда ишлаб чиқарувчи буюртмачи билан келишилган ҳолда ёки буюртмачининг ўзи муайян стандартлар ва техникавий шартларни ишлаб чиқиш юзасидан техникавий вазифаларни тасдиқлайди.

Стандартлар ва техникавий шартларда маҳсулот сифатига нисбатан мажбурий ва тавсия этиладиган талаблар (техникавий тавсиялар) белгиланади.

Маҳсулот сифатига ижтимоий жихатдан ўзаро боғлиқ бўлган унинг аҳоли ҳаёти ва соғлиги учун хавфсизлигини атроф-муҳитни муҳофаза қилишни маҳсулотни бир бирига мослиги ва бир-бирини ўринини алмаштирилиши

таъминлайдиган шунингдек назорат қилиш белгиси ва усуллари мажбурий талабларга тўғри келиши бажарилиши керак бўлган талаблар сирасига киради.

Буюртмачи (истеъмолчи) зарурат тугилгудай бўлса у ўз манфаатини химоя қилишни таъминлайдиган талаблар мажмуини кенгайтириши мумкин.

Маҳсулотларнинг ва хизматларнинг истеъмол ва бошқа тавсифлари, шунингдек, стандартларнинг мажбурий талабларидан келиб чикибжурсатгичларнинг юқориқ даражасини белгилайдиган тавсифларни, корхоналарнинг республикада ва хориждаги иқтисодий манфаатларини химоя қилиш ва мустахкамлаш мақсадида тавсия қилинадиган талаблари ишлаб чиқилиши мумкин.

Тайёрловчи ва истеъмолчи (буюртмачи) шартнома тузилаётганда тавсия этилаётган талабларни қўллаш зарурлигини аниқлайдилар. Улар шартномага киритилгандан сўнг келишувчи томонлар учун мажбурий бўлиб қолади.

Тузилаётган шартномаларда стандартлар ва техникавий шартларнинг мажбурий талаблари салбий томонга оғиб кетишига йўл қуйилмайди.

Техникавий шартлар ва стандартларда мажбурий талабларга доир бўлимда баён этилган масалан, синов усуллари жойлаштириш, транспортда ташиш, тамғалаш ва бошқаларни белгилайдиган, бошқа стандартларга хавола килинган тақдирда, илова қилинаган стандартларнинг талаблари қўлланиш учун мажбурий бўлиб қолади.

Агар маҳсулотнинг мажбурий талабларига мувофиқдиги амалдаги стандартларга мўлжалланган тартибда тасдиқданмаса ёки сертификатлаштириш лозим бўлган маҳсулот сертификатлаштирувчи синовлардан ўтмаган бўлса, сотувга чиқаришга рухсат этилмайди.

Чет элдан келтирилаётган ва чет элга чиқарилаётган маҳсулот Ўзбекистон Республикасида қўлланилаётган стандартлар ва техникавий шартларнинг мажбурий талабларига жавоб бериши, шунингдек сертификатлаштириш лозим бўлган маҳсулот тегишли сертификатлар билан ёки Ўздавстандарт Ўзбекистон Республикаси Табиатни Мухофаза қилиш Давлат Кумиитаси Дурилиш давлат қўмитаси, Соғлиқни сақлаш вазирлиги (уларнинг ваколати доирасида) ҳудудий идораларнинг ҳўлосаси ёки тегишли сертификат билан тасдиқланиши лозим.

Стандартлар ва техникавий шартларнинг мажбурий талаблари идоравий буйсинишидан ва мулкчиликнинг қайси шаклда бўлишидан қатъий назар барча давлат, кооператив, ижара уюшма, қўшма корхона ҳамда ташкилотлар, шунингдек республика ҳудудида удабуронлик фаолияти билан шўрулланаётган фуқороларга ҳам таълуқлидир.

Стандартларнинг мажбурий талаблари ва техникавий шартларнинг бўзилишига йўл қуйган корхоналар ва мансабдор шахслар амалдаги қонунларга биноаў жавобгарликка тортиладилар.

Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотга техникавий шартлар ва корхона стандартлаштириш талаблари ушбу маҳсулотга давлатлараро ёки миллий стандартларнинг мажбурий талабларига қарама-қарши бўлмаслиги ва ушбу стандартларда кўрсатилган талаблардан паст бўлмаслиги керак.

Стандартлаштириш объектининг ўзига хос хусусиятига ва унда белгиланган талаблар мазмунига боғлиқ, равишда Ўзбекистон республикаси стандартлаштириш тизими асосий турдаги стандартларни назарда тўтади.

- асос бўлувчи стандартлар;
- умумтехникавий стандартлар;
- техникавий шартлар (маҳсулот, жараён, хизматлар учун)

стандартлар;

назорат усуллари (синовлар, анализлар, ўлчовлар, таърифлар) стандартлари.

Лозим бўлган тақдирда маҳсулотнинг асосий техникавий-иқтисодий кўрсаткичлари, унинг номларининг (турларининг) оқилона таркиби ва бошқа талабларини аниқ белгилайдиган бир турдаги маҳсулот гуруҳига стандарт ишлаб чиқиши мумкин.

Асос бўлувчи стандартлар - ташкилий техникавий жараёнларнинг бажарилиши, шу жумладан ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш ва маҳсулотни қўллаш жараёнлари тартибини (қоидаларини) шунингдек фаолиятнинг муайян соҳасида ишларнинг ташкил этишнинг асосий қоидаларини белгилайди.

Умумтехникавий стандартлар - маҳсулотнинг техникавий бир-бирига мос бўлишини ва ўзаро алмашинувини таъминлаш учун зарур бўлган ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш ва маҳсулотни қўллашнинг умумтехникавий талабларини, шунингдек меҳнат хавфеизлиги, атроф муҳитни химоя қилиш, намунавий технологик жараёнлар, маҳсулот сифатини назорат қилиш (синаш) усуллари, хужжатларни бир хиллаштириш талабларини белгилайди.

Маҳсулотнинг аниқтурига, белгиси, андозаси ва бошқаларга ҳар томонлама талабларни техникавий шартлар стандарти белгилайди.

Техникавий шартларнинг миллий стандартлари - оммавий ёки серияли ишлаб чиқарилаётган маҳсулот учун ишлаб чиқилади.

Техникавий талабларнинг стандартлари маҳсулотнинг ресурсларидан тўғри фойдаланишни, буюмларнинг пишиқлиги (ўзоқ, муддатга чидамлилиги), техникавий ўзаро алмашинувчанлиги, машиналарнинг, асбоб ускуналарнинг бир хиллигини, маҳсулотнинг рақобат қилиш қобилияти оширилишини таъминлайдиган асосий кўрсаткичлар меъёри ва талабларини белгилайди.

Назорат усуллари - (синовлар, таҳлил қилишлар, ўлчовлар, таърифлар) стандартлари маҳсулотнинг битта ёки бир нечта турдош гуруҳларга ишлаб чиқилади. Стандарт синаш учун намуналарни танлаш тартибини, бу маҳсулот сифат кўрсаткичларини баҳолаш бирлигини таъминлаш мақсадида унинг истеъмол қилиши (фойдаланиши), таърифларини назорат қилиш (синаш, таҳлил қилиш, таърифлаш, ўлчаш) усуллари, шунингдек маҳсулотни яратиш, назорат қилиш, сертификатлаштириш ва фойдаланиш чоғида синаб кўриш усуллари белгилайди.

Стандартларнинг тузулиши баён этилиши расмийлаштирилиши ва мазмунига кўра умумий талабларига техникавий шартлар эса ГОСТ, 2.1142 конструкторлик хужжатларни умумий тизими». Техникавий шартлар. Тузулиши, фойдаланиши ва расмийлаштириши қоидаларига тўғри келиши керак.

Республика стандартлари, техникавий шартлар ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ва кўрсатилдаётган хизматлар учун корхона стандартлари уларга ўзгартиришлар Ўздавстандарт ташкилотларида бепул давлат рўйхатидан ўтказилиши лозим.

Стандартлар, техникавий шартлар ва уларга ўзгартиришлар давлат тилида ва миллатлараро муносабат тилида давлат рўйхатига тақдим этил ади. Давлат рўйхатидан ўтмаган стандартлар техникавий шартлар ва уларга ўзгартиришлар ҳақиқий эмас деб ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси стандартидеҳникавий шартлари, корхона стандарти Ўзбекистон республикаси стандарти 1.1,1.2,1.3 бўйича белгиланади.

Стандартлар тизимини белгилаш чоғида стандартлаштириш давлат тизимида қабул қилинган тартиб рақами қўлланилади.

Ўздавстандартга Республика стандартларини нашр қилиш ва қайта наш иш,шунингдек Мустақил давлатлар ҳамдустлигининг давлат стандартларини Ўздавстандарт белгиланган тартибда, нусхалари тасдиқланган ҳолда, давлат тили ва рус тилларида нусхаларини кўпайтириш танҳо ҳуқуқи зарурат тугилган ҳолда меъёрий ҳужжатларнинг кўпайтириш ҳуқуқи Ўздавстандарт томонидан корхоналарга ва ташкилотларга берилиши мумкин.

Кўрсатилган ҳуқуқни паймол қилган шахслар Ўзбекистон Республикаси амал қилинаётган қонунларга биноан жавобгарликка тортилади.

Корхоналарнинг стандартлари ва техникавий шартларни нашр қилишни ҳамда улар билан таъминлашни бу ҳужжатларни тасдиқланган корхоналар маҳсулот етказиб бериш ёки хизмат кўрсатиш учун ЎЗРТС бўйича шартномаларга биноан амалга оширилади.

Ўздавстандарт ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларга республика стандартлари, корхона стандартлари ҳамда техникавий шартлар, қоидалар, раҳбарлик ҳужжатлари ва стандартлаштириш бўйича тавсияномалар туғрисида ҳар йили ахборот бериб турадилар.

ТЕХНИКАВИЙ ШАРТЛАРНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ, КЕЛИШИБ ОЛИШ, ТАСДИҚЛАШ ВА ДАВЛАТ РЎЙХАТИДАН ЎТКАЗИШ ТАРТИБИ

Технологик ҳужжатлар бўйича тушунча.

Ўзбекистон Республикаси Давлат стандартлаштириш тизими маҳсулот ишлаб чиқариш учун зарур бўлган меъёрий техник ҳужжатларни (НТХ) ишлаб чиқиш, келишиш, тасдиқлаш ва давлат томонидан қайд этиш ва уларга ўзгартиришлар киритиш тартибини белгилайди.

Стандартлар вазирликлар, бошқармалар, асоциациялар, концернлар ҳамда давлат кооператив, қўшма ва бошқа корхоналар микесида маҳсулот ишлаб чиқариш шарти уларни сифатини текшириш тартибларига тўла амал қилинишини талаб қилади.

ГОСТ 2.114. конструктив ҳужжатлаштиришнинг ягона системаси» бўйича барча стандартларда қуйидаги бандлар бўлиши керак:

1. қўлланиш соҳаси.

2. меъёрий хужжатларга илова.
3. техник шартлар лойихасини ишлаб чиқариш тартиби.
4. техник шартлар лойихасини белгиланган тегишли ташкилотлар билан келишиш.
5. техник шартлар лойихасини белгиланган тартибда тасдиқдаш тартиби.
6. техник шартлар мажмуини давлат томонидан қайд этиш тартиби.

Техник шартлар мажмуини давлат томонидан қайд этиш тартиби стандартлаш бўйича техникавий қўмиталар томонидан ишлаб чиқилади.

Баъзан, асосланган ҳолларда, бу ҳужжат тугишли вазирликлар, бошқармалар, ассоциациялар, қонцернлар ёки стандартлаштириш бўйича базавий ташкилотлар ҳамда давлат корхоналари кооперативлар, акционерлик жамиятлари ва қўшма корхоналар томонидан ҳам техникавий қўмиталар розилигига кўра, ишлаб чиқариш мумкин.

Техник шартлар алоҳида аниқ маҳсулот тури учун республикавий стандартлар ва техник шартлар тури учун МДХ мамлакатлари ўртасидаги маҳсулот сифатига қўшимча талаблар кўрсатилган ҳолларда ҳам техник шартлар ишлаб чиқарилиши мумкин.

Ишлаб чиқарилаётган техник шартларда маҳсулот кўрсатилган талаблар шу маҳсулот учун мавжуд стандартлар талабларидан юқори бўлиши лозим. Агар кўрсатиладиган талаблар мавжуд стандартлар ва техник шартлардан олинса ёки бор бўлса ишлаб чиқарилаётган техник шартларда янги ҳужжатда бу талаблар қайтарилмайди ва тегишли тартибда мавжуд ҳужжатда илова қилинади.

ТЕХНИК ШАРТЛАРНИ ТУЗИШ, ИФОДАЛАШ ВА ҚАЙД ЭТИШ ТАРТИБИ

ГОСТ 2.114 талабларига мос келиши керак. Техник шартларни қўллаш муддати ўзайтириш ёки чегаралаш, ушбу ҳужжатни қўлланиш муддати тугашидан 3 ой аввал шу ҳужжатни тасдиқланган ташкилот томонидан қабул қилиниши керак. Агар мавжуд техник шартга «Альтернатив» равишда бошқа ҳужжат тузилаётган бўлса ёки уни келгусида қўллаш мақсадга мувофиқ бўлмаса ёки шу ҳужжат бўйича маҳсулот ишлаб чиқариш тўхтатилса у ҳолда техник шартни тасдиқланган ташкилотгина бу ишни амалга ошириши мумкин.

Агар мавжуд техник шартга мақбул равишда бошқа ҳужжат тузилаётган бўлса ёки уни келгусида қўллаш мақсадга мувофиқ бўлмаса ёки шу ҳужжат бўйича маҳсулот ишлаб-чиқариш тўхтатилса, у ҳолда техник шартлар қўлланишдан чиқарилади. Мавжуд техник шарт тасдиқланган ташкилотгина бу ишни амалга ошириши мумкин.

Техник шартлар лойихасини махсус қабул комиссияси маъқуллайди. Ушбу ҳужжатлар лойихаси барча тегишли ташкилотларга бир пайтда юборилиши керак. Техник шартларга Ўздавстандарт ўзгартиришлар киритиши мумкин, давлат қайд этиш журнаliga, техник шартлар нусхасига 1 ой муддат

ичида янгилик киритган техник шартлар маъқуллангандан кейин қуйидаги ҳужжатларни тақдим этиши керак.

-дубликат ва техник шартлар ҳужжатларнинг нусхаси (ўзгартиришлар билан), техник шартлар тасдиқланганлиги тўғрисидаги ҳужжат.

Техник шартларни ишлаб-чиқиш, келишиб олиш тасдиқлаш ва давлат рўйхатидан ўтказиш тартибини белгиловчи стандарт вазирликлар, идоралар, уюшмалар, концернлар, қўшма, ижара, акционерлик корхоналари, муассасалар ташкилотлар ва бошқа ҳўжалик объектлари учун мулкчилик шакли ва кимга бўйсинишдан қатъий назар мажбурийдир.

Ўзбекистон республикасида техникавий шартларнинг лойиҳалари ва уларга киритиладиган ўзгартиришлар стандартлаштириш техника қўмиталари томонидан ишлаб чиқилади. Асосланган ҳолларда техникавий шартлар лойиҳаларини вазирликлар, маҳкамалар, уюшмалар, концернлар ёки стандартлаштириш бўйича таянч ташкилотлари, давлат, кооператив, ижара, акционерлик корхоналари, қўшма корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар тегишли техник қўмиталар билан келишиб ишлаб чиқади.

Маҳсулотга дахлдор бўлган МДХнинг давлатлараро стандартлари Республика стандартлари ва техникавий шартлари мавжуд бўлмаган тақдирда ҳамда бошқа меъёрий ҳужжатларда белгилаб қуйилган талабларни кучайтириш, зарур бўлганда мазкур тармоқнинг иккита ва ундан кўпроқ корхонасини ишлаб чиқарадиган маҳсулотга техникавий шартлар ишлаб чиқилади.

Техникавий шартлар белгилаб қуйилган талаблар мазкур маҳсулотга дахлдор бўлган амалдаги стандартлар талабидан паст бўлмаслиги ҳамда маҳсулот стандартлари ва техникавий шартлари талабларга зид келмаслиги керак. Агар талабларнинг катта қисми мазкур маҳсулотга таалукли стандартларда белгиланган бўлса у ҳолда бу талаблар техникавий шартларда такрорланмайди, балки техникавий шартларнинг тегишли бўлимларида мазкур стандартларга ёки уларнинг бўлимларига ҳавола этилади. Бу ҳолда стандартнинг айрим бандларига ҳавола қилишга йўл қўйилмайди, ана шу бандларни мазмуни эса техникавий шартларда манбаага ҳавола этилмай бевосита баён қилинади.

Техникавий шартларда мазкур маҳсулотга доир конструкторлик ва бошқа техникавий ҳужжатларга ҳамда маҳсулот таркибий қисмларининг техникавий шартларга, шунингдек умумтехникавий ҳужжатларга ҳам ҳавола қилишга йўл қўйилади. Техникавий шартларни тузилиши, баён этилиши ва расмийлаштирилиши ГОСТ 2.114-70 талабларига мос бўлмоғи керак. Техникавий шартларнинг титул варағини тўлдириш намунаси 1-иловага келтирилган. Техникавий шартларни амал қилиш муддатини ўзайтириш, чеклаш ва чекловлик бекор қилиш ҳақидаги қарор техникавий шартларнинг амал қилиш муддати тугашидан камида 3 ой муддатда қабул қилиниши керак. Техникавий шартлар мазкур техникавий шартлар ўрнига бошқа меъёрий ҳужжат ишлаб чиқарилаётганда ёки қўлланиши бундан буён мақсадга мувофиқ бўлмай қолганда ёки маҳсулотни ишлаб чиқариш тўхтаганда бекор қилинади. Техникавий шартларни тасдиқлаган идора уларни бекор қилади. Агар маҳсулотни буюртмачи (истеъмолчи) нинг розилиги билан ишлаб чиқариш

мумкин бўлса, қуйидаги ҳолларда техникавий шартлар ишлаб чиқилмаслигига йўл қўйилади:

Техникавий топшириққа биноан бир дона ишлаб чиқиладиган маҳсулот учун буюртманинг хужжатлари жумласига кирадиган конструкторлик хужжатларга биноан ушбу буюмнинг таркибий қисмлари учун;

Техникавий хужжатлар бўйича-барча корхона тўғридан-тўғри берган буюртма бўйича тайёрланадиган, яна ишлов бериладиган моддалар, хом-ашёлар, ярим тайёр маҳсулотлар учун;

Эталон-намуна ва унинг техникавий баёни бўйича истеъмол хусусиятлари маҳсулот сифатига хос кўрсаткичларнинг миқдор қийматини белгиламай, бевосита товар намунаси билан аниқланадиган ёки бу кўрсаткичлар қиймати бир турдаги маҳсулотлар гуруҳи учун Россия Федерацияси стандартлари билан белгиланган ашёвий халқ истеъмол буюмлари учун.

ТЕХНИКАВИЙ ШАРТЛАРНИНГ ЛОЙИХАЛАРИНИ КЕЛИШИБ ОЛИШ.

Янгитдан ишлаб чиқарилаётган, қайта қуриб чиқиладиган техникавий шартлар ва уларга доир ўзгартиришлар келишиб олинishi лозим. Агар маҳсулотни ишлаб чиқаришга қўйиш ҳақидаги қарорни қабул комиссияси қабул қилган бўлса техникавий шартлар лойиҳаларини мазкур комиссияда келишиб олиш лозим бўлади. Маҳсулотни ишлаб чиқарувчи техникавий шартлари буюртмачи (истеъмолчи) билан келишиб олинади ҳамда қабул комиссияси келишиб олиши лозим бўлган бошқа хужжатлар билан бирга (қабул комиссияси иш бошидан камида бир ой аввал) қабул комиссияси таркибига вақиллар киритилган ташкилот (корхонага) юборади.

Техникавий шартлар лойиҳасини келишиб олиш учун давлат назорати идораларига ва ҳўлоса бериш учун бошқа манфаатдор ташкилотларга юбориш зарур ёки зарур эмаслигини (агар улар қабул комиссиясининг аъзоси бўлмасалар) лойиҳани ишлаб чиқувчи белгилайди. Маҳсулотни тажриба намунасини қабул қилиш ҳақидаги актнинг қабул комиссияси аъзолари томонидан имзоланиши техникавий шартлар лойиҳаси келишиб олинганлигини билдиради. Агар маҳсулотни ишлаб чиқаришга қўйиш ҳақидаги қарор қабул комиссияси иштирокисиз қабул қилинса, техникавий шартлар лойиҳаси келишиб олиш учун буюртмачига (истеъмолчига) юборилади.

Касаба уюшмалари, давлат назорати идоралари, Соғлиқни сақлаш вазирлиги, табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, қурилиш давлат қўмитаси, ёнғиндан муҳофаза қилиш идоралари, транспорт ташкилотлари ва бошқаларнинг ихтиёрига дахлдор талаблардан иборат техникавий шартлар лойиҳалари улар билан келишиб олинishi керак.

Техникавий шартлар лойиҳасини бошқа манфаатдор ташкилотларга юбориш зарур эмаслигини, техникавий шартлар лойиҳасини уша ташкилотларга таллуқли талаблар бўлган тақдирда лойиҳани ишлаб чиқувчи белгилайди.

Техникавий шартлар лойиҳаси келишиб олинishi лозим бўлган барча ташкилотларга айна бир вақтда юборилиши лозим.

Маҳсулотга унинг одамлар ҳаёти саломатлиги ва аҳоли мол-мулкининг ҳавфсизлигини, атроф-муҳит муҳофазасини таъминлайдиган ҳамда давлат назорати идоралари билан келишилган талабларни ўз ичига олган давлатларaro стандартлардан ва Ўзбекистон Республикаси стандартларидан олинган кўчирмалар ёки уларга иловалар бўлган, ёки улар белгиланган қоидалар ва меъёрларга иловалар бўлган Техникавий шартлар лойиҳаси мазкур идоралар билан келишиб олинмаслиги мумкин.

Келишиб олиш учун тақдим этилган техникавий шартлар лойиҳаси ташкилотга берилганидан кейин кўпи билан 15 кун ичида қуриб чиқилиши керак.

Техникавий шартлар лойиҳаси келишиб олингани келишувчи ташкилот раҳбари «Келишилди» ёзуви ёки Алоҳида ҳужжат (қабул комиссиясининг акти, хат, баённома) остига қўядаган имзоси билан расмийлаштирилади, шу билан бирга «Келишилди» графаси остига сана ва ҳужжат рақами ёзиб қўйилади.

Техникавий шартлар (шунингдек уларни бекор қилишга доир) ўзгартиришлар техникавий шартлар учун белгиланган тартибда келишилади. Техникавий шартларга доир ўзгартиришларни, агар бу ўзгартиришлар техникавий шартларни келишиб олган ташкилотларни манфаатдорларига дахл қилмаса, фақат буюртмачи (истеъмолчи) билан келишилади.

Техникавий шартларни амал қилиш муддати чекланиши бекор қилиш муддати тугашидан камида 6 ой муддатда тасдиқланмоғи керак.

Ишлаб чиқариш тўхтатилган маҳсулотларни техникавий шартларини бекор қилмасликка, балки улардан ишлатилаётган маҳсулотларининг эҳтиёт қисмларини тайёрлаш ва тузиш учун фойдаланишга йўл қўйилади. Шу билан бирга техникавий шартлар номи ёзилган вароқда» Тузатиш мақсадлари учун» деб ёзиб амал қилиш муддати чеклови бекор қилинади.

ТЕХНИКАВИЙ ШАРТЛАР ЛОЙИХАСИНИ ТАСДИҚЛАШ

Техникавий шартлар ишлаб чиқарувчи (тайёрловчи) нинг буюртмачи билан келишувига мувофиқ, ёки ишлаб чиқарувчи (тайёрловчи) томонидан буюртмачи билан биргаликда ёки буюртмачи томонидан тасдиқланади.

Тасдиқлаш учун ушбу техникавий шартларнинг манфаатдор ташкилотлар билан келишилган техникавий шартлар манфаатдор ташкилотлар билан келишилган вариантда тақдим қилиниши керак. Техникавий шартлар техника қўмитаси раиси ёки ишлаб чиқарувчи раҳбарияти имзолаган илова хати, техникавий шартлар келишилганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар, қабул комиссияси қарорлари, давлат синовлари ва бошқа синов актлари, технология йуриқномаси ёки ишлаб чиқариш қоидалари билан тақдим этилади.

Техникавий шартларни (техникавий шартларга доир ўзгартиришларни) тасдиқлаш ҳужжатларни титул varaғидаги («Тасдиқлайман») графиги остида корхона раҳбарлари (раҳбар ўринбосарлари) қўядаган имзо билан расмийлаштирилади.

Техникавий шартларга доир ўзгартиришларни (техникавий шартлар мажмуасини топшириш ҳақида шартномада бошқа шарт қуйилмаган бўлса) техникавий шартларнинг асл нусхасини сақловчи тасдиқлайди.

Техникавий шартлар буюртмачи (асосий истеъмолчи) билан келишиб амал қилиш муддати узоғи билан 5 йилга тасдиқланади асосланган тақдирда амал қилиш муддати чекланмайди.

Техникавий шартлар «ТШ» индексидан, Ўзбекистан Республикасининг қисқартирилган номи «Ўз» дан, техникавий шартларни тасдиқлайдиган ташқи лотнинг шартли рақами ифодасида, техникавий шартлар тартиби рақамидан ва тасдиқланиш йилининг 2-охирги рақамларидан иборат бўлади, масалан: ЎзТШ 205-150-92.

Бу ерда: 205-ОКПО бўйича «Маҳаллий саноат» бирлашмасининг шартли рақами ифодаси, 150-Техникавий шартлар тартиб рақами, 92-тасдиқланган йили.

ТЕХНИКАВИЙ ШАРТЛАРНИ ДАВЛАТ РЎЙХАТИДАН ЎТКАЗИШ.

Тегишли тартибда келишиб олинган ва тасдиқланган техникавий шартлар давлат рўйхатидан ўтказиш учун техникавий шартларни тасдиқлаш ва уларни тасдиқланган корхона жойлашган ҳудуд бўйича техникавий шартлар давлатлараро стандартларнинг мажбурий талабларни мувофиқ ёки мувофиқ эмаслигини назорат қилиш мақсадида ҳамда техникавий шартлар хусусида марказлашган ахборотларни вужудга келтириш мақсадида Ўздавстандартга тақдим этилади.

Техникавий шартларга доир ўзгартиришлар Ўздавстандарт идораларида, техникавий ҳужжатларни асл нусхасини сақловчи корхона жойлашган ҳудуд бўйича рўйхатга олинади.

Техникавий шартларга доир ўзгартиришларни давлат руҳатидан ўтказиш учун техникавий шартлардан кўчирма, унга бундан аввал киритилган ўзгартиришлар билан тақдим этилади.

Ишлаб чиқарувчи корхоналар техникавий шартларни (уларга доир ўзгартиришларни) тасдиқланган вақтидан кечи билан бир ой ичида давлат руҳатидан ўтказиш учун техникавий шартлар (уларга доир ўзгартиришлар)нинг асл нусхаси ва иккинчи нусхаси ва кўчирмасини;

«А» иловасига мувофиқ каталог варағини;

-техникавий шартлар (ўзгартиришлар) келишилганлигини тасдиқловчи ҳужжатлар нусхасини тақдим этади.

Агар каталог варағи мазмуни ўзгарадиган бўлса, маҳсулотнинг каталог варақасини техникавий шартларга доир ўзгартиришлар билан тақдим этилади.

Техникавий шартларни давлат руихатидан ўтказиш учун уни тикилган холда тақдим қилинади, муқовада маҳсулот номи ва техникавий шартлар белгиси кўрсатилади.

Ўздавстандарт идоралари техникавий шартларни (уларга доир ўзгартиришларни) улар олган вақтидан бошлаб 15 кун ичида Ўздавстандарт белгиланган тартибда давлат руихатидан ўтказиши ҳамда техникавий шартлар (уларга доир ўзгартиришлар) кўчирмасини рўйхатга олган идора номи, давлат рўйхатига олинган сана ва тартиб рақамини кўрсатган холда корхонага қайтаради.

Техникавий шартлар (уларга доир ўзгартиришлар), маҳсулотнинг каталог варағи рўйхатга олинган идорага қолади.

Техникавий шартларни ишлаб чиқарувчи ёки асл нусхасини сақловчи корхона давлат руихатидан ўтказилгани ҳақидаги маълумотларни асл нусхаси варағига ўтказиши.

қуйидаги маҳсулотларнинг техникавий шартлари давлат руихатидан ўтказилмайди:

- тажриба намуналари (тажриба туркумлари);

- эсдалик совғалари ва халқ бадиий хунармандчилик буюмлари (қимматбаҳо материаллар ва тошлардан ясалган буюмлар бундан мустасно);

- хом-ашё, материаллар ва ярим тайёр маҳсулотлар, саноат чиқитлари, мустиқил равишда етказиб бериши мўлжалланган ёки бирта корхонанинг бевосита буюртмаси бўйича тайёрланадиган буюмлар, ярим тайёр маҳсулотлар, моддалар ва хом-ашёларнинг таркибий қисмлари;

- алоҳида бирлик ёки арзимаган бир партия тарзида ҳар замонда эҳтиёж туғилганда ишлаб чиқариладиган технологик ҳужжатдан қуролланиш воситалари. Ўлчаш воситалари билан синаш воситалари бундан мустаснодир;

- онда сонда ишлаб чиқарилган маҳсулот;

1.7.Ҳамиртуруш таркибидаги барча кимёвий элементлар, нитро бирикмалар; фосфорли бирикмалар, гормонал бирикмалар ва пестицидларнинг колдик миқдори соғлиқни сақлаш ташкилотлари томонидан белгиланган «Озиқ.-овқат хом-ашёси» ва «Озиқ-овқат маҳсулотлари»нинг сифатига тааллуқли бўлган тиббий биологик ва тозалик кўрсаткичлари даражасидан ошмаслиги керак.

1.8.Тамғалаш

1.8.1.Ташиш тамғаси» Тез бўзиладиган юк» деган огохлантирувчи белги билан ГОСТ 14197-77 бўйича белгилаб қўйилади. Маҳаллий шароитларда сотиш учун мўлжалланган қадоқланган маҳсулот солинган такрорий ишлатиладиган идишларга ташиш тамғаси босилмаса ҳам бўлади.

1.8.2.Маҳсулотни тавсифловчи тамға қадоқланган маҳсулот солинган идишни устига ёки ён томонларининг бирига муҳр ёки траферет ёрдамида босилади ёки идишларга қуйидаги маълумотлар кўрсатилган ёрлик ёпиштирилади:

- маҳсулот тайёрланган корхонанинг номи ва товар белгиси;

- ҳамиртуруш тури ёки нави;

- тайёрланган куни ва кафолати сақланиш муддати;
- соф оғирлиги, кг ёки граммларда;
- ушбу техникавий шартнинг белгиси.

1.9.Жойлаш.

1.9.1.қадоқланган ҳамиртуруш ГОСТ 11354-82 бўйича такроран ишлатиладиган ёғоч яшикларга, ГОСТ 13511-91 бўйича картон (гофриланган) яшикларга ёки соғлиқни сақлаш ташкилотлари томонидан қўлланиладиган ва қўллашга рухсат этилган бошқа материаллардан тайёрланган идишларга, кўп миқдордагисини эса махсус иссиқдан химоя қобили қонтейнерларга жойланади.

1.9.2. Идиш ва яшиклар тоза, қуруқ, моғор хиди ва бошқа ёкимсиз хидлардан холи бўлиши керак.

Ҳамиртуруш қадоқланган бўлакларнинг соф оғирлиги 100, 200, 500, 1000 граммдан ошмаслиги керак.

Қадоқланган маҳсулот озиқ-овқат маҳсулотлари учун мўлжалланган целлофан плёнкасига, пергамент ва қоғоз картондан ясалган қутичаларга жойлаштирилиши ёки қўллашга рухсат этилган бошқа турдаги материаллардан тайёрланган салфеткаларга ўраб қўйилиши мумкин.

2.қабул қилиш қоидалари

2.1.Прессланган ҳамиртуруш ГОСТ 171-81 талабларига асосан қабул қилинади.

2.2.Ҳамиртурушни ташқи кўриниши ҳолати, хиди, таъми, намлик миқдори, ҳамирни кўтариш кучи, кислоталилиги ва сақлаш вақтидаги барқарорлиги даврий равишда камида бир ҳафтада бир марта, шунингдек назорат қилувчи ташкилотлар ёки истеъмолчиларнинг талаблари асосида текширилиб турилади.

3.Синов усуллари

3.1.Намуна олиш усуллари ГОСТ 171-81 бўйича амалга оширилади.

3.2.Синов усуллари ГОСТ 171-81 бўйича амалга оширилади.

3.3.Ҳамиртурушни зарарсизлик кўрсаткичлари ГОСТ 26927-86, ГОСТ 26930-86, ГОСТ 26985-86, ГОСТ 171-81 бўйича ва соғлиқни сақлаш ташкилотлари томонидан тасдиқланган «Озиқ-овқат маҳсулотлари ва хом-ашёси сифатининг тозалик меъёрлари ва тиббий биологик талаблар асосида аниқланади.

4.Ташиш ва сақлаш

4.1.Прессланган ҳамиртуруш совутгич ускуналари бўлган ёки иссиқидан химоя қобили транспорт воситаларида, тез бўзилувчи маҳсулотларни ташиш қоидаларига биноан топилади.

4.2.Прессланган ҳамиртурушнинг қадоқланган бўлаклари совутгичларда ҳавонинг нисбий намлиги 70-80% ва ҳарорати 0-4 °C бўлган шароитда 12-15 сутка мобайнида кафолатли сақланади.

Прессланган ҳамиртуруш бўлаклари мўзлатилиб сақланиши ҳам мумкин. Бунда мўздан тушириш жараёни 6-4 °C ҳароратда аста-секин олиб борилиши керак.

Техникавий шартларга далил қилиб келтирилган меъёрий-техник хужжатлар рўйхати:

ГОСТ 7698-78,ГОСТ 7698-78,ГОСТ 7697-82.»Крахмал. қабул қилиш ва анализ олиш усуллари»
ГОСТ 3760-79.Аммиак.
ГОСТ4159-79.Йод
ГОСТ 8188-77.Хлорид кислота
ГОСТ 4204-77 Сульфат кислота
ГОСТ 5962-67.Этил спирти
ГОСТ. 171-81 .Прессланган ҳамиртуруш.
ОСТ 18-369-81. «Ҳамиртурушли сут».Техник талаблар.
ОСТ 18-193-74. « Қуритилган ҳамиртуруш»
ГОСТ 9404-60. «Ун синов усуллари»
ГОСТ 10955-642 Буғдой. Клейковинани сони ва сифатини аниқлаш усуллари.
ГОСТ21-78.Шакар
ГОСТ 14192-77. Маҳсулот ғилофлаш.
ГОСТ 13360-84. Озиқ-овқат маҳсулотлари учун жихрзлар.
ГОСТ 11354-82. Озиқ-овқат маҳсулотлари учун ишлатиладиган ёғочли яшиклар.
ГОСТ 135-1184 Озиқ-овқат маҳсулотлари учун мўлжалланган қоғозли кутилар.
ГОСТ 7625-55 Ёрлик. қоғози.
ГОСТ 28483-90 «қуритилган ҳамиртуриш» ТУ.2.ГОСТ 17181 «Прессланган ҳамиртуриш»

СТАНДАРТЛАРНИНГ ТАРМОҚЛАРАРО ТИЗИМЛАРИНИ ИЛМИЙ ТЕХНИКА ЮТУҚЛАРИГА ҚЎШГАН ХИССАСИ.

Стандартлаштириш янги маҳсулот ишлаб чиқариш режаларини ва уни ўзлаштириш тартибларини, янги маҳсулотни ишлаб чиқаришни ва ишлаб чиқаришга қўйишда буюртмачи, ишлаб чиқарувчи, тайёрловчи ҳамда истеъмолчи вазифаларини белгилаб беради. Бу тизимда алоҳида ўрин тутувчи жихат шундаки, тайёрланган маҳсулот сфатининг 65-70 % илмий техника ютуқларини лойихалаштириш сифати орқали аниқланади.

Халқаро илмий техникавий ҳамкорлик

Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш соҳасида халқаро илмий техникавий ҳамкорлик қилишидан асосий мақсади давлат стандартлаштириш тизимини халқаро, минтақа, чет мамлакатларнинг илғор миллий тизимлари билан қуйидага мақсадларда уйғунлаштиришдан иборатдир:

-стандартлаштириш бўйича меъёрий хужжатларнинг илмий-техникавий даражасини ошириш ва уларда халқаро стандартларни, чет мамлакатларнинг минтақавий ва миллий стандартларини қўллаш асосида ҳамда илмий-техникавий тараққиётнинг жаҳонда эришилган ютуқларидан зарурий даражада фойдаланиш асосида оптимал ўринини шакллантириш;

-ватанимизда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг сифатини ва унинг жаҳон бозорида ракобатбардоилигини ошириш;

-мамлакатимиз стандартлари асосида янги рақобатгир маҳсулот ва технология турларига халқаро (минтақавий) стандартларни, шу жумладан, икки томонлама (кўп томонлама) ҳамкорлик натижасида яратилган маҳсулот ва технологияларга халқаро стандартларни ишлаб чиқиш;

-Ўзбекистон Республикасининг чет мамлакатлар билан савдо иқтисодий ва илмий-техникавий ҳамкорлигини меъёрий даражада таъминлашни яхшилаш ва мамлакатни халқаро меҳнат тақсимоотида иштирок этишини таъминлаш;

-халқаро ва минтақавий стандартларни ишлаб чиқиш жараёнида халқ хўжалигининг манфаатлари ҳимоя қилинишини таъминлаш;

-стандартлаштириш соҳасида халқаро ҳамкорлик стандартлаштириш бўйича халқаро ва минтақавий ташкилотлар билан, шунингдек чет мамлакатларнинг тегишли ташкилотлари билан, икки томонлама ёки кўп томонлама асосда амалга оширилади.

Стандартлаштириш соҳасида халқаро ҳамкорлик Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси қарорлари иқтисодий ва илмий-техникавий ҳамкорлик бўйича ҳукуматлараро комиссияларнинг қарорлари ва ҳамкорлик тўғрисидаги баённомалар асосида Ўзбекистон Республикасининг стандартлаштириш бўйича халқаро ва минтақавий ташкилотларини фаолияти иштироки асосида келиб чиқадиган мажбуриятлар негизида амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси стандартлаштириш бўйича халқаро ташкилотлар билан ушбу ташкилотлар ишида бевосита иштирок этишини, биринчи навбатда халқаро стандартларни ишлаб чиқишда иштирок этишини, шунингдек уларнинг Ўзбекистон Республикаси халқ хўжалигида қўлланишини таъминлашни ва шерик мамлакатлар билан шартномавий-ҳуқуқий муносабатларни ўз ичига олади.

Стандартлаштириш соҳасида икки томонлама ёки кўп томонлама ҳамкорлик доирасида фаолият турлари шерик мамлакатларнинг миллий стандартларини ўйрунлаштириш бўйича ишларни, стандартларнинг ҳамкорликда ишлаб чиқарилишини, мазкур соҳада қўшма илмий тадқиқотлар, тажрибалар ва ахборот алмашинувлар, ўзаро бирликда маслаҳатлар, кадрларни ўқитиш ва бошқа соҳаларни ўз ичига қамраб олади.

Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш соҳасида халқаро ҳамкорлик бўйича ишларни ташкил этилиши ва ўтказилиши Ўздавстандарт томонидан белгиланган тартибда, стандартлаштириш масалалари билан шуғулланадиган ИСО, МЭК ва бошқа ташкилотлар томонидан, шунингдек республикада амал қилаётган ва Ўзбекистон Республикасининг шерик мамлакатлар билан икки томонлама илмий-техникавий ҳамкорлик қилиш бўйича ишларни ўтказиш тартибини белгилайдиган ҳужжатлар асосида амалга оширилади.

САНОАТ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ТУРКУМЛАШ, КОДЛАШТИРИШ ВА УЛАРНИ СТАНДАРТЛАШТИРИШ БИЛАН ЎЗВИЙ БОҒЛИҚЛИКЛАРИ

Саноат маҳсулотларини туркумлаш маҳсулотларни умумий характерли белгиларига ва хусусиятларига қараб амалга оширилади. Маҳсулотларни туркумлаш катта амалий аҳамиятга эга, чунки кўплаб номенклатурадаги саноат маҳсулотлари маълум бир тартибга солмасдан туриб ишлаб чиқаришни илмий ривожланириш, ҳисоб-китоб ишларини олиб бориш, маҳсулотларнинг ассортименти, сифати ва истеъмол қийматини ўрганиш жараёнларида катта қийинчиликларга дуч келинади.

Саноат маҳсулотларининг туркумлаш шартли белги бериш билан белгиланади. Улар қуйидаги тамойиллар талабларига жавоб бериши керак:

- 1.Биржихатлик тамойили.
- 2.Мукамаллик ва мослашувчанлик.
- 3.Иерархия тамойили.
- 4.Универсаллик тамойили.
- 5.Ихчамлик тамойили.
- 6.Туркумланадиган бўғинларнинг бир маънологик тамойили .
- 7.Унли тизим бўйича кодлашга яроқдилик тамойили.

Маҳсулотларни кодлаш учун бир неча рақамдан иборат бўлган шартли белги берилади. Маҳсулотларни туркумлаш тартибига асосан кодлаш 9 босқичдан иборат бўлади ва маҳсулотларнинг барча сифат ҳамда конструктив кўрсаткичларини ўз ичига қамраб олган кодлар асосида, ЭХМ воситасида уларнинг қандай хусусиятга эга эканлигини ўрганишга имкон яратади.

Мисол учун, Туркия мамлакатада ишлаб чиқарилган маҳсулот «Хобби» шоколодини кодлар асосида қуриб ҳисоблаб чиқамиз. “Хобби” шоколадини штрих кодида қуйидаги кўрсаткичлар берилган.

8690003241023-шоколад «Хобби», Туркия-86(9)

869	0003	24102	3
Мамлакат коди	Маҳсулотни кадоқлаган фирма коди	Маҳсулот коди	Назорат рақами

Берилган штрих кодларни қуйидаги формула орқали аниқлаймиз

А). $1 + 3\text{Қ} + 5 + 7 + 9 + 11\text{х}$

Б). $2 + 4 + 6 + 8 + 10 + 12\text{у}$

В). $\text{ух}3\text{к}$

Г). $\text{Х} + \text{К} = \text{Х}(\text{К})$

Д). $10 - (7) = 3$

Е). $3 = 3$, демак маҳсулот давлат стандартига жавоб беради.

Изох: Аввал тоқ ўриндаги сонлар, кейин жуфт ўриндаги сонлар бирбирига қўшиб чиқилади. Сўнгра «ЕАН» Европа номерланиш тизими формуласи бўйича жуфт сонлар йиғиндисини 3 га кўпайтирамиз. Шундан кейин тоқ сонлар йиғиндисига жуфт сонларни кўпайтиришдан чикдан натижасини кушамиз. Хосил бўлган кўп хонали соннинг охирги рақамини,

формулага асосан, 10 сонидан айирамиз. Натижада бир сон чиқади. Бу сон назорат сони, яъни 13 рақамига тенг бўлиши керак.

МАҲСУЛОТ ХАҚИДАГИ МАЪЛУМОТЛАРНИ СТАНДАРТЛАШТИРИШ ВА КОДЛАШ

Бозор муносабатларига ўтиш ишлаб-чиқарилаётган маҳсулотлар сифатини ва уларнинг кўрсаткичларини ошишига ва рақобатни юзага келишига ва шу билан бир қаторда халқ-хўжалигини ривожланишини таъминлашга ундайди. Бу эса ишлаб чиқаришда тайёрланадиган маҳсулотларни истеъмолчиларни талабларини эътиборга олган ҳолда сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқаришга яъни бозор талабларига нисбатан таклифларни беришликни тақоза қилади. Ички ва ташқи бозорда сифатли маҳсулотлар рақобатбардошлилигини таъминлаш ҳозирги куннинг асосий долзарб масалаларидан бўлиб қолди. Шу ўринда бир савол тағилади, етти хазинанинг бири Ўзбекистонда етиштирилаётган хом-ашёларнинг витаминга оқсилга углеводга бойлиги ҳаммага маълум, лекин ишлаб-чиқарилаётган маҳсулотларнинг жаҳон бозорида паст ўриндалиги кишини ажаблантиради. Биз Германияда ишлаб чиқарилган бодринг қонсервасини анализ қилганимизда сифати яхши эмаслигига амин бўлдик, шунга қарамасдан катта талаб билан истеъмолчилар томонидан сотиб олинаётганлиги диққатимизни тортди. Бу жараёни ўрганиб чиқганимизда 450 граммли (нетто) бодринг қонсерваси «Шиша банки» чиройли килиб ғилофланган, этикеткаси иштахасини очувчи маҳсулот беаги билан ва давлат коди акс этирилган. Штрих код билан безатилганлиги учун севиб харид қилинаётган экан. Бу жараёни таҳлил қилар эканмиз Ўзбекистонда ҳам штрих-кодлашни йўлга қўйиш вақти етмадимикин деб уйлаб қоламиз. Хўш, штрих кодни ўзи нима.

Баъзан бирор маҳсулот харид қилганимизда унинг кўринарли жойида ёки этикеткасида хар хил қалинликдаги чизиқлар ва рақамлар билан белгиланган шаклларни куришимиз мумкин.

Уларга штрих - код номи берилган, штрих кодлаш нима ва қачон пайдо бўлган. Штрих - кодлардан маҳсулотларга нисбатан тадбиқ, этиш гоёси илк бора 30-йилларда АҚШ нинг Гарвард бизнес мактабида яратилган бўлиб, ундан амалда фойдаланиш 60-йиллардан бошланган. 1973 йил АҚШ да маҳсулотнинг универсал код (UPC) қабул 1 қилиниб, 1977 йилдан бошлаб эса Европа Кодлаш тизими EAN тасис этилди ва ҳозирда ундан нафақат Европада, балки бошқа минтақаларда ҳам кенг равишда фойдаланилмоқда.

Асосан EAN нинг икки кодидан кўпроқ, фойдаланилади: 13- разрядли ва 8- разрядли рақамли кодлар. Бунда энг ингичка штрих бирлик сифатида олинади. Хар бир рақам (ёки разряд) икки штрих ва икки пробелдан иборат бўлади. (1 ва 2 расмлар)

Давлат тайёр назорат сони коди. маҳсулот сони.

EAN ассоциацияси турли давлатлар учун кодлар ишлаб чиққан бўлиб, ушбу кодлардан фойдаланиш учун марказлашган тарзда лицензиялар тавсия этади.

Масалан, Франция учун давлат коди сифатида 30-37, Италия учун 80-87 оралиқлари тавсия этилган. Баъзи давлатларнинг кодлари уч хонали сондан иборат. Масалан, Греция - 520, Россия - 460, Бразилия - 789.

Маҳсулот коди тайёрловчи томонидан тузилади ва у ҳам битта рақамдан иборат бўлади. Бу коднинг расшифровкаси стандарт эмас, у маҳсулотга таалуқли бўлган ва шу маҳсулотнинг қайд этиш тартиб рақамини ифодалаши ҳам мумкин. Хозирда ЕАН тизими компанияларда ва 80та мамлакатларда, шунингдек, Ўзбекистонда ҳам «ЕАН Ўзбекистан» бўлиб қўлланилиб келинмоқда.

Штрих кодлар кетма-кет алмашилиб келувчи қора (штрих) ва оқ. рангли, турли кдлинликдаги чизиқлардан иборат бўлиб,бу чизиқларнинг ўлчамлари стандартлаштирилган. Штрих кодлар махсус оптик қурилмалар-сканерлар ёрдамида ўқишга мўлжалланган.

Чет эл давлатларида маҳсулотнинг этикеткасида штрих коднинг бўлиши мажбурийдир. Акс холда савдо ташкилотлари маҳсулотдан воз кечишлари мумкин.Бу натижа 85%дан кўпроқ. маҳсулотларни жахон бозорига рақобатни тўла таъминлайди.Бунини Ўзбекистонда қўллашни йўлга қўйиш мақсадга мувофиқдир,бу билан чет эл технологиясига эргашиш деб тушуниш нотўғри бўлади, чунки ҳозирги замон истеъмолчилари ва давр шуни тақозо этади. Ўзбекистонда штрих-кодлар 1996йилдан бошлаб қўлланилиб келинмоқда. Штрих код «ЕАН» маҳсулот номери иккита босқич 13 ва 8 рақамдан иборат бўлиб, охириги 13- ва 8- рақам назорат рақами бўлиб ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикаси маҳсулотлар ишлаб-чиқариш учун қуйидаги штрих коди рақамларига эга 4781234567892 дан иборат бўлиб, шундан 478 Ўзбекистон Республикаси давлат коди, 1234 маҳсулот ишлаб-чиқарилаётган корхона ёки ташкилот коди (ЕАН Ўзбекистан аъзоси бўлиши лозим), қолган 5 та рақам 56789-ишлаб-чиқарилган маҳсулот коди (бу ҳам ЕАН Ўзбекистон аъзоси бўлиши лозим).

Охириги 13-рақам 2- назорат рақами бўлиб, бу штрих кодларни тўғрилигини таъминлайди.

Штрихли кодлаш ишлаб чиқариш корхоналари учун қуйидаги имкониятларни яратади.

1. Автоматлаштирилган бошқарув тизимининг тадбиқ. этишни осонлаштириш.
2. Ишлаб-чиқариш, маҳсулотни сақлаш ва сотиш каби кафолатлайдиган ҳисоб-китоб ишларининг самарадорлигини оширади.
3. Ресурсларни чуқур таҳлил қилиш имконини беради.
4. Хужжатлар айланишини қисқартиради.
5. Бошқарув ва назорат бўлимларига тезкор равишда маҳсулот хусусидаги маълумотларни тавсия қилади.

САНОАТ МАҲСУЛОТЛАРИ СИФАТИНИ ЯХШИЛАШДА МАҲСУЛОТЛАР СИФАТИНИ БОШҚАРИШ СИСТЕМАСИНИНГ АҲАМИЯТИ

1. Маҳсулот сифатини текшириш ишларини ташкил этиш.

Ишлаб чиқаришда маҳсулот сифатини назорат қилувчи система мавжуд, унда ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлган ходимлардан ташқари давлат ва жамоатчилик ташкилотлари катнашадилар. Маҳсулотлар сифатини баҳолашда ГОСТ, ОСТ, ТУ, ТШ, технологик кўрсатмалари каби норматив-техник хужжатлар, технологик регламентлар ва рецептўралар тўплами қўлланилади.

Ишлаб чиқарилган тайёр маҳсулотнинг сифатини баҳолаш ва назорат қилиш натижаларини ҳисобга олиш, ишлаб чиқаришнинг барча технологик босқичларда узлуксиз амалга оширилади. Белгиланган нормативдан четга чиқиш махсус журналларда айбдор фамилияси, исми билан бирга кўрилган чоралар қайд этилади. Журнал МЖКК- деб номланиб меҳнат жараёнига катнашиш коэффиценти шу ном билан юритилади. Режани бажариш ёки ошириб бажариш кўрсаткичларини аниқлашда чиқарилган маҳсулот сифатига қараб маош ва мукофот тайинланади.

Технологик ишлаб чиқаришда ҳар доим қонидани бузувчилар тайёр маҳсулотни сифатини бузиб, ишлаб чиқарувчилар лабораторияларда маҳсулот анализлари талабга жавоб бермаса маҳсулотга тушган норозиликлар сони 2-3 та бўлса шу ишчига берилган квалификация разряд 3 ойлик муддат билан камайтирилади ва келтирилган зарар тўла ундириб олинади. Белгиланган нормативдан четга чиқиш ҳоллари махсус журналларда, айбдор фамилияси, исми ва кўрилган чоралар билан бирга қайд этилади.

Корхоналарда қўлланиладиган назорат турлари

Ишлаб чиқаришнинг барча босқичларида маҳсулотлар сифатини назорат қилишни ташкил этиш мақсадида хом-ашёни қабул қилиш учун иш фаолияти ва масъулияти аниқ белгиланган хизмат турлари ташкил этилади. Уларнинг таркиби ва аъзолари сони корхонанинг тури ва штатлар жадвалига боғлиқ бўлади.

Корхонага келтириладиган хом-ашё сифатини назорат қилиш учун таъминот бўйича директор ўринбосари, технологлар, лаборатория ходимлари ва товаршунослар таркибидан иборат бирламчи комиссия ташкил қилинади. Хом-ашёни бирламчи назорат этиш хизмати томонидан маҳсулот сифатини сертификатлар ҳамда норматив техник-хужжатлар асосида лаборант ёки хом-ашёни топширувчининг ишончли кишиси иштирокида текширувдан ўтказилади. Бу пайтда агар лаборатория анализларининг натижалари бўйича

жузъий камчиликлар бўлса ёки сифатсиз хом-ашё олиб келинган бўлса, масъул шахс синовлари қайд этиш журналига имзо чекади.

Бундай кайдномага асосан хом ашё олиб келувчи томон сифатсиз маҳсулот олиб келганлиги учун масъул шахсга жарима солинади ва ундириб олинади. Агар бу хол кўп марта қайтарилса маҳсулот келтирилиши бўйича тузилган шартнома (1 ой муддат ичида) бекор қилинади. Шу вақт ичида таъминотчи корхонага келтирилган зарарни коплаши ва сифатсиз маҳсулот тайёрлашни тўхтатиши зарур.

Хом-ашёни бирламчи назорат қилиш хизмати қабул қилинадиган маҳсулот сифатига тўла жавобгардир. Ўз вақтида қайтарилмаган сифатсиз маҳсулот, нотўғри тўлдирилган ёки тузилган далолатнома, маҳсулот билан таъминловчи ўз вақтида тақдим этилмаган талабнома (иск) санитар қоидаларига ва маҳсулотни сотиш муддати бузилганлиги буларнинг барчаси завод маъмуриятининг бирламчи назорат хизматига салбий таъсир кўрсатади.

Омборхонадаги маҳсулотлар харакатлантирилганда омбор мудури ёки унинг ўринбосари ва цех бошлиғи томонидан маҳсулотлар сифати бўйича ва норматив-техник хужжатларга асосланган ҳолда қабул қилиниши керак.

Агар қабул қилинадиган маҳсулот сифатини баҳолашда ишлаб чиқариш мудури, цех бошлиғи ва омбор мудури ўртасида келишмовчилик келиб чиқса, қабул вақтида корхона раҳбарлари (директор ёки бош муҳандис) таклиф этилади. Айбдор шахсга нисбатан чора кўрилади ва хато қилиш журналига ёзиб қуйилади.

Технологик жараёнларни оператив назорати цех бошлиғи, ишлаб чиқариш мудури ва унинг ёрдамчисига юклатилади. Оператив назорат хатога йўл қўйишни ўз вақтида олдини олади.

Оператив назорат-технологик жараёни алоҳида босқичларига органолептик ёки бошқа йўллар билан баҳолашга, хом-ашёни технологик карталар асосида тузилганлигига, технологик режимни текширган ҳолда ва маҳсулот массанинг чиқишига қараб иш олиб боради ва йўл қўйилган камчиликлар махсус журналда қайд этиб борилади.

Қабул қилиш назорати корхона турига қараб ташкил этилади. Тайёрланган ҳар қайси партиядаги маҳсулотдан органолептик ва физик-кимёвий хусусиятлари бўйича, норматив техник хужжатлар асосида ҳамда маҳсулотни чиқиш массасига, упаковкалаш ва тамғалашга қўйиладиган талаблар бўйича назорат олиб борилади. Маҳсулотни физик-кимёвий кўрсаткичлари технологик лабораторияларда анализ қилинади.

Битта сменада ишлаб чиқилган маҳсулотларга уларни сифатини белгиловчи хужжат гувоҳнома берилади. Гувоҳнома номерланган алоҳида бланкада расмийлаштирилади. Бу бланка бухгалтерия томонидан берилади ва ишлаб чиқариш тармоғи раҳбари масъулиятига юклатилади. Тайёр маҳсулотни сотишга фақат цех бошлиғи ёки ишлаб чиқариш мудури томонидан тўлдирилган сифат кўрсаткичли гувоҳнома бўлгандагина рухсат этилади. Экспедитор эса ўзи қабул қилиб олган маҳсулотларини «Товар кўринишига», сақланиш режимига ва муддатига тўла жавобгар шахс ҳисобланади.

Тайёр маҳсулотнинг сифатини баҳолаш масъулияти брокераж комиссияси аъзоларига юклатилади. Брокераж комиссияси аъзолари таркибига ишлаб чиқариш мудирлари ёки унинг ўринбосари, муҳандис-технологик ёки маҳсулот ишлаб чиқариш цехи бошлиғи киритилади. Корхона бўйича бир ойда бир марта маҳсулотларни сифатини баҳолаш бўйича оператив мажлис ўтказилади. Цехларда эса ҳар ҳафтада, ҳар бир ишчининг иши назорат қилинади. Сифатсиз маҳсулот чиқиши ёки хатарга йўл қўйилса уларнинг иши қониқарсиз деб баҳоланиб, махсус журналга ёзиб борилади.

Икки йиллик муддатга уч кишидан иборат комиссия тузилади. Бу комиссия аъзолари брокераж ўтказиш ҳуқуқига эга бўладилар. Текширишларда хатога йўл қўйилганлиги аниқланса, у ҳолда икки нусхада текшириш акти тузилади. Брокераж комиссиясининг иши давлат инспекцияси ходимлари томонидан назорат қилинади. Инспекция ходимлари маҳсулотлар сотувини ва омборхоналарни назорат қилиш ҳамда ўз вақтида сотувга чиқарилган тайёр маҳсулотлар сифатини текшириш ҳуқуқига эгадирлар.

Маҳсулот (товар) сифатини аниқлаш усуллари маҳсулот сифати, одатда ундан ўртача намуна танлаб олиш йўли билан аниқланади. Ўртача намуна танлаб олиш жуда муҳим, чунки мана шу намунага қараб, бутун бир партиядаги маҳсулотни сифатига баҳо берилади.

Қанча миқдорда намуна танлаб олиши кераклиги ва танлаб олиш усули ҳар қайси маҳсулот учун алоҳида стандартларда келтирилган бўлади.

Органолептик усул. Органолептик услубда текшириш кишининг сезги органлари воситасида олиб борилади. Бу усул билан маҳсулотларнинг хиди, ранги, шакли, ўлчамлари, ташқи кўриниши ва қонсистенцияси аниқланади.

Хид-маҳсулотларда бўладиган ва аста-секин атроф муҳитга тарқалувчи хидли моддалардан келиб чиқади. Маҳсулот узок, вақт туриб қолса ёки ёмон шароитда сақланса, унинг хиди аста-секин камайиб боради ёки хатто йўқолиб кетади.

Киши хидни ҳавода жуда кам миқдорда тарқалган ҳолда ҳам сезади. Масалан, 1л ҳавода граммнинг миллиондан бир улуши миқдорида эфир ёки миллиардан бир улуши миқдорида олтингугурт бўлса ҳам уни сезиш мумкин. Маҳсулотлар ранги улардаги ранг бўёқ моддага боғлиқ. Маҳсулот рангининг ўзгаришига бевосита қуёш нури тушиши туфайли ёки уни юқори ҳароратда сақланиши каби сабаблар таъсир этади.

Маҳсулотнинг шакли типик ва нотирик бўлади. Одатда туғри симметрик шакл типик ҳисобланади. Юмалоқ, овалсимон, чўзинчоқ, цилиндрсимон, қонуссимон, бочкасимон, қўнғироқсимон ва япалоқ шакллар кенг тарқалган.

Ташқи кўриниш маҳсулот сифатини белгилашда катта роль ўйнайди ва маҳсулотнинг сифатлилик даражасини тавсифлайди. Рангнинг хиралашиши, ялтироқлигини йўқотиши ва жилосизланиши маҳсулот сифатини пасайганлигидан далолат беради.

Маҳсулотнинг ташқи ҳолати муҳим бўлиб, у силлиқ, тўқис нотўқис дўнгсимон, қийшиқ, ғадир-будур ва ҳақозо бўлади. Табиий ташқи ҳолатни йўқотган маҳсулотнинг сифати албатта пасаяди.

Маҳсулот қонсистенцияси жихатдан қаттиқ, ярим қаттиқ, ярим суюқ, суюқ, суркалувчи, желесимон, қайишқоқ, ковушқоқ ва бошқача бўлиши мумкин.

Маҳсулотнинг қонсистенцияси билан бирга уларнинг ички структурасига ҳам эътибор берилади.

Маҳсулотларни шишасимон, унсимон, донадор, сочилувчан, майда тортилаган унсимон ва бошқача структурали бўлади.

Хаво, ёруғлик, харорат, куёш нури ва бошқа омиллар таъсирида маҳсулотнинг қонсистенцияси ва ички структурасида кўпинча катта ўзгаришлар юз беради. Шу ўзгаришлар туфайли маҳсулот сифати пасаяди.

Хар қандай маҳсулотнинг, шу жумладан ўртача намуна учун олинганларининг ҳам сифатини баҳолашда унинг ташқи кўриниши назарга олинади.

Агар маҳсулот идишда бўлса, идишнинг стандарт талабларига мувофиқ, келиш-келмаслиги аниқланади: идиш тайёрланган материал, идишнинг ташқи ва ички томонлари қандай ишланганлиги, санитария ҳолати, шакли тамғаланиши ва бошқа кўрсаткичлари синчиклаб ўрганиб чиқилади. Идиш сифатли материалдан тайёрланиши, шаклан тўғри ва тоза бўлиши лозим, тўлиқ ва аниқланмаган бўлиши, тамға идишнинг белгиланган жойига учмайдиган бўёқ, билан ёки стандартда кўрсатилган усул билан туширилган бўлиши шарт.

Идиш текширилгач, уни очиб маҳсулотнинг ташқи кўриниши, шакли, сиртки кўриниши, ранги, қонсистенцияси ва хиди текширилади. Шу билан бирга бошқа нуқсонлар ҳам текширилиб, уларни мазкур маҳсулотларни ёки хом-ашёнинг сифатини қанчалик пасайтирганлиги аниқланади. Сўнгра маҳсулотнинг сифат кўрсаткичлари стандартда белгиланган меъёрлар билан солиштирилиб, бу товарнинг бу товарнинг нави белгиланади. Баъзи товарларнинг нави балли баҳолаш усули билан белгиланади. Балли баҳонинг моҳияти шундаки, маҳсулотнинг ҳар қайси сифат кўрсаткичига, унинг муҳимлигига қараб, маълум бир миқдор балл белгиланади. Баллар жамламаси 100 балл баҳода 100 баллни ва 100 балли баҳода ҳар бири 10 баллни ташкил этиши керак. Балларнинг энг кўп миқдори энг муҳим сифат кўрсаткичларига таъм, хид ва қонсистенцияга ажаратилади. Нуқсон топилса, балл пасайтирилади, агар маҳсулотни баҳолаш давомида бир органолептик кўрсаткичда бир неча нуқсон топилса, маҳсулотнинг баҳоси жуда ҳам тушириб юборадиган нуқсон бўйича балл пасайтирилади.

Олинган баллар жумласига қараб маҳсулотнинг сорти белгиланади. Кўпинча товарларнинг сифатини аниқлашда дамланган чойнинг ранги, таъми ва ҳўшбуйлиги асосий кўрсаткич ҳисобланади, винонинг сифатини аниқлашда энг муҳим белгилардан бири винонинг ҳўшбўйлигидир.

Мева ва сабзавотлар сифатини баҳолашнинг стандарт усуллари уларнинг йирик майдалиги, шакли, ранги, зарарланиш характери ва даражаси кабилардан иборат.

Органолептик усулнинг устунлиги унинг тез ва қулайлиги ҳамда бир қанча белгиларни асбобсиз ҳам аниқлаш имконини беришидир. Бироқ, бу усул ҳамма вақт ҳам ҳақиқий аҳволни аниқ очиб бермайди. Чунки маҳсулотлар

сифатини текшираётган кишининг таъм, хид, ранг ва бошқаларнинг жуда нозик хусусиятларни сеза билиши унинг тажрибасига боғлиқ. Шу сабабли маҳсулот ёки хом-ашёнинг сифатини аниқ белгилаш лабораторияда текшириш йўли билан амалга оширилади.

Лаборатория усули. Бу усул ўтказиладиган анализлар турига қараб кимёвий, физикавий, оптик, микробиологик ва биологик турларга бўлинади.

Кимёвий усул билан маҳсулотларнинг хом-ашёларнинг сифати ва миқдори анализ қилинади, улардаги қанд, крахмал, туқима, оксил, ёғ, органик кислоталар, минерал моддалар, сув, тузлар, оғир металллар ва бошқа моддаларнинг бор ёки йўқлиги аниқланади. Тегишли стандартларнинг талаблари, шунингдек, текшириладиган маҳсулотни ишлаб чиқариш рецептураси маълум бўлса, кимёвий анализлар ёрдамида маҳсулотни ишлаб чиқариш, ташиш ва сақлаш пайтида сифатининг бузилиши даражасини аниқлаш мумкин. Сифатни аниқлашнинг кимёвий усуллари текшириладиган маҳсулот стандартида ёки махсус стандартларда баён қилинган.

Физикавий усул. Физикавий усул маҳсулотнинг эриши, кайнаш ва совуш хароратлари, зичлиги, гигроскоплиги, консистенцияси, ёпишқоқдиги, чидамлилиги, табиий ҳолати ва бошқа кўрсаткичларни аниқлашга хизмат қилади. Бу кўрсаткичлар хилма-хил асбоблар ёрдамида аниқланади.

Оптик усул. Бу усул маҳсулотларнинг кимёвий таркиби, тузилиши ва турли хоссаларини микроскоп, рефрактометр, поляриметр, колориметр каби асбоблар билан текширишда қўлланилади.

Харорат константаси оддий ёки махсус термометрлар ёрдамида аниқланади.

Маҳсулотларнинг мустаҳкамлиги ва чидамлилигини аниқлаш учун ҳар-хил усуллар қўлланилади.

Маҳсулот сифатини назорат қилиш

Маҳсулот сифатини назорат қилиш унинг сифат кўрсаткичларини белгиланган талабларга мувофиқлигини текширишдир ва шу асосда маълум қарор қабул қилинади. Техник назоратнинг икки асосий пасив ва актив шакллари мавжуд.

Пассив назоратда маҳсулотнинг сифат кўрсаткичларини у ёки бу норматив ҳужжатлар талабларига мувофиқлиги (ёки мувофиқ келмаслиги) аниқланади, маҳсулот эса ана шу асосда яроқли ёки яроқсиз деб топилади.

Актив назорат усулидан ўлчашлар натижасида норматив ҳужжатлар талабларидан четлашишига олиб келувчи сабабларни тугатиш учун фойдаланилади. Бунда брак маҳсулотнинг пайдо бўлиши қайд қилинибгина қолмай, балки унинг такрорланишининг ҳам олди олинади. Сифатни назорат қилиш, кўзда тутилган мақсадга кўра, келаётган хом-ашё, материаллар, ярим тайёр маҳсулотларни текширишдан иборат бўлган кириш назоратига, технологик жараёнлар кўрсаткичларини назорат қилувчи технологик ёки жорий назоратга ва тайёр маҳсулотни текширишга қаратилган қабул қилиш назоратига бўлинади.

Жорий назоратда технологик жараённинг бориши кузатилади, баҳоланади ва тартибга солинади. Корхоналарда маҳсулот сифатини назорат қилиш ва тартибга солиш (ТНБ) технологик назорат бўлими, стандартлаштириш бўлимлари ва баъзан эса махсус «сифат хизмати» га бирлашган бўлимлар шуғулланади.

Цех бошлиғи ижрочи билан бир қаторда назоратчи ҳам бўлиб ўзи қабул қилиб олган маҳсулот сифати учун жавобгардир. У технологик жараёнларга риоя қилинишини ҳамда ўлчов воситаларининг ишга яроқлилигини кузатиб туриши лозим.

(ТНБ) - Технологик назорат бўлими бошлиғи корхона директорига буйсунади, бироқ юқори рахбарлик органи рахбарияти томонидан ишга тайинланиб, ишдан озод қилинади. ТНБ таркибида ташқи қабул қилиш бюроси, цех назорати бюроси, назорат текширув пункти бўлган марказий ўлчов лабораторияси, техника бюроси ва инспекторлар группаси ташкил қилинади.

Цех назорати бюроси бошлиғи, катта назоратчи ва назорат бошлиғи цехда чиқарилган маҳсулотлар сифатини назорат қилишни таъминлайдилар, цех бошлиғидан маҳсулотлар сифатини яхшилаш бўйича тадбирларнинг ўз вақтида бажарилишини талаб қиладилар ва уларнинг амалга оширилишида қатнашадилар. Рахбар барча нарсани назорат қилолмайди, назорат қилувчи ходимлар ишини ва ишчиларнинг ўз-ўзини назорат қилишини бажара олмайди албатта. Шунинг учун рахбар назоратнинг унча катта бўлмаган миқдордаги энг муҳим нуқталарини (иш жойида бўладиган жараёнларни маҳсулотлар турларини) танлаб олиши керак.

Корхоналарда ташкил этилган ва бош муҳандис томонидан бошқариладиган сифат бўйича доимий комиссиялар маҳсулотни нуқсонсиз тайёрлаш бўйича қўлланилаётган тадбирлар ҳақидаги цех бошлиқларининг хисоботини тинглайди. Ҳозирги кунда назоратнинг самарали ва рационал ташкил этилган режаларисиз юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш учун курашиш мумкин эмас.

Комиссиясига раислик қилади, сифатни ошириш бўйича тадбирлар ишлаб чиқаришни таъминлайди ва ҳамда уларнинг бажарилишини назорат қилади. Цех бошлиғи маҳсулотлар ЦНБ текширувидан ўтгандан кейингина уларни цехдан чиқариб юборишга рухсат беради.

Ўз-ўзини назорат қилишнинг сифати ОТК ходимлари томонидан текширилади. Улар биринчи нуқсон аниқланиши биланок маҳсулотни (партияни) қайта текширмай ёки бракка ажратмай қайтариб юборишлари мумкин. Технологик назорат бўлими биринчи топширишда қабул қилинмаган маҳсулотларни иккинчи ва учинчи маротаба кўрсатиш фақат цех бошлиғи ёки корхона директорининг ёзма рухсати билан қабул қилинади. Тузатиб бўлмайдиган нуқсонга эга бўлган маҳсулотлар учун ТНБ томонидан брак тўғрисида акт тузилади.

Иш ҳақи фонди ва моддий рағбатлантириш фонди (шунингдек маҳсулотларни экспорт учун етказиб берганлиги, сифатли ва сифати яхши маҳсулотлар ишлаб чиқарганлиги ва саноат чиқиндиларидан иккиламчи хом-ашё маҳсулотлари ишлаб чиқарилгани учун) ва мукофотлашнинг махсус фондлари

махсулотлар сифатини оширгани учун ходимларни моддий ва маънавий рағбатлантириш манбаалари бўлиб хизмат қилади. Махсулотлар сифатини оширилгани учун уларнинг баҳосига қўйилган устама нархлар ҳисобига олинган фойдадан ажратмалар ходимларни махсулотлар сифатини яхшилагани учун рағбатлантиришнинг қўшимча манбаи бўлиб хизмат қилади.

Махсулот сифатини нормалаштириш. Махсулот сифатини нормалаштиришда режалаштиришда давлат стандартлаштириш тизими муҳим роль ўйнайди. Стандартлар ишлаб чиқаришда олинadиган кўрсаткичларни ўзида белгиланган талаблар билан таққослаш учун эталон хизматини ўтайдиган нормативлардир. Стандартлар махсулотлар сифатини бошқариш давлат тизимининг энг муҳим элементи бўлиб махсулотнинг сифат кўрсаткичлари, ўлчаш, тамғалаш, кадоқдаш, ўраш, ташиш ва сақлашнинг усуллари ва воситалари йиғиндисидир.

Давлат стандарти ЎзРСТ оммавий ва йирик серияли махсулотларга давлат ва экспорт аттестациясидан ўтган махсулотларга берилади. Ҳозирда мамлакатда 16000 дан ортиқ стандартларига амал қилинмоқда. Саноатнинг қатор тармоқларида 80-90% махсулотлар давлат стандартлари бўйича чиқарилмоқда. Хар йили тасдиқланган давлат стандартларини жорий этишда 2,5 миллиард сўмдан ортиқ. иқтисодий самара олинади.

Тармоқ стандартлари махсулотларнинг давлат стандартлаштириш объектлари жумласига кирмайдиган (масалан, серияли ва кичик серияли ишлаб чиқариш махсулотларига, чекланган равишда ишлатиладиган махсулотларга) типига, турига ва маркаларига нисбатан ҳам қўлланилади. Бунда тармоқ стандартлари фақат мазкур тармоқнинг барча корхона ва ташкилотлар учунгина эмас, балки бу тармоқ махсулотини қўллайдиган ёки истеъмол қиладиган бошқа тармоқлар (шартнома тузувчилар, истеъмолчилар) корхона ва ташкилотлари учун ҳам мажбурийдир.

Республика стандартлари-республика вазирликлари корхоналари ишлаб чиқарадиган ва республика миқёсида истеъмол қилинадиган махсулотларнинг ўзига хос турларига таалуклидир.

Корхоналар стандартлари-фақат шу корхоналарда фойдаланиладиган ва ишлаб чиқариладиган хом-ашёнинг ассортиментига қараб белгиланади. Янги стандартларни тасдиқлашда тайёрловчининг буғунги имкониятлари билан истеъмолчиларнинг талаблари ўртасидаги зиддиятни йўқотишга қаратилади.

Ҳозирги вақтда стандартларни жорий этиш уларга риоя қилиш ва махсулотлар сифатининг давлат томонидан назорат қилинишини бошқаришнинг автоматлаштирилган тизимини (АСГН) яратиш бўйича иш олиб борилмоқда. Бу давлат назорати лабораторияларининг диспетчерлик марказларини, Ўздавстандарт вакилларининг республика бошқарув ҳисоблаш марказларини ва қўмитанинг бош ахборот ҳисоблаш марказларини ўз ичига олувчи уч босқичли тизимдир.

Махсулотнинг сифат даражасини оширишни режалаштириш махсулотни учта сифат категориясидан (олий, биринчи ва иккинчи) бирига киритиш орқали унга баҳо бериш (аттестация қилиш) йўли билан амалга оширилади.

Саноат маҳсулоти сифатини баҳолашнинг ягона тизими (ЕСАКП) давлат тармоқ ва корхона аттестациясини бирлаштиради.

Маҳсулот сифати ва ишлаб чиқариш маданияти

Ишлаб чиқариш маданияти қанча юқори бўлса, маҳсулот сифати шунча юқори бўлади. Ишлаб чиқариш маданияти тушунчаси технологик жараёнларнинг мукамаллик даражасини, ишлаб чиқаришни механизациялаш ва автоматлаштириш даражасини, корхона ишининг бир маромда бориши ҳамда назоратнинг самарали тизимини ташкил этишни ўз ичига олади. Корхонада саноат этикаси талабларига, тозалик ва тартибга риоя қилиш ҳам шулар жумласига киради.

Бевосита ишлаб чиқаришда цехлар ва участкаларда ишлаб чиқариш нуқсонларини йўқотиш уларни олдини олишга қаратилган тадбирлар тизими орқали маҳсулотнинг юқори сифатли бўлиши таъминланади. Бу ишга цех бошлиқлари ва усталар бошчилик қиладилар. Ишлаб чиқаришни рационал ташкил этиш, жумладан маҳсулот тайёрлашда нуқсонларга йўл қўймайдиган технологик жараёнларни ишлаб чиқиш, уларга қатъий риоя қилиш маҳсулот сифатини яхшилаш жараёнида катта рол ўйнайди. Уста технологик жараёнларга риоя қилишни кузатиб боради. Ишчилар ва технологлар жараёнларни такомиллаштириш бўйича систематик равишда иш олиб боради.

Мунтазам равишда юқори сифатли маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминлашда технологик жараёнларни такомиллаштириш, автоматлаштириш, эски жихозларни янгилари билан алмаштириш, жихозларни малакали созлаш катта рол ўйнайди. Усталар ва цех бошлиқлари, ишчилар ва хўжалик ходимларининг меҳнати натижалари хар куни назорат қилиб борилади.

Маҳсулотлар сифати ишчилар ва хизматчиларнинг малакасига ҳам боғлиқ. Техника тараққиёти малакавий танловнинг ва кадрларни ўқитишнинг даражасини тубдан юксалтиришни талаб қилади. Кўплаб корхоналарда сифат мактаблари ташкил этилган. Бундай мактабларда ишчилар тажрибали муҳандислар раҳбарлигида ўз назарий билимларини оширадилар ва жараёнларни нуқсонсиз бажаришнинг энг рационал усулларини ўрганадилар.

Маҳсулот сифати ва уни аниқловчи факторлар

Маҳсулот сифатини ошириш масаласи ўзининг таркибига кўра мураккаб бўлиб техник, иқтисодӣ ва ижтимоӣ аспектларни ўз ичига олади. Сифат масаласи тармоқни индустриал соҳага ўтишида муҳим аҳамият касб этади. Маҳсулотлар сифати янги маҳсулот яратишда шакллантирилади ва меъёрий техник хужжатларда акс эттирилади. Бу хужжатлар ишлаб чиқаришда, маҳсулотни сақлашда, ташишда ва савдога чиқаришда ўз кучини сақлайди.

Маҳсулот сифатини таъминлаш жараёнини ягона объектив бошқаруви ўзаро боғланган ва бўйсундирилган босқичларда, хом-ашёни қабул қилишдан бошлаб то тайёр маҳсулотни сотишгача бўлган жараёнларда олиб борилади. Шунинг учун меъёрий техник хужжатларда кўрсатилган технологик режимга амал қилиш ишлаб чиқарилган маҳсулотлар сифатини барча жараёнларда қаттиқ назорат қилиш керак бўлади.

Юқори сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқаришни таъминлашда техникавий ҳолатни яхшилашга ҳам эътиборни қаратиш керак. Технологик сифат кўрсаткичлари номенклатураси.

Маҳсулотлар сифати ва таркибини тавсифлашда ишончлилик, технологиявийлик, хавфсизлик, стандартлаш, экология, эргономика, патент ҳуқуқи ҳамда хом-ашё, материаллар энергия ташувчилар электр энергияси ва меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланиш каби кўрсаткичлар мажмуидан фойдаланилади.

Тайинлаш танлаш кўрсаткичи маҳсулот таркибини аниқлашнинг асосий функцияси бўлиб, унинг энергетик қийматини, таркибини ва структурасини ҳар хил қўшимчалар қўшиш (оксилли, витаминли, минерал, ароматик моддалар ва бошқалар) йўли билан таъминлайди.

Маҳсулот таркиби (оксил, ёғ, углевод ва бошқалар) биологик ва энергетик қиммати билан тавсифланади.

Ишончлилик кўрсаткичи муҳим кўрсаткичлар сонига киради. Кўрсаткичларининг сақланишига амал қилиш ишлаб чиқарувчи томонидан қафолатланган маълум вақтда ва шароитда НТХ ҳужжатларига буйсинган ҳолда (стандартсиз маҳсулотлар эса санитария меёрлари ва қоидаларига асосан) соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан назорат қилинади.

Эргономик кўрсаткич «Инсон ва маҳсулот» деб аталиб улар ўртасидаги ўзаро боғлиқларни ёритади ва гигиеник, физиологик психологик талабларни ўз ичига олади.

Маҳсулотни сифат кўрсаткичлари

Маҳсулотнинг сифат даражасини қатор кўрсаткичлар (баъзан умумлаштирувчи биргина кўрсаткич) ёки маҳсулотни маълум сифат категориясига киритиш орқали характерлаш мумкин. Маҳсулот сифатининг даражасини баҳолаш зарурати режалаштириш ва янги маҳсулот яратиш вариантини танлашда, меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқишда, маҳсулот сифатини назорат қилишда, маҳсулот сифатини оширганлиги учун ходимларни рағбатлантиришда, сифатни бах олашда ва ахборотлар йиғишни ташкил этишда вужудга келади.

Маҳсулотнинг сифат даражасини баҳолаш натижалари унга тегишли турдаги «Сифат белгиси» ёки категория беришга ҳамда бир вариантдаги маҳсулотнинг сифати бошқа вариантдаги маҳсулот сифатидан юқори ёки паст эканлиги ҳақида қарор қабул қилишга хизмат қилади. Сифат даражасининг миқдорий баҳоси маҳсулот яратиш ва ундан фойдаланиш жараёнларига таъсир кўрсатишнинг энг яхши омилларини белгилайди.

Сифат даражаси кўрсаткичларининг мажмуи, уларни белгилаш ва аниқлаш услубларига, маҳсулот турига ва баҳолаш мақсадига боғлиқ.

Маҳсулот сифати даражасининг оширишни режалаштириш уни уч сифат категориясидан (олий, биринчи ва иккинчи) бирига киритиш орқали унга баҳо бериш (аттестация қилиш) йўли билан амалга оширилади. Олий ва биринчи категорияларнинг амал қилиш муддати бир йилдан 3 йилгача бўлиб, категорияларнинг амал қилиш муддати тугагач, маҳсулот қайтадан аттестация қилинади. Олий категорияда маҳсулотнинг сифат кўрсаткичлари республикаимиз

ва чет элларда фан ва техникада эришилган юксак ютуқларга мос келиши ёки улардан юқори туриши лозим. Биринчи категорияга сифати амалдаги меъёрий хужжатларнинг (стандартлар ва техник шартларнинг) ҳозирги замон талабларига жавоб берувчи маҳсулотлар киритилади.

Иккинчи категорияга сифати ҳозирги замон талабларига мос келмайдиган ва ишлаб чиқаришдан олиниши ёки яхшиланиши лозим бўлган маҳсулотлар киритилади. Бундай маҳсулотларнинг техник шартлари қайта қуриб чиқишга мухтож. Иккинчи сифат категориясига киритилган маҳсулотларни алмаштириш ёки ишлаб чиқаришдан олиб ташлаш белгиланган муддатларда ўтказиладиган сифат аттестацияси натижалари асосида амалга оширилади. Иккинчи сифат категориясига кирувчи маҳсулотларнинг ишлаб чиқаришни ўз вақтида тузатиш масаласи бу маҳсулотга бўлган мавжуд эҳтиёжни анча мукаммал маҳсулотлар ишлаб чиқариш йўли билан ҳал этилади.

Маҳсулот сифатини оширишнинг муҳим шарти бракни қисқартириш ёки уни бутунлай тугатишдир. Брак маҳсулот бу фақат бўзилган хом-ашё эмас, балки бу лойихачилар, муҳандис-техник ходимлар ва ишчилар сарфлаган жонли меҳнатнинг йуқолиши ҳамдир. Шунинг учун брак фақат маҳсулотнинг паст сифатлилигини эмас, балки корхоналар ва бевосита тайёрловчилар ишининг сифатини кўрсатади. Брак маҳсулот миқдорининг оз-кўплиги меҳнат ва ишлаб чиқаришнинг ташкил этиш даражасини, ходимлар малакасини ва технологик интизомни акс эттиради, қоидага кўра, нобудгарчилиكنинг ҳар қандай кўрсаткичлари сингари, брак ҳажми ҳам режалаштирилмайди.

ХОМ-АШЁ ВА ТАЙЁР МАҲСУЛОТЛАРНИ СИНАБ ТЕКШИРИШ УСУЛЛАРИ

Ўртача намуналар олиш.

Келтирилган хом-ашё, ярим фабрикатлар ва тайёр маҳсулотларнинг сифати технологик жараёнларнинг турри олиб борилаётганлиги ва рецептурага риоя қилинаётгани устидан назоратни технологик санитария, озиқ-овқат олабораториялари амалга ошириб борадилар. Йирик умумий овқатланиш корхоналарида, тайёрловчи фабрикатлар, ресторанлар, ошхоналарда ана шундай лабораториялар ташкил этилган. Умумий овқатланиш илмий-текшириш институтлари томонидан ишлаб чиқилган ягона назорат усулига асосан маҳсулотлар анализлари қуйидаги қоидалар асосида ўтказилади.

3. Масаллиқлар, хом-ашё, ярим фабрикатлар ва тайёр маҳсулотларни сифати яхшилигидозалигини текшириш;

4. Ярим фабрикатлар ва хом-ашёларнинг ДС (Давлат стандартлари) ва РТШ(Республика техник шартлари)га тўғри келиш-келмаслигини текшириш.

3. Махсус текширишлар, лактоза миқдорини фритюр ёғ сифати ва бошқаларни аниқлаш;

4. қандолатпазлик цехлари маҳсулотларни текшириш.

Хом-ашё ва ярим фабрикатларни текшириш ишлари 2 хил: органолептик ва лаборатория усули билан олиб борилади. Анализларнинг натижалари журналга киритилади ва омбор ёки қандолатпазлик цехига топшириладиган махсус

банкларга ёзиб қўйилади. Анализларнинг қанча вақт оралаб ўтказилишини технологик йўл-йуриқлари ва лабораторияларнинг махсус графиклари белгилаб қўйилган. Тайёр маҳсулотларни назорат қилишда қандолатпазлик маҳсулотларини текшириш учун ДС ларда кўзда тутилган усуллардан хом-ашёни анализ қилиш эса қайси турдаги хом-ашё учун ДС ларда назарда тутилган усуллардан фойдаланилади.

Маҳсулотлар сифатининг яхшилиги ва технологик жараённинг тўғри ташкил этилганлиги тўғрисида органолептик кўрсаткичларга (маҳсулотнинг мазаси, қонсистенцияси, ташқи кўриниши, хиди) ва бошқаларга қараб анча фикр юритса бўлади. Бу усул катта аҳамиятга эга, чунки маҳсулотларнинг мазаси асосий кўрсаткич бўлиб ҳисобланади. Алоҳида техник шартлар ҳам борки, текширилаётган қандолатпазлик маҳсулотлари органолептик кўрсаткичлари бўйича шу шартларга тўғри келиши керак, тўғри келса-ю мазаси ёмон бўлса, улар бракка чиқарилади.

Маҳсулотларнинг сифатига ҳар томонлама баҳо бериш учун органолептик усул хом ашё қанчалик тўла солинганлигини, маҳсулотларда зарарли моддалар бор йуклиги ва бошқаларни аниқлашнинг имконини бермайди. Бироқ лаборатория усуллариининг нисбатан мураккаблиги ва текшириш усуллариини бирга қўллаш мақсадта мувофиқдир, чунки бунда маҳсулотларнинг сифатини тўла туқис аниқлаш мумкин бўлади. Бу текширишлардан ташқари бактериологик ва биологик текшириш усуллари ҳам қўлланилади.

Ўртача намуналар олиш. Хом-ашё, (ўртача тайёр маҳсулотлар ёки ярим фабрикатлар) сифатини аниқлаш учун бир хил хом-ашё ёки тайёр маҳсулотларнинг ҳар бир партиясидан ўртача намуна олинади ва уни қуриб чиқиш ҳамда лаборатория текширишлари асосида хом-ашёнинг маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун тайёр маҳсулотларни эса сотиш учун яроқли ёки яроқли эмаслиги аниқланади. Ўртача намуна деб, дастлаб олинган намунанинг лаборатория текширишлари учун жунатиладиган қисмига айтилади. Лаборатория намунаси деб, ўртача намунанинг текшириш учун олинган қисмига айтилади. Унинг ўртача намунаси турли жойларидан 0,5 кг дан олинади; бу ундан синаш учун маҳсулот пишириб кўриладиган бўлса, намунанинг оғирлиги 2-2,5 кг бўлиши керак. Тайёр маҳсулотларни текшириш учун ўртача намунаси бевосита ишлаб чиқарилаётган жойнинг ўзида ёки экспедицияда маҳсулотларнинг турига қараб ҳар хил миқдорларда олинади. Пирожнийлар, ҳар қайси навидан 2 донадан мотокнинг ўзидан олинади. Оғирлиги 400 гр кам маҳсулотлар бутунлигича олинади. Маҳсулотларнинг оғирлиги 400 грдан ортиқ, бўлса улар бўлақларга бўлиб, шу бўлақларда ўртача намуна тузилади. Думалок, шаклдаги маҳсулотлардан ушбу турдаги маҳсулот учун характерли нақшнинг ҳамма элементларининг ўзида жо қилган иккита сектор кесиб олади. Маҳсулот квадрат ёки тўғри бурчак шаклида бўлса, уни диагонали бўйлаб кесилади ва қарама-қарши турган қисми олинади. Олинган намуналар зич беркитиладиган ёки босиб киритиладиган резинка тикимли тоза қуруқ шиша банкларга солинади. Анализни бажариш муддати маҳсулот сифатининг яхшилигини текширишда кўпи билан 1-2 соат, хом-ашёнинг тўла

тушганини текширишда 3-4 кун керак бўлади. Умумий овқатланиш корхоналаридан олинган қандолатпазлик ва ошпазлик маҳсулотларининг ҳамма намуналарига 2 нусхада акт тузилади: уларнинг бири лабораторияга юборилади, бири жавобгар шахсга берилади ва маҳсулотларни ҳисобдан чиқариш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Лаборатория назоратининг усули ва вазифалари келтирилган хом-ашё, ярим фабрикатлар ва тайёр маҳсулотларнинг сифати, технологик жараённинг тўғри олиб борилаётгани ва рецептурага риоя қилинаётгани устидан назоратни технологик санитария озиқ-овқат лабораториялари амалга ошириб борадилар. Йирик умумий овқатланиш корхоналарида; тайёрловчи фабрикалар, ресторанлар, ошхоналарда, ана шундай лабораториялар ташкил этилган. Умумий овқатланиш илмий текшириш институти ягона назорат усуллари ишлаб чиққан бўлиб санитария озиқ-овқат лабораториялари ана шулардан фойдаланиб, қуйидаги анализларни ўтказади.

5. Масаллиқлар хом-ашё, ярим фабрикатлар ва тайёр маҳсулотнинг сифати яхшилиги, тозалигини текшириш.

6. Ярим фабрикаталар ва хом-ашёларнинг ДС (Давлат стандартлари) ва РТШ (Республика Техник шартлари) га тўғри келиш келмаслигини текшириш.

7. Махсус текширишлар: лактоза миқдорини фритюр ёғ сифатида ва бошқаларни аниқлаш.

8. Қандолатпазлик цехлари маҳсулотларини текшириш.

Хом-ашё ва ярим фабрикатларни текшириш ишлари икки хил: органолептик ва лаборатория усули билан олиб борилади. Анализларнинг натижалари журналга киритилади ва омбор ёки қандолатпазлик цехига топшириладиган махсус бланкларга ёзиб қўйилади. Анализларнинг қанча вақт оралаб ўтказилиши технологик йўл-йуриқдарда ва лабораториянинг махсус графикларида белгилаб қўйилган.

Тайёр маҳсулотларни назорат қилишда қандолатпазлик маҳсулотларни текшириш учун ДС ларда кўзда тутилган усуллардан, хом-ашёни анализ қилиш учун эса, ҳар қайси турдаги хом-ашё учун ДС ларда назарда тутилган усуллардан фойдаланилади.

Маҳсулот сифатининг яхшилиги ва технологик жараённинг тўғри ташкил этилганлиги тўғрисида органолептик кўрсаткичларга (маҳсулотнинг мазаси, қуюқ-суюқлиги, ташқи кўриниши, хиди ва бошқаларга) қараб фикр юритса бўлади.

Бу усул катта аҳамиятга эга, чунки маҳсулотларнинг мазаси асосий кўрсаткич бўлиб ҳисобланади. Алоҳида техник шартлар ҳам борки, текширилаётган қандолатпазлик маҳсулотлари органолептик кўрсаткичлари бўйича шу шартларга тўғри келиши керак. Лекин маҳсулотлар бу кўрсаткичларга тўғри келса-ю, мазаси ёмон бўлса, улар бракка чиқарилади.

Маҳсулотларнинг сифатига ҳар томонлама баҳо бериш учун органолептик усулни қўллашнинг ўзи етарли эмас, чунки бу усул хом-ашё қанчалик тўла солинганини, маҳсулотларда заррарли моддалар бор йуқлиги ва бошқаларни аниқлашга имкон бермайди. Лаборатория текширишлари анча аниқ ва тўғри маълумотларни беради. Лабораторияларда физик-кимёвий

усуллардан фойдаланиб, хом-ашё солиш меъёрларига амал қилинган - қилинмаганлиги аниқланади.

Бирок, лаборатория усуллариининг нисбатан мураккаблиги ва текширишлар учун анча вақт зарур бўлиши уларнинг камчилигидир. қандолатпазлик маҳсулотларини анализ қилишда иккала текшириш усуллариини бирга қўллаш мақсадга мувофиқдир, чунки бунда маҳсулотларнинг сифатини тўла-тўқис аниқлаш мумкин. Бу текширишлардан ташқари бактериологик ва биологик текшириш усуллари ҳам қўлланилади.

Қандолатпазликда ишлатиладиган асосий хом-ашё бўлмиш буғдой унининг намлиги, хиди, ранги, мазаси ва ундаги ёт моддалар ва металл аралашмалари бор-йўқлиги, клейковинасининг миқдори ва сифати текширилади. Ёғларнинг намлиги, мазаси ва хиди, қандолатпазлик ёғи, какао мойи ва кокос мойида эса, бундан ташқари, суюқланиш харорати ҳам аниқланади.

Тўхум ва тўхум маҳсулотларининг мазаси, намлиги, хиди ва ранги, меланж, тўхум сариғи ва тўхум порошогиди эса, кислоталарнинг миқдори аниқланади. Тўхумларни текширишда уларнинг тоифасини белгилаш учун битта тўхумнинг ўртача оғирлиги аниқланади.

Шакар ва қанд упаси ёт металл аралашмалари, уларнинг нечоғлик майда ёки йирик тортилганлиги аниқланади.

Маҳсулотларга солинадиган мевали масаллиқлар, мураббо, повидло, цукатларга органолептик баҳо бериш билан бирга уларнинг намлиги ва таркибидаги қанд моддасининг умумий миқдори аниқланади.

Сут маҳсулотларининг мазаси ва хиди, таркибидаги ёғ миқдори текширилади, қуритилган сут ва шакар қўшиб қуюқдаштирилган сутларнинг сувда эрувчанлиги, қуюқлаштирилган сутнинг таркибидаги қанд моддасининг умумий миқдори аниқланади.

Бундан ташқари кимёвий кўпчитгичлар, кислота ва эссенцияларнинг таркибида маргимуш (мишяк) ва оғир металл тузлари бор йўқлиги аниқланади.

Бикарбонат содани таркибидаги натрий карбонат миқдори аниқланади, чунки натрий карбонат парчаланганида карбонат ангидрид газини ажратиб чиқармайди ва тайёр маҳсулотларнинг мазасини бузади. Аммоний карбонатда ундаги аммиак миқдори аниқланади.

Бундан ташқари, кимёвий кўпчитгичлар, кислота ва эссенцияларнинг таркибида маргимуш (мишяк) ва оғир металл тузлари бор-йўқлиги текшириб кўрилади.

Тайёр маҳсулотларнинг сифати лабораторияларда амалдаги ДС лари ва ундан тайёрланадиган қандолатпазлик маҳсулотларига доир техник шартларда белгиланган физик-кимёвий кўрсаткичлар бўйича аниқланади. Маҳсулотлар таркибида шакар (қанд) ва ёғ бўлса, одатда, бу кўрсаткичлар бўйича аниқланади. Маҳсулотлар таркибида шакар (қанд) ва ёғ бўлса, одатда, бу кўрсаткичлар анализ қилиб кўрилади. Кимёвий кўпчитгичлардан фойдаланиб тайёрланган маҳсулотлар таркибида ишқорлар бор-йўқлиги текшириб кўрилади; улардаги ишқорлар 2% дан ортмаслиги керак. Маҳсулотларнинг сифати уларнинг намлигига ҳам боғлиқ 10 %ли хлорид кислотага солинганида

эримай қоладиган кўл миқдорини аниқлаш маҳсулотларда қум сингари ёт аралашмалар бор йўқлиги тўғрисида фикр юритишга имкон беради.

Кремли пирожное, тортларнинг намлиги аниқланади. Кекслар, тилчалар, коржиклар ярим фабрикаларнинг таркибидаги қуруқ модда ва ёғнинг миқдори, кексларда эса майизнинг оғирлиги ҳам аниқланади. Рожоклар, кўкнори уруғи сепилган, повидлоли хонаки пироглар, марципианли слойка, творогли сочилувчи печеньеи, повидлоли бисквит пироглар таркибидаги қуруқ моддалар, ёғ, қанд миқдори текшириб кўрилади.

Булар ДС, МРТУ, ВТУ, ТУ ларга ва рецептўраларга тўғри келмаган, технология бузилган ҳолларда лаборатория ходимлари уларни ишлаб чиқаришни технологик жараённинг ҳар қандай боқичида тўхтатиб қўйиш, шунингдек маҳсулотни сотишни таъқиқлаш ҳуқуқига эгадирлар. Лаборатория ходимлари аниқланган камчиликлар тўғрисида намуна олинган корхона раҳбарияти ва цех бошлиғига ҳабар беришга мажбурдирлар.

Ўртача намуналар олиш. Хом-ашё, тайёр маҳсулот (ёки яримфабрикалар) сифатини аниқлаш учун бир ҳил хом-ашё ёки тайёр маҳсулотларнинг ҳар бир партиядан ўртача намуна олинади ва уни қуриб чиқиш ҳамда лаборатория текширишлари асосида хом-ашёнинг маҳсулотлар ишлаб чиқариш учун, тайёр маҳсулотларнинг эса сотиш учун яроқли ёки яроқли эмаслиги аниқланади.

Ўртача намуна деб дастлаб олинган намунанинг лаборатория текширишлари учун жўнатиладиган қисмига айтилади.

Лаборатория намунаси деб ўртача намунанинг текшириш учун олинган қисмини айтилади.

Унинг ўртача намунаси турли жойларидан 0,5 кг дан шу билан олинади; бу уни синаш учун маҳсулот пишириб кўриладиган бўлса, намунасининг оғирлиги 2-2,5 кг бўлиши керак.

Тайёр маҳсулотларни текшириш учун ўртача намуна бевосита ишлаб чиқарилаётган жойнинг ўзида ёки экспедицияда маҳсулотларнинг турига қараб ҳар ҳил миқдорларда олинади.

Пирожноелар, ҳар қайси ҳар қайси навидан икки донадан лотокнинг ўзидан олинади.

Оғирлиги 400 г дан кам маҳсулотлар бутунлигича олинади. Маҳсулотларнинг оғирлиги 400 г дан ортиқ бўлса, уларни бўлақларга бўлиб, шу бўлақлардан ўртача намуна тузилади. Думалоқ шаклдаги маҳсулотлардан ушбу турдаги маҳсулот учун характерли нақшнинг ҳамма элементларини ўзида жо қилган иккита сектор кесиб олинади. Маҳсулот квадрат ёки тўртбурчак шаклда бўлса, уни диагонали бўйлаб кесилади ва қарама - қарши турган икки қисми олинади.

Олинган намуналар зич беркитиладиган ёки босиб киритиладиган резинка тиқинли тоза қуруқ шиша банкаларга солинади.

Анализни бажариш муддати маҳсулот сифатининг яхшилигини текширишда кўпи билан 1-2 соат, хом-ашёнинг тўла тушганини текширишда 3-4 кун бўлиши керак.

Умумий овқатланиш корхоналаридан олинган қандолатпазлик ва ошпазлик маҳсулотларинг ҳамма намуналарига икки нусхада акт тузилади; уларнинг бири лабораторияга юборилади, иккинчиси жавобгар шахсга берилади ва маҳсулотларни ҳисобдан чиқариш учун асос бўлиб хизмат қилади. Унинг клейковинаси ва намлигини аниқлаш:

Юқорида айтиб ўтилганидек, ун таркибидаги асосий оқсиллар-глюадин ва глютеинин-ҳамир қоришда сув билан бирикиб, бўкади ва клейковина ҳосил қилади. Бўлғуси маҳсулотларнинг сифати клейковинанинг сифати ва миқдорига боғлиқдир. 100 гр унни 50гр сув билан қориштириб, 30 минут бўктириб қўйилади ва уни оқиб турган сувга тутиб, крахмал ва бошқа аралашмалари ювиб ташланади. Ювишни ювинди сув тиниқ бўлиб колгунича давом эттирилади, кейин уни сиқиб, тарозида тортилади. Оғирлиги фоизлар ҳисобида ифодаланади.

Клейковинанинг хоссасини бир бўлак клейковинани қўлда чўзиб кўриш йўли билан аниқланади. Клейковина бақуват (пишиқ), чўзилганида калта, қайишқоқ, лёкин узиладиган: эластик яхши чўзиладиган ва қисқарадиган: бўш, узун чўзиб кўрилганида чўзиладиган ва қисқармасдан, узиладиган бўлиши мумкин.

Хар ҳил турдаги қандолатпазлик маҳсулотлари учун таркибидаги клейковинасининг миқдори ва сифати хар ҳил унларни ишлатиш талаб қилинади. Масалан, кумоқ ҳамир учун бўш клейковинали ун ачитқили ҳамирдан тайёрланадиган маҳсулотлар учун эластик клейковинали тешик қўлчалар учун-клейковинаси бақувват ун олинади. Клейковинанинг 40% бўлиши кўп; 30% бўлиши-ўртача; 20% бўлиши кам ҳисобланади.

Унинг намлиги намунасини қуритишдан олдин ва кейин тортиб кўрилганидаги фарққа қараб аниқланади. 5гр дан олинган икки намунани бюксларга солиб, қуритиш шкафида 130⁰С ҳароратда 1 соат давомида қуритилади ва совиганидан кейин тарозида тортиб кўрилади.

Унинг сув юта олиш хусусиятини аниқлаш.

Унинг сув юта олиш хусусияти шу ундаги нам миқдори ва ун оқсиллари билан крахмалининг сувни бириктира олиш хусусиятига боғлиқ. Ҳамир ва тайёр маҳсулотларнинг қанча чиқиши унинг сув шимиш хусусиятига боғлиқ бўлади. Унинг бу хусусиятини қўйидагича аниқлаш мумкин: унга туширилган чуқурчага икки томчи сув томизилади ва ун ёпишмай кўладиган бўлгунча шиша таёқча билан ҳамир қорилади. Ҳосил бўлган ҳамир бўлакчасини тарозига солиб тортилади ва уннинг сувни шимиш хусусияти фоизларда ифодаланади. Ҳамир бўлакчасининг оғирлиги нечоғлиқ кўп бўлса, уннинг сувни шимиш хусусияти шунча кам бўлиб чиқади (ўрта ҳисобда у 55-65% атрофида бўлади).

Тайёр қандолатпазлик маҳсулотларини текшириш. Пирожное ва тортларни органолептик кўрсаткичлари, оғирлиги ва намлиги жиҳатидан назорат қилинади. Таркибий қисмларини ажратиб олиш осон усул бўлиб маҳсулотларда баъзан уларнинг шу қисмлари аниқланади. Бунинг учун ўртача намуна тарозида тортиб, унинг таркибий қисмларга ажратиб олинади ва тортиб кўрилади. Оғирлигидаги фарққа қараб намуна таркибий қисмларининг фоизлар ҳисобида ифодаланадиган оғирлиги топилади.

Қандолатпазлик маҳсулотлари сифатини органолептик кўрсаткичларига қараб аниқлашда уларнинг ташқи кўриниши, ранги ва хиди эътиборга олинади. Маҳсулотни тўрт қисмга (узунасига ва кўндалангига) кесиб, кесимининг кўриниши аниқланади. Маҳсулотнинг мазаси унинг бутунини, кейин эса асоси, креми ёки помадасини алохида-алохида еб қуриб аниқланади.

Бир дона маҳсулотнинг оғирлиги шу турдаги маҳсулотнинг камида 50 донасини трозиди тўрт қисмга кўриш ва оғирлиги белгиланган миқдордан қанча фарқ қилишини қайд қилиб бориш йўли билан аниқланади қуйидагича фарқлар бўлишига йўл қўйилади; пирожноелар учун - 5гр, оғирлиги 500гр гача бўлган тортлар, кекслар ромли бабалар учун-5%, оғирлиги 800гр гача бўлганлари учун 3%, 800грдан ортиқлари учун-2%, сомсалар учун белгиланган оғирликдан камайиш томонига қараб кўп деганда қуйидагича тафовутлар бўлишига йўл қўйилади; 75-100гр оғирликдагиларида 2,5%, 50гр оғирликдагиларида 3%.

Тайёр маҳсулотларнинг намлиги худди ун намлигини аниқлашдаги усул билан аниқланади ва олинган натижани мазкур маҳсулотлар учун белгиланган намлик меъёрига солиштириб кўрилади (бу намлик меъёри умумий овқатланиш корхоналари учун таомлар ва ошпазлик маҳсулотлари рецептўралар тўпламида кўрсатилган). Кўпи билан 3% тафовут бўлишига йўл қўйилади.

Қандолатпазлик маҳсулотлари анализининг натижалари журналга ёзиб қўйилади, корхонага эса хужжат берилади. Анализ - қилинаётган маҳсулотнинг кўрсаткичлари рецептўралар тўпламидаги рецептура маълумотлари билан солиштириб кўрилади ва маҳсулотнинг сифати тўғрисида ҳўлоса берилади. Ташқи кўриниши, мазаси, ранги ва хиди белгиланган маъёрларга мос, физик-кимёвий кўрсаткичларининг тафовутлари эса йўл қўйиладиган даражалар доирасидан четга чиқмайдиган маҳсулотлар яхши деб баҳоланади.

Маҳсулотларни ОРГАНОЛЕПТИК УСУЛДА ТЕКШИРИШ, ДЕГУСТАЦИЯ

Озиқ - овқат маҳсулотлари сифатини органолептик усулда текшириш инсоннинг сезги органлари ёрдамида амалга оширилади, яъни бунда хид билиш таъмини сезиш ва рангни кўз билан кўриш органлари иштирок этади. Бу усул оддийлиги ва юқори сезгирликка эгаллиги билан маҳсулотлар сифатини текшириш ишларида алохида аҳамиятга эга масалан тоmat шарбати, мева шарбатлариданда бошқа турдаги консерваланган маҳсулотларнинг сифатини органолептик усулда текшириш аниқ натижалар олиш имконини беради.

Озиқ.-овқат маҳсулотларининг асосий кўрсаткичларини ташкил қилувчи истеъмол қисмидаги оқсил, углевод, ёғларни физик-кимёвий усулда аниқланади. Бир қанча мева ва сабзавотлар 2 гуруҳга бўлинади ва уларнинг қиймати кўрсаткичига қараб аниқланади, таъмининг сифати ҳам худди шу усул билан аниқланади. Истеъмол қилинувчи маҳсулотларнинг (мева ва шарбатлар) таъми, хиди, қонсистенцияси ташқи кўриниши (ёқимлиги) рангини ўзида сақлаши уларнинг асосий кўрсаткичларидир.

Таъм билиш асосан қуйидаги тўртта кўринишга асосланади. Ширин(буни шакар, баъзи аминокислоталар беради), шўр (эритилган туз), нордон (олма, уксус,

сут кислотаси) ва аччиқ (гликозид). Характерланишига кўра таъм нордон ёқимли, ширин, аччиқ, ўткир, шўр ва бошқаларга бўлинади.

Маҳсулотлар қонсистенцияси ёки структураси икки йўл билан аниқланади. Кўринишига ёки оғиз бўшлиғига олиб аниқланади. Маҳсулотлар қонсистенцияси йўл-йўл, қуруқ, чўзилувчан ва эрувчан ҳолатларда бўлади. Маҳсулотларнинг ранги тушаётган нурунинг қайтарилиши ёки ўтказилишининг ҳар хил узунлигига боғлиқ кўриш органлари орқали нафақат ранг бўёғи балки ташқи кўриниши шакли ва бошқа сифат кўрсаткичлари орқали аниқланади.

Маҳсулотларни таъм ва хидини, органолептик кўрсаткичларини аниқ баҳолаш дегустация дейилади.

Дегустацияни олиб бориш тартиби

Дегустация «ёпик» ҳолда олиб борилади. Маҳсулотларни номи кўрсатилмасдан, намунаси, маҳсулотларни тайёрлаш технологияси ва бошқалар ҳар бир намунага аниқ тартиб рақами ўринатилади. Ўртача намуна ҳам худди шундай қилиб белгиланади ва тартиб номери стандарт номи билан баҳоланади.

Олинган намуналар кўргазма учун умумий столга қўйилади. Комиссия назорати столга 10-15 тадан кам бўлмаган намуналар қўйилади. Маҳсулотнинг ҳарорати 16-20 бўлиши керак Дегустация

Хонаси ёруғ, шамоллатилган, яхши ёритилган бўлиши керак .

Дегустация маҳсулотини қабул қилгандан сўнг 1 соат (ошиғи 3 соат) дан кейин текширилади. консерваларни дегустация қилишда тузланган маҳсулотлар, ўткир хидли маҳсулотлар ширин таъмли маҳсулотлардан кейин дегустация қилинади.

Дегустация назоратчиси дегустациядан олдин яхшилаб овқатланган бўлиши керак, у ўткир тузланган, маҳсулотлар истеъмол қилмаслиги керак бўлади.

Дегустация тинч ҳолатда ва тез ўтказилади. Дегустация тугагандан кейин назоратчилар ўртасида маслаҳатлашиб олинган керакли қоғоз намуналари тўлдирилади.

Охирги методика бўйича дегустация баҳосининг энг юқори кўрсаткичи 10 баллдир. Маҳсулотлар қайта ишлашдан олдин 10 дан 9 баллгача олса, аъло ҳисобланади, 9 дан 8 гача-яхши, 8 дан 7 гача кўникарлидир. Натижаларни хужжатлаштириш

Бунда дегустациядан олдинги ва барча намуна баҳоси, ўрталикда ҳал қилинган натижалар, кесишда кетган чиқим баҳоси киритилади.

Ишнинг натижасида дегустация комиссияси протокол ва формаларни тузади.

Протокол № _____

Дегустация комиссиясининг йиғилиши _____ (куни)

Қатнашди; комиссия аъзолари (рўйхатдаги фамилия асосида)

Ёпик. Ҳолдаги дегустация натижаси _____

Кўриниши _____ сони кўрсатилади. Намуна улар кейинги намуна баҳолашда бўлинади.

Тартиб Рақами	Ўртача баҳолар қиймати барча дегустаторлар баҳосини уларнинг сонига бўлинганлиги	Кўргазма
------------------	---	----------

Дегустациядан ўтмаган «брак» маҳсулотлар намунаси ва камчилиги кўрсатилади. Дегустация варақасига комиссия аъзолари фамилиялари киритилади.

ПЕНЕТРОМЕТР АСБОБИ ОРҚАЛИ МЕВАЛАРНИ ЗИЧЛИГИНИ АНИКЛАШ.

Меваларни етилиш даражасини кўрсаткичларидан бири гўшт қисмининг зичлиги терисининг қаттиқлиги ҳисобланади. Меваларни тўқималардаги хужайраларни ўзаро бирикиш пасайгандан кейин, тўқималар юмшайди. Сақлаш давомида пишадиган меваларда, гўшт қисмининг юмшаши ўзгандан кейин бошланади (Олма ва ноқнинг қишки навлари). Гушт қисмининг зичлиги бўйича ўзиш ва омборхонадан чиқариш муддатларини аниқласа бўлади. Лекин шуни эътиборга олиш керакки бу навдаги мевалар ҳар йил ҳам бир хил гўшт қисмининг зичлигига эга бўлмайди. У меванинг ўсиш жойи дарахтда жойлашгани, ўлчамига қараб ўзгаради. Меванинг ҳар хил қисмида унинг зичлиги ҳар хил. Зичликни ўлчашдан олдин меванинг пўсти юпқа қилиб кесилади. Бунинг сабаби меванинг пўсти ўзининг зичлигини гўшт қисмидек ўзгартирмайди, шунинг учун пўстлоқ гўшт қисмининг ҳақиқий зичлигини беркитади.

Усулнинг принципи.

Бу усул пенетрометр асбоби орқали металл штампнинг босишига меванинг гўшт қисмини қаршилик даражасининг ўзгаришига асосланган.

Ускунанинг тузилиши.

Ускуна кесим бўйлаб жойлашган шкалани цилиндрни ташкил қилади. Цилиндрга цилиндр ичидаги пружинага таянган стержень киради. Стержень охирида шкала бўйлаб сирпанувчи ползун - кўрсаткич маҳкамланган. Стерженнинг бошқа учига учи думалоқ игна жойлашган. Буни сабаби игнани учли учи билан тешиш эмас, балки думалоқ учи билан меванинг гўшт қисмини сиқишдир. Игнанинг диаметри семечкали меваларни текшириш учун 3 мм, данакли мевалар учун 1-2 мм. Семечкали меваларни аниқлашда, махсус ускунанинг шкала кўрсаткичи 3,5 мм. гача 50 гр. орқали градусланган, данаклилардан эса 5,0 мм гача 20 гр. Орқали градусланган.

Ўлчашдан олдин мева юзасининг 4 тала тарафидан юпқа қатлам кесилади, кесимларда эса тешик ҳосил қилинади. Ускунани горизонтал юзада ушлаш керак, игнани эса меванинг кесиш юзасига перпендикуляр иуналтириш керак. Тешиш пайтида шриффт-кўрсаткич ҳолатини аниқлаш керак.

НАТИЖАЛАР ХИСОБИ:

Меванинг гўшт қисмини зичлигини ва пўст қисмини қаттиқлигини аниқлаш натижаларини олдиндан кўрилган график бўйича топилади.

Жихоз ва материаллар:

Пенетрометр Магнесс» Тейлор типдаги («сальгирка», пичок, олма ва бошқа мева сабзавотлар.

СЕМЕЧКАЛИ МЕВАЛАРДА ЕТИЛИШ ДАРАЖАСИНИ АНИҚЛАШ УЧУН КРАХМАЛ МИҚДОРИНИ СИФАТ КЎРСАТГИЧЛАРИ- ТЕКШИРИШЛАРИ

Мевалардаги крахмал миқдорига қараб уларнинг етилиш даражасини ва меваларни ўзиш ёки сақлаш жараёнида истеъмол учун етилиш даражасини билиш мумкин.

Усулнинг принципи: меваларда крахмал миқдорини сифат кўрсаткич, текшириши учун унинг йод препаратлари билан кўк, қора рангга бўялиш имконидан фойдаланилади. Бўялиш интенсивлиги крахмал миқдорига боғлиқ. Мева қанча кам етилган бўлса, яъни у қанча кўп крахмалга эга бўлса, шунча йодли синашда бўялиш интенсивдир. Етилган мевада бўялиш кам ва эт ости гўшт қисмининг фақат кичик қаватини қамраб олади. Объектив натижалар олиш учун бирга партиядан камида Юзта мевани текшириш зарур.

Ишнинг бажарилиши: олма мевалари ўртасидан бўйлама уки бўйича кесилади. Биринчи ярмини данакли камера орқали кўндаланг кесилади. Кўндаланг ва бўйлама кесилган мевани 5 секунд йод эритмали петри чашкаларга солинади, сўнг олиб эритмани ортиғи фильтр қоғоз билан олиб ташланади. 1-2мин. дан кейин 5 балли система бўйича кесим юзасини қорайиш даражасини аниқланади:

5 балл қорача юзаси тўлиқ кўк қора (мева пишмаган)

4 балл кесим юзасининг оз. қисми, асосан данақини ва пладоножкада, деярли буялмаган (мевани етилиши бошланган)

3 балл данақини олдидаги кесим юзасининг кўп қисми буялмайди. (меваларни етилиш даражасида сақлашга ўзиб қўйиш тавсия этилади).

2 балл қорача бўялиш эт остида кўзатилади холос, кесим юзасининг айрим қисмлари сал бўялган (мева фақатқисқа муддат сақлаш ва ташишга яроқди).

1 балл кесиш юзасининг фақат эт остида озроқ миқдорда бўялиши кўзатилади (меванинг етилиш даражаси истеъмол қилишга яқин, яъни тўла етилишга).

Материал ва жихозлар: Олмалар, петри чашкаси, фильтр қоғоз, йодли калийдаги 4% йод эритмаси.

МЕВА ВА САБЗАВОТЛАР РАНГИНИ АНИҚЛАШ

Этнинг асосий ранги сарик-зангор ва олма мевасининг устки қисми кўпроқ қизил ранги етилиш белгилари ҳисобланади. Мева ва сабзавотларни етилиш белгилари ҳисобланади. Мева ва сабзавотларни етилиш даражасининг ранги қимматли бўлганлиги учун олма сортлари ва айрим навли сабзавотлар (помидор ва хакозо) учун махсус рангли жадваллар тузилган. Рангни

аниқбелгилаш учун А.Бондарцованинг юзта хар хил рангли акс тасвирини ўз ичига олган ранг шкаласидан фойдаланилса бўлади. Спектрометр махсус асбоби ёрдамида мева ва сабзавотларни ранг бўйича етилишини аниқлашда янада объектив натижа олиш мумкин.

Усулнинг принципи:

Усулнинг маъноси мева ва сабзавотларни рангини стандарт ранглар шкаласи билан солиштиришдан иборат. Масалан меваларни рангга кириш моментини аниқлашдан иборат бўлиб, олма нави учун ўзишга етилиш даражасида мос келиши керак.

Ишнинг бажарилиши:

Олма мевалари оқ қоғозга А.Бондарцова ранг шкаласи (квадратларига тенг ўлчамда жойлаштиради ва уларни рангини шкаладаги ранг билан солиштирилади). Олманинг қопловчи ранги асосий рангга нисбатан ташқи мухит шароитига кўпроқ боғлиқ бўлганлиги учун, меваларни етилиш, даражаси асосий рангни ўзгариши бўйича аниқланади. Махсус адабиёт кўрсатмалари ёки жадвал ёрдамида меваларни ранги аниқдангандан кейин, мевани етилиш даражаси тўғрисида фикр юритилади ва ўзиш муддати ёки сақлашдан кейин истеъмол қилиш бўйича ҳўлоса қилинади.

Материал ва жихозлар: А.Бондарцова ранг шкаласи, олма мевалари.

ҚУРУҚ, МОДДАЛАР МИҚДОРINI АНИҚЛАШ.

Мева ва сабзавотлар таркибидаги куруқ, моддалар миқдори физиологик ҳолат, етилиш даражаси ва сифат кўрсаткичлари белгиловчи асосий параметр бўйлаб ҳисобланади. Айрим қайта ишланадиган мева ва сабзавотларни куруқ моддалар миқдори стандарт кўрсаткичлари бўйича нормаллаштирилади. Бундан ташқари, кимёвий текширишлар натижалари куруқ, оғирлик ҳолатига келтирилади, куруқ моддалар миқдорини ва намликни аниқлашда хар-хил текшириш усуллари қўлланилади. Бўларни танлаш текширилаётган модданинг табиатидек ширишнинг мақсади, текширишга кетган вақт ва бошқалар билан белгиланади. Ишлаб чиқариш шароитларида текширишни тез бориши катта аҳамиятга эга, шунинг учун у ерда куруқ моддаларни миқдорини ва намликни тезкор усулда аниқлаш қўлланилади. Озиқ,-овқат маҳсулотларида куруқ, моддалар миқдори кўпроқ термик усул билан хар-хил хароратларда қуритиш йўли билан аниқланади, доимий оғирликгача қуритиш 100-105° С: тезкор қуритишда 125° С, 140° С, 155° С, 170° С градусда. Агар текширилаётган модда таркибига учувчан осон парчаланувчи бирикмалар кирса бу усулни қўллаб бўлмайди.

Усулнинг принципи:

куруқ, моддалар миқдорини тортмани бир хил оғирликгача қуритиш орқали аниқланади, куруқ, модда тортмадан сувни чиқариб ташлангандан кейин қилган колдик, сифатида аниқланади. Аниқ натижалар олиш учун белгиланган хароратда модда тортмаси қуритиш давомийлигини сақлаш зарур (охиргиси экспресс-усул билан текширишда жуда зарур).

Ишнинг бажарилиши:

Аналитик тарозида қуритилган тоза бюкс 0,0001гр. аниқдикда тортилади. Кейин бюксга майдаланган тортмани 1/3-1/2 хажмда солинади. (Мевалар учун 1,5-3 гр). Бўлакларни ўлчади 3 ммдан катта бўлмаслиги керак. Мазали маҳсулотлардан лентасимон масса олиниб, яхшилаб аралаштириб тортмани олинади ва бюксга Юзага тоза кварц кум солинади. Унинг ўзунлиги крпкрк.ни ёпишга имкон бериши керак. Бюксни тортма билан 0,0001 гр аниқликда аналитик тарозида тортилади ва ростланувчи хароратда қуришиб шкафига солинади. Бюксни энг яхшиси термостр айланасидан (шарикдан) 30 мм дан катта бўлмаган масофада шкафнинг сеткали полкасида қуриш шкафининг ўрта қисмига жойлаштирилган маъқул. Аввалги 20-30 минутда қуриш харорати 100°C асосий қуриш вақтида эса 80-90 градус С. Кейин температуран 105 градусга кўтарилади ва тортмани охиригача қурилади.

Қуришнинг умумий давомийлиги 3-5 с ташкил этади. Қуриш давомида бюксни орада тортиб турилади. Биринчи тортиш қуриш бошланган вақтдан 2 сек кейин тортилади, кейин хар бир соатда ва қуришни охирида хар 30 минутда тортилади. Хар тортиш олдиан бюксни олдини кюлкоқ билан беркииб 20-30-минут-сульфат-кислотали экси қаторда совутилади. Тортмани охириги 2 натижа фарқи 0,0002 гр дан катта бўлмагунча тортилади. Шунда қурилади материал хажмини бир хил ўзгармас дейилади.

Натижаларни, куруқ моддалар миқдорини % ларда қуйидаги ифода орқали ифодаланади.

$$A \times E = B$$

Бу ерда:

A - бўш бюксни хажми, гр.

B - бюксни тортма билан қуришдан олдинги хажми гр.

B - бюксни тортма билан қуришда кейинги хажми гр. Олдинги катталикидан айириб текширилади маҳсулотдаги сувни миқдорини биламиз (%-да) текшириш 2-марта олиб борилади ва бўларни ўртача қиймати охириги натижа деб хисобланади. Натижалар орасидаги фарқ 0,2 дан ортмаслиги керак.

Материал ва жихозлари: қуриш шкафи, аналитик тарози, эксикатор ёғочли тахтачалар, пичокдор, картошка, сабзи, олма. мевалари.

ЭРУВЧАН ҚУРУҚ МОДДАЧАЛАРИ РЕФРАКТОМЕТР ОРҚАЛИ АНИҚЛАШ.

Рефрактомер орқали мева, илдизли мевалар ва х.к. лардаги эрувчан куруқ моддаларни жуда тез аниқлаш мумкин. Рефрактометр орқали эрувчан куруқ моддаларни фақат умумий сонини аниқлаш мумкин. Шарбатда асосан шакар эригани учун, бу усул шакарли меваларга баҳо беришда селекцияда ишлатилади. Бу усул яна консерва саноатида хом-ашё ва тайёр маҳсулотни

баҳолашда ишлатилади. У аниқ бўлмаса ҳам якка ёки гуруҳида ўзгаришларни баҳолашда ишлатилиши мумкин.

Усулнинг принципи: ёруғлик нурлари бир муҳитдан иккинчи муҳитга ўтганда синдирилади. Синдириш кўрсаткичи тушаётган ёруғлик тўлқинининг узунлигига, муҳит температурасига ва эрувчан моддалар концентрациясига боғлиқ. Рефрактометр усули текшириляётган суюқликни синдириш кўрсаткичи катталигини ўлчашга асосланган.

Рефрактометр тузулиши: лаборатория рефрактометрнинг асосий детали оғир шишадан тайёрланган синдириш кўрсаткичи 1,5724 га тенг бўлган ўлчовли призма. Ўлчовли призма силжимайдиган қилиб маҳкамланган, ёритувчи призма эса у билан боғланган бўлиб тепага шарнирга отилади. Призмалар орасида текшириляётган материал учун (0,15мм) тирқиш тешик жойлаштирилган. Призмалар майдон (полус орқали) ўзгармас температурали (22°C) сув ўтказилади. Рангсиз суюқликларни текширишда тушаётган ёруғлик ойнак орқали тепа призмага иуналтирилади ранглиларда эса пастки призмага. Ускуна икки шкаладан иборат бири чап томондаги синдириш коэффициентини кўрсатади ўнг томондаги эса эрувчан қуруқ моддалар миқдорини %ларда ифодалайди. (о дан то 50%гача бўлган интервалда 0 дан 95%гача 0,2% қадам билан, 50 дан 95%гача бўлган интервалда эса 0 дан 50% 0,1% қадам билан).

Ишнинг бажарилиши: Масалан қора ва оқ майдонлар орасидаги чегарани аниқ топишдан иборат. Ишни бошлашдан олдин асбобни тўғри ишлаётганини текширилади, бу 20^{0C} дистилланган сув билан амалга оширилади (рефрактометрии ноль нуқтасини). Агар нур соянинг чегараси синдириш кўрсаткичи 1,383 га тенг бўлган шкаланинг бўлимидан ёки қуруқ, моддалар шкаласи бўйича 0%дан ўтса, рефрактометр кўрсатиши тўғри бўлади. Агар бу ҳол кўрсатилмаса, визир линия кўрсатилган бўлимдан у ёки бу томонга оғиб кетса, махсус кант ёрдамида асбоб нолга ўрнига келади. Бундан кейин пастки ўлчовчи призма юзасига шиша таёқча ёрдамида 2-3 томчи текшириляётган суюқлик томизилади (биринчи икки томчидан ташлаб юборилади) ва пастки призмани тепадаги призма билан ёпилади. Ойна билан ёруғлик нури туширилади, кейин нурсоя чегараси визир линия билан бирлашмагунча кесим бўйича окулярни силжитилади (бўралади). Асбоб шкаласи бўйича нурсоя ўтаётган чегара белгиланади. Ўлчовлар тугагандан кейин рефрактометр призмалари филтър қоғоз билан артилади; кейин дистилланган сув билан ювилади. Аниқ натижа олиш учун текширишлар камида 3 марта ўтказилади, 3 та натижадан ўрта қиймати охириги натижа деб олинади. Агар текширишлар 20^{0C} ҳароратдан ўтказилмаган бўлса, жадвал бўйича ҳароратига ўзгартириш киритилади.

Бу текширишлардан энг кўп учрайдиган хатолик манбаи-текшириляётган иссиқ намунадан сувнинг буғланиши бўлиб, буни олдини олиш учун 20 градус С ҳароратгача совутишни беркитилган қолбада тез олиб бориш керак.

Хисоблаш намунаси: 22 градус С ҳароратда эрувчан қуруқ моддаларни - 12%, ҳароратга ўзгариши -0,14%.

Эрувчан қуруқ моддаларнинг ҳақиқий қиймати 12 дан 14 %гача,

Ишни бажариш учун керакли материал ва жихозлар: рефрактометр, пресс, пичок, дистилланган сув, фильтр қоғоз, мева ва мева шарбатлари.

УМУМИЙ КИСЛОТАЛИЛИКНИ АНИҚЛАШ

Кислотали мева ва сабзавотларни энг мухим кўрсаткичларидан бири хисобланади. Унинг ўлчами ва шакар кислота нисбати меванинг таъмини белгилайди. Кислоталик ўлчамини вино ишлаб чиқаришда, сок тузланган ва маринадланган маҳсулотлар ишлаб чиқаришда эсда тутилади. Умумий кислоталиликни керакли индикаторлар ишлатилган ҳолда ишқор эритмаси билан титрлаб аниқлаш мумкин.

Усулнинг принципи: Текширилаётган маҳсулотдан олинган органик кислоталар фенолфталеин индикатори иштирокида ишқор эритмаси билан нейтралланади. У реакцияни тугаганини аниқлашда ёрдам беради. Эритмада кислоталар мавжуд экан, эритма рангсиз бўлади. Ҳамма кислоталар нейтралланганда ишқорни ортиқчаси Фенолфталеинни қизил рангга бўяйди (яшил). Бинафша рангни пайдо бўлиши, ҳамма кислоталар нейтралланганини кўрсатади.

Мева, сабзавот ва шарбатларни умумий кислоталилигини аниқлаш:

Ишнинг бажарилиши:

мг га тенг; гумонли янги гўштда 4-9 мг; эскирган гўштда 9 мг дан ортиқ бўлади. Бунинг учун 25 гр гўштдан сув буғи ёрдамида учувчан кислоталарни аниқлаш учун 200 мл дистиллят олинади ва N_3OH билан титрланади (0,1 мол дм^3)

Иккинчи кимёвий кўрсаткич шўрва сувидаги бирламчи парчаланган оксил миқдорига қараб аниқланади. 20 гр гўштга 60 мл сув қуйиб Юз минут сувли ҳаммомда ушлаб турилади. Хосил бўлган шўрва сувини филтрлаб совутилади. Пробиркага 2 мл шўрва суви ва 3 томчи 5 % ли SiSO_4 қўшилади. Агар бўльон тиниқ бўлса, гўшт янги хисобланади .

Гўштни айнитадиган микрофлар ривожланаётганлигини билиш учун бензин ва переоксид водород билан текширилганда кўк яшил ранг беради сўнгра жигар рангга ўтади. Бунинг учун гўштни ҳар бир қисмидан 70 гр атрофида намуна олиниб, яхшилаб аралаштириб 5 гр ни ажратиб олиниб 20 см 3 хажмдаги қайнатиб совутилган дистилланган сувда 15 минут уч марта чайкатиб туриб филтрланади.

Пробиркага 2 см 3 эритма олиб, 5 томчи 0,32 % ли бензидин эритмаси қўшиб, яхшилаб чайқатилади. Бундан сўнг 2 томчи янги тайёрланган 1 % ли H_2O қўшилади.

ЦЕХДА МЕХНАТНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ШАКЛЛАРИ

Техника ривожланган шароитда меҳнатни илмий ташкил этиш тобора каттароқ аҳамиятга эга бўлиб бормоқда. У кадрларни тўғри жой-жойига қўйиш, илғор иш усуллари қўллаш, энг қулай меҳнат шароитларини яратиш ва шу асосда меҳнат унумдорлигини оширишни таъминлайдиган бир қанча чора тадбирларни ўз ичига олади.

Технологик жараёни тўғри олиб бориш учун қандолатпазлик цехида қуйидаги бўлимлар бўлиши керак; бир кеча-кундузлик масаллиқлар захираси турадиган омбор; ҳамир қориш; зувалаш; пишириш, маҳсулотларни безатиш; қиймалар тайёрлаш; тўхум, идишлар, кути ва бошқаларни ювиш бўлимлари; экспедиция.

Қандолатпазларнинг иш ўринлари ун маҳсулотидан Қандолатпазлик маҳсулотлари тайёрлашнинг технологик жараёнига мос келадиган қилиб ташкил этилади, бу жараён одатда қуйидаги босқичлардан ташкил топади: хом-ашёни сақлаш ва тайёрлаш; маҳсулотларни ясаб олиш; улар ичига солинадиган масаллиқларни тайёрлаш; маҳсулотларни пишириш; тайёр маҳсулотларни безатиш ва қисқа муддатларда сақлаш.

Қандолатпазларнинг иш вақтидан тўғри ва унумли фойдаланишнинг муҳим омиллари: иш ўринларини тўғри тайёрлаш; уларни зарур асбоблар, идишлар ва транспорт воситалари билан таъминлаш, смена давомида хом-ашё, ёқилғи, электр энергияси билан ўзлуксиз таъминлаб боришдир.

Меҳнатни илмий ташкил этиш энг катта унумдорликка эришиш ва меҳнатни мумкин қадар енгиллаштириш, ходимлар чарчоғини камайтириш, уларнинг иш қобилияти бутун смена давомида юкори бўлишини ҳисобга олиб, ишни бажаришнинг энг тўғри ва унумли усуллари танлаб олишни талаб этади.

қуйида алоҳида иш ўринлари ва қандолатпазлик маҳсулотлари тайёрлашнинг технологик жараёнига мос келадиган қилиб ташкил этилади, бу жараён одатда қуйидаги босқичлардан иборат бўлади: хом-ашёни сақлаш ва тайёрлаш; ҳамир тайёрлаш ва қориш; маҳсулотларни ясаб олиш; ичига солинадиган масаллиқларни тайёрлаш; маҳсулотларни пишириш; тайёр маҳсулотларни безатиш ва қисқа муддатларда сақлаш.

Қандолатпазларнинг иш вақтидан тўғри ва унумли фойдаланишнинг муҳим омиллари; иш ўринларини тўғри тайёрлаш; уларни зарур асбоблар, идишлар ва транспорт воситалари билан таъминлаш, смена давомида хом-ашё, ёқилғи, электр энергияси билан ўзлуксиз таъминлаб боришдир.

Меҳнатни илмий ташкил этиш энг катта унумдорликка эришиш ва меҳнатни мумкин қадар енгиллаштириш, ходимлар чарчоғини камайтириш, уларнинг иш қобилияти бутун смена давомида юкори бўлишини ҳисобга олиб ишни бажаришнинг энг тўғри ва унумли усуллари танлаб олишни талаб этади.

қуйида алоҳида иш ўринлари ва қандолатпазлик цехининг айрим цехларида меҳнатни мақсадга мувофиқроқ ташкил этиш ва сермеҳнат жараёнларни механизациялаштириш нуқтаи назаридан кўриб чиқилади.

Бир кеча-кундўзлик масаллиқлар захираси турадиган омбор масаллиқларни қисқа муддат сақлашга мўлжалланган бўлиб, қутилар стеллажлар, турли идишлар, совутгич камера билан жихозланади. Масаллиқларни тортиб олиш учун хар-хил (2кг дан 150 кг гача) оғирликка мўлжалланган тарозилардан фойдаланилади.

Ҳамир қориш бўлими бошқа иш ўринларига қараганда кўпроқ механизациялаштирилиши лозим. Хар-хил хажмли режалари бор ҳамир қорғич машиналар, унни элаб берадиган мосламалар мавжудлиги мақсадга мувофиқдир. Бу ерда ёрдамчи юмушларни бажариш (шакар, тузни эритиш ва тозалаш, майизни тозалаш ва бопхалар) учун стол иссиқ ва совуқ сув тушиб турадиган раковина, асбоблар сақланадиган шкаф, туз қути билан ускуналанган иш ўрини ҳам ташкил этилади.

Унни ҳамир қориш олдидан алоҳида хонада ёки ҳамир қориш бўлимининг ўзида, тайёр маҳсулотлар устига чанг тушмаслиги учун бошқа иш ўринларидан имкони борича нарироқда элаб олинади.

Тебраниб турадиган ёки қўзғолмас элакларда бор маҳсулот ун элагичлар ҳам бўлиши лозим. Тебраниб турадиган элагични электр двигатели қайтма-илгарилама ҳаракатга келтиради. «Пионер» типдаги элагич унни шнек ёрдамида иккита қўзғолмас элак ва магнитга бериб туради, ун бўлардан ўтар экан, ёт аралашмалардан тозаланади ва ҳаво билан тўйинади.

Ҳамир қорғич машина қорувчи дастали корпус ва хажми 140 л дан 270 л гача борадиган ғилдиракли 3 та дежадан иборат. Ҳамир таркибига кирадиган масаллиқлар дежага солинади-да, дежани машинага ғилдиратиб келиб, ҳамир қорилади. Ҳамир қорғич машиналар бўлмаса, ҳамир қориш учун тахтадан ясалган қути-дежалардан фойдаланилади, бўларни қопқоғини ёпиб қўйиб, зувалалаш столи ўринда ҳам ишлатилаверади. Ачитқили ҳамир қорилгандан кейин кўпчиб чиқиши (бижғиши) учун 30-35° С келадиган юқори хароратда туриши керак, шунинг учун дежани қандолатпазлик печларига яқинроқ келтириб қўйилади. Бошқа турлардаги чучук ҳамир паст хароратда (15-17°С да) қорилади. Йирик цехларда опара ва ҳамирни бижғитиш учун хароратни маълум даражада сақлаб туриш мумкин бўлган махсус камералар (термостатлар) ўринатилади.

Маҳсулотларни пиширишга тайёрлашнинг кейинги юмушлари учун ҳамир зувалаланадиган (дозаланиладиган) ва маҳсулотлар ясаб олинадиган иш ўринлари ташкил этилади. Бу юмушларни битта иш ўринида бажариладиган қилиб бирлаштириш мумкин.

Ҳамирни зувалалаш (тозалаш) учун стол, ўзиб-думалоқловчи машина ёки ҳамирўзгич, ун турадиган қути (стол тагида), пичоклар турадиган яшик

(столда), циферблатли тарози ўринатилади ва ҳамир солинадиган қўзғалувчи дежа учун жой кўзда тутилади.

Ўзиб-думалоқловчи машина ҳамирни маълум оғирликдаги бўлақларга бўлиб, уларни думалоқлаб беради, бу нарса хар бир ҳамир учун порциясини тарозида тортиб, думалоқлаб чиқишдек жуда сермехнат ишни енгиллаштиради.

Ҳамирни ёйиш учун асбоблар турадиган шкафчалари ва тротма бор столлар, ҳамир ёйгич машина, совутгич шкаф ўринатилади (катланган маҳсулотларни тайёрлашда сариёғ ва ҳамирни совўтиш учун).

Ҳамир ёйиш машинаси ўзлуксиз ҳаракатланиб турадиган иккита сербар тасмадан иборат, шу тасмалар ҳамирни икки жуфт валиклар орасига олиб, ёйиб беради. Валиклар орасидаги масофани ўзгартириш мумкин, бу ҳамирни керакли қалинликда ёйиб олишга имкон беради. Ёйиш маҳалида ҳамирга ундондан ун олиб, сепиб турилади. Машинанинг қабул қилиб олувчи столи кайтма-илгарилмама ҳаракат қилиб туради ва шунга кўра ҳамир қатлам II қатлам бўлиб тушаверади.

Кичикроқ цехларда ҳамир ёйиш машинаси ўрнига бирини кўтариб-тушириш қўйиш ва шу йўл билан орасидаги масофани ростлаб туриш мумкин бўлган иккита валикдан иборат мослама ўринатиш мақсадга мувофиқроқдир. Бу мослама стол четига иккита винт билан маҳкамланади. Унинг икки ёнига ҳамирни бериб туриш ва қабул қилиб олиш учун тахтачалар қўйиб қўйилади.

Маҳсулотларни ясаб олиш учун мўлжалланган иш ўринларида столлар (ун турадиган тротма қутилари, асбоблар турадиган яшиклари бор столлар), кўчма стеллажлар ва шкафча-стеллажлар, деворга қоқилган стеллажлар бўлади. Кўчма стеллажлар маҳсулотларни ясаб олннш жойидан тиндириб қўйиш жойи (ёки тиндириш бўлими), пишириш печларига, кейин эса совитиш бўлимига етказиб бериш учун зарур. Маҳсулотларни тиндириб қўйиш учун шамолламайдиган ва қуриб қолмайдиган шкаф стеллажлар, шунингдек кронштейнлар кўринишидаги ёки ошиқ-мошиқ билан деворга ўринатиладиган стеллажлар анча қулай.

Бисквит ҳамири тайёрлаш учун унверсал механизм яқинида алоҳида иш ўрини ташкил этилади, чунки ҳамирни шу механизм таркибига кирадиган механик кувда-кувлаб, кўпчителиди. Бундан ташқари, тўхум, шакарни тайёрлаб олиш, ҳамирни листлар ёки қолипларга қўйиш учун алоҳида стол ёки столлар бўлиши керак.

Қиймалар (маҳсулотларнинг ичига солинадиган масалликлар) ва безак яримфабрикатларни тайёрлаш учун кичикроқ плита, гўшт қиймалагич, янчиш мосламалари, ғилдиракли дежалар, козонлар тагига қўйиладиган табуретлар, помада тайёрлаш учун стол ўринатилади; бу иш ўринида қайноқ сувга қориладиган ҳамир тайёрлаш ҳам мумкин.

Қандолатпазлик яримфабрикатлари: хар-хил ҳамирлар, турли туман масалликлар ва кремлар, шимдириш учун ишлатиладиган қиёмлар, сепмалар, цукатлар ва бошқаларни тўла ассортиментда ва кўп миқдорда ишлаб чиқарадиган йирик цехлар яратиладиган бўлса, қандолатпазларнинг меҳнатини ҳаммадан кўра унумли ва тўғри ташкил этиш мумкин. Бундай корхоналарда сермеҳнат ишларнинг ҳаммасини механизациялаш, демак, меҳнат унумдорлигини кескин ошириш учун ҳам кенг имкониятлар очилади, машина механизмлар тўла қувват билан ишлайди, сифат устидан олиб борилаётган назорат осонлашади, меҳнат маданияти кўтарилади.

Йирик цехларда хар бир турдаги яримфабрикатни ишлаб чиқарувчи поток линиялар ташкил этилади, шунингдек айрим жойларда кичик механизация воситалари ва турли мосламалардан фойдаланилади. Масалан,

помада тайёрлаш учун электр плита, козон, помада совитиладиган ва иситиладиган стол ҳамда кув машинани ўз ичига оладиган потоқ линия ташкил этилади. Вафлилар тайёрлаш учун вафельницалар билан, вафлилар учун автомат пресслар, ҳамир тайёрлаш учун козон ёки дежалар, вафлиларга ишлов бериш ва уларни ўраб, жойлаш учун столлар, вафли кийкимлари солинадиган кўчма қутилар билан ускуналанган потоқ линия яратилади.

Мехнат унумдорлигини ошириш учун кайноқ. сувда ҳамир қорадиган аппарат ва уни ситиб туширадиган мослама ўринатилади. ЭК-60 маркали электр қозоннинг бут айланиб юрадиган қисмига сув ўрнига минерал мой қўйилади, шунда ишланаётган ҳамир куймайдиган бўлади; қозоннинг устига ВМ-1 маркали кув машина ўринатилади. Аппарат ишлаётган маҳалда қозондаги ҳамир кув машина парраклари билан қориштирилади ва етилиб боради. Бу аппаратнинг иш унуми соатига 90 г ҳамир. Суюқ. ҳамир: кайноқ. сувга қорилган ҳамир, бисквит ҳамири, бодомли, ховол ҳамир учига мослама ўринатилган қандолатпазлик халтаси ёрдамида ситиб туширилади. Бу иш кўп меҳнат талаб қилади, шу сабабдан баъзи қандолатпазлик цехларида ситиб туширишиши механизациялаштирилади. қандолатпазлик листлари лентасимон занжирли транспортерда ситиб тушўрувчи қурилма тагидан ўтади. қонуссимон тўртта учликдан маълум миқдордаги ҳамир автоматик равишда ситилиб тушади. Ситиб тушириладиган ҳамирнинг оғирлигини тўғрилаб борса бўлади, шакли думалоқ бўлади.

Қайноқ сувга қориладиган ҳамирдан тайёрланадиган найчалар ҳам аслида шу тариқа ситиб туширилади (6 донадан).

Тайёр ҳамирни бункерга солинади, бункердан уни поршенлар ёрдамида дозаловчи камерага ўтказилади ва ситиб тушўриладиган 6 та найча тешиклардан белгиланган миқдордаги ҳамир ҳаракатланиб турган листга тушиб келади. Уларнинг ораси 2-3 см дан очиқ жой қолади.

Кремлар алоҳида бинода тайёрланади, бу бинога ҳар хил унум билан ишлайдиган ва дежа ҳамда қозонларнинг ҳажми турлича кув машиналар ўринатилади. Крем ичида буғ айланиб юрадиган ағдарилувчи махсус қозонларди ёки плитанинг устига қўйиладиган қозонларда пиширилади. Асбоблар сақланадиган тортмалари бор алоҳида стол қўйилади, упани элаб олиш ва бошқа ишлар шунинг устида бажарилади.

Маҳсулотни пишириш бўлимига қандолатпазлик шкафлари ва элект, газ, гоҳида эса олов билан иситиладиган печлар ўринатилади. Печларни кагор (секци) қилиб жойлаштирилади ва маҳаллий винтиллатция билан таъминлади. Маҳсулотларни кўп ёғда қовириб пишириш учун керакли ускуна ва столлар ҳам худди шу тариқа секция тарзида жойлаштирилади. Шунда цех майдони тежади ва ишлаш учун қулай шароитлар яратилади.

Газ билан қиздириладиган қовуриш цехларида хароратни горелкага ўтадиган газ миқдорини ўзгартириш йўли билан ростлаб борилади, лекин бунда очиб қўйилган горелкаларнинг ҳаммасини ёниб туришига ва бинога газ утмайдиган бўлишига қараб бориш керак.

Электр билан ишлайдиган қовуриш шкафлари терморегуляторлар билан яъни қовуриш шкафлари терморегулятор билан, яъни қовуриш камерасидаги

хароратни 100 дан 350° С гача доирада автоматик равишда сақлаб турадиган мосламалар билан таъминланган.

Йирик умумий овқатланиш корхоналарида ишлатиладиган қандолатпазлик печларининг иш унуми ковуриш шкафларининг иш унумидан каттароқ бўлади. Бундан ташқари, маҳсулотни пишириш маҳалида ағдариб туришнинг хожати йук, шунга кўра махрулотлар берч бўлиб қолмайди ва яхши пишиб чиқади. Уларда пишириладиган маҳсулотлар бир тёкис қизиб бориши сабабли ранг туей бир хил бўлади.

Санитария шароитларини яхшилаш учун қаттиқ ва суёқ, ёқилги билан ишлайдиган печларнинг ўтхонаси ишлаб чиқариш биносидан ташқарига ўринатилади. Бундай печларнинг ўтхонасида ўтин, кўмир, торф ёки суёқ, ёқилги ёқилади.

Сомсаларни кўп ёгда ковуриб пишириш учун электр ёки газ билан ишлайдиган махсус фритюрницалар ўринатилади ёки плита устига қўйиладиган фритюрницалардан фойдаланилади. Фритюрница ёнига стеллажлар ва таги ғалвирсимон противенли (ёғнинг ортикчаси оқиб тушиши учун) стол қуйиб қўйилади. Бу бўлим Айниқса яхши шамоллатиб туриладиган бўлиши керак, чунки ёғлар парчаланганида соғлиқ, учун зарарли моддалар (акролен ва бошқалар) ажралиб чиқади.

Пирожное ва тортлар алохида бинода ёки бошқа иш ўринларидан алохида қилиб қўйилгани иш столларида безатилади. Столларнинг асбоблар турадиган тортмалари бўлади, улар қандолатпазлик халталарини маҳкам-маҳкам ушлаб турадиган штативлар бисквитга шимдириладиган қиём турадиган махсус бачок билан таъминланади. Столларга уки атрофида айланадиган тагликлар ўрнатилса, кулай бўлади, тортларни безатиш маҳалида унга қуйиб қўйилади. Столлар ёнига тайёр маҳсулотлар ва картон қутичалар турадиган стеллажлар қўйилади.

Бисквитни қатлам-қатлам қилиб кесиш учун электр двигател билан ҳаракатга келтирадиган арра-пичоқ, ишлатилади. Кесиш қалинлигини бўраладиган винтлар билан тўғрилаб олса бўлади. Маҳсулотларни бўлак-бўлак қилиб кесиш олиш учун дисксимон пичоқ, ишлатилади.

Бисквит тайёрлаш учун йирик корхоналарда дозатордан фойдаланилади, у 30-40 л ли бачок ва сув ўлчагич шиша найи ҳамда шкаласи бор 3 л ли кружкадан иборат, кружкаси озиқ, моддаларга тутиладиган резинадан ишланган шланг ёрдамида сув жумрагига ва пуркагич-турга уланган.

Такомиллаштирилган чилобчиндан ҳам фойдаланилади, у металл цилиндр ва пуркагич тешиклари бор воронкадан иборат. Цилиндрни шимдириладиган қиёмга тўлдирилади, бу қиёмнинг қанчалиги сув ўлчагич шиша найдан кўриниб туради. қиём дастани босиш нули билан пуркалади. қандолатпазлик цехларида 8 соатли иш вақти мобайнида 0,5 кг оғирликдаги 500 тача икки қаватли торт қатламларига крем суриб берадиган мослама раем бўлмоқда.

Қайноқ сувга қорилган ҳамирдан найчалар холида тайёрланган пирожноеларни крем билан тўлдириш иши ҳам механикалаштирилмоқда. Алохида столга пневматик мослама ўринатилади. У электр моторли

компрессор, крем турадиган бачокдан иборат. Бачокдаги крем 1 атм босим остида Алохида штуцердан ситиб чиқарилади. Найча холидаги пирожное штуцерга тутиб туриладида, жумрак очилади ва пирожнийни тўлдириб, жумрак ёпилади.

Цехнинг асосий жихоз-ускуналари иш столлари, кўчма стелажлар, совутгичлар, кув машиналари, устига метал қопланган ва ярим сферик тубли қозонларни қўйиш учун думалок, ўйиги бор қапқоқли пастак табуретлардир.

Сўнгги йилларда санотда линия тарзида жойлаштиришга мулжаллаб модуланган секцион ускуналар ишлаб чиқарилмоқда. Шулардан фойдаланилганда цех фойдали майдоннинг яқин 25 фоизи бўшайди ва ходимларнинг юриши камаяди. Секцион ускуналардан фойдаланиш меҳнат шароитларини яхшилаб, ишлаб чиқариш маданиятини оширади. Секцион столлар зиравор ва асбоблар турадиган токча, яшиклар хар-хил тахталар сақланадиган қатлар билан таминланган, уларда ўзидан очилган ванналар бор ва хоқазолар. Столлар ёнига тайёр маҳсулотлар учун яшиклар ва қутичалар қўйиб қўйилади.

Йирик корхоналарда ультрабинафша нур бериб туриш йўли билан хавони, идишлар ва иш ўринларини беғубор қилиб туришни кўзда тўтиш мумкин, бунинг учун цехларда бактерияларни ўлдирадиган ёруғлик сочувчи лампалар туфайли корхонада юксак санитария маданияти бўлиши таъминланади, совитгичларда электр энергия сарфи камаяди, чунки тез бўзиладиган маҳсулотларни паст хароратда эмас, балки одатдаги хароратда сақлаш мумкин бўлади ва улар янгидек тураверади.

Қандолатпазлик маҳсулотларини безатиш учун ишлатиладиган асбоб ва мосламалар ювиладиган хонада иккита бўлими ва стерилизатори бор ванналардан фойдаланилади. Стерилизатор электр, газ ёки буғ билан иситиладиган бачокдир. Найчалар, халталар ва бошқа майда асбоблар солинган тур саватча шу бачокка солинади.

Қандолатпазлик халталари электр билан ишлайдиган қуриткич шкафда қуритилади. Бундай шкафда бир йўла 25 та халтани 15-20 минутда қуритиб олиш мумкин. Уларнинг шу тариқа тез қуритиш хизмат қилиш муддатини анча ўзайтиради ва цехнинг санитария жихатидан яхши ахволда бўлишига ёрдам беради.

Ювиш ванналари ёнига стелажлар қўйилади. Лотокларни ювадиган машина қаттиқ қолдиқларни кетказиб, лотокларни сода билан ювади ва буғ билан стериллайди. Унинг иш уними соатига 300 та лоток. Экспедитция тайёр қандолатпазлик маҳсулотларини сақлаш учун хизмат қилади. Унда совутгич камералар, стелажлар, тарозилар ва иш столлари бўлади.

Кремли ёки мева билан безатилган қандолатпазлик маҳсулотлари совитиладиган биноларда кўпи билан 6°C хароратда сақланади. Безатилмаган қандолатпазлик маҳсулотлари 18°C хароратда ва 70-75% нисбий намликда сақланади. Совуқ жойда сақланганида сарийёғли (мойли) креми бор маҳсулотлар кўп деганда 36 соат, қайнатма кремилар -6 соат, кўпчитилган қаймоқли крем билан тайёрланган маҳсулотлар-7 соат, мева билан безатилганлари 3 кун ичида тарқатиб юборилиши керак. Совуқ жой бўлмаганида қаймоқли креми бор

маҳсулотларни таркатиш муддати 12 соат, қайнатма кремли, шунингдек кўпчитилган қаймоқли маҳсулотларни сақлаб қўйиб бўлмайди.

Қандолатпазлик маҳсулотлари идиши билан махсус транспортда ташилади. Хар бир лотокда қандолатпазлик маҳсулотларини номи ва сони кўрсатиб қўйилган ёрлиқ бўлиши керак бундан ташқари, маҳсулотнинг чиқарилган вақти ва унинг жойлаган кишининг фамилияси ҳам кўрсатилади.

Сўнги йилларда хар-хил турдаги ҳамир ва ясалган маҳсулотларни мўзлатиб қўйиш тобора кенг раем бўлмоқда. Ачитқили ҳамир 2 кг дан 3 кг гача оғирликдаги бўлақлар кўринишига келтириб ясалгандан кейин -18° С совуқда мўзлатилади. Кейин зувалалаб пишириб олиш учун ҳамирни уй хароратида мўздан туширилади. Мўзлатиб қўйилган ярим фабрикатларни сақлаш муддати 12 хафта. Мўзлатилган масаллиқ кам деганда -7° совуқда ташилиши керак. Ачитқили ҳамир қоришда ачитқилар миқдорри 4-5% га кўпайтирилади, чунки мўзлатиш махалида ачитқиларнинг бир қисми халок бўлиб кетади.

Бундан бир неча йил илгари ачитқили ҳамирдан пиширилган майда маҳсулотларни мўзлатиш юзасидан тажрибалар ўтказилиб, бунинг механизациялаш усули ишлаб чиқилган эди. Бу маҳсулотлар пишириб олингандан кейин $30-40^{\circ}$ С гача совутилди ва -18° дан 23° С гача совуқда ўз оғирлигига қараб 1,5-2 соат давомида мўзлатилди. Бундай маҳсулотларни сақлаш муддати 3-4 хафта. Уларни бевосита ишлатиш олдидан 27° С хароратда 1,5-2 соат давомида мўздан туширилади. Ҳамир ва тайёр маҳсулотларни қонсервалашнинг шу янги усули ярим фабрикатларни сақлаш муддатини ўзайтиришни кўзда тўтади, ундан фойдаланиш корхоналарнинг ишини енгиллаштириб, маҳсулотларни бир мунча олис жойларда ҳам тарқатишга имкон беради.

Мехнат муҳофазаси

Мехнат муҳофазаси хавфсизлик техникаси, ишлаб чиқариш санитарияси ва гигиенаси, ёнғинга қарши техникага оид чора тадбирлар мажмуасини ўз ичига олади.

Хавфсизлик техникаси ишлаб чиқаришда қўлланиладиган технологик жараёнлар ва асбоб ускуналарни ўрганади, бахтсиз ходисалар ва касб касалликларига олиб келадиган сабабларни таҳлил қилади ва бўларнинг олдини олиш ҳамда уларни бартараф этиш учун тайинли чора тадбирларини ишлаб чиқаради. Ёнғинга қарши техника ёнғин чиқишининг олдини олади ва ёнғин чиққан маҳалда уни бартараф этади. Ишлаб чиқариш санитарияси ташқи муҳит ва мехнат шароитларининг одам организми ва иш қобилиятига таъсирини ўрганади.

Қандолатпазлик цехининг ишлаб чиқариш фаолияти унинг нечоғлик тўғри лойихаланганига, тегишли бинолар билан қанчалик таъминланганига меъёрий технологик жараёни таъминлаб берувчи зарур асбоб ускуна ва анжомлар унда қандай танлаб олиниб, қай тариқа жойлаштирилганига боғлиқ. Умумий овқатланиш корхонасини умуман режалаштириш, шунингдек барча ишлаб чиқариш цехлари, жумладан қандолатпазлик цехи биноларининг катта-

кичиклиги ҳам қандолатпазлар иш шароитларини хавфсиз ва энг қулай бўлишини таъминлайдиган амалдаги меъёртивларга мувофиқ белгиланади. Биноларнинг тўғри ва етарли даражада ёритиладиган бўлиши муҳим рол ўйнайди. Кўз учун энг қулай ёруғлик табиий ёруғликдир. Деразалар юзининг пол юзига нисбати 1:6, деразаларгача энг ўзоқ масофа эса 8 м бўлиши керак. Сунъий ёруғликдан жараёни ўзлуксиз кўзатиб бориш талаб этилмайдиган биноларда (омборлар, машина бўлимлари экспедицияда) фойдаланилади. Цехта авария маҳалида ёниб турадиган чироқ бўлиши зарур, у иш пайтида ёниб турадиган чироқларнинг энг кам (1:10) ёруғлигини таъминлайдиган бўлиши лозим.

Йирик умумий овқатланиш корхоналарида меҳнат муҳофазасига раҳбарлик қилиш директор ўринбосари (бош муҳандис) лавозими бўлса, шу шахс бошқа корхоналарда директор зиммасига юклатилади. қандолатпазлик цехларида меҳнат муҳофазасига раҳбарлик қилиш иши раҳбарлардан ташқари, цех бошлиғи зиммасига ҳам юкланади.

Раҳбарлар меҳнат тўғрисидаги қонунлар, юқори ташкилотлар, касаба уюшмаларининг буйруқлари ва йўл йуриқлари бажарилиши устидан назоратни ташкил этишга мажбурдирлар. Касаба ташкилотлари билан биргаликда улар меъёр ва бехатар меҳнат шароитлари яратишга доир чора тadbирлар режасини ишлаб чиқадилар, меҳнат муҳофазаси ва ёнғинга қарши техникага доир йўл йуриқларни бериб, кўргазмалар, лекциялар ўтказиш, диапозитивлар, плакатлар кўрсатиш ишини ташкил этадилаар. Цех бошлиғи ишлатилаётган асбоб-ускуналар, машиналар, тусиқларнинг тузук аҳволда бўлишини, асбоб-ускуналар, автотранспортнинг режа бўйича ва эҳтиётдан таъмирланиши ишларининг бехатар ўтказилишини назорат қилиб боради.

Цех бошлиғи ишига янги келганлар учун бошланғич йўл-йуриқларни кўрсатиш (яъни инструктаж ўтказиш)га ва ходимларнинг санитария қоидаларига мувофиқ келадиган яхши корхона билан вақтида таъминланишини кўзатиб боришга мажбур. Айрим участкаларда иш саломатлик учун хатарли бўлиб қолган маҳалларда раҳбар уша ишни тўхтатиб қўйиш ва айбдорларни жавобгарликка тортиш ҳуқуқига эга. Бахтсиз ходиса рўй берса текшириш ўтказилади ва бундай ходисаларга олиб келган сабабларни бартараф этиш чоралари кўрилади, бахтсиз ходиса иш қобилиятини камида бир кун йукотишга сабаб бўлса, Н-1 форма бўйича акт тузилади. Бу актда бахтсиз ходисанинг сабаблари (бевосита ва билвосита сабаблари) ҳолисона баён этилади ва уларни бартараф қилиш чоралари кўрсатиб қуйилган.

Бахтсиз ходисаларнинг олдини олишга қаратилган энг муҳим чора ишлаб чиқаришга алоқадор йўл-йуриқларни албатта кўрсатиб бориш (инструктаж ўтказиб туриш)дир. Ҳамма ходимлар, биринчи марта ишга кирганлар ва ишлаб чиқариш амалиётини ўтиш учун юборилган ўқувчилар бошланғич инструктаждан ўтадилар. Иш ўринида ва такрор олиб борадиган инструктаж ҳавфсизлик техникасига доир қоида ва йўл-йуриқлар тўғрисидаги билимлар ва амалий кўникмаларни мустаҳкамлаш ва синаб кўриш учун ўтказилади. Технологик жараён ўзгартирилса янги асбоб ускуналар олинса режадан ташқари инструктаждан фойдаланилади.

Касб корига алоқадор касалликлар ноқулай ишлаб чиқариш муҳити шунингдек меҳнат жараёнининг хусусиятлари одам организмига ўзоқ, таъсир ўтказиб туриши натижасида бошланиши мумкин. Жигар касалликлари, ясси оёқлик, веналарнинг варикоз кенгайиши қандолатпазларда учрайдиган касб касалликларидир.

Савдо технология ускуналарини ишлатилишида хавфсизлик техникаси, электр тоқи билан ишлайдиган ускуналарнинг ҳаммаси ерга уланган бўлади, яни ускунанинг металл қисимлари ерга ётқизилган ўтказгичларга улаб қўйилади. Шунга кўра одам электр занжирига тушиб қолганида унинг танасидан ҳаёт учун хавф солмайдиган тоқ ўтади. Рубильник ва машиналар олдида резина тушамалар солинган «Юқори кучланиш бор, ҳаёт учун хавфли» деб ёзиб қўйилган бўлиши керак. Бинода ҳарорат кўтарилганда, ҳаво нам ва зах бўлганида тоқдан зарарланиш хавфи ортади.

Механик ускуналар ишнинг хавфсизлиги машинанинг конструкциясига, тўсиқлари, сигнализацияси ва ишни тўхтатиб қўювчи қурилмалари бор йўқлигига боғлиқ. Машинани ишга туширишдан аввал унинг ишчи камерасида ва ҳарактланадиган қисмлари яқинида ёт буюмлар йўқлигига ишонч ҳосил қилиш, иш ўрини ва коржомани тартибга келтириш, машина ҳаракатланувчи қисмларида тўсиқлар борлигини текшириб кўриш, машинанинг ишга тушўрувчи аппаратларининг тузуклиги ва алиштириладиган қисмларининг тўғри йирилганини текшириб кўриш, машинани сал юргизиб қўйиб, привод валининг стрелка билан кўрсатиб қўйилган томонга айланаётганига ишонч ҳосил қилиш зарур.

Машина камерасига масалликларни текширтириб қўйиш ярамайди, гўштни қиймалагичга, сабзавотларни сабзавот кескичга итариб киритишда ёғоч тўртгичлардан фойдаланиш зарур. Универсал привод билан ишлашда алмаштириладиган машиналарни уларнинг электр двигателини учуриб, машина батамом тўхтаганидан кейингина солиб қўйиш ва ўрнатиш, электр двигателининг нечоғли қизиганини назорат қилиб бориш керак (69°C дан кўра кўпроқ қизиб кетишига йўл қўйилмайди). Машина ишлаб турган маҳалда ўзоқ, вақт ундан нари кетишга руҳсат этилмайди. Ҳамир қориш машинасида ишлашда қўллар шикастланиб қолишига йўл қўйилмаслик учун тусқич штичоги беркитиб қўйилган бўлиши керак. Алмаштириладиган дежалар қулифланадиган механизм билан маҳкамланади, уларнинг нечоғлик яхши маҳкамлангани ишга туширишдан олдин текшириб кўрилади. Дежани қорғич дастаги юқори ҳолатда турган маҳалдагина ғилдиратиб юқорига чиқарилади ва пастга тушурилади. Дежани машина тўхтагандан кейин тўлдирилади, уни бошқа жойга олиб боришдан олдин винтли тормоз билан қареткага маҳкамланади. Ҳамир қорғич ва қув машинага масалликларни двигателини учуриб қўйилган маҳалда солинади.

Иш тамом бўлгандан кейин машинани тўхтатиб, рубильникни ажратиш ва шундан кейингина ишчи қисмларини тозалаш ва ювиш учун чиқариб олиш лозим. Ташиладиган юкнинг энг катта оғирлиги аёллар ва усмирлар учун 20 кг 18 ёшдан ошган эркаклар учун 50 кг. Оғирлиги 80 кг дан 500 кг гача бўлган юкни ташиш учун юклашлар юкнинг катта-кичиклигига қараб махсус механик

мосламалар (замбилгалтак, аравачалар) 500 кг дан ортиқ. юкни бошқа жойга кўчириш учун эса чигирлар, ғалтаклар, домкратлар ва бошқалар билан таъминланади. Юк ортиш - тушириш ишларини етарли ёруғ берадиган чироқсиз бажаришга рухсат этилмайди.

Оғирлиги 50 кг дан ортиқ юкни кўпи билан 60 м масофага ташиб боришга ёки қия кўприкчалардан кўп деганда 3 м баландликка кўтаришга йўл қўйилади. Юкни орқалаб кўтариш ва орқадан олишда бошқа ишчининг ёрдамидан фойдаланиш керак.

Қандолатпазлик цехларида иссиқлик берадиган ускуналарнинг олов, газ ёки электр билан ишлайдиган хиллар қўлланилади. Хар бир турдаги ёнилғи жуда эҳтиёт бўлишни ва хавфсизлик техникасига риоя қилишни талаб этади. Бироқ меҳнат муҳофазасининг умумий қоидаларига ҳам амал қилиб бориш керак. Иссиқлик берадиган ускунанинг арматураси тузук холда бўлмаса, унда ишлаш ярамайди. Манометрнинг циферблатида йўл қўйиладиган энг катта ишчи босимни кўрсатиб турадиган қизил чизиқчаси бўлиши керак. Эҳтиёт клапани ва хаво бериб тозаловчи жумрагини хар куни, манометрини бойда бир марта текшириб туриш лозим. Хар бир аппаратнинг енига хавфсизлик техникасига доир йўл-йўриқ осиб қўйилади.

Олов ёқиладиган плиталар ва пишириш қозонларининг ўтхоналари тўсиқ билан цехдан ажратиб қўйилади. Плита ёки қозонни қиздиришда керосин ёки бензиндан фойдаланишга, ўтхона ёки плита устини сув билан совўтишга рухсат этилмайди. Ўтхоналарнинг дастаклари ва иссиқлик шкафларининг эшикчалари қизиб кетмайдиган қилиб, яхшилаб ўралган бўлиши керак. Сув иситгичлар билан ускуналанган плиталарда сувни 80°C дан ортиқ қиздириш ярамайди. Сувқайнатгичлар сувга тўлдирилган ва ўзлуксиз келиб турадиган сув билан таъминланган бўлиши керак. Калковучли клапани яхши ишлайдими-йўқми, иссиқ сув тушадиган жойидаги аентили очиладими-йўқми, иссиқ сув тушадиган жойидаги вентилли очиладими-йўқми, текшириб турилади.

Газ ёқиб ишлашда айниқса эҳтиёт бўлиш керак. Газ билан хаво аралашмаларининг портлаш хавфи бор, газ захарли бўлади ва захарланишга олиб келиши мумкин. Газ аппаратларига хизмат кўрсатиш шу аппаратларни ишлатишга доир техник минимумдан ўтганлиги тўғрисида гувоҳнома олган кишиларга рухсат этилади. Текшириш ишлари хар куни ўтказиб турилади.

Газ чиқишига йўл қўймаслик учун газ қувурлари тизими ва аппаратларнинг герметиклиги камида ойига бир марта текшириб турилади. Горел каларут олдирувчи шамдан ёқилади ва газнинг тўла ёниш-ёнмаслигига қараб борилади. Ёнмаётган газнинг горелкадан чиқишига йўл қўймайдиган хавфсизлик автоматикаси бор.

Бахтсиз ходиса рўй беранида шикастланган одамга врач етиб келгунича биринчи ёрдам кўрсатиш керак. Одам газдан захарланиб қолганида уни очик хавога олиб чиқиб, кийимининг нафасга халал берадиган жойлари ечиб ташланади, нашатир спирт томизилган пахтани хидлатилади ва ухлаб қолишига йўл қўйилмайди. Одам хўшидан кетиб қолган бўлса, грелка қўйиб, бадани иситилади ва унга сунъий равишда нафас олдирилади.

Электр плиталар ва шкафларга оид хавфсизлик техникасининг умумий қоидалари ҳам газ аппаратларига тегишли қоидалар билан бир хил: қонфоркаларни хаддан ташқари қиздириб юбориш ва сунъий йўл билан совўтиш ярамайди. Ишни бошлашдан аввал терморегулятор ва алмаштириб қўшувчи мосламалар, яъни переключателларнинг тузуклигини текшириб кўриш зарур. Терморегулятор белгиланган хароратни шкафта 100 дан 350 С гача чегарада автоматик равишда сақлаб турадики, шу нарса ускунанинг хаддан ташқари қизиб кетишига йўл қўймайди. Электр билан ишлайдиган сув қайнатгичларда обхонаси қайноқ сувга тўлганида электр билан қиздирувчи элементлари ўз-ўзидан учиб қолади.

Ағдариладиган электр товалар ва электр кўраларни ағдаришдан олдин электр тармоғидан ўзиб қўйилади. Кўрада электрқонтакт термометр ёрдамида хароратни ростлаб турадиган автоматика билан тэнларни «қурук» юришдан сақлайдиган автоматика бор.

Одам электр токидан шикастланганида дархол токни рубильник ёрдамида ўзиб қўйилади ёки қўлга резина қўлқоп кийиб, симни шикастланган одамдан олиб ташланади-да, врач чақирилади.

Кийим ёниб кетган маҳалда ёниб турган жойга қандай бўлмасин бирор қалин газлама ташланади ёки сув сепилади. Баданнинг бирор жойи биринчи даражада қуйиб қолганида (қизариб чикданида) уша жойга калий перманганат ёки спирт эритмасига хўлланган пахта қўйилади. Бадан иккинчи ва учунчи даражада (қавариб чиққан, қуйиб, қорайиб қолган маҳалда) шикастланган одамни врачга юборилади.

Одамнинг бирор жойи лат еганида уша жойига музли латта ёки совуқ сувга хўлланган сочиқ босилади.

Одам баданида жарохат етганида қон кетишини тўхтатиш билан бирга жарохатни ифлосланишдан сақлаш ҳам зарур. Қўлни биринчи ёрдам пакетида олинган стерил боғлам билан боғлаб қўйилади. Кўп қон кетаётган маҳалда оёқ, ёки қўлга қон кетиши тўхтагунча жгут солинади.

ЁНҒИНГА ҚАРШИ ТЕХНИКА ХАВФСИЗЛИГИ

Ёнғинга қарши техника ёнғинлар чиқишига йўл қўйилмайдиган бир қанча чора тадбирларни ва уларни учирлишни ташкил этиш ишларини ўз ичига олади. қандолатпазлик цехида ёнғинга қарши сокчилар, шунингдек ёнғинга қарши кунгиллилар дружинаси ташкил этилади. Ёнғин хавфи жихатидан ҳамма корхоналар: А, Б, В, Г, Д, деб беш тоифага бўлинади. Умумий овқатланиш корхоналари ва қандолатпазлик цехлари Г тоифага киради, чунки ёнмайдиган моддаларни иссиқлик ҳолатида ишлаш билан боғлиқ. бўлиб, бунда сочилувчан иссиқлик, учкунлар ва аланга чикиб туради.

Том билан шип ўртасидаги жойларни озода сақлаб, қулифлаб қўйиш керак; бу жойларнинг калити кеча ёки кундўзи исталган пайтида олса бўладиган тайинли жойда туриши лозим. Чордақларда омборлар, архивлар ва бошқаларнинг очилиши, дераза ромларини бошқа қандай бўлмасин бирор буюм ва материалларни, айник.са ёнадиган нарсаларни сақлаш; ювилган кирни қуришти

учун дудбуронларга арқон боғлаш ва уларга радио, телевизор антенналарини маҳкамлаш; томни иситиш учун торф, кипик. ва ёнадиган бошқа материалларни ишлатиш тақиқланади.

Подвалларда ёнғин жихатидан хавфли модда ва материаллар, шунингдек тез аланга олиб, ёниб кетадиган суюқдиклар сақланадиган омборлар очиш тақиқланади.

Буғларни ва ёниш маҳалида ҳосил бўладиган маҳсулотларни йукотиш учун қандолатпазлик цехларида сунъий йўл билан шамоллатиб турадиган тортувчи вентиляция ўринатилади. Бу вентиляция ишлаётганида уни чанг ва смоласидан маҳсулотлардан вақтида тозалаб туриш зарур, чунки бу моддалар ёниб, яқин атрофдаги осон ёнадиган нарсаларнинг ут олиб кетишига сабаб бўлиши мумкин. Олов билан иситиладиган плита ва қозонларнинг устахоналари махсус биноларда чиқарилган бўлади. Ўтхона газлари бинога утмайдиган бўлиши учун қўлдонга хаво кириб туриши шиббер, яъни печнинг қўлқўри билан ростлаб турилади. Ўтхоналарнинг эшикчаларида уларнинг юзи чугдек қизиб кетишига йўл қўйилмайдиган аскантирувчи мосламалар бўлиши керак. Иссиқ қўл ва шлакни полга сидириб туширишга рухсат этилмайди, бу мақсадда металл яшикчадан фойдаланилади. Газ билан ишлайдиган ускуналарни ишлатишда горелкасининг жумракларига қараб бориш, иш тугаганидан кейин ўлчаш мосламаси олдидаги умумий газ жумрагини беркитиб қўйиш лозим. Бинода газ хиди сезилса, электр билан ишлайдиган бошқа асбобларни ёкиш ёки учуришга, олов ёкишга рухсат этилмайди.

СЕРТИФИКАТЛАШТИРИШНИНГ АСОСИЙ МАҚСАДИ ВА ВАЗИФАЛАРИ.

Сертификатлаштиришнинг асосий мақсади маҳсулот ёки хизмат тўрини инсон саломатлиги ва ҳаёти учун хавфсизлигини таъминлаш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, товарларни ўзаро алмашинуви ва ўриндошлигини таъминлаш, халқаро савдода техник қаршиликларни олиб ташлаш, маҳсулот ва хизмат турларини рақобатбардошлигини ошириш ҳамда харидор ёки истеъмолчини талаб ва истакларини ҳимоя қилишдан иборат.

Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш бўйича миллий муассасаси фаолиятининг асосий йўналишлари қуйидагича: республикада сертификатлаштириш жараёнини мукамаллаштириш ва ундан фойдаланиш бўйича умумий йўналишни ишлаб чиқиш; тегишли давлат сертификатлаштириш органларини қонун ишлаб чиқарувчи ва уни бажарувчи ҳокимият органлари билан ўзаро ҳамкорликда фаолият кўрсатиши;

- сертификатлаштириш масалаларида чет эл ва халқаро ташкилотларнинг мухтор органлари билан ўзаро келишув асосида фаолият кўрсатиш, зарурий ҳолларда Ўзбекистон Республикасини ушбу ташкилотлар ишида катнашишини таъминлаш;
- сертификатлаштиришнинг ҳамма учун ягона бўлган қоида ва процедураларини ўрганиш;

- сертификатлаштиришнинг натижаларига кўра тегишли хужжатларни қайд этилиши жараёнларини кўзатиш;
- республика ва чет эллик харидорларни тегишли ахборотлар билан таъминлаш;

Маҳсулотлар, жараёнлар ва хизматлар турларини сертификатлаштириш бўйича барча саволлар Ўзбекистон Республикасининг «Маҳсулот ва хизмат турларини сертификатлаштириш ҳақида» ги қонунига ҳамда ушбу қонунга мос келувчи республикаимизнинг бошқа қонуний актлари асосида қуриб чиқилади. қорақопогистонда эса бундай процедура ушбу республика қонунлари асосида кўрилади.

Сертификациялаш соҳасидаги асосий тушунча ва терминлар

Сертификатлаштириш миллий тизимида қуйидаги расман қабул қилинган асосий атамалар қўлланилади: Мувофиқлик, учинчи томон, мувофиқлик баёноти, мувофиқликни тасдиқдаш, мувофиқликни сертификатлаштириш, сертификатлаштириш тизими, сертификатлаштириш тартиби, сертификатлаштириш идораси, мажбурий сертификатлаштириш, ихтиёрый сертификатлаштириш, назорат қилувчи идора, сертификатлаштириш гувоҳномаси, гувоҳнома даъвогари, мувофиқлик сертификати, гувоҳнома эгаси, мувофиқлик белгиси, сифат сертификати, сертификатлаштириш тизими, сертификатлаштириш тизими катнашчиси, сертификатлаштириш тизими аъзоси, суровчи, лабораторияларни аккредитлаш, лабораторияларни аккредитлаш тизими, лабораторияларни аккредитлаш идораси, лабораторияларни аккредитлаш мезони, аккредитланган лаборатория, лабораторияни қайта аттестациялаш, аккредитланган лаборатория синовининг баённомаси, имзолаш ҳуқуқига эга бўлган шахс, ишлаб чиқаришни сертификатлаштириш, сифат тизимларини сертификатлаштириш, экспорт-аудитор, текширувчан назорат сертификатлаштириш синовлари учун намуналар, танланма, мунтазам танланма, тан олиш келишуви, бир томонлама келишув, икки томонлама келишув ва кўп томонлама келишув.

Бу терминлар Халқаро ташкилотлар (ИСО-МЭК-2) томонидан қабул қилинган атама ва тарифларга, шунингдек ГОСТ 16504-81, 1886-73 ва ЎзРТС 5.0-92ларга мос келади ва қуйидагича таърифланади:

Мувофиқлик маҳсулот, жараён ёки хизматга белгиланган барча талабларга риоя қилиш;

Учинчи томон - кўриладиган масалаларда катнашаётган томонларга мустак.ил бўлиб ҳисобланган шахс ёки ташкилот.

Изоҳ: - катнашувчи томонлар одатда таъминловчининг ва харидорнинг манфаатларини ҳимоя қилади.

Мувофиқлик баёноти таъминловчининг маҳсулот, жараён ёки хизматларнинг аниқбир стандартга ёки бошқа бир меъёрий хужжатга тўла-туқис мувофиқдиги ҳақида бутун масъулиятни ўз зиммасига олганлигини баён этиш.

Изоҳ:- учинчи томоннинг дахлдорлигини аңглатувчи «сертификатлаштириш» тушунчаси билан аралаштириб юбормаслик учун «ўз-ўзини сертификатлаштириш» атамасини ишлатмаслик лозим.

Мувофиқликни тасдиқлаш аниқ бир синалган намунанинг муайян стандартга ёки бошқа меъёрий хужжатга мос келишини исботловчи учинчи томон синов лабораториясининг фаолияти.

Мувофиқликни –сертификатлаштириш белгиланган маҳсулот,жараён ёки хизматнинг маълум стандартга ёки бошқа меъёрий хужжатга мос келишини етарли даражада эканлигини тасдиқдаш.

Сертификатлаштириш-Мувофиқликни сертификатлаштириш фаолияти тизимини ўтказиш учун ўз иш тартиби ва бошқа қонун қоидаларга эга бўлган тизими.

Изохлар: 1. Сертификатлаштириш тизимлари миллий минтакавий ва халқаро даражада бўлиши мумкин.

Сертификатлаштириш тизимини бошқарадиган ва ушбу тизимни назорат қилувчи марказий идора сертификатлаштириш соҳасидаги ўз ваколатини ва мувофиқликни сертификатлаштириш ҳуқуқини бошқа идорага бериши мумкин.

Сертификатлаштириш идораси мувофиқликни сертификатлаштириш фаолиятини бошқарувчи идора.

Изох: Сертификатлаштириш идораси синовлари ўзи ўтказиши ва синовларни текшириш ёки унинг топшириги билан бошқа идоралар ўтказган бундай фаолият устидан назорат кдпиши мумкин.

Мажбурий сертификатлаштириш-сертификатлаштириш ваколатига эга бўлган идора томонидан маҳсулот (хизматнинг) стандартлардаги мажбурий талабларига мувофиқлигини тасдиқдаш.

Ихтиёрий сертификатлаштириш-ишлаб чиқарувчи (бажарувчи), сотувчи (таъминловчи) ёки истеъмолчи ташаббуси билан ихтиёрий равишда ўтказиладиган сертификатлаштириш.

Нazorat қилувчи идора-сертификатлаштириш идорасининг топшириги билан назорат фаолиятини амалга оширувчи идора.

Сертификатлаштириш соҳасидаги гувоҳнома сертификатлаштириш тизими қоидаларига асосан нашр этилган хужжат. Бу хужжат воситада шахс ёки идорага ўз маҳсулоти, жараёнлари ёки хизматлари учун сертификат ёки мувофиқлик белгисидан тегишли сертификатлаштириш тизимининг қоидаларига мувофиқ фойдаланиш ҳуқуқи берилади.

Гувоҳнома даъвогари сертификатлаштириш идорасидан тегишли гувоҳнома олишга интилувчи шахс ёки идора.

Мувофиқлик гувоҳномаси тегишлича белгиланган маҳсулот, жараён ёки хизматларнинг маълум стандартга ёки бошқа меъёрий хужжатга мос келишига ишонтирадиган ва сертификатлаштириш тизими қоидалари асосида нашр этилган хужжат.

Гувоҳнома эгаси сертификатлаштириш идораси томонидан тегишли гувоҳнома берилган шахс ёки идора.

Мувофиқлик белгиси ушбу маҳсулот, жараён ёки хизмат маълум стандартга ёки бошқа меъёрий хужжатга мос келишига ишонтирувчи сертификатлаштириш тизими қоидалари асосида берилган ёки ишлатиладиган ва маълум тартибда химоя қилинадиган белги.

Сифат сертификати етказиб берилаётган молга илова қилинадиган ва унинг сифатини тасдиқдайдиган ҳужжат.

Сертификатлаштириш идораси ушбу тизимнинг қоидаларига биноан фаолият кўрсатадиган ва тизимни бошқаришда катнашадиган идора.

Суровчи сертификатлаштириш бўйича бир ёки бир неча ишларни бажариб бериш АҚДда сертификатлаштириш идорасига мурожаат этган корхона, муассаса ёки хусусий шахс.

Лабораторияни аккредитлаш синов лабораториясининг маълум синовлар ёки синовларнинг маълум хилларини амалга ошириш ҳуқуқларини расмий жихатдан тан олиш.

Изох:- Лабораторияни аккредитлаш атамаси синов лабораториясининг техникавий лаёқати ва ҳолислигини ёки фақат лаёқатлилигини тан олишни ифодалаши мумкин. Аккредитлаш одатда лабораторияни аттестатлаш натижасида келиб чиқади, кейинчалик назорат қилинади.

Лабораторияни аккредитлаш тизими. Лабораторияни аккредитлаш учун ўз иш тартиби ва бошқариш қоидаларига эга бўлган тизим.

Лабораторияни аккредитлаш идораси лабораторияларни аккредитлаш тизимини бошқарувчи, аккредитлаш ўтказувчи ва ўтказишга рухсат берувчи идора.

Изох: Аккредитлаш идораси синов лабораториясини аттестатлаш учун ўз ваколати тўлиқ. ёки қисман бошқа лаёқатли идорага (аттестатлаш ваколатхонасига) ўтказиши мумкин. Агар бу йўл синов лабораторияларининг тан олиниш қўламини кенгайтиришга ёрдам берса, бундай аттестатлаш аккредитлаш идорасининг ўтказган аттестатлашига тенг бўлиши керак ва шу идора аккредитлаш ҳуқуқини бошқа идорага беришга тўла жавобгар бўлиши мумкин.

Лабораторияни аккредитлаш мезони синов лабораториясини аккредитланиши учун каноатлантириши лозим бўлган аккредитлаш идораси томонидан ишлатиладиган барча талаблар мажмуи.

Аккредитланган лаборатория - аттестациядан ўтган синов лабораторияси.

Лабораторияни аттестатлаш- лабораторияни аккредитлаш учун белгиланган мезонларга мувофиқлигини аниқлаш мақсадида синов лабораториясини текшириш.

Аккредитланган лаборатория синовининг баённомаси синов баённомаси лабораториянинг баёнотини ўз ичига олиб, уни синов ўтказиш учун аккредитланганлигини ва аккредитлаш идораси томонидан мазкур синов белгиланган шартларга биноан ўтказилганлигини баён қилади.

Имзолаш ҳуқуқига эга бўлган шахс-аккредитлаш идораси томонидан лаёқатлилиги тан олинадиган ва аккредитланган лабораториянинг синов баённомасини имзолайдиган шахс.

Ишлаб чиқаришни сертификатлаштириш - Сертификатлаштириш идораси ёки бошқа махсус ваколатга эга бўлган идора томонидан маълум маҳсулотни ишлаб чиқариш учун (маълум хизматларни бажариш учун) зарур ва етарли шароитлар мавжудлигини, унга тегишли бўлган меъёрий ҳужжатларда берилган

талабларни барқарорлигини ва сертификатлаштиришда назорат остига олинишини таъминлашни расмий тасдиғи.

Сифат тизимларини сертификатлаштириш- Сифат тизимларини халқаро миллий стандарт талабларга мувофиқ келишини текшириш, баҳолаш ва сертификат бериш орқали тасдиқдаш ҳақидаги фаолият.

Изоҳ: Сифат тизимини сертификатлаштириш учун стандарт сифатида 9000 серияли ИСО Халқаро стандартлар ёки шу асосида ишлаб чиқилган миллий стандартлар қўлланиши мумкин.

Эксперт- аудитор- Сертификатлаштириш соҳеида муассаса ва корхоналар фаолиятини баҳолаш ва назорат қилиш ҳуқуқига эга бўлган шахс. Эксперт аудитор фақат назорат қилибгина қолмай, маслаҳатлар ҳам беради.

Текширувчан назорат Сертификатлаштириш учун аккредитланган идораларининг синов лабораторияларининг фаолиятини, шунингдек маҳсулотнинг сертификатланганлиги ҳамда ишлаб чиқарилишини назорат қилиш.

Сертификатлаштириш синовлари маҳсулотнинг тавсифлари миллий ва (ёки) халқаро меърий- техникавий ҳужжатларга мос келишини аниқлаш учун ўтказиладиган назоратли синовлар.

Сертификатлаштириш синовлари учун намуна- Белгиланган қоидалар асосида танланган ва сертификатлаштириш синовлари учун мулжалланган маҳсулотнинг бир донаси, қисми ёки намунаси.

Танланма- Маҳсулотнинг бир гуруҳидан ёки оқимида назорат учун танлаб олинган буюм ёки буюмлар мажмуи.

Мунтазам танланма Маҳсулотнинг ўз тартиб рақами бўйича ёки олдиндан тартибланган ва назорат остида бўлган маҳсулотлар тупламида турган жойи бўйича мос тушадиган танланма.

Тан олиш келишуви Биринчи томон иккинчи томондаги бир ёки бир неча сертификатлаштириш тизимини белгиланган функционал элементларини кушлашда олинган натижаларни қабул қилиш ҳақидаги келишув.

Изоҳлар: 1 Тан олиш ҳақидаги келишувларга «синов ҳақидаги келишув», «назорат ҳақидаги келишув», «сертификатлаштириш ҳақидаги келишув» мисол бўла олади.

2. Тан олиш ҳақидаги келишув миллий, минтақавий ёки халқаро миқёсида қабул қилиниши мумкин.

Бир томонлама келишув-биринчи томон тарафидан иккинчи томоннинг иш натижаларини тан олиш ҳақидаги келишув.

Икки томонлама келишув Иккинчи томоннинг иш натижарини қамраб олувчи ўзаро тан олиш ҳақидаги келишув.

Кўп томонлама келишув Иккидан ортиқ томонларининг иш натижаларини ўзаро тан олиш ҳақидаги келишув.

Мувофиқлик сертификатини расмийлаштириш ва бериш тартиби

Мувофиқлик сертификатини расмийлаштириш сертификатлаштириш органлари томонидан амалга оширилади. Сертификатлаштириш органини

танлаш аризачи томонидан мустақил амалга оширилади. Ариза берувчи исталган вақтда, сертификатлаштириш органлари эса аризачининг биринчи талаби асосида қўйидаги ҳужжатларни тақдим этиши шарт.

- мажбурий тарзда сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулот турларининг рўйхати ёки рўйхатдан кўчирма;
- идора сертификатлаштириш доирасига тааллуқли бўлган маҳсулотни сертификатлаш қоидалари;
- сертификатлаштириш бўйича хизматлар нархлари (тарифлари) прејскуранти;
- давлат ваколатли органида аккредитация қилинганликни тасдиқловчи ҳужжат;

Сертификатлаштириш органи, кўрсатиб ўтилган ҳужжатлар нусхаларини тақдим этганда уларнинг нусхаларини тайёрлаш учун кетган харажатларнигина сўровчидан ундиришга ҳақли.

Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотга мувофиқлик сертификатини расмийлаштириш учун ариза берувчи сертификатлаштириш органига ариза билан мурожаат қилади. Аризачига қўйидаги ҳужжатлар илова қилинади;

- ишлаб чиқарилаётган маҳсулотга меъёрий ҳужжат нусхаси;
- маҳсулотни ёрлиқлаш намунаси (маҳсулот тўғрисида ахборот);
- гигиеник сертификат нусхаси

Ариза берувчи томонидан айтилган бир вақтда гигиеник сертификат ва мувофиқлик сертификати олишга ариза берилган тақдирда гигиеник сертификат нусхаси талаб этилмайди.

Четдан олиб келинаётган маҳсулотни сертификатлаштириш учун қўйидагилар тақдим этилади;

- ишлаб чиқарилаётган маҳсулотга меъёрий ҳужжат нусхаси; (у мавжуд бўлганда);
- маҳсулотни ёрлиқлаш намунаси (маҳсулот тўғрисида ахборот);
- божхона ҳудудидга етиб келганлиги тўғрисида белги қўйилган илова ҳужжат (товар-транспорт юк хати, инвойс, счет фактура)лар нусхаси;

Аризада назарда тутилган тақдирда, сертификатлаштириш органи сертификатлаштириш ишларини гигиеник сертификат (ветеринария ва фитосанитария ҳулосалари) нусхаларини олиш муддатини ҳисобга олган ҳолда кечиктириб бошлаши мумкин.

Бу ҳолда сертификатлаштириш органи мувофиқлик сертификати фақат ариза берувчи томонидан ижобий натижаларга эга бўлган ҳужжатларнинг барча зарур нусхалари тақдим этилгандан кейин беришга ҳақлидир.

Сертификатлаштириш органи ариза берилган кундан бошлаб икки кун муддатда жойига бориб сертификатлаш синовларини ўтказиш учун маҳсулот намуналарини танлаб олади ва идентификация қилади.

Намуналар сони, танлаб олиш тартиби, идентификация қилиш ва сақлаш қоидалари маҳсулотга меъёрий ҳужжатларда белгиланади.

Ариза берувчи ўз маҳсулотининг танлаб олинишида ва синовларида қатнашиш ҳуқуқига эга. Намуналарнинг сақланиши, сифати ва синовларнинг ишончилиги учун синов ўтказишга тақдим қилинган

лаборатория (марказ) жавобгар ҳисобланади. Синовлар протоколларини масъул мутахассислар имзолайди ва лаборатория раҳбари тасдиқлайди.

Аризма берувчи сертификатлаштириш органига аккредитация қилинган лабораториялардаги маҳсулот синовлари бўйича қўшимча ҳужжатларни тақдим этиши мумкин. Агар маҳсулотни алоҳида параметрлари бўйича синовлар турли синоф лабораторияларида ўтказилган бўлса, у ҳолда синовларнинг ижобий натижалари билан бирга барча зарур протоколларнинг мавжудлиги маҳсулотнинг белгиланган талабларга мувофиқлигининг ижобий баҳоси ҳисобланади.

Республикада четдан келтириладиган, мажбурий тартибда сертификатланиши керак бўлган маҳсулотга норматив ҳужжат мавжуд бўлмаганда, сифат ва хавфсизлик бўйича сертификация синовлари маҳсулотнинг ана шундай турлари талабларига мувофиқлиги юзасидан амалга оширилади.

Аризачи томонидан четдан олиб келинаётган маҳсулотга зарур норматив ҳужжат ёки техник тавсифномалар тақдим этилмаган тақдирда, мазкур маҳсулотни сертификатлаш маҳсулотнинг ана шундай турларига ҳужжатлар бўйича ёки гигиеник сертификат асосида, уни идентификация қилган ҳолда амалга оширилади (озик-овқат маҳсулотига ва озиқ-овқатга қўшиладиган маҳсулот учун).

Лаборатория синовларининг салбий натижалари, шунингдек ҳужжатларнинг тўлиқ бўлмаган комплектини тақдим этиш мувофиқлик сертификати беришни рад этиш учун асос ҳисобланади, бў тўғрида сертификатлаштириш органи аризма берувчига аниқ қонунчилик нормаларини кўрсатган ҳолда ёзма равишда ахборот қилади.

Хулоса беришни рад этганлик юзасидан аризма берувчи белгиланган тартибда шикоят қилиши мумкин.

Сертификатлаштириш органи тақдим этилган ҳужжатлар ва синовларнинг ижобий натижалари асосида икки иш кунни мобайнида мувофиқлик сертификатини расмийлаштиради.

Мувофиқлик сертификати четдан олиб келинаётган маҳсулотларга маҳсулот яроқчилигининг кафолатли муддатига, кўплаб ишлаб чиқариладиган маҳсулот учун эса-3 йилга берилади.

Кўплаб ишлаб чиқарилаётган маҳсулотга мувофиқлик сертификати бериш учун сертификатлаштириш органи аризма берувчида маҳсулотни кўплаб ишлаб чиқариш учун шарт-шароитлар мавжудлигини аниқлаш мақсадида маҳсулот ишлаб чиқариладиган объектларни белгиланган тартибда текширади. Текшириш натижалари бўйича далолатнома расмийлаштирилади, ундан мувофиқлик сертификати бериш тўғрисида қарор қабул қилишда фойдаланилади.

Ўтказилган текширишлар натижалари тўғрисида ги маълумотлар мувофиқлик сертификатида келтирилади.

Текширишни ўтказиш муддати, ишлаб чиқаришнинг шакли ва тоифаларига кўра, синовлар учун намуналар танлаб олинган вақтдан бошлаб 10 иш кунидан ошмаслиги керак. Текшириш ўтказилганлиги учун тўлов

амалда сарфланган вақт бўйича ва белгиланган тартибда тасдиқланган харажатлар калькуляциясига биноан ундирилади.

Мувофиқлик сертификатини расмийлаштириш ва бериш муддати сертификатлаштириш органи томонидан синовлар натижалари олинган вақтдан бошлаб 5 иш кунидан ошмаслиги керак.

Кўплаб ишлаб чиқариладиган маҳсулот учун мувофиқлик сертификати берган сертификатлаштириш органи ҳар йил камида бир марта, маҳсулотнинг сертификатлаштиришда белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқлаш мақсадида, сертификатлаштирилган маҳсулотни инспекция назорати текширувини ўтказди.

Инспекция назорати натижалари бўйича мувофиқлик сертификатининг амал қилиши тасдиқланиши ёки тўхтатиб турилиши ёхуд белгиланган тартибда бекор қилиниши мумкин.

Лаборатория синовларини ўтказганлик, сертификатни расмийлаштирганлик ва берганлик учун тўлов тартиби, лицензия ажратмалари миқдорлари Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан келишилган ҳолда “Ўзстандарт” агентлигининг йўл-йўриқ ҳужжатларида белгиланади.

Четдан мувофиқлик сертификатларини эътироф этиш.

Сертификатлаштириш органи эътироф этиш тўғрисида битим тузилган МДХ мамлакатларидан ва узоқ хорижий мамлакатлардан олиб келинадиган маҳсулотга сертификатларни эътироф этиш ҳуқуқига эга.

Эътироф этиш тартиботи сертификатлаштириш органининг бир турдаги маҳсулотни сертификатлаштириш тартибида, “Ўзстандарт” агентлигининг норматив ҳужжатларига мувофиқ белгиланган бўлиши керак.

Халқаро тизимлар ва битимлар доирасида амалга ошириладиган сертификатларни эътироф этиш ушбу тизимлар ва битимларда белгиланган, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига зид бўлмаган қоидаларига мувофиқ ўтказилади.

Сертификат талабларга мувофиқ бўлган, Ўзбекистон Республикасида белгиланган ана шундай талаблардан қолишмайдиган маҳсулот учун эътироф этилади.

Норматив ҳужжатларда сертификатлаштириш учун шарт бўлган ёки контрактда белгиланган қўшимча талаблар мавжуд бўлган тақдирда маҳсулот ушбу талабларга мувофиқлик юзасидан синаб кўрилиши керак.

Олинган ҳужжатлар ва материалларни таҳлил қилиш, шунингдек маҳсулотни идентификациялаш асосида сертификатлаштириш органи чет эл мувофиқлик сертификатини эътироф этиш (этмаслик) тўғрисида қарор қабул қилади.

Экспорт қилувчи мамлакатнинг миллий сертификатлаштириш тизимида берилган мувофиқлик сертификатини эътироф этиш уни импорт қилувчи мамлакатнинг мувофиқлик сертификатига қайта расмийлаштириш ва ягона давлат реестрига киритиш йўли билан амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси сертификатлаштириш миллий тизимини ш ташкилий тузилмаси.

Бугунги кунда ўз истиклоли йўлида, бозор иқтисодиётига асосланган демократик давлат қурилиши сари шахдам қадам ташлаб бораётган, мустақил Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш соҳаларида муҳим ва салмоқли ишлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ишлаб чиқилган меъёрий ҳужжатларга биноан мувофиқлик сертификатлаштиришнинг асосий мақсадлари:

-маҳсулот, жараён ва хизматларда фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғининг хавфсизлигини таъминлаш, ташқи муҳитни асраш, буюм (моллар)ни бирхиллиги ва ўзароалмашинувчанлиги масалалари, ҳамда истеъмолчини ҳимоя қилиш;

- халқаро савдода техникавий тўсиқларни бартараф қилиш, моллар (буюмлар, жараён ва хизматлар)ни рақобатбардошлик қобилятини оширишдан иборат.

Сертификатлаштириш миллий тизимининг ташкилий тузулиши;

- Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш бўйича миллий идораси;
- Бир хил маҳсулотни сертификатлаштириш бўйича идора;
- Бир хил маҳсулотни, сифат тизимини ва ишлаб чиқаришларни сертификатлаштириш бўйича аккредитланган идоралари;
- Аккредитланган синов лабораториялари.

Вазирлар Маҳкамасининг қарорига биноан сертификатлаштириш миллий идораси қилиб , стандартлаштириш Ўзбекистон Давлат маркази “Ўзстандарт” агентлиги белгиланган.

Ўзстандарт агентлиги қарашли турли соҳа ва тармоқларни ўз ичига олган, бир хил номдаги бўлимлар ҳам бор. Буларга стандартлар ва маҳсулотни сертификатлаштириш бўйича давлат назорати ва ўлчаш воситаларини давлат қиёсловидан ўтказиш ва аттестатлаш соҳавий бўлимлари киради.

Стандартлар ва маҳсулотни сертификатлаштириш бўйича давлат назорати соҳавий бўлимлар: оғир саноат, машинасочлик, енгил саноат, маҳаллий саноат ҳамда агросаноат комплекси доирасида ўз фаолиятини амалга оширади.

Ўлчаш воситаларини давлат қиёсловидан ўтказиш ва аттестатлаш тармоқ бўлимларида масса, радиотехника, ионли нурланиш, геометрик, механик,электрик, магнитли, босим, сарфланиш, ҳароратли ҳамда физик-кимёвий катталикларни қиёсловдан ўтказиш.

“Ўзстандарт” агентлиги нинг илмий-услугий маркази этиб Ўзбекистон стандартлаштириш, метрология, сертификатлаштириш илмий тадқиқот институти-СМСИТИ тайинланган.

Сертификатлаштириш миллий идораси қўйидаги асосий йўналишлар бўйича ўз фаолиятини амалга оширмоқда:

- Республикада сертификатлаштиришни қўллаш ва такомиллаштиришнинг умумий сиёсатини ишлаб чиқиш, қонун чиқарувчи ва ижро этувчи тегишли давлат идоралари билан алоқаларни ўрнатиш;
- Сертификатлаштириш масалалари бўйича бошқа мамлакат ва халқаро ташкилотларнинг вакиллари билан, ўзаро келишилган асосда алоқаларни ўрнатиш, керак бўлса, бу ташкилотлар фаолиятида Ўзбекистон Республикасининг қатнашишини таъминлаш;

Вазирлар Маҳкамаси қарорини бажариш йўлида “Ўзстандарт” агентлиги ўзининг вилоят марказларини (СМСХМ) тузиб, уларнинг ишларига ҳар тарафлама кўмак кўрсатмоқда. 1993 йилнинг 28 декабридан бошлаб “Маҳсулотларни ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида” қонун кучга кириб, бу қонун асосида сертификатлаштириш ва сифатни таъминлаш борасидаги барча ишлар мутлақо янгича русмда йўлга қўйила бошланди.

Республикадаги синов лабораторияларини аккредитлаш ишлари ҳам жадал қадамлар билан амалга оширилмоқда.

Ҳозирги вақтда 256 та лаборатория миллий сертификатлаштириш тизимида аккредитланган бўлиб, бу маҳсулот ишлаб чиқаришнинг ҳамма соҳаси бўйича етарли даражада синовларни олиб бориш имкониятини беради.

“Ўзстандарт” агентлиги таркибидаги озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини текширувчи синов лабораторияси аккредитацияланган лабораториялардан ҳисобланиб, шу кунгача муайян турдаги маҳсулотларга мувофиқлик сертификати бериш учун керакли бўлган синовларни бажармоқда.

Республика ҳудудига келтирилган ёки ундан четга чиқариладиган моллар (маҳсулотлар)нинг хавфсизлигини тасдиқлаш билан боғлиқ бўлган амаллар тегишли давлат идоралари билан келишилган ҳолда “Ўзстандарт” агентлиги томонидан тайёрланган алоҳида хужжат бўйича бажарилади.

Халқаро ҳамкорликни ривожлантириш мақсадида Туркия ва Хитой давлатлари билан стандартлаштириш, сертификатлаштириш ва метрология соҳаларида ҳамкорлик қилиш ниятида битим тузилди. Бу йўлдаги ишлар ўз меvasини бермоқда. Туркия мутахассислари Тошкентда бўлиб, “Ўзстандарт” агентлиги томонидан уюштирилган Республика семинарларида сертификатлаштириш соҳасида маърузалар билан қатнашмоқдалар.

Ўзбекистон Республикаси Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги қаторига кирувчи мамлакатлар билан стандартлаштириш ва метрология соҳаларида битимлар тузган бўлиб, ўзаро иқтисодий ва ижтимоий муносабатларни узлуксиз равишда ривожлантириш борасида кенг фаолият юритиб келмоқда.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, савдо-сотиқ ишларида маҳсулотнинг сифати асосий кўрсаткичлардан бири бўлиб қолмоқда. Ишлаб чиқарилган маҳсулот халқаро ва миллий стандартлаштириш, сертификатлаштиришнинг талабларига мос келиши лозим. Ҳар бир маҳсулот сифати тасдиқланган сертификатга эга бўлиши керак, демак маҳсулот сертификатлаштирилиши лозим. Қанчалик кўп маҳсулотлар

сертификатга эга бўлса, шунчалик корхона, муассаса, ташкилотларнинг иқтосодий ҳолати яхшиланади. Бу эса бир томондан рақобатга бардош берувчи маҳсулотлар сонини кўпайиши бўлса, иккинчи тарафдан халқ фаравонлигини ўсишига олиб келади, демак, мамалакатимизнинг халқаро миқёсда мавқеина оширади. Келажакда Ўзбекистон Республикаси Буюк давлат бўлиши учун етарли даражада иқтосидий имкониятлар яратишда маҳсулот сифати, унинг ҳолисона баҳоланганлиги ва чет элда тан олинishi жуда катта аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизимининг ташкилий тузилмасини қўйидагилар ташкил қилади:

- Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш бўйича миллий идораси (“Ўзстандарт” агентлиги);
- Илмий-услубий маркази ва бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича услубий марказлари;
- Бир турдаги маҳсулотларни ва хизматларни, сифат тизимлари ҳамда ишлаб чиқаришларни сертификатлаштириш бўйича аккредитланган идоралари;
- Аккредитланган синаш лабораториялари (марказлари);
- Текшириш идоралари.

Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида Ўзбекистон Республикасининг қонуни

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 йил, 5-6-сон, 59-модда, 2002 йил 5 апрелдаги 364-11сонли қарори билан “Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш қонуни қабул қилинда. Шу қонунга кўра:

- Истеъмолчи фойда чиқариб олиш билан боғлиқ бўлмаган ҳолда шахсий истеъмол ёки (бошқа мақсадларда) товар сотиб олувчи, иш, хизматга буюртма берувчи ёхуд шу ниятда бўлган фуқоро (жисмоний шахс)

- ишлаб чиқарувчи истеъмолчига сотиш учун товар ишлаб чиқарадиган корхона, ташкилот, муассаса ёки хусусий тадбиркор;

- ижрочи истеъмолчи учун ишлар бажарадиган ёки хизматлар кўрсатадиган корхона, ташкилот, муассаса ёки якка тартибда фаолият кўрсатувчи тадбиркор;

- сотувчи олди сотди шартномаси бўйича истеъмолчига товар сотадиган ташкилот, муассаса ёки якка тартибда фаолият кўрсатувчи тадбиркор;

Шартнома-товарни олиш-сотишни амалга оширишда, ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишда сифат, миқдор, муддат, нарх ва бошқа шартлар тўғрисида истеъмолчи билан сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) ўртасидаги оғзаки ва ёзма келишув;

Товар- ишлаб чиқарувчи фаолиятининг истеъмолчига шартнома бўйича сотиш учун мўлжалланган маҳсули, шу жумладан импорт маҳсулоти;

- Норматив ҳужжатлар, стандартлар, уларга тенглаштирилган бошқа ҳужжатлар, техник шартлар, техник тавсифлар, рецептура ва товар, иш,

хизмат сифатига ва хавфсизлигига нисбатан белгиланган талабларги ўз ичига олувчи бошқа ҳужжатлар;

Товар (иш, хизмат) нинг хавфсизлиги-товарни истеъмол қилиш, ундан фойдаланиш, уни сақлаш, ташиш ёки утилизация қилишнинг, шунингдек иш ёки хизмат натижаларидан фойдаланишнинг одатдаги шароитларида истеъмолчининг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкига ва атроф-муҳитга зарар етказилиши эҳтимоли билан боғлиқ хавф –хатарнинг йўқлиги;

Мувофиқлик сертификати- сертификатланган маҳсулотнинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқловчи ҳужжат;

Товарнинг нуқсони - (иш, хизматнинг товарнинг норматив ҳужжатларнинг) мажбурий талабларига, шартнома шартларига ёхуд товар (иш, хизмат) нинг сифатига одатда қўйиладиган талабларга номувофиқлиги;

Товар (иш, хизмат)нинг жиддий нуқсони- товар (иш, хизмат)дан белгиланган мақсадда фойдаланиб бўлмайдиган қилиб қўядиган ёхуд бартараф этиш учун кўп меҳнат ва вақт сарфлаш талаб қиладиган камчилик; Кафолат муддати-товардан (хизмат)дан фойдаланишнинг (ойлар ҳисобидаги норматив муддати ёки товар (хизмат) нинг муайян вазифани (неча соатда, неча иш жараёнида, қанча километр масофани босиб ўтиб ва ҳ.к) бажариш вақти тарзида белгиланган муддати бўлиб, бу муддат ичида ишлаб чиқарувчи, ижрочи, башарти товарни ишлатиш, (хизматдан фойдаланиш) қоидаларига риоя этилган бўлса, товарнинг (хизматнинг) сифатига нисбатан норматив ҳужжатларда назарда тутилган талаблар бажарилишини кафолатлайди ва таъминлайди:

Хизмат муддати-товардан фойдаланишнинг белгиланган муддати бўлиб, у тамом бўлгач, товарнинг техник ҳолатидан қатъий тазар, ундай фойдаланиш тўхтатилиши лозим:

Яроқлилик (сақлаш) муддати- муайян давр бўлиб, бу даврда товар фойдаланишга яроқли бўлади ва у тамом бўлгач, товар одамлар ҳаёти ҳамда соғлиғи учун хавф тўғдириши мумкин.

Касса чеки- товарнинг сотиб олинганлигини ёки иш (хизмат)нинг ҳақи тўланганлигини тасдиқлайдиган, товар (иш), (хизмат)нинг баҳоси, ҳақ тўланган сана ва касса аппаратурининг номери кўрсатилган ҳужжат;

Товар чеки – товарнинг сотиб олинганлигини ёки иш (хизмат)нинг баҳоси, ҳақ тўланганлигини тасдиқловчи, товар (иш, номи ва жойлашган манзили) ҳақидаги маълумот кўрсатилган ҳужжат.

ИМПОРТ МАҲСУЛОТЛАРИНИ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАСДИҚЛАШ ТАРТИБЛАРИ

Маҳсулотларни импорт қилиш Ўзбекистон Республикаси ва чет эл давлатлари ўртасида маҳсулотларни олиб келиш тўғрисидаги тузилган шартнома (контрактлар), келишувлар ва бошқа ҳужжатлар асосида амалга оширилади.

Максудотни импорт қилиш корхона ва ташкилотлар томонидан берилган сифат мувофиқлиги сертификатларида ўзаро тан олиш ёки ушбу

маҳсулотларни Ўзбекистон Республикасининг миллий тизими бўйича мажбурий сертификациядан ўтказиш тўғрисида маълумотлар Келтирилади (келишиб олинади). Шу сабабли Ўзбекистон Республикасининг миллий сертификатлаштириш тизими талабларига мос келувчи чет мамлакат сертификатлаштириш тизими томонидан берилган сертификатлар ёки бошқа мувофиқлик гувоҳномалари асосида республикамизга келтириладиган чет эл маҳсулотларини хавфсизлигини тасдиқловчи асос бўлиб хизмат қилади. Сертификатлаштириш зарур бўлган маҳсулотлар рўйхати ташқи иқтисодий алоқалар вазирлиги ва бошқа қизиқувчи давлат ташкилотлари билан келишилади ва Ўздавстандарт томонидан тасдиқланади.

Ушбу тасдиқланган рўйхат ҳар йили республика божхона қўмитасига берилади. Бу рўйхатда маҳсулотни атроф муҳитга, харидор саломатлиги ва ҳаётига безарарлиги ҳақидаги талабларга мос келиши ҳамда қайси бир меъёрий ҳужжатлар талаблари асосида синалиши зарурлиги кўрсатилади.

Сертификатлаштириш идоралари томонидан чет эл маҳсулотларининг сертификатлари ёки бошқа гувоҳномалари Ўзбекистонда тан олинishi учун чет эллик суровнома эгаси тегишли Ўздавстандарт идораларига ариза бериши керак. Аризага халқаро сертификатлаш тизимининг мавжуд қоидалари ёки сертификатлаштириш тўғрисидаги келишувлари асосида расмийлаштирилган сертификатнинг ёки бошқа ҳужжатларни (материалларни) нотариус орқали тасдиқланган нусхаси илова қилинади. Зарурий ҳолларда ариза берувчи суровнома билан бирга Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш тизимининг меъёрий ҳужжатларида акс эттирилган қўшимча талабларга маҳсулотнинг мос келиши ҳақидаги синов баённомасини (протоколини) кўрсатади.

Олинган ҳужжатлар ва материаллар таҳлили асосида бир турдаги маҳсулотни сертификатлаштириш идораси берилган сертификатни ёки монанд тан олиш ёки олмаслик ҳақида тегишли қарор қабул қилади. Чет эл сертификатлаштириш идоралари томонидан маҳсулотга берилган сертификат ёки мос келиши тўғрисидаги тегишли ҳужжатлар ушбу турдаги маҳсулотни Ўзбекистон Республикасида қабул қилинган сертификатлаштириш схемасига кўра сертификатланган бўлса ёки шу каби маҳсулот тегишли меъёрий техник ҳужжатларнинг қўшимча талабларига тутри келсагина маҳсулот сертификати тан олинади.

Ўзбекистон Республикасида истеъмол қилинадиган чет давлатларнинг, МДХдан ташқари, импорт маҳсулотларига берилган сертификатларни тан олиш тўғрисида қарор ушбу турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича тегишли идоралар, агар у мавжуд бўлмаса сертификатлаштириш бўйича миллий идора томонидан қабул қилади.

Чет давлат сертификати тан олинган тақдирда унинг ўрнига сертификатлаштиришнинг миллий тизимига тўғри келувчи бошқа бир сертификат бериладиганда Ўзбекистон Республикасининг давлат реестрига киритилади.

Суровчи томонидан қуйидаги ҳужжатлар:

-Ўзбекистон Республикаси иштирок этувчи халқаро сифат тизими сертификатлари;

-Ўздавстандарт билан сертификатлаш натижаларини ўзаро тан олиш тўғрисида келишув шартномаси тузилган чет эл сертификатлаштириш идораларининг сертификати;

- Ўздавстандартнинг чет эллардаги техник марказлар томонидан берилган сертификатлар кўрсатилсагина махсус рухсатномалар берилиши мумкин.

Бундай ҳолларда мувофиқнома - мувофиқлик сертификати, лицензия ва бошқа ҳужжатлар ўзбек ва рус тилларида расмийлаштирилади. Суровчини хохишига кўра, ушбу ҳужжатлар нусхалари халқаро ИСО ташкилотида расмий тан олинган тилда расмийлаштирилаб, уни ўзбек ва рус тилларида ёзилган ҳақиқий матни нусхасига айнан монандлиги тасдиқдаб берилади.

Суровномани куриб чиқиш, ҳужжатларни таржима қилиш, қўшимча синовлар ўтказиш (РД Ўз 51 032-94 га биноан), мувофиқдир.

Сертификатларини ва лицензияларини тўлдириш, рўйхатга олиш ва бериш бўйича барча харажатлар суровчи томонидан қрпланади.

Мувофиқлик сертификати берилган маҳсулотлар, идишлар, урвчи материаллар ва маҳсулотни кўзатув ҳужжатлари уларни стандартга мос келишини билдирувчи миллий мувофиқлик белгиси билан тамғаланади.

Сертификатлаш бўйича миллий идора-Ўздавстандарт Ўзбекистон Республикаси ҳудудига олиб кирилаётган маҳсулотлар га берилган лицензиялар ҳақида тегишли ҳужжатларни Ўзбекистон Республикасининг миллий сертификатлаш тизимининг давлат реестрида қайд этилгач, 10 кун муддат ичида ташқи иқтисодий алоқалар вазирлигини, божхона қўмитасини, «Ўзбексавдо» ва «Ўзбекбирлашув» давлат қонцернларини ва бошқа к.изик.кан ташкилотларни хабардор қилади.

Агар сертификатланган маҳсулот МДХ ва халқаро стандартлари хавфеизлик талабларига мувофиқ ишлаб чиқарилган бўлса, у ҳолда сертификат ёки унинг нусхаси товар намунаси билан биргаликда божхонага товар олувчи томонидан топширилади. Уларни батафеил ўрганилгач ишлаб чиқарувчига ва таъминотчига сертификат бўйича маҳсулотни реализация қилишга рухсат этилади.

Импорт қилинадиган маҳсулотларни мажбурий сертификатлаш, Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизими (РД Ўз 00036952-005-92) бўйича амалга оширилади.

Импорт қилинадиган маҳсулотларни мажбурий сертификатлаш миллий тизимнинг асосий қоидаларига биноан амалга оширилади.

Импорт қилинадиган маҳсулотларни миллий тизим бўйича мажбурий сертификатлаштириш учун чет эллик аризачи-суровчи тегишли аккредитланган сертификатлаш идорасига ариза беради, агар бундай идора бўлмаса Ўздавстандартга ариза беради ва бу билан боғлиқ барча харажатлар тўланганлиги тўғрисида ҳужжат илова қилинади.

Бир турли маҳсулотни сертификатлаштириш идораси 15 кун ичида тушган аризаларни ўрганиб чиқади ва суровчининг фикрини инобатга олган ҳолда мажбурий сертификатлаштириш тартибини белгилайди ёки суровчига

Ўзбекистан Республикаси ҳудудига сертификатли синовларсиз, маҳсулот олиб кириш учун махсус рухсатнома бериш ҳақида қарор қабул қилади. Маҳсулот божхонага келиб тушгач ундан сертификатлаштириш учун намуна ажратиб олинади. Синов Ўзбекистан Республикаси сертификатлаштириш миллий тизими бўйича олиб борилади. Ижобий натижаларга кўра мувофиқликни сертификатлаштириш ҳужжати берилиб, уни таъминловчи ёки юк қабул қилиб олувчи томонидан маҳсулот жойлашган божхонага кўрсатилади. Ҳужжатлар тегишли тартибда текширилгач, божхона тўхтатиб қўлланган юкни чегарадан ўтказиб юбориш ҳақидаги қарор қабул қилади. Ушбу ҳолларда синов ўтказиш ва барча ҳужжатларни тўлдириш билан боғлиқ барча харажатларни суровчи бўлади.

Ўздавстандарт импорт қилинаётган маҳсулотга берилган сертификатларни рўйхатга олинганлиги ёки маҳсулот олиб кириш учун ўзи томонидан берилган махсус рухсатномалар ҳақидаги маълумотларни ҳужжатлар давлат реестрида қайд этилгач, 10 кундан кўп бўлмаган муддат ичида, ташқи иқтисодий алоқалар вазирлигига, республика божхона қўмитасига, «Ўзбексавдо» ва «Ўзбекбирлашув» давлат концернларига ва бошқа тегишли ташкилотларга йўллайди.

Маҳсулотни яратиш ва ишлаб чиқаришни ташкил этиш тизими Мазкур стандарт Ўзбекистан республикаси стандартининг ЎЗРСТ 1.01-92 кдрорига биноан тасдиқланди. Бунда ишлаб чиқариш ва техникада қўлланишга мўлжалланган янги маҳсулот яратиш ва ишлаб чиқаришни ташкил қилишнинг асосий қоидалари белгилаб берилган. Маҳсулотни яратишда ва уни ўзлаштиришда ушбу стандартдаги қоидаларни бажарилишини буюртмачи (асосий истеъмолчи), яратувчи ва тайёрловчилар таъминлайдилар. Стандартни қўллаш бўйича улар ўртасидаги келишмовчиликни уларнинг илтимосига биноан ушбу ҳужжат асосида Ўздавстандарт ҳал қилиб беради. Яратиш ва ишлаб чиқаришга қўйиш учун мўлжалланган маҳсулот буюртмачининг талабларини қриктириб, унинг истеъмолчи томонидан самарали қўлланишини ҳамда четга сотиш имкониятини таъминлайди. Маҳсулотни ишлаб чиқариш буюртмачи билан тузилган шартнома ёки ишлаб чиқарувчининг ташаббуси бўйича, шунингдек танлов асосида амалга оширилади. Ишланма натижалари, илмий техникавий маҳсулот сифатида буюрмачига ёки унинг кўрсатмаси бўйича, саноат маҳсулотини ишлаб чиқарувчига топширилади. Буюртмачи вазифасини давлат, кооператив ёки бошқа турдаги қўйидаги ҳўжаликлар бажарилиши мумкин:

- буюрилган маҳсулотни қабул қилиб оладиган истеъмолчи;
- қонунлар бўйича белгиланган тартибда ички ёки ташқи бозорда истеъмолчи манфаатини ҳимоя қилиш буюрилган ташкилот;
- буюртма ҳужжатлар асосида маҳсулот ишлаб чиқаришни мулжаллаётган тайёрловчи;
- маҳсулотлар ва ярим фабрикалар ишлаб чиқарувчи;

Буюртмачи ҳамма ҳолатларда истеъмолчининг манфаатига амал қилиши керак. Ташаббускорлик ишланмалари учун истеъмолчиларнинг манфаатини асосий истеъмолчи ҳимоя қилади. Агарда асосий истеъмолчи шу турдаги маҳсулот учун тайинланган бўлмаса, уни ишлаб чиқарувчи аниқлайди. Ишлаб

чиқарувчи буюртмачининг дастлабки талаблари, ўтказилган маркетинг тадқиқотлари ва илмий техникавий талаблари, иш учун тайёрланган дастлабки натижаларига асосланиб, керакли илмий-тадқиқот, тажриба-конструкторлик ва технологик ҳамда патентларни тадқиқот қилиш функционал-қиймат таҳлили, моделлаш, дизайн ва маҳсулот яратишнинг илғор усуллари хисобга олган ҳолда ўтказилади.

Маҳсулотнинг техникавий даражасини, ташқи таъсирларга қаршилиқ кўрсатиш имкониятларини яхлит маҳсулотнинг ва унинг ташкил қилувчи қисмларини ўзаро алмашинувчанлигини ва мослашувчанлигини, хавфсизлиқни ва соғлиқни сақлаш ҳамда табиатни муҳофаза қилиш кўрсаткичларининг белгиланган қийматини таъминлашда меёрий ва бошқа ҳужжатларга амал қилиниши керак.

Маҳсулотни яратиш ва ишлаб чиқаришни ташкил қилиш умумий ҳолатда қуйидагиларни назарда tutади:

- техникавий топширикни ишлаб чиқиш;
- техникавий ва меёрий ҳужжатларни ишлаб чиқиш;
- маҳсулот намуналарини тайёрлаш ва синовдан ўтказиш;
- ишланмаларнинг натижаларини қабул қилиш;
- маҳсулот ишлаб чиқаришни тайёрлаш ва ўзлаштириш;

Маҳсулот хусусиятлари ва унинг ишлаб чиқарилишига қараб, юқорида кўрсатилган айрим ишларни бир-бирига қўшиб юбориш ва бошқа ишлар билан тўлдириш керак.

Техникавий топширикни ишлаб чиқиш. Техникавий топширик (ёки уни ўринини босувчи ҳужжат) маҳсулотни ишлаб чиқиш учун асосий дастлабки ҳужжат хисобланади. Унда маҳсулотнинг истеъмолчилик хусусиятларини ва қўлланишдаги самарадорликни белгиловчи техникавий-иқтисодий талаблар биргаликда қўрилиши талаб қилинадиган ишланманинг натижаларини топшириш ва қабул қилиш тартибини белгиловчи ҳужжатлар рўйхати бўлиши керак. Зарурият бўлганда техникавий топширикда маҳсулотни ишлаб чиқишни тайёрлаш ва ўзлаштиришда қўйилган ҳамда бошқа хил талаблар бўлиши мумкин. Техникавий топширикни аниқмазмунини буюртмачи ва ишлаб чиқарувчи, ташаббускорлик ишланмаси учун эса ишлаб чиқувчи белгилайди.

Маҳсулотни хавфсизлиги, соғлиқни сақлаш ва табиатни муҳофаза қилиш, ўзаро алмашинувчанлик ва мослашувчанлик устидан назоратни амалга оширувчи Ўзбекистан Республикасининг давлат идораларининг меёрий ҳужжатлар мазмунига зид бўлган талабларни техникавий топширикдарга киритиш рухсат этилмайди.

Техникавий топширик, буюртмачи ва ишлаб чиқувчилар томонидан белгиланган тартибда ишлаб чиқарилади ва тасдиқланади.

Ташаббускорлик ишланмаси учун техникавий топширикни зарурлиги ва ишлаб чиқиш тартибини ҳамда уни тасдиқлашни маҳсулот ишлаб чиқувчининг ўзи аниқлайди. Техникавий топширикни ишлаб чиқишда бошқа манфаатдор ташкилотларни ва корхоналарни жалб этиш мумкин, масалан, тайёрловчи, лойихаловчи, йигувчи ташкилотлар, чет эллик шериклар ва бошқалар шулар жумласидандир.

Ўлчаш воситаларини ишлаб чиқиш учун тузилган техникавий даражаси ҳамда хавфсизлик бўйича мажбурий талабларга, соғлиқни сақлаш ва табиатни муҳофаза қилиш, ўзаро алмашинувчанлик ва мослашинувчанликка мувофиқдигини тасдиқдаш учун техникавий топширикни ёки киёслашувчи томонларнинг талаблари бўйича ваколатли мустақил ташкилотга ҳўлоса олиш учун юборилади.

Маҳсулот ишлаб чиқаришни давом эттиришнинг мақсадга мувофиқдигини олинган ҳўлосаларга асосланиб, техникавий топширик., тасдиқдангунча ишлаб чиқарувчи ва буюртмачи ҳал этадилар.

Техникавий топширик. сифатида ишлаб чиқиш учун керакли ва етарли талабларни ўз ичига олган ҳар қандай бошқа ҳужжат (шартнома, баённома, чизма ва бошқалар) ҳамда қайта ишлаб чиқариш учун мўлжалланган маҳсулотнинг намунасидан фойдаланишга руҳсат этилди. Буюртмачи ва ишлаб чиқувчи ўзаро келишиб олишганида, техникавий топшириққа, асосий кўрсаткичга эришишда киритилиши мумкин бўлган ўзгартиришларга қабул синовларни ўтказгунга қадар ишлаб чиқишнинг барча босқичларида киритиш мумкин.

Маҳсулот ҳужжатларини ишлаб чиқиш, намуналарни тайёрлаш ва синовдан ўтказиш.

Маҳсулотнинг конструкторлик ва технологик ҳужжатларини ишлаб чиқиш Ўзбекистан республикаси стандартлари ва давлатлараро стандартлар ЕСКД, ЕСТД, ЕСТПП, ЕСПД ва бошқалар талабларга мувофиқ амалга оширилади.

Маҳсулотлар ва хом-ашёларнинг техникавий ҳужжатларини ишлаб чиқиш қондасини, уларнинг хусусиятлари ва ишлаб чиқариш имкониятларини ҳисобга олган ҳолда ҳақиқий маҳсулотни ишлаб чиқувчи белгилайди.

Ҳужжатлар ишлаб чиқиш жараёнида маҳсулотнинг асосий истеъмоллик хусусиятига эришишни таъминловчи техникавий ечимларни танлаш ва текширишни ҳал этишда, моделларни, макетларни, маҳсулотлар таркибидаги физик-кимёвий хусусиятларини, уларнинг тажрибавий намуналарининг ҳаммасини лабораториядаги ва бошқа тадқиқот синовларини ўтказишнинг шароитини одатда, уларнинг ҳақиқий ишлатилиш шароитига мос ҳолатда амалга оширилишини таъминлайди.

Етарлича мукамал бўлмаган ва ишлаб чиқариш технологияси охирига етказилмаган маҳсулотни ишлаб чиқаришга қўйилишини олдини олиш уни ишлаб чиқарувчи, маҳсулотнинг мураккаблигини, янгилигини, унинг ўзига ҳос ишлаб чиқарилиши ва тадбиқ. этишни ҳисобга олган ҳолда зарур бўладиган синовлар ҳажми ва мазмунини белгилайди.

Ишлаб чиқилган техникавий ҳужжатнинг дастлабки талабларига мувофиқдигини тасдиқдаш ва намунанинг яхшисини танлаш учун тажрибавий намуналар тайёрланади. Якка турдаги ва кам ишлаб -чиқарилаётган маҳсулотларни замонавийлаштиришда ва ўзгартиришда ҳамда маҳсулотларни тайёрлаганда маҳсулотнинг хусусиятини баҳолаш учун руҳсат этилади. Ишлаб чиқарилган тайёр маҳсулотларни намуналарини амалдаги стандартларга ёки бир ҳилдаги маҳсулотга тегишли бўлган синовларнинг дастурлари ва услубига мувофиқ равишда қабул қилиш синовларидан ўтказилади.

Буюртмачининг розилиги билан қабул қилувчи синовларга тажрибавий намуна ўрнига экспериментал намунани ҳам топшириши мумкин.

Бир хил ўлчамлар қаторидаги маҳсулотлар ишлаб чиқаришга қўйилаётганида шу қаторга ҳос вақил сифатида (яратувчи), ишлаб чиқувчи буюрмачи билан келишилганда танланган намуналар қабул қилиш синовларидан ўтказилади.

Ўлчаш воситаларининг тажриба намуналарини қабул қилиш синовлари УДТ меъёрий ҳужжатларига мувофиқ, ўтказилади.

Қабул қилиш синовларини ишлаб чиқувчи билан буюрмачи ўки қўл қилувчи ҳаёт ўтказилади. Буюрмачининг талаби билан ўки ишлаб чиқувчининг қарори билан қабул қилиш синовлари ихтисослаштирилган синов лабораториясига (марказга) топширилади.

Изоҳ.: УДТ «Ўлчаш бирлигини таъминлаш давлат тизими»

Стандартларда ва техникавий топшириқларда белгиланган тажрибавий намуналарнинг ҳавфсизлик, соғлиқни сақлаш, табиатни муҳофаза қилиш, ўзаро ал машину вчанлик ва мослашувчанлик талабларига мувофиқдиги бўйича синаш мажбурий бўлиб, Ўздавстандарт томонидан аккредитланган мустақил (синаш) лабораторияларида (марказларида) амалга оширилади. Акс ҳолда аккредитланган лаборатория бўлмаса, ишлаб чиқувчи мажбурий кўрсаткичларнинг синовини ўтказиш учун жой ва шароит яратишга имконият борлигини аниқлаш учун Ўздавстандартга мурожаат қилади. Ишлаб чиқувчи, тайёрлаш ва қабул қилиш синовларини ўтказиш мақсадида техникавий топшириқ ва шу турдаги маҳсулотлар стандарт талаблари ҳамда олдинги ўтказилган синовлар натижаси асосида аниқмаҳсулот учун меърий ҳужжатнинг лойиҳасини ишлаб маҳсулотнинг сифатига бўлган барча талабларни техникавий ҳужжатларда қайд қилади.

Ишланманинг натижаларини қабул қилиш тартиби

Қабул ҳаёти бажарилган ишланмани баҳолайди. Маҳсулотни ишлаб чиқариш ва тадқиқ. этиш(аниқ. маҳсулот учун) тўғрисидаги қарорни қабул қилади. Унинг таркибига буюртмачи. ишлаб чиқувчи ва маҳсулотни тайёрловчиси ҳамда (муҳим ҳисобланган маҳсулот) буюртмачи тайёрловчи ўки республика давлат идоралари томонидан Ўздавстандарт ва чет элга маҳсулотларни чиқаришга жавобгар ташкилот вақиллари қирадилар.

Ҳаётнинг ишида ҳавфсизлик устидан назоратни амалга оширувчи, соғлиқни сақлаш ва табиатни муҳофаза қилиш давлат идораларининг вақиллари ҳамда жамоат, илмий ва бошқа ташкилотларнинг экспертлари қатнашиши таъминланадиулар бўлмаган ҳолда асосий истеъмолчининг вақили тайинланади. Ишлаб чиқувчи мазкур ҳаётининг таркибини тузади ва тасдиқлайди. Ишлаб чиқувчи техникавий топшириқни меърий ҳужжат лойиҳасини (техникавий шарт ўки стандартни) бирга кўриниши керак бўлган конструкторлик ва технологик ҳужжатларни, синов натижалари ва бошқа материалларни, ишлаб чиқилган маҳсулотнинг шу ҳужжатларга мувофиқдигини тасдиқловчи ва унинг техникавий даражасини ҳамда четга чиқариш мумкинлигини шаҳодатловчи ҳужжатларни (техникавий карта даражасини ва маҳсулот сифатини) қабул қилиш ҳаётига тақдим қилади. қабул қилиш ҳаётига одатдагидек,

маҳсулотнинг тажрибавий ёки экспериментал намуналари тақдим этилади. Агарда уларни тайёрлаш назарда тутилмаган бўлса намуна маҳсулот ёки экспериментал намунасини тақдим қилинади.

Тақдим қилинган материалларни қуриб чиқиш натижасида хайъат баённомаси тузилиб унда қуйидагилар кўрсатилади.

-ишлаб чиқилган (тайёрланган) маҳсулотнинг берилган талабларга мувофиқдиги ва уни ишлаб чиқариш (истеъмолчига топшириш) тўғрисида тавсия;

-маҳсулотнинг техникавий даражасини баҳолаш натижаси ва уни четга чиқариш мумкинлиги;

-белгиланган серияли маҳсулот тайёрлаш ва унинг миқдори (серияли ва оммавий маҳсулот учун) тўғрисидаги тавсиялар ҳамда шу сериядаги намуналарни малакали синовлардан ўтказишни зарурлиги;

-маҳсулотни керак бўлса қайта ишлаш тўғрисидаги фикр ва таклифлар;

қабул қилиш ҳдйъатининг далолатномасини аъзолар имзолайдилар ва у раис томонидан тасдиқланади.

қабул қилиш ҳдйъати далолатномасининг тасдиқданиши ишлаб чиқаришнинг тугаганлигини, техникавий топширикни (агарда у келажақдаги ишларга таъсир кўрсатмаси) ҳаракатини тўхтатилганлигини, тақдим этилган меъерий ва ишлатиладиган ҳужжатларнинг келишилганлигини ҳамда маҳсулотни ишлаб чиқаришга ёки фойдаланишга рухсат этилганлигини кўрсатади.

Умуман ишлаб чиқиш натижалари маъқўлланмаганда, далолатномада ишларнинг келажақдаги йўналишлари ва натижалари қайта тақдим қилиш шартлари ёки ишни давом эттириш мақсадга мувофиқ эмаслиги кўрсатилади.

Маҳсулотларни ишлаб чиқаришга тайёрлаш ва ўзлаштириш

тартиби Корхонанинг серияли (оммавий) маҳсулот ишлаб чиқаришга тайёргарлигини таъмин этиш учун тайёрловчи, керак бўлганда, ишлаб чиқарувчини жалб этиб ишлаб чиқаришга тайёргарлик ва ўзлаштириш ишларини амалга оширади.

Ишлаб чиқариш тайёргарлигини одатдагидек, техникавий ҳужжатларни ишлаб чиқиш ва керак бўлганда маҳсулотнинг таркибий қисмларини ёки тайёр маҳсулотни техникавий тайёрлаш билан баробар бошлайдилар. Маҳсулотнинг техникавий ҳужжати тасдиқданмасдан туриб, ундан фойдаланиш мумкинлиги ва шу маҳсулотни ишлаб чиқаришга тайёрлаш ишларини ўтказиш тўғрисидаги қарорни ишлаб чиқарувчи ва тайёрловчилар қабул қиладилар.

Ишлаб чиқаришни ўзлаштириш ишларини, агарда олдин улар бажарилмаган бўлса, маҳсулотнинг бошлангич серияси тайёрланаётган жараёнида ўтказадилар. Бу ҳолда барқарор хусусиятли ва керакли миқдорда маҳсулот ишлаб чиқариш учун ишлаб чиқаришнинг технологик тайёргарлиги ҳамда ходимларни тайёрлаш ва бошқа масалалар мажмуининг ҳал этилиши таъминланади.

Корхонанинг (оммавий) маҳсулот ишлаб чиқаришга тайёргарлигини тасдиқлаш учун тайёрловчи буюртмачининг иштирокида технологик

жараённинг тўлиқлигини, айрим технологик ишларнинг сифатли ва жаҳон стандарт талабларига мос қилиб чиқарилаётганини текширади. Ўздавстандарт вақили иштирокида (энг муҳим) маҳсулот учун бошлангич серия намуналари малакали синовлар (қабул қилиш хайъатининг далолатномаси) асосида ўтказилади.

Бошқа корхонада илгари ўзлаштирилган ёки лицензия бўйича тайёрланаётган маҳсулотни ишлаб чиқарилиши ўзлаштирилатган даврда юқорида кўрсатилган катнашувчилар малака синовини ўтказадилар. Тайёрловчи ишлаб чиқарувчини ёки техникавий хужжатнинг асл нусхаси эгасини жалб этиб, буюртмачи билан келишилган ҳолда малакали синов ўтказиш дастурини тайёрловчи синовлар ишлаб чиқариш технологияси билан боғлиқ бўлган маҳсулотнинг асосий кўрсаткичларини огиши рухсат этилган чегарадан ташқарига чиқмаганлигини ва қабул қилиш хайъати аниқдаган маҳсулотнинг камчиликлари тузатилганлигини тасдиқлаш керак. Малакали синовлар (далолатнома) билан расмийлаштирилади. Маҳсулот ишлаб чиқарилиши ўзлаштирилатган даврда, мустасно ҳолатда албатта истеъмолчининг розилиги билан маҳсулотни қабул қилиш ва етказиб беришга рухсат этилади. Бунда тайёрловчи ушбу маҳсулотнинг хавфсизлиги, соғлиқни сақлаш ва табиатни муҳофаза қилиш, ўзаро алмашинувчанлик ва мослашувчанлик талабларига мувофиқлигини тасдиқлаши керак.

Малакали синовлардан крникарсиз натижалар олинганда аниқданган камчиликлар бартараф қилингунча ва қайта синовлардан маъқул натижаларга эришилгунча қадар маҳсулотни қабул қилиш тўхтатилади. Илгари қабул қилинган маҳсулотни (истеъмолчига етказиб берилганлигини) ҳам тайёрловчи қайта ишлаб ёки алмаштириб беради.

Малакали синовлардан маъқул натижаларга эришилганда маҳсулот ишлаб чиқаришни ўзлаштириш тугалланган ҳисобланиб тайёрланган маҳсулотлар тасдиқданган хужжатлар бўйича буюртмачига етказиб берилади.

Маҳсулотларни сифат кўрсаткичларини бошқариш тизими.

Маҳсулот сифатини бошқариш деганда маҳсулотларнинг оптимал, истеъмолчилар талабига бутунлай мос келувчи сифат характеристикалари билан ишлаб чиқаришни таъминловчи мақсадга қаратилган фаолият тушунилади. Лозим бўлган сифат даражасидан паст маҳсулотлар ишлаб чиқаришдан халқ хўжалиги зарар кўради. Иккинчи томондан эса, турли сифат даражасига эга маҳсулотларга бўлган талабни ҳисобга олмаган ҳолда унинг сифатини яхшилаш ҳам мақсадга мувофиқ эмас. Шунинг учун маҳсулот сифатини ошириш истеъмолчилар талабини анализ қилиш шароитларини ўрганиш негизида асосланади.

Сифатнинг талаб қилинаётган даражасини иқтисодий асослаш ҳам керак. Бунинг учун маҳсулотни ишлаб чиқаришга ва ундан фойдаланишга қилинадиган харажатларнинг умумий ҳажмини (лойиҳалаш, сақлаш, таъмирлаш учун харажатларни ҳам қўшган ҳолда) топиш керак.

Турли сифатга эга бўлган маҳсулотларга қилинган харажатларни таққослаш унинг оптимал даражасини аниқлашга имкон беради. Саноат маҳсулотлари сифатини оширишни иқтисодий жиҳатдан бах.олаш капитал

маблаг сарфлашнинг киёсий самарадорлигини аниқлаш муаммосининг бир қисмидир.

Маҳсулотлар сифатни яхшилаш бўйича харажатларнинг халқ хўжалигига келтирадиган самараси исбот қилинган, тайёрловчи корхоналарнинг иқтисодий манфаатдорлигини шу даражада яхшилашни таъминлаш муаммоси халқ қилиниши керак. Маҳсулотлар сифати даражасини самарали бошқариш учун фақат кўрсаткичлар тизимини ва меъёрий хужжатларни ишлаб чиқиш билан чекланиш керак эмас. Сифатни бошқариш корхона ичидаги ва ундан ташқаридаги фаолиятнинг кўп турларини қамраб олади жумладан:

1.Ишлаб чиқариш технологияси стандартларини ишлаб чиқиш;

2.Ишлаб чиқаришдан кейинги сақлаш, сотиш, ташиш, хизмат кўрсатиш назоратини ташкил этиш тартибларини ишлаб чиқиш;

Корхоналарда ишлаб чиқаришни барча меъёрий техник хужжатлар билан таъминлашнинг хажман тўла бўлиши ва тўғрилиги учун, уларга ўз вақтида тузатишлар киритилиши учун бош конструктор бўлими (хизмати) жавобгардир.

Бош технолог бўлими янги маҳсулотлар ишлаб чиқаришнинг ўз вақтида ва юқори сифатли тайёрланиши учун, маҳсулот тайёрлаш ва унинг сифатини назорат қилишнинг технологик жараёнлари учун ҳамда синов асбоблари ва жихозларини лаекатлилиги учун жавобгардир. Амалда технологик жараёнларни мунтазам назорат қилиш ва уларнинг ишчи параметрларини тутириб туриш, маҳсулотлар сифатини яхшилаш бўйича тадбирлар ишлаб чиқиш ва уларда иштирок этиш, назоратнинг илғор автоматлаштирилган воситалари ва усулларини ишлаб чиқаришга жорий этиш масалалари ҳам бош технолог бўлими вазифалари қаторига киради. Корхонанинг стандартлаштириш бўлими ходимлари корхонада расмийлаштирилаётган хужжатларнинг мавжуд стандартлар талабларига мувофиқ келишини, корхоналарни амалдаги меъёрий техник хужжатлар билан таъминланганлигини ва уларни ўз вақтида жорий этилишини, уларга зарурий ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритилишини, шунингдек корхонада ишлаб чиқилган стандартлар ва техник шартлар лойиҳаларининг сифатини таъминлайдилар.

Марказий ўлчов техника лабораториясининг вазифаси ишлаб чиқаришнинг барча цехларида тайёрланаётган маҳсулотлар сифатини назорат қилиш воситалари билан таъминланишини назорат қилиш, ўлчов воситаларини ўз вақтида текшириш ва аттестация қилишдан иборатдир.

Таъминот, сотиш ва транспорт хизматларининг ишини тўғри ташкил қилиш ҳам маҳсулот сифатини яхшилашга сезиларли ёрдам беради.

Таъминот бўлими омборга келиб тушаётган барча хом-ашё, материаллар ва ярим тайёр маҳсулотлар ҳақида етказиб берувчининг илова хужжатларини(ёзма шаходатнома, синов актлари ҳамда паспорт) кўрсатган ҳолда техника назорати бўлимига тезкор маълумот бериши керак.

Транспорт бўлими таъминот бўлими билан биргаликда етказиб берувчиларнинг маълумотини ташиш, юклаш ва тушириш вақтида уни эҳтиёт қилинишини таъминлашлари керак.

Сотув бўлими техник назорат бўлими томонидан қабул қилинган маҳсулотни лозим даражада ураш ва сақлашни таъминлайди.

6. Мувофиқлик сертификатини расмийлаштириш ва бериш тартиби

Мувофиқлик сертификатини расмийлаштириш сертификатлаштириш органлари томонидан амалга оширилади. Сертификатлаштириш органини танлаш аризачи томонидан мустақил амалга оширилади. Ариза берувчи исталган вақтда, сертификатлаштириш органлари эса аризачининг биринчи талаби асосида қўйидаги ҳужжатларни тақдим этиши шарт.

- мажбурий тарзда сертификатлаштирилиши лозим бўлган маҳсулот турларининг рўйхати ёки рўйхатдан кўчирма;
- идора сертификатлаштириш доирасига тааллуқли бўлган маҳсулотни сертификатлаш қоидалари;
- сертификатлаштириш бўйича хизматлар нархлари (тарифлари) прейскуранти;
- давлат ваколатли органида аккредитация қилинганликни тасдиқловчи ҳужжат;

Сертификатлаштириш органи, кўрсатиб ўтилган ҳужжатлар нусхаларини тақдим этганда уларнинг нусхаларини тайёрлаш учун кетган харажатларнигина сўровчидан ундиришга ҳақли.

Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотга мувофиқлик сертификатини расмийлаштириш учун ариза берувчи сертификатлаштириш органига ариза билан мурожаат қилади. Аризачига қўйидаги ҳужжатлар илова қилинади;

- ишлаб чиқарилаётган маҳсулотга меъёрий ҳужжат нусхаси;
- маҳсулотни ёрлиқлаш намунаси (маҳсулот тўғрисида ахборот);
- гигиеник сертификат нусхаси

Ариза берувчи томонидан айтилган бир вақтда гигиеник сертификат ва мувофиқлик сертификати олишга ариза берилган тақдирда гигиеник сертификат нусхаси талаб этилмайди.

Четдан олиб келинаётган маҳсулотни сертификатлаштириш учун қўйидагилар тақдим этилади;

- ишлаб чиқарилаётган маҳсулотга меъёрий ҳужжат нусхаси; (у мавжуд бўлганда);
- маҳсулотни ёрлиқлаш намунаси (маҳсулот тўғрисида ахборот);
- божхона ҳудудидга етиб келганлиги тўғрисида белги қўйилган илова ҳужжат (товар-транспорт юк хати, инвойс, счет фактура)лар нусхаси;

Аризада назарда тутилган тақдирда, сертификатлаштириш органи сертификатлаштириш ишларини гигиеник сертификат (ветеринария ва фитосанитария ҳулосалари) нусхаларини олиш муддатини ҳисобга олган ҳолда кечиктириб бошлаши мумкин.

Бу ҳолда сертификатлаштириш органи мувофиқлик сертификати фақат ариза берувчи томонидан ижобий натижаларга эга бўлган ҳужжатларнинг барча зарур нусхалари тақдим этилгандан кейин беришга ҳақлидир.

Сертификатлаштириш органи ариза берилган кундан бошлаб икки кун муддатда жойига бориб сертификатлаш синовларини ўтказиш учун маҳсулот намуналарини танлаб олади ва идентификация қилади.

Намуналар сони, танлаб олиш тартиби, идентификация қилиш ва сақлаш қоидалари маҳсулотга меъёрий ҳужжатларда белгиланади.

Ариза берувчи ўз маҳсулотининг танлаб олинишида ва синовларида қатнашиш ҳуқуқига эга. Намуналарнинг сақланиши, сифати ва синовларнинг ишончлилиги учун синов ўтказишга тақдим қилинган лаборатория (марказ) жавобгар ҳисобланади. Синовлар протоколларини масъул мутахассислар имзолайди ва лаборатория раҳбари тасдиқлайди.

Аризма берувчи сертификатлаштириш органига аккредитация қилинган лабораториялардаги маҳсулот синовлари бўйича қўшимча ҳужжатларни тақдим этиши мумкин. Агар маҳсулотни алоҳида параметрлари бўйича синовлар турли синоф лабораторияларида ўтказилган бўлса, у ҳолда синовларнинг ижобий натижалари билан бирга барча зарур протоколларнинг мавжудлиги маҳсулотнинг белгиланган талабларга мувофиқлигининг ижобий баҳоси ҳисобланади.

Республикада четдан келтириладиган, мажбурий тартибда сертификатланиши керак бўлган маҳсулотга норматив ҳужжат мавжуд бўлмаганда, сифат ва хавфсизлик бўйича сертификация синовлари маҳсулотнинг ана шундай турлари талабларига мувофиқлиги юзасидан амалга оширилади.

Аризачи томонидан четдан олиб келинаётган маҳсулотга зарур норматив ҳужжат ёки техник тавсифномалар тақдим этилмаган тақдирда, мазкур маҳсулотни сертификатлаш маҳсулотнинг ана шундай турларига ҳужжатлар бўйича ёки гигиеник сертификат асосида, уни идентификация қилган ҳолда амалга оширилади (озик-овқат маҳсулотига ва озик-овқатга қўшиладиган маҳсулот учун).

Лаборатория синовларининг салбий натижалари, шунингдек ҳужжатларнинг тўлиқ бўлмаган комплектини тақдим этиш мувофиқлик сертификати беришни рад этиш учун асос ҳисобланади, бў тўғрида сертификатлаштириш органи ариза берувчига аниқ қонунчилик нормаларини кўрсатган ҳолда ёзма равишда ахборот қилади.

Хулоса беришни рад этганлик юзасидан ариза берувчи белгиланган тартибда шикоят қилиши мумкин.

Сертификатлаштириш органи тақдим этилган ҳужжатлар ва синовларнинг ижобий натижалари асосида икки иш куни мобайнида мувофиқлик сертификатини расмийлаштиради.

Мувофиқлик сертификати четдан олиб келинаётган маҳсулотларга маҳсулот яроқчилигининг кафолатли муддатига, кўплаб ишлаб чиқариладиган маҳсулот учун эса-3 йилга берилади.

Кўплаб ишлаб чиқарилаётган маҳсулотга мувофиқлик сертификати бериш учун сертификатлаштириш органи ариза берувчида маҳсулотни кўплаб ишлаб чиқариш учун шарт-шароитлар мавжудлигини аниқлаш мақсадида маҳсулот ишлаб чиқариладиган объектларни белгиланган

тартибда текширади. Текшириш натижалари бўйича далолатнома расмийлаштирилади, ундан мувофиқлик сертификати бериш тўғрисида қарор қабул қилишда фойдаланилади.

Ўтказилган текширишлар натижалари тўғрисида ги маълумотлар мувофиқлик сертификатида келтирилади.

Текширишни ўтказиш муддати, ишлаб чиқаришнинг шакли ва тоифаларига кўра, синовлар учун намуналар танлаб олинган вақтдан бошлаб 10 иш кунидан ошмаслиги керак. Текшириш ўтказилганлиги учун тўлов амалда сарфланган вақт бўйича ва белгиланган тартибда тасдиқланган харажатлар калькуляциясига биноан ундирилади.

Мувофиқлик сертификатини расмийлаштириш ва бериш муддати сертификатлаштириш органи томонидан синовлар натижалари олинган вақтдан бошлаб 5 иш кунидан ошмаслиги керак.

Кўплаб ишлаб чиқариладиган маҳсулот учун мувофиқлик сертификати берган сертификатлаштириш органи ҳар йил камида бир марта, маҳсулотнинг сертификатлаштиришда белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқлаш мақсадида, сертификатлаштирилган маҳсулотни инспекция назорати текширувини ўтказди.

Инспекция назорати натижалари бўйича мувофиқлик сертификатининг амал қилиши тасдиқланиши ёки тўхтатиб турилиши ёхуд белгиланган тартибда бекор қилиниши мумкин.

Лаборатория синовларини ўтказганлик, сертификатни расмийлаштирганлик ва берганлик учун тўлов тартиби, лицензия ажратмалари миқдорлари Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан келишилган ҳолда “Ўзстандарт” агентлигининг йўл-йўриқ ҳужжатларида белгиланади.

7. Четдан мувофиқлик сертификатларини эътироф этиш.

Сертификатлаштириш органи эътироф этиш тўғрисида битим тузилган МДХ мамлакатларидан ва узоқ хорижий мамлакатлардан олиб келинадиган маҳсулотга сертификатларни эътироф этиш ҳуқуқига эга.

Эътироф этиш тартиботи сертификатлаштириш органининг бир турдаги маҳсулотни сертификатлаштириш тартибда, “Ўзстандарт” агентлигининг норматив ҳужжатларига мувофиқ белгиланган бўлиши керак.

Халқаро тизимлар ва битимлар доирасида амалга ошириладиган сертификатларни эътироф этиш ушбу тизимлар ва битимларда белгиланган, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларига зид бўлмаган қоидаларига мувофиқ ўтказилади.

Сертификат талабларга мувофиқ бўлган, Ўзбекистон Республикасида белгиланган ана шундай талаблардан қолишмайдиган маҳсулот учун эътироф этилади.

Норматив ҳужжатларда сертификатлаштириш учун шарт бўлган ёки контрактда белгиланган қўшимча талаблар мавжуд бўлган тақдирда маҳсулот ушбу талабларга мувофиқлик юзасидан синаб кўрилиши керак.

Олинган хужжатлар ва материалларни таҳлил қилиш, шунингдек маҳсулотни идентификациялаш асосида сертификатлаштириш органи чет эл мувофиқлик сертификатини эътиров этиш (этмаслик) тўғрисида қарор қабул қилади.

Экспорт қилувчи мамлакатнинг миллий сертификатлаштириш тизимида берилган мувофиқлик сертификатини эътироф этиш уни импорт қилувчи мамлакатнинг мувофиқлик сертификатига қайта расмийлаштириш ва ягона давлат реестрига киритиш йўли билан амалга оширилади.

8. Ўзбекистон Республикаси сертификатлаштириш миллий тизимининг ташкилий тузилмаси.

Бугунги кунда ўз истиқлоли йўлида, бозор иқтисодиётига асосланган демократик давлат қурилиши сари шахдам қадам ташлаб бораётган, мустақил Ўзбекистон Республикасида стандартлаштириш соҳаларида муҳим ва салмоқли ишлар амалга оширилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ишлаб чиқилган меъёрий хужжатларга биноан мувофиқлик сертификатлаштиришнинг асосий мақсадлари:

- маҳсулот, жараён ва хизматларда фуқароларнинг ҳаёти ва соғлиғининг хавфсизлигини таъминлаш, ташқи муҳитни асраш, буюм (моллар)ни бирхиллиги ва ўзаро алмашинувчанлиги масалалари, ҳамда истеъмолчини ҳимоя қилиш;

- ҳалқаро савдода техникавий тўсиқларни бартараф қилиш, моллар (буюмлар, жараён ва хизматлар)ни рақобатбардошлик қобилиятини оширишдан иборат.

- Сертификатлаштириш миллий тизимининг ташкилий тузулиши;
- Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш бўйича миллий идораси;
 - Бир хил маҳсулотни сертификатлаштириш бўйича идора;
 - Бир хил маҳсулотни, сифат тизимини ва ишлаб чиқаришларни сертификатлаштириш бўйича аккредитланган идоралари;
 - Аккредитланган синов лабораториялари.

Вазирлар Маҳкамасининг қарорига биноан сертификатлаштириш митллий идораси қилиб, стандартлаштириш Ўзбекистон Давлат маркази “Ўзстандарт” агентлиги белгиланган.

Ўзстандарт агентлиги қарашли турли соҳа ва тармоқларни ўз ичига олган, бир хил номдаги бўлимлар ҳам бор. Буларга стандартлар ва маҳсулотни сертификатлаштириш бўйича давлат назорати ва ўлчаш воситаларини давлат қиёсловидан ўтказиш ва аттестатлаш соҳавий бўлимлари киради.

Стандартлар ва маҳсулотни сертификатлаштириш бўйича давлат назорати соҳавий бўлимлар: оғир саноат, машинасочлик, енгил саноат, маҳаллий саноат ҳамда агросаноат комплекси доирасида ўз фаолиятини амалга оширади.

Ўлчаш воситаларини давлат қиёсловидан ўтказиш ва аттестатлаш тармоқ бўлимларида масса, радиотехника, ионли нурланиш, геометрик, механик, электрик, магнитли, босим, сарфланиш, ҳароратли ҳамда физик-кимёвий катталикларни қиёсловдан ўтказди.

“Ўзстандарт” агентлиги нинг илмий-услубий маркази этиб Ўзбекистон стандартлаштириш, метрология, сертификатлаштириш илмий тадқиқот институти-СМСИТИ тайинланган.

Сертификатлаштириш миллий идораси қўйидаги асосий йўналишлар бўйича ўз фаолиятини амалга оширмоқда:

- Республикада сертификатлаштиришни қўллаш ва такомиллаштиришнинг умумий сиёсатини ишлаб чиқиш, қонун чиқарувчи ва ижро этувчи тегишли давлат идоралари билан алоқаларни ўрнатиш;
- Сертификатлаштириш масалалари бўйича бошқа мамлакат ва халқаро ташкилотларнинг вакиллари билан, ўзаро келишилган асосда алоқаларни ўрнатиш, керак бўлса, бу ташкилотлар фаолиятида Ўзбекистон

Республикасининг қатнашишини таъминлаш;

Вазирлар Маҳкамаси қарорини бажариш йўлида “Ўзстандарт” агентлиги ўзининг вилоят марказларини (СМСХМ) тузиб, уларнинг ишларига ҳар тарафлама кўмак кўрсатмоқда. 1993 йилнинг 28 декабридан бошлаб “Маҳсулотларни ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида” қонун кучга кириб, бу қонун асосида серптификатлаштириш ва сифатни таъминлаш борасидаги барча ишлар мутлақо янгича русмда йўлга қўйила бошланди.

Республикадаги синов лабораторияларини аккредитлаш ишлари ҳам жадал қадамлар билан амалга оширилмоқда.

Ҳозирги вақтда 256та лаборатория миллий сертификатлаштириш тизимида аккредитланган бўлиб, бу маҳсулот ишлаб чиқаришнинг ҳамма соҳқси бўйича етарли даражада синовларни олиб бориш имкониятини беради.

“Ўзстандарт” агентлиги таркибидаги озиқ-овқат ва қишлоқ хўжалик маҳсулотларини текширувчи синов лабораторияси аккредитацияланган лабораториялардан ҳисобланиб, шу кунгача муайян турдаги маҳсулотларга мувофиқлик сертификати бериш учун керакли бўлган синовларни бажармоқда.

Республика ҳудудига келтирилган ёки ундан четга чиқариладиган моллар (маҳсулотлар)нинг хавфсизлигини тасдиқлаш билан боғлиқ бўлган амаллар тегишли давлат идоралари билан келишилган ҳолда “Ўзстандарт” агентлиги томонидан тайёрланган алоҳида хужжат бўйича бажарилади.

Халқаро ҳамкорликни ривожлантириш мақсадида Туркия ва Хитой давлатлари билан стандартлаштириш, сертификатлаштириш ва метрология соҳаларида ҳамкорлик қилиш ниятида битим тузилди. Бу йўлдаги ишлар ўз мевасини бермоқда. Туркия мутахассислари Тошкентда бўлиб, “Ўзстандарт” вгентлиги томонидан уюштирилган Республика семинарларида сертификатлаштириш соҳасида маърузалар билан қатнашмоқдалар.

Ўзбекистон Республикаси Мустақил давлатлар ҳамдўстлиги қаторига кирувчи мамлакатлар билан стандартлаштириш ва метрология соҳаларида битимлар тузган бўлиб, ўзаро иқтисодий ва ижтимоий муносабатларни узлуксиз равишда ривожлантириш борасида кенг фаолият юритиб келмоқда.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, савдо-сотиқ ишларида маҳсулотнинг сифати асосий кўрсаткичлардан бири бўлиб қолмоқда. Ишлаб чиқарилган маҳсулот халқаро ва миллий стандартлаштириш, сертификатлаштиришнинг талабларига мос келиши лозим. Ҳар бир маҳсулот сифати тасдиқланган сертификатга эга бўлиши керак, демак маҳсулот сертификатлаштирилиши лозим. Қанчалик кўп маҳсулотлар сертификатга эга бўлса, шунчалик корхона, муассаса, ташкилотларнинг иқтисодий ҳолати яхшиланади. Бу эса бир томондан рақобатга бардош берувчи маҳсулотлар сонини кўпайиши бўлса, иккинчи тарафдан халқ фаравонлигини ўсишига олиб келади, демак, мамалакатимизнинг халқаро миқёсда мавқеина оширади. Келажакда Ўзбекистон Республикаси Буюк давлат бўлиши учун етарли даражада иқтисодий имкониятлар яратишда маҳсулот сифати, унинг ҳолисона баҳоланганлиги ва чет элда тан олиниши жуда катта аҳамият касб этади.

Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизимининг ташкилий тузилмасини кўйидагилар ташкил қилади:

- Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш бўйича миллий идораси (“Ўзстандарт” агентлиги);
- Илмий-услубий маркази ва бир турдаги маҳсулотларни сертификатлаштириш бўйича услубий марказлари;
- Бир турдаги маҳсулотларни ва хизматларни, сифат тизимлари ҳамда ишлаб чиқаришларни сертификатлаштириш бўйича аккредитланган идоралари;
- Аккредитланган синаш лабораториялари (марказлари);
- Текшириш идоралари.

Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида Ўзбекистон Республикасининг қонуни

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 йил, 5-6-сон, 59-модда, 2002 йил 5 апрелдаги 364-11 сонли қарори билан “Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш қонуни қабул қилинган. Шу қонунга кўра:

- Истеъмолчи-фойда чиқариб олиш билан боғлиқ бўлмаган ҳолда шахсий истеъмол ёки (бошқа мақсадларда) товар сотиб олувчи, иш, хизматга буюртма берувчи ёхуд шу ниятда бўлган фуқоро (жисмоний шахс)
- ишлаб чиқарувчи –истеъмолчига сотиш учун товар ишлаб чиқарадиган корхона, ташкилот, муассаса ёки хусусий тадбиркор;

- ижрочи- истеъморчи учун ишлар бажарадиган ёки хизматлар кўрсатадиган корхона, ташкилот, муассаса ёки якка тартибда фаолият кўрсатувчи тадбиркор;

-сотувчи-олди сотди шартномаси бўйича истеъморчига товар сотадиган ташкилот, муассаса ёки якка тартибда фаолият кўрсатувчи тадбиркор;

Шартнома-товарни олиш-сотишни амалга оширишда , ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишда сифат, миқдор, муддат, нарх ва бошқа шартлар тўғрисида истеъморчи билан сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) ўртасидаги оғзаки ва ёзма келишув;

Товар- ишлаб чиқарувчи фаолиятининг истеъморчига шартнома бўйича сотиш учун мўлжалланган маҳсули, шу жумладан импорт маҳсулоти;

-Норматив ҳужжатлар- стандартлар, уларга тенглаштирилган бошқа ҳужжатлар, техник шартлар, техник тавсифлар, рецептура ва товар (иш, хизмат) сифатига ва хавфсизлигига нисбатан белгиланган талабларга ўз ичига олувчи бошқа ҳужжатлар;

Товар (иш, хизмат)нинг хавфсизлиги-товарни истеъмор қилиш, ундан фойдаланиш, уни сақлаш, ташиш ёки утилизация қилишнинг, шунингдек иш ёки хизмат натижаларидан фойдаланишнинг одатдаги шароитларида истеъморчининг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкига ва атроф-муҳитга зарар етказилиши эҳтимоли билан боғлиқ хавф –хатарнинг йўқлиги;

Мувофиқлик сертификати- сертификатланган маҳсулотнинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқловчи ҳужжат;

Товарнинг нуқсони - (иш, хизматнинг товарнинг норматив ҳужжатларнинг) мажбурий талабларига, шартнома шартларига ёхуд- товар (иш,хизмат) нинг сифатига одатда қўйиладиган талабларга номувофиқлиги;

Товар (иш, хизмат)нинг жиддий нуқсони- товар (иш, хизмат)дан белгиланган мақсадда фойдаланиб бўлмайдиган қилиб қўядиган ёхуд бартараф этиш учун кўп меҳнат ва вақт сарфлаш талаб қиладиган камчилик; Кафолат муддати-товардан (хизмат)дан фойдаланишнинг (ойлар ҳисобидаги норматив муддати ёки товар (хизмат) нинг муайян вазифани (неча соатда, неча иш жараёнида, қанча километр масофани босиб ўтиб ва ҳ.к) бажариш вақти тарзида белгиланган муддати бўлиб, бу муддат ичида ишлаб чиқарувчи, ижрочи, башарти товарни ишлатиш, (хизматдан фойдаланиш) қоидаларига риоя этилган бўлса, товарнинг (хизматнинг) сифатига нисбатан норматив ҳужжатларда назарда тутилган талаблар бажарилишини кафолатлайди ва таъминлайди:

Хизмат муддати-товардан фойдаланишнинг белгиланган муддати бўлиб, у тамом бўлгач, товарнинг техник ҳолатидан қатъий тазар, ундай фойдаланиш тўхтатилиши лозим:

Яроқлилиқ (сақлаш) муддати- муайян давр бўлиб, бу даврда товар фойдаланишга яроқли бўлади ва у тамом бўлгач, товар одамлар ҳаёти ҳамда соғлиғи учун хавф тўғдириши мумкин.

Касса чеки- товарнинг сотиб олинганлигини ёки иш (хизмат)нинг ҳақи тўланганлигини тасдиқлайдиган, товар (иш), (хизмат)нинг баҳоси, ҳақ тўланган сана ва касса апаратининг номери кўрсатилган ҳужжат;

Товар чеки – товарнинг сотиб олинганлигини ёки иш (хизмат)нинг баҳоси, ҳақ тўланганлигини тасдиқловчи, товар (иш, номи ва жойлашган манзили) ҳақидаги маълумот кўрсатилган ҳужжат.

Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари .

Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари 2-моддада кўрсатиб ўтилган бўлиб ушбу қонун ва бошқа Қонун ҳужжатларидан иборат.

Қорақалпоғистон Республикасида Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш Қорақалпоғистон Республикаси қонун ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади.

Қонун ҳужжатлари ушбу Қонунда белгиланган истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ушбу Қонунда белгиланган истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини чеклаб қўйиши, уларни ҳимоя қилишнинг кафолатларини камайтириши мумкин эмас.

Халқаро шартномалар ва битимлар.

Агар Ўзбекистон Республикаси иштирок этган Халқаро шартнома ёки битимда Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса халқаро шартнома ёки битим қоидалари қўлланилади.

Истеъмолчиларнинг асосий ҳуқуқлари.

Истеъмолчиларни қўйидаги ҳуқуқларга эга:

Товар (иш, хизмат) ҳақида, шунингдек ишлаб чиқарувчи (идрочи, сотувчи) ҳақида тўғри ва тўлиқ маълумот олиш;

Товар (иш, хизмат)ни эркин танлаш ва унинг тегишли даражада сифатли бўлиши;

Товар (иш, хизмат)нинг хавфсиз бўлиши;

Ҳаёти, соғлиги ва мол мулки учун хавфли нуқсони бўлган товар (иш, хизмат), шунингдек, ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчининг ғайри қонуний ҳаракати-ҳаракатсизлиги) туфайли етказилган моддий зиён, маънавий зарарнинг тўлиқ ҳажмда қопланиши;

Бузилган ҳуқуқлари ёки қонун билан муҳофаза этиладиган манфаатлари ҳимоя қилинишини сўроб судга, бошқа ваколатли давлат органларига мурожаат этиш;

Истеъмолчиларнинг жамоат бирлашмаларини тузиш.

Истеъмолчиларнинг ижтимоий ҳимояга муҳтожлар тоифасига киритилган айрим гуруҳлари учун қонун ҳужжатнинг бошқа турлари бўйича имтиёзлар ва афзалликлар белгиланиши мумкин.

Ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи), савдо ва хизмат кўрсатиш қоидалари тўғрисидаги маълумот.

Ишлаб чиқарувчи ўз корхонасининг номи ва жойлашган (юримдик) манзили ҳақида истеъмолчини хабардор қилиши шарт. Бундай маълумот ишлаб

чиқариш маркаси ёки товар белгисида кўрсатилган бўлиши ёхуд бошқа усулда тақдим этилиши лозим.

Ушбу модданинг иккинчи қисмида назарда тутилган маълумот савдо ва хизмат кўрсатиш муваққат бинолар, ярмаркалар, кўчма дўкончалар орқали амалга оширилган ёки савдо ва хизмат кўрсатиш сотувчи (ижрочи)нинг доимий жойлашган манзилидан ташқарида амалга оширилган бошқа ҳолларда ҳам истеъмолчилар эътиборига етказилиши керак.

Сотувчи (ижрочи) истеъмолчига товарлар савдоси, маиший ва бошқа турдаги хизмат кўрсатишнинг қоидалари тўғрисида тўлиқ маълумот бериши шарт.

Товар (иш, хизмат)лар тўғрисида маълумот.

Ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи)истеъмолчига ўзи сотаётган товар (иш,хизмат) лар ҳақида ўз вақтида зарур, тўғри ва тушунарли маълумот бериши шарт.

Товар (иш, хизмат) ҳақидаги маълумотда қўйидагилар кўрсатилиши шарт.

Товар (иш, хизмат) мажбурий талабларига мувофиқ келиши шарт бўлган норматив ҳужжатнинг номи:

Товар (иш, хизмат)нинг асосий истеъмол хусусиятлари, шу жумладан ўзига хос хусусиятлари рўйхати:

Баҳоси ва сотиб олиш шартлари:

Айрим турдаги товарларнинг ишлаб чиқарилган санаси ишлаб чиқарувчи (ижрочи)нинг кафиллик мажбуриятлари:

Товардан самарали ва хавфсиз фойдаланиш қоидалари ҳамда шартлари:

Товарнинг хизмат (яроқлилиқ) муддати ва ушбу муддат тугуганидан кейин истеъмолчи нима ишлар қилиши зарурлиги, шунингдек бундай ишларни бажармаслик натижасида келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатлар тўғрисидаги маълумотлар.

Ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи)нинг номи ва мулкчилик шакли, рўйхатга олиш ва лицензия гувоҳномасининг номери:

Товарларни сақлаш, хавфсиз утилизация қилиш, усуллари ҳамда театр-концерт тадбирлари ўтказилаётганда фонограммадан фойдалани тўғрисида маълумот қоидалари.

Сертификатлаштириши шарт бўлган товар ҳақида истеъмолчига унинг сертификатланганлиги тўғрисида маълумот тақдим этилиши лозим.

Товар (иш, хизмат) ҳақидаги зарур ахборотнинг йўқлиги бундан товар (иш, хизмат) ни сотиш маълумот берилгунга қадар тегишли давлат бошқаруви органининг кўрсатмаси бўйича тўхтатиб турулишига собаб бўлади.

Товар (иш, хизмат) ҳақида нотўғри маълумот берилган тақдирда истеъмолчининг ҳуқуқлари.

Агар товар (иш, хизмат) ҳақида нотўғри ёки етарли даражада тўлиқ бўлмаган маълумот берилганлиги:

- зарур истеъмол хоссаларига эга бўлмаган товар (иш, хизмат) сотиб олинишига сабаб бўлса, истеъмолчи шартномани бекор қилишга ва ўзига етказилган зарарнинг қопланишини талаб қилишга ҳақлидир:

- сотиб олинган товар (иш,хизмат) ўзланган мақсадда фойдалана олмасликка сабаб бўлса, истеъмолчи тегишли маълумотни оқилона қисқа (кўпи билан уч кунлик)муддатда берилишини талаб қилишга ҳақлидир. Агар маълумот айтилган муддатда берилмаса, истеъмолчи шартномани бекор қилиб, зарарнинг қопланишини талаб қилишга ҳақлидир;

истеъмолчининг ҳаётига соғлиғига, ёхуд мол-мулкига зарар етказилишига сабаб бўлса, у ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) олдида қонун ҳужжатларида назарда тутилган талабларни қўйишга ҳақлидир.

Истеъмолчининг товар (иш, хизмат)ҳақидаги нотўғри ёки етарли даражада тўлиқ бўлмаган маълумот туфайли етказилган зарарни қоплаш тўғрисидаги талаблари сотиб олинган товар (иш, хизмат)нинг хоссалари ва жиҳатлари ҳақида истимолчи махсус билимга эга эмас, деган тахминга асосланиб қараб чиқилади.

Нотўғри реклама оқибатида сотиб олинган товар (иш, хизмат) туфайли истеъмолчига етказилган зарар ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) томонидан тўлиқ ҳажмда қопланиши лозим.

Сотувчиларга, савдо объектларига ва товарларга қўйиладиган асосий талаблар.

Сотиш учун тавсия қилинаётган товарлар ассортименти, кўрсатилаётган хизматлар турлари, шунингдек хизмат кўрсатиш шакли сотувчининг ихтисоси ва у ўз фаолиятини ихтисослаштиришига мувофиқ сотувчи томонидан мустақил белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан чакана савдо шаҳобчасига бўлиши шарт бўлган озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарлари рўйхати белгиланиши мумкин, бундай чакана савдо тармоғининг жойлашиши республика туманлари ва шаҳарлари ҳоқимликлари томонидан тасдиқланади.

Сотувчи ўз фаолиятим ихтисоси ва ихтисослашувини ҳисобга олган ҳолда давлат стандартиларида, санитария, ветеринария қоидаларида, ёнғинга қарши қоидаларда ва бошқа норматив ҳужжатларда белгиланган мажбурий талабларга риоя қилиши шарт.

Сотувчи қўллашга рухсат берилган ўлчов асбобларига эга бўлиши ва уларни соз ҳолатда сақлаши, уларнинг метрологик теширувини ўз вақтида ва белгиланган тартибда ўтказилиши шарт.

Барча ўлчов воситалари оғирликни ўлчаш приборлари “Ўзстандарт” агентлиги органларининг текшириш тўғрисидаги кўзга яққол ташланадиган ишонч тамғасига ёки гувоҳномасига эга бўлиши керак, улар белгиланган мақсадида қўлланилиши ҳамда ўлчовларнинг бирлиги ва ишончлилигини таъминлаши ҳамда тегишли паспортга эга бўлиши керак.

Носос ва қўллашга рухсат берилмаган ўлчов воситаларидан фойдаланиш тақиқланади.

Товарлар ва бошқа ўлчов приборлари сотувчи ходимларининг иш жойларида харидорлар товарни тортиш ва беришнинг бутун жараёнини кўрадиган қилиб ўрнатилиши керак. Тарозиларни пештахтанинг фасадида

томон бурча остида ўрнатиш, уларнинг олдини товарлар, дарпардалар, инвентарь ва бошқа нарсалар билан тўсиб қўйиш тақиқланади.

Тарозилар ҳар хил тебранишлар ва дириллешларга учрамайдиган мустаҳкам, барқарор горизонтал жойга ўрнатилади.

Савдо залларида харидорларга қўлай жойда назорат тарозилари ва бошқа ўлчов приборлари ўрнатиш керак.

3 ва ундан кўп иш ўринли озиқ-овқат дўконларининг савдо залларида назорат тарозилари ўрнатилиши керак. Майдони 1500 кв.м. ва ундан ортик бўлган савдо залларида назорат тарозилари икки жойда ўрнатилади.

Савдо автоматлари, дозаторлар, автосатураторлар ҳамда товарларни тортиш, дозалаш ва сотиш учун бошқа приборларни ўрнатиш ва монтаж қилиш, шунингдек ишга тайёрлаш етказиб бериш комплектига кирадиган ушбу буюмларга заводда тайёрланган ҳужжатлар талабларига мувофиқ ўтказилиши керак. Бунда техника хавфсизлиги қоидаларига риоя қилишга алоҳида эътибор бериш зарур.

Мазкур Қоидалардан тегишли кўчирмалар сотувчи томонидан кўргазмали ва қўлай шаклда харидорлар эътиборига етказилади.

Харидорнинг танишиши учун қулай жойларда қуйидаги маълумотлар жойлаштирилиши керак:

Сотувчи – юридик шахс тўғрисидаги маълумотлар ўз корхонасининг номи, унинг жойлашган жойи (почта манзили ва иш режими);

Агар сотувчи амалга оширадиган фаолият лицензиянинг тартиб рақами ва амал қилиш муддати тўғрисидаги, шунингдек уни берган орган ҳақидаги маълумотни тақдим этиш керак.

Сотувчи қонун ҳужжатларида назарда тутилган товарлар тўғрисидаги қўйидаги зарур ва ишончли маълумотларни харидорнинг эътиборига ўз вақтида кўргазмали ва қулай шаклда етказиши шарт:

Товарнинг номи;

Товарнинг штрихли коди; (мавжуд бўлганда)

Товардан самарали ва хавфсиз фойдаланиш қоидалари ва шартлари;

Агар у аниқ бир товар учун белгиланган бўлса хизмат қилиш муддати ёки яроқлилик муддати, шунингдек кўрсатилган муддатлар тамом бўлгандан кейин харидор амалга ошириши керак бўлган зарур ҳатти-ҳаракатлар ҳақидаги ҳамда, агар товарлар кўрсатилган муддатда тамом бўлгандан кейин харидорнинг ҳаёти, соғлиги ва мол-мулки учун хавф тўғдирса ёки фойдаланиш учун яроқсиз бўлиб қолса, бундай ҳаракатлар бажарилмаган тақдирда келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатлар тўғрисидаги маълумотлар;

Товарнинг нархи ва сотиб олиш шартлари;

Уларнинг мажбурий талабларига товар мувофиқ бўлиши керак бўлган стандартларнинг белгиланиши;

Товарнинг асосий истеъмол хоссалари тўғрисидаги маълумотлар (агар улар ўрамда кўрсатилмаган бўлса);

Мувофиқлик сертификати.

Агар харидор томонидан сотиб олинадиган товар истеъмол қилинган бўлса ёки унинг камчилиги бартараф этилган бўлса, харидорга бу тўғрида маълумот берилиши керак.

Сотувчи харидорнинг талабига кўра:

Товарни тайёрловчининг номи ва жойлашган жойи (юримдик манзили), харидорлардан эътирозларини қабул қилиб олишга ва товарни тузатувчи ва унга техник хизмат кўрсатувчи тайёрловчи (сотувчи) томонидан вакил қилинган ташкилотнинг дойлашган жойи тўғрисидаги ахборотни;

Сертификатнинг асл нусхаси эгаси ёки сертификатни берган товарларни сертификатлаш бўйича орган томонидан тасдиқланган сертификатнинг нусхасини;

Тайёрловчи ёки етказиб берувчи (сотувчи) томонидан зарур тарзда расмийлаштирилган товарга илова қилинадиган ҳужжатларни тақдим этиши шарт. Озиқ-овқат маҳсулотларини сотиш Ўзбекистон Республикаси ваколатли органлари томонидан берилган олиб кириш учун рухсатномалар мавжудлиги ҳам талаб этилади.

Сотувчи, товар ва уларни тайёрловчилар тўғрисидаги маълумотлар харидорлар эътиборига давлат тилида етказилади, шунингдек бошқа тилларда такрорланиши мумкин.

Истеъмолчига шунингдек кўрсатиладиган хизматлар, уларнинг нархлари ва хизматлар кўрсатиш шартлари, шунингдек товарларни сотишда хизмат кўрсатишнинг қўлланиладиган шакллари тўғрисида (олдиндан буюртма бериш, товарларни уйда сотиш, кредитга сотиш, газламаларни бичиш, совға ва комплектли тўпламларни комплектлаш бўйича ва бошқа шакллардаги) кўргазмали ва ишончли ахборот тақдим этилиши керак.

Товарни сотишда харидорга мустақил равишда ёки сотувчи ходимнинг ёрдамида зарур товарлар билан товарнинг ўлчамини текшириш имкони берилиши керак.

Харидор тавсия этилаётган товарни кўздан кечиришга, агар товарнинг хусусияти буни истисно этмаса ва мазкур Қоидалар талабларига зид бўлмаса, ўзининг ҳозирлигида намоиш қилиниши талаб қилишга ҳақлидир.

Сотувчи агар текшириш давлат стандартларининг мажбурий талабларида ёки шартнома шартларида назарда тутилган бўлса сотиш учун тавсия қилинаётган товарнинг сифатини ва хавфсизлигини (кўриб чиқиш, синов, анализ, экспертиза) текширишга мажбурдир.

Сотувчи томонидан сотиладиган товарларнинг нархи, шунингдек, шартноманинг бошқа шартлари томонларнинг келишувига кўра белгиланади, қонунларда ёки бошқа норматив ҳуқуқий ҳужжатларда ўзгача ҳол назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Сотувчи ходим товарнинг номи, унинг сорти, маркаси, модели, типи, товарнинг оғирлиги, ўлчами ёки бирлигига нархи кўрсатилган ҳолда сотиладиган товарларнинг ягона намунадаги ва аниқ расмийлаштирилган нархномалари бўлишини таъминлашга мажбурдир.

Товарлар учун харидорлар билан нақд пулли ҳисоб-китоблар машиналари қўлланилган ҳолда амалга оширилади. Ўзбекистон Республикасининг қонун

ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно. Савдо объекти раҳбари сотувчи ходимни назорат касса машиналарида ишлаш қоидалари билан таништириши шарт.

Сотувчи томонидан харидорга касса ёки товар чеки ёхуд товарнинг ҳақи тўлаганлигини тасдиқловчи бошқа ҳужжат берилган вақтдан бошлаб, агар сотувчи билан харидор ўртасида қонунда ёки шартномада ўзгача ҳол назарда тутилмаган бўлса, чакана олди-сотди шартномаси зарур шаклда тузилган деб ҳисобланади.

Чакана савдони назорат-касса машинасини қўлламаздан амалга ошираётган сотувчи –якка тартибдаги тадбиркор харидорга сотиб олинган товар билан биргаликда сотувчининг фамилияси ва имзоси, савдо фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқи учун берилган рухсатноманинг тартиб рақами, товар сотилган сана ва унинг қиймати кўрсатилган ҳолда квитанция ёки шунга ўхшаш ҳужжатни бериши шарт.

Истеъмолчи тайинлаган мақбул муддатда камчиликларни бепул бартараф этишни ёки этишни ёки зарур сифатдаги ана шундай умумий овқатланиш маҳсулотини тайёрлашни ёки уни бошқа маҳсулотлар билан алмаштиришни талаб қилишга:

кўрсатиладиган хизматлардан воз кечишга ҳақлидир.

Истеъмолчи шунингдек хизматлар кўрсатишни бошлаш ёки тугаллаш муддатлари бузулиши сабабли ўзига етказилган зарарнинг тўлиқ қопланишини талаб қилишга ҳақлидир. Етказилган зарар истеъмолчининг тегишли талабларини қондириш учун Ўзбекистон республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда қопланади.

Умумий овқатланиш соҳасида фаолиятни амалга оширувчи хўжалик юритувчи субъект хизмат кўрсатиш муддатларининг бўзилишини енгиб бўлмайдиган кучлар оқибатида ёки истеъмолчининг айби билан содир бўлганлигини исботланган тақдирда истеъмолчининг талаблари қондирилмайди.

Умумий овқатланиш савдо объектларида хизмат кўрсатиш жараёнида тайёр маҳсулотлар ва харид қилинган товарлар, шу жумладан алкоғолли ичимликлар истеъмолчининг хоҳишига кўра тегишли идишда ва ўровда олиб чиқиб кетилиши мумкин.

Мулкчилик шаклларида қатъий назар, умумий овқатланиш корхоналарида вино-ароқ маҳсулотларини сотиш тасдиқланган дислокацияга мувофиқ, жойлардаги ҳокимликлар томонидан бериладиган махсус рухсатномалар мавжуд бўлган тақдирда амалга оширилади.

Истеъмолчи умумий овқатланиш соҳасида фаолият кўрсатувчи хўжалик юритувчи субъектга амалда қилинган харажатларни тўлаган тақдирда ўзи буюртма берган хизматлардан исталган вақтда воз кечиши мумкин.

Ишлаб чиқариш жараёнида таомлар уларни сотиш мумкин бўлган партияларда тайёрланиши керак. Олдинги кундан қолган гўшт, майдаланган балиқ маҳсулотлари, макаронлар, қайла, ёрма маҳсулотлардан фойдаланиш қатъиян тақиқланади.

Умумий овқатланиш маҳсулотларини махсус ажратилган жойларда сотиш тартиби маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан белгиланади.

Ушбу Қоидаларга риоя этилишини назорат қилиш қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади.

Назорат органлари ушбу Қоидаларга риоя этилишини текширишга мутахасисларни, истеъмолчиларнинг жамоат-ташкилотлари вакиллари жалб этилиши мумкин. Савдо корхоналари ва якка тартибдаги тадбиркорлар текширувчи шахсларга текширишларни ўтказишда ва камчиликлар ва қоида бузилишларини бартараф этиш чора-тадбирларини кўришда кўмаклашиш лозим бўлади.

Савдо қоидаларини бузилиш турлари.

Ушбу Қоидаларни бузганлик қўйидаги ҳолларда Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ва Ўзбекистон Республикасининг Жиноий кодексига мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади:

Нархларни асоссиз равишда ошириш;

Товарлар, маҳсулотларни нотўғри ўлчаш, нотўғри ёки хизматлар кўрсатмаслик;

Ходимнинг асса чеки, витанция, счётлар беришдан бош тортиши;

Харидорга товарнинг, маҳсулотнинг миқдори, вазнини текшириш имконияти яратишдан бош тортиш;

Носоз ёки тамғаланмаган тортиш ва ўлчаш приборларидан фойдаланиш;

Қўйидагиларга:

Назорат-касса машиналарини қўллаш тартибига;

Алкоголли ичимликлар ва тамаки маҳсулотларини , сотиш, шунингдек харидорга сотилган сифатсиз товарни, маҳсулотни алмаштириб беришни ёи пулларни қайтаришдан бош тортиш;

Товарларни, маҳсулотларни уларнинг сифатини ва ишлаб чиқариш маркасини тасдиқловчи ёки с ертификацияланган маҳсулотнинг белгиланган, талабларга мувофиқлигини тасдиқловчи ҳўжжатларсиз сотиш;

Яроқлилик муддати ўтган товарларни сотиш;

Шунингдек: жавобгарлик қўйидаги ҳолларда:

Товарларнинг ёнма-ён туришига риоя қилинмаганда ва товарларнинг сақлаш шароитлари бузилганда:

Овқатни истеъмол қилиш учун зарурий шарт-шароитлар мавжуд бўлмаганда;

Корхонанинг номи, унинг иш режими тўғрисидаги маълумотлар бўлмаганда, харитдорга ушбу Қоидаларда назарда тутилган маълумотларни беришдан бош тортганда:

Корзорнанинг иш режимига риоя қилинмаганда:

Товарларда, маҳсултларда нархномалара бўлмаганда ёки атайин нотўғри расмийлаштирилган нархномалар қўйилганида;

Рухсат берилмаган анжом қўлланилганда ҳам пайдо бўлади.

Стандартлар талабларига, техник шартларга жавоб бермайдиган товарларни, маҳсулотларни сотиш ҳамда маҳаллий йиғимларни тўламаслик ёки ўз вақтида тўламаслик қўйидагиларга олиб келади:

- қоида биринчи марта бўзилганида-корхона фаолиятини рухсатномани олиб қўйиш йўли билан 1 ой муддатда тўхтатиб қўйиш;
- кейинги гал қоида бузилишида – рухсатнома бекор қилинади ва кейинчалик тикланмайди.

Рухсатномани олиб қўйиш ва бекор қилиш, шунингдек унинг риоя қилинишини тўтатиб туриш ва тўхтатиш уларни беришга ваколатли бўлган орган томонидан, ушбу Қоидаларга риоя қилинишини текшириш далолатномаси асосида ёки ваколатли давлат органларининг тақдимномалари асосида белгиланган тартибда амалга оширилади. Айнан бирта, қоида бузулиши учун бир неча санкциялар қўлланилишига йўл қўйилмайди.

Рухсатнома олиб қўйилгандан ёки бекор қилингандан, шунингдек унинг амал қилиши тўхтатиб қўйилгандан ва тўхтатилгандан кейин солиқ инспекцияси томонидан назорат текшириш фақат хўжалик юритувчи субъектнинг савдо фаолиятини амалга ошириши фактини аниқлаш ҳамда унга нисбатан Назорат органлари фаолиятини мувофиқлаштирувчи Республика кенгаши билан келишдан чоралар кўриш бўйича амалга оширилади.

“Истехмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”, “Стандартлаштириш тўғрисида”, “Метрология тўғрисида”, “Маҳсулотлар ва хизматларни сертификациялаш тўғрисида”ги қонунлар моддалари ва ушбу Қоидалар талаблари бузилганлиги жавобгарликка тортиш учун асос бўлиши мумкин.

Давлат корхонаси чакана савдо объектининг иш режими (иш бошланиши, тамом бўлиши, тушлик, танаффус, дам олиш кунлари) давлат ҳокимияти маҳаллий органларининг қарорларига кўра, мулкчиликни нг бошқа шаклларидаги ташкилотларда эса мулкдор томонидан белгиланади. 10 иш ўринли ва ундан кўп иш ўринли савдо корхоналари, шунингдек мажбурий руйхатда назарда тутилган товарларни сотиш бўйича жойлаштиришга киритилган корхоналар корхонанинг ёпилиши тўғрисида харидорларни олдиндан хабардор қилишлари керак.

Чакана савдо қилиш ҳуқуқини берувчи рухсатнома, якка тадбиркорнинг рўйхатдан ўтказиш гувоҳномаси ва бошқа ҳужжатлар савдо объектда туриши ҳамда назорат органларининг биринчи талаби билан кўрсатилиши керак.

Барча савдо объектлари уларнинг мазкур Қоидалар талабларига мувофиқлиги юзасидан мажбурий текширувдан ўтказилиши керак. Текшириш савдо объекти очилганда давлат ҳокимияти маҳаллий органлари томонидан бир марта ўтказилади.

Озиқ-овқат товарлари билан чакана савдо қилиш хусусиятлари.

Озиқ-овқат товарлари тўғрисидаги маълумотларда мазкуо Қоидаларнинг 15-бандида кўрсатилган талаблардан ташқари стандартларнинг мажбурий талабларига мувофиқ, товарларнинг турига боғлиқ равишда:

Озиқ-овқат маҳсулотлари таркибига кирадиган ингредиентлар номлари, шу жумладан озиқ-овқатга солинадиган қўшимча масалликлар;

Озиқлик қиймати (маҳсулотларнинг калориялиги, оксиллар, ёғлар, углеводлар, витаминлар, микроэлементлар мавжудлиги), оғирлиги ва метрик бирликлардаги ҳажми тўғрисидаги маълумотлар;

Тайёрлаш усуллари ва шартлари (концентратлар ва ярим тайёр маҳсулотлар учун) ва қўлланилиши (болалар, даволаш-профилактика маҳсулотлари ва парҳез таомлар учун);

Мувофиқлик сертификати ёки маҳсулотнинг тайёрловчи корхоналарда сертификация қилинганлиги тўғрисидаги маълумотлар;

Сақлаш шартлари (улар учун сақлаш шароитларига нисбатан мажбурий талаблар белгиланган товарлар учун);

Тайёрланган сана;

Касалликларнинг айрим турларида истеъмол қилиш ножоизлиги (улар тўғрисидаги маълумотда касалликларнинг айрим турларида истеъмол қилиш ножоизлиги тўғрисида маълумот бўлиши керак булган товарлар учун);

Тамаки маҳсулотларидаги чекишнинг соғлиқ учун зарарлиги тўғрисида огоҳлантирувчи ёзув бўлиши керак.

Товарлар савдо залига ёки сотиладиган бошқа жойга қўйилгунга қадар идишдан, ўраш ва боғлаш материалларидан, металл клинсдан олиниши керак. Товарларнинг ифлос бўлган юзаси ёки қисми тозаланиши керак. Сотувчи ходим шунингдек товарларнинг сифатини текшириши (ташқи белгиларига қараб), уларда зарур ҳужжатлар ҳамда маълумотлар мавжудалигини текшириши, товарларни брак қилиши ва навларга ажратиши керак.

Туз, шакар, ун, ёрма ва бошқа сочилувчан товарларни қадоқлаш ва сотишда алоҳида кракчалардан фойдаланилади.

Озиқ-овқат товарларини витринада қуёш нурлари ва ёғингарчиликларнинг тўғридан-тўғри таъчирига учрайдиган ҳолатда, шунингдек товарларни ёнма-ён сақлаш тартиби бузилган ҳолда сақлашга ва жойлаштиришга йўл қўйилмайди.

Тортиб сотиладиган товарларни сотишда темир-терсак, чиқиндилар, увоклар стандартларда белгиланган йўл қўйиладиган нормалардан ортиқ бўлмаслиги керак.

Тортиб сотиладиган товарлар сотишдан олдин сотувчи томонидан қадоқланган ва ўралган тақдирда, яроқлилиқ муддати қисқа бўлган товарларни қадоқлаш ҳажми савдонинг бир куни мобайнида улар сотиладиган ҳажмдан ортиқ бўлмаслиги керак.

Қадоқланган товар ўрамига этикетка ёпиштирилади, унда унинг номи, тайёрловчи, корхонанинг ёки тайёрловчи мамлакатнинг коди, бир бирлигининг

баҳоси, тайёрланган санаси, яроқлилиқ муддати, қадоқланган санаси, қадоқловчининг тартиб рақами ёки фамилияси кўрсатилади.

Ўрамдаги оғирлиги кўрсатилган, тайёрловчи томонидан қадоқланган ва ўраб-жойланган озиқ-овқат товарларини сотишда улар қўшимча равишда тарозида тортилмайди.

Тартиб сотиладиган озиқ-овқат товарлари харидорга ўралганлиги учун қўшимча ҳақ ундирилмасдан ўралган ҳолда берилади.

Ўраш учун давлат стандартининг мажбурий талабларига мувофиқ бўлган ва аниқ товарларни ўрашга рухсат берилган материаллардан фойдаланилади.

Тартиб сотиладиган тортиладиган озиқ-овқат товарларнинг нархи нетто оғирлиги бўйича белгиланади.

Харидорнинг илтимосига кўра сотувчи ходим гастронимия товарларини кесилган ҳолда сотиши мумкин.

Гўшт, сут, балиқ, қандалотчилик маҳсулотлари (бисквит тортлар, пирожноелар ва бошқалар), яр им тайёр маҳсулотлар, тайёр масаллиқлар ва бошқа тез бузиладиган маҳсулотларни сотишга фақат совутиладиган пештахталар, витриналар бўлган тақдирда рухсат берилади.

Тамаки маҳсулотларини акциз маркаларисиз ва 18 ёшдан кичик шахсларга сотишга рухсат берилмайди.

Озиқ-овқат товарлари чаканалаб сотиладиган жойларда қўшимча озиқ-овқат товарлари сотилиши ва умумий овқатланиш хизматлари кўрсатилиши мумкин. Қўшимча товарлар билан савдо қилиш ва умумий овқатланиш хизматларини кўрсатиш стандартларнинг мажбурий талаблари билан белгиланган озиқ-овқат товарлари сифати ёмонлашишига ва хавфсизлигига ва уларни сотиш шароитлари ёмонлашишига олиб келмаслиги керак.

Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш учун тегишли ҳужжатларга эга юўлмаган жисмоний шахслардан озиқ-овқат товарларини қабул қилиб олиш (қишлоқ хўжалиги маҳсулотларидан ташқари) тақиқланади.

Нон ва нон-бўлка маҳсулотлари савдосини амалга оширувчи савдо корхоналарида белгиланган иш соатларида ассортимент рўйхатида назарда тутилган ассортиментдаги нон ва нон-булка маҳсулотлари бўлиши лозим.

Ихтисослаштирилган нон дўконининг савдо залида ёки нон маҳсулоти савдосини амалга оширувчи бўлимда кўринарли жойга маҳсулотнинг тайёрловчилари, олиб келиш жадваллари, нон маҳсулотларини сотиш муддатлари, парҳезбоп нон маҳсулотлари ва янги турдаги маҳсулотларнинг хусусиятлари тўғрисидаги маълумотлар бўлиши лозим.

Нон сотиш ва сақлаш учун мулжалланган жой қуруқ ва шамоллатиб туриладиган бўлиши керак. Нон ва нон-булка маҳсулотлари сотувчи савдо объектлари маҳсус анжомлар (вилкалар, пичоқлар, ажратувчи тахталар, стеллажлар, полкаларни нон ушоқларидан тозалаш учун чўтка ва бошқалар) билан жиҳозланган бўлиши керак.

Савдо объектларида дезинфекцияланувчи воситалар бўлиши шарт.

Нон ва нон-булка маҳсулотларини қабул қилишда сотувчи маҳсулот сифатини органолептик кўрсаткичлар бўйича, ҳар бир маҳсулот вазнининг маҳсулотнинг аниқ тури учун амалда бўлган норматив ҳужжатларга

мувофиқлигини текшириши лозим. Бузилишлар аниқланган тақдирда маҳсулот тайёрловчига қайтарилади.

Етказиб берувчининг илова ҳужжатида ушбу товарлар тўғрисида “Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 5 ва 6-моддаларида назарда тутилган тўлиқ маълумотлар бўлиши лозим.

Нон ва нон-булка маҳсулотлари фақат нон маҳсулотлари ташишга мўлжалланган ихтисослаштирилган автомашиналарда ташилади.

Ихтисослаштирилган ва фирма нон-қандалот дўконларида ва бошқа дўконларнинг нон булимларида нон, нон-булка маҳсулотлари ва қандалотчилик ташқари шакар, чой, кофе, какао, ун, ёрма, макарон маҳсулотлари, болалар овқатлари учун куруқ маҳсулотлар, озиқ-овқат концентратлари, кафетерийларга эга бўлган дўконларда эса, шунингдек иссиқ ичимликлар (чай, кофе, какао, сут) шу жумладан ўзлари ишлаб чиқарган хамир ва қандалотчилик маҳсулотлари сотилиши мумкин.

Нон, нон-булка маҳсулотларининг тандирдан чиққандан кейин сотувда бўлиши мумкин бўлган муддатлари фақат маҳсулотнинг ҳар бир тури учун норматив-техник ҳужжатларга мувофиқ белгиланган тартибда белгиланади.

Харидорлар хохишига кўра оғирлиги 0,4 кг ва ундан юқори бўлган нон, нон-булка маҳсулотлари (ўралганларидан ташқари) 2-4 га тенг бўлакларга кесилиши ва тарозида тортилмасдан сотилиши мумкин.

Амалдаги стандартлар, техник шартлар талабларига мувофиқ бўлмаган, шунингдек нотўғри сақлаш туфайли бузилганлик белгилари бўлган нон, нон-булка маҳсулотларини сотиш тақиқланади.

Нон маҳсулотлари савдо объектларида нотўғри сақланганлиги туфайли бузилган тақдирда бунинг чун савдо объектлари жавоб беради.

Нон белгиланган стандартлар талабларига ва ёки ишлаб чиқарувчининг техник шартларига мувофиқ сақланади.

Харидорларга нон ва нон-булка маҳсулотлари, махсус анжом қўлланилмаган тақдирда, махсус қўлқоплар (полиэтилен қўлқоплар ёки бошқа қўлқоплар) воситасида берилиши мумкин.

Сифатсиз (ғарч-Оурч қилган, қўйган, ичи бўш, яхши қорилмаган, бошқа нарсалар аралашган) нон ёки нон маҳсулотлари сотилган тақдирда сотувчи-ҳодимлар харидор талабига кўра уларни сифатлисига сўзсиз алмаштириб беришлари ёки пулини қайтаришлари керак. Харидорлар томонидан қайтариб берилган нон ва нон-булка маҳсулотлари санитария жиҳатидан яроқсиз ҳисобланади. Нон маҳсулотлари зарур сифатга эга бўлмаган тақдирда сотиш муддатлар доирасида алмаштирилади.

Нон, нон-булка маҳсулотларини сақлаш ва сотиш жараёнида уларда картошка касаллиги белгилари аниқланган тақдирда сотувчи бу ҳақда маҳсулот етказиб берувчига дарҳол хабар бериши керак. Зарарланган маҳсулотлар сотувдан чиқарилади ва амалдаги қоидаларга мувофиқ йўқ қилинади. Нон маҳсулотларида картошка касаллиги мавжудлиги ва уларнинг йўқ қилинганлиги ҳақидаги далолатнома белгиланган тартибда зарарсизлантирилади.

Алкоголли ичимликлар билан чакана савдо қилиш хусусиятлари.

Алкоголли ичимликлар билан савдо қилиш махсус рухсатномалар асосида, шу жумладан белгиланган тартибда мувофиқ равишда берилган алкоголли ичимликларни қўйиб сотишга берилган рухсатномалар асосида ва касса-назорат машиналарини мажбурий қўлланиш шарти билан амалга оширилади. Рухсатномада савдо объектининг манзили, иш соатлари, сотиладиган, ичимликларнинг турлари, сотиш тури (олиб кетиш ёки қўйиб сотиш) ва бошқа зарур маълумотлар аниқ кўрсатилган бўлиши керак.

Сифатига кўра стандартларнинг мажбурий талабларига ва техник шартларга мувофиқ бўлган алкоголли ичимликлар сотилиши лозим.

Алкоголли ичимликларнинг , шу жумладан импорт алкоголли ичимликларнинг сотувчиси маҳсулотларнинг ҳар бир номи бўйича тайёрловчи ёи етказиб берувчининг имзоси ва муҳри билан тасдиқланган ҳамда ҳисобга олиш ва руйхатдан ўтказиш рақамлари, унинг амал қилиш муддати ва сертификатни берган орган кўрсатилган ҳолда маҳсулотнинг ҳар бир номи бўйича мувофиқлик сертификати мавжудлиги тўғрисидаги маълумотлар мавжуд бўлган товар-транспорт ҳужжатларига эга бўлиши керак.

Мувофиқлик сертификати харидорнинг талабига кўра сотувчи томонидан тақдим этилиши керак.

Сертификацияланган маҳсулот белгиланган тартибда мувофиқлик белгиси билан маркаланади. Алкоголли ичимликлар юридик шахслар томонидан савдо залига эга бўлган турғун савдо объектлари орқали сотилади.

Мулкчилик шаклидан қатъий назар, чакана савдо корхоналари томонидан алкоголли ичимликларни сотиш вақти ва жойидаги алкоголли ичимликларни сотиш шартларига мувофиқ маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан белгиланади.

Алкоголли ичимликларни:

Махсус рухсатномаларсиз:

Мувофиқлик сертификатисиз:

Ишлаб чиқарган корхонани аниқлаш имконини берадиган даражада аниқ маркаланмаган ҳолда:

Акциз маркалари билан маркаланмаган ҳолда:

Алкоголли маҳсулотлар ишлаб чиқаришга лицензияси бўлмаган ишлаб чиқарувчидан олинганда:

Кўрсатиб ўтилган маҳсулотларни сақлаш ва сотиш учун санитария нормалари ва қоидаларига мувофиқ бўлмаган хона ва жойларда (шу жумладан назорат-касса машиналариним қўллаш, моддий бойликларни зарур даражада сақлашни таъминлаш учун шарт-шароитлар ва ёрдамчи хона бўлмаганда):

18 ёшга тўлмаган шахсларга:

Кўчма савдо объектларида ўқув юртлари, диний муассасалари яқинида жойлашган чакана савдо объектларида, шунингдек даволаш-профилактика ва спорт-соғломлаштириш муассасалари ҳудудида, ўқув юртлари ва ишлаб

чиқариш корхоналарида кўрсатиб ўтилган ўқув юртлари фаолият кўрсатган вақтда;

Этикеткаларсиз, ифлос (ички ёки ташқи томони),(оғзи учган, ёрилган), тиқини учган, умумий кўриниши тиниқ бўлмаган, чет нарсалар аралашган, чўкиндили бутилкаларда (винолар тўпламидан ташқари) сотиш тақиқланади.

Алкоголли ичимликлар маҳсулотнинг тегишли тури бўйича норматив ҳужжатлар талабларига мувофиқ ҳолда сақланиши керак.

Узум, мева винолари, коньяклар, шампан қуйилган, пўстлоқ тиқинли бутилкалар тиқинларнинг қуриб қолмаслиги учун омборхоналарда ётиқ ҳолатда, бошқача тиқинли бутилкалар эса тик ҳолатда сақланади.

Сотувчи алкоголли ичимликларни савдо залига қуйишдан олдин ташқи белгиларга қараб уларнинг сифатини текшириб кўришга мажбурдир.

Алкоголли ичимликларни сотиш чоғида сотувчи сотувдаги мавжуд товар намуналарига ичимлик номи ёзилган, уларнинг идиши ва қадоқлаш қиймати қўшилган нархлари кўрсатилган нархномаларни беркитиб қўяди. Алкоголли ичимликларни қуйиб сотишда нархномада унинг номи ва 1 литрли ва 0,5 литрининг нархи кўрсатилади. Умумий овқатланиш савдо объектларида алкоголли ичимликлар преysкурантларида ичимликлар номи, бутилкасининг сифими, бутилка умумий сифимининг, шунингдек 100 ёки 50 грамнинг нархи кўрсатилиши керак.

Сотувчи ходимлар (буфетчилар, барменлар ва алкоголли ичимликларни қўйиб сотувчи бошқа шахслар)нинг иш ўринлари давлат текширувидлан ўтказилган тегишли савдо анжомлари, ўлчов мензуркалари ва ўлчамли кружкалар билан таъминланган бўлиши керак.

Харидор камчиликлари бўлган алкоголли ичимликлар сотиб олган тақдирда сотувчи харидор талабига кўра уларни сифатли товарга алмаштириб беришга ёки, агар мазкур камчиликлар товарнинг яроқлилиқ муддати доирасида аниқланган бўлса, харидорга унинг тўлаган суммасини қайтариб беришга мажбурдир.

Сотувчи айби билан белгиланган яроқлилиқ муддати доирасида камчиликлари бўлган алкоголли ичимликларни сотиш оқибатида истеъмолчи ҳаёти ва саломатлигига етказилган зарар амалдаги қонунчиликка мувофиқ қопланиши керак.

Ташкилий ҳуқуқий шаклларида қатъий назар, чакана савдо корхоналарининг сотувчи-ходимлари, раҳбарлари ва бошқа мансабдор шахслари аҳолига алкоголли ичимликлар сотганлик, шунингдек уларни сақлаш тартибини бузганлиги учун амалдаги қонунчиликка мувофиқ жавоб берадилар.

Пиво кучсиз алкоголли ичимлик ҳисобланади ва У бўлим талаблари пивони сотишга тадбиқ этилмайди. Пиво чакана савдога рухсатному бўлган тақдирда, сотиш жойи чекланмасдан умумий асосларда ҳам юридик, ҳам жисмоний шахслар томонидан сотилишига йўл қўйилади.

Мева-сабзавот товарлари билан чакана савдо қилиш хусусиятлари

Мазкур Қоидалар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ихтисослаштирилган мева-сабзавот дўконларида, озиқ-овқат дўконларининг бўлимлари ва секцияларида, шунингдек мулкчиликнинг барча шаклларидаги павильонларида янги узилган сабзавот, ҳўл мева, узум, резавор, мева, субтропик ўсимликлар, ёнғоқмевалар, полиз маҳсулотлари, кўзикорин, ёввойи ҳолда ўсувчи мевалар, картошка ва уларни қайта ишлашдан олинган маҳсулотлар (кейинги ўринларда матнда “мева – сабзавот товарлари” деб юритилади)ни чакана сотиш соҳасидаги асосий талабларни белгилаб беради.

Чакана савдо корхоналари мева-сабзавот маҳсулотлари ва картошка кўплаб келтириладиган даврда туманлар, ўаҳарлар ҳокимликлари ва санитария назорати органларининг рухсати билан лотоклар, тележкаларда сотишни, шунингдек деҳқон бозорлари, гузарлар, ярмаркалар ва ушбу мақсадлар учун ажратилган бошқа жойларда майда улгуржи савдонинг кенг тармоғини ташкил этадилар.

Майда чакана савдо тармоғи мева сабзавот ва бошқа қўшимча товарлар билан ўзлари таркибига кирадиган ушбу маҳсулотлар билан савдо қиладиган корхоналар ва ташкилотлар томонидан таъминланади.

Мева – сабзавот билан савдо қилувчи корхоналар ва ташкилотлар қўшимча равишда қадоқланган бошқа озиқ-овқат товарлари, зиравор, кетчуплар, дориворлар, ас ал, ўсимлик мойи, туз, уксус, мева-сабзавот шарбатлари ва чанқовбосди ичимликлар ҳам сотиши мумкин.

Иш шароитларига қараб мева-сабзавот товарлари билан савдо қилувчи корхоналар ва ташкилотлар хўжалик товарлари: картошка сабзавот тозалагич, шарбатсиққич қопқоқлаш машиналари, ҳар хил идишлар, тикин ва полиз анжомлари, полиэтилен плёнка, мева сабзавот экинлари ва бошқа қишлоқ хўжалики экинларининг уруғлари ва кўчатларини сотиши мумкин.

Сотувга қўйиладиган мева сабзавот товарлари навларга ажратилган бўлиши ва сифатига кўра давлат стандартларига ҳамда техник шартларга мувофиқ бўлиши керак. Саралаш сифатига с албий таъсир кўрсатадиган олманинг айрим думбул навлари (Оқ олма,), “Астрахан оқ олмаси”, “Розмарин”, резавор мевалар “қулупнай, малина (хужаҳат)”, смородина (қорағат), данакли мевалар (олча, гилос, олхўри, ўрик) ва узум учун бундан истисно қилишга йўл қўйилади. Агар яроқсизлик ва чиқит миқдори олмалар учун 5 фоиздан, данакли мевалар (олча, гилос, олхўри, ўрик) ва узум учун бундан истисно қилишга йўл қўйилади. Агар яроқсизлик ва чиқит миқдори олмалар учун 5 фоиздан, данакли мевалар ва узум учун 10 фоиздан ортиқ бўлмаса, кўрсатиб ўтилган маҳсулотлар навларга ажратилмасдан сотувга қўйилиши мумкин.

Мева сабзавот товарлари тайёрлаш (қабул қилиш), сақлаш, қайта ишлаш, сотиш (савдо) жойларига товарни механик шикасланишдан сақлашни таъминловчи идишда ва ўрамда келтирилади. Мева-сабзавот товарларининг носоз, ифлос ва ўзига хос ҳид келиб турадиган идишда ва транспорт воситаларида идишсиз ташилишига йўл қўйилмайди.

Мева-сабзавот товарлари транспортнинг очик турлари билан ташилганда уларнинг устига брезент ёки ўраш материали бўлиши керак.

Идиш эҳтиётлик билан, махсус асбоблар ёрдамида очилиши керак. Савдо корхонаси ва ташкилотига келтириладиган барча мева-сабзавот идиши унинг сақланишини таъминлайдиган ҳамда айниқса зарарли моддалар билан ифлосланишига йўл қўймайдиган шароитларда сақланиши керак. Идишни савдо залида, тамбурда ва савдо корхоналарининг олд томонида сақлаш тақиқланади. Идишни сақлаш учун махсус бино ёки атрофи ўралган бостирмали майдо ажратилади

Ҳўл, қуритилган, қайта ишланган мева-сабзавот товарлари бунинг учун махсус ажратилган, табиий ёруғлик тушмайдиган, яхши шамоллатиладиган, совутиладиган жойларда идишга солинган ҳолда сақланади. Товарнинг ҳар бир тури сақлаш жойларида алоҳида жойлаштирилади. Махсулот солинган яшиқлар, лотоклар, саватлар 1,5-2метр баландликдаги сўриларга қўйилади. Товарлар контейнерларда сақланганда уларнинг полдан баландлиги бино шипининг баландлигига ва қўтариш механизмлари жиҳозланганлигига боғлиқ бўлади.

Ҳўл мева, сабзавот ва картошкани сақлаш учун қўйидаги шароитлар таъминланиши керак.

Махсулотнинг номи	Цельский бўйича ҳарорат даражаси	Ҳавонинг нисбий намлиги, фоиз
Картошка	+ 2дан + 3гача	85-95
Сабзи,петрушка,сельдерей Шолғом, ерқалампир (хрен), лавлаг, турп, редиска, брюква, пиёз	-1 дан + 1гача	90-95
Карам	-1 дан 3 гача	90-95
Помидор	+ 10 дан + 13 гача	75-80
Бодринг, кабачки,қовоқ,патиссон,баклажон	+ 13 дан + 15 гача	90-95
Салат, исмалоқ, кўкпиёз,боғламли Редиска ва бошқа ошкўклар	+1 дан + 3 гача	90-95
Қовун	+ 10 дан + 13 гача	85-90
Тарвуз	+3 дан + 4 гача	80-85
Олма	+4 дан + 5 гача	95
Нок	+ 2	95
Узум	0 дан – 1 гача	90-95
Данакли мевалар (олча, гилос, ўрик, олхўри, шафтоли)	0 дан + 1 гача	80-95
Қалампир	+ 6 дан + 7 гача	90-95
Булғор қалампери	+ 10 дан + 13 гача	90-95
Сариқ, тўқ, сариқ тусли цтърус мевалар	+ 2 дан + 3 гача	85-90
Мандарин, апельсин ва лимон	+ 2 дан + 3 гача	85-90
Пишган ананас	+ 8 дан + 9 гача	85-90

Пишган банан	+ 12 дан + 14 гача	90-95
--------------	--------------------	-------

Бундай шароитлар яратиш имкони бўлмаган истисно ҳолларда пўчоқли уруғи бўлган мевалар, цитрус мевалар, сабзавотлар (ошкўклардан ташқари) ва картошка икки кеча-кундусдан ортиқ бўлмаган муддатда ҳавонинг нисбий намлиги 80-85 фоиз бўлган ҳолда + 10 дан + 12 гача даражали ҳароратда сақланишини мумкин.

Мевалар бузулишини олдини олиш учун фумигация (зарарсизлантириш) қилинган олма, нок ва цитрус меваларни савдо жойларида сақлаш 24 соатдан ошмаслиги керак.

Тузланган карам, тузланган ва сиркаланган бодринг ва помидорлар ёғоч бочкаларда, бидонларда полда, шиша идишда-сўкчаклар ёки яшикларда, полиэтилен қопчаларда-яшикларда, карам 0 дан – 2 градус цельсийгача, бодринг, помидор -1 дан + 4 градус С гача ҳароратда, совутиладиган хоналар бўлмаган тақдирда омборхоналарда + 12 градус С дан ошмайдиган ҳароратда тунги вақтда мажбурий шамоллатишни қўллаган ҳолда кўпи билан икки кеча-кундуз сақланади.

Қуритилган мевалар, сабзавот ва кўзиқоринлар 0 даражадан + 10 даражагача ҳароратда ва ҳавонинг нисбий намлиги 75 фоиздан юқори бўлмаган қуруқ, салқин хоналарда яшикларда, сўкчакларда жойлаштирилган полиэтилен ёки крафт қопчаларда сақланади.

Ҳаво кирмайдиган, стерилизация қилинган металл, полимер, шиша идишдаги консервалар, шарбат ва ичимликлар ёғоч (ёки пластмасса) қутиларда + 3дан + 10 градус С даражагача ҳароратда ва ҳавонинг нисбий намлиги 85 фоиздан ошмайдиган шароитда сақланади.

Музлатилган мева ва сабзавотлар ҳарорати -8-10 градус С даражадан ошмайдиган паст ҳароратли камераларда ва пештахталарда сақланади.

Янги резавор мевалар солинган очик саватлар ва ғалвирлар усти енгил газлама (масалан, дока ва ҳоказолар) билан ёпилади.

Картошка ва мева-сабзавот товарлари сотишга қўйишдан аввал яроқсиз ва ностандартларга ажратиб сараланади, шунингдек уларнинг ифлосланган устки қисми тозаланади. Қайта ишлаш учун саралаш столлари, имкониятга қараб саралаш-калибрлаш машиналари билан жиҳозланган махсус хона ажратилади.

Резавор мевалар, гилос, олча ва узум дастлабки қайта ишловларсиз савдога қўйилиши мумкин.

Дўконларда янги ва қуритилган мева-сабзавот товарлари ва картошкани сотиш товарнинг нархи са нави кўрсатилган, қадоқланган ҳолда амалга оширилади.

Дўконларда картошка ва мева сабзавот товарлари полкаларда, этажеркаларда ва пештахталарда, чакана савдо столларида, саватларда, яшикларда ва бошқа асбоб-ускуналар ва жиҳозларда кўрсатиб қўйилади.

Ўз-ўзига хизмати кўрсатиш усули билан савдога тайёрланадиган товарлар дўконларда боғламланади, қадоқланади, овқат тайёрлаш учун тўплам қилиб қўйилади, ип ва полиэтилен тўрхалталарда, қопчаларга ва бошқа ўраш жойлаш материалларига жойланади ҳамда маркаланади.

Тортиб сотиладиган картошка, мева-сабзавот товарларини оғирлиги харидорга кўринарли жойда кўрсатилган идишда тортишга йўл қўйилади.

Тузланган карам, тузланган ва сиркаланган қўзиқорин амалдаги стандартлар ёки техник шартларга мувофиқ фоиз нисбатларидаги шарбат, тузли ва сиркали сув билан бирга сотилади.

Бошқа тузланган ва сиркаланган мева-сабзавот товарларини сотишда суюқлик товар тортиб бўлингандан сўнг харидор илтимосига кўра қўйилади.

Юқорида кўрсатилган маҳсулотларни сотишда махсус анжомлар (қошиқ, вилка, куракчалар) қўлланилади.

Сотувчи харидорга картошка, мева-сабзавот товарларини сотишда савдо жараёнида вужудга келган яроқсиз ва сифати паст маҳсулотларни ажратиб ташлашга мажбурдирлар.

Сифати паст мева-сабзавот товарларини сотиш тақиқланади.

Савдо қоидалари бузулиш турлари.

Ушбу Қоидаларни бузганлик қўйидаги ҳолларда Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўҳрисидаги кодексига ва Ўзбекистон Республикасининг Жиноий кодексига мувофиқ жавобгарликка мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади:

Нархларни асоссиз равишда ошириш:

Товарлар, маҳсулотларни нотўғри ўлчаш, нотўғри тортиш ёки хизматлар кўрсатмаслик;

Сотувчининг касса чеки, квитанция, счётлар беришдан бош тортиши;

Харидорга товарнинг сифати, бутлиги, ўлчами, оғирлигини текшириш имконияти яратишдан бош тортиш;

Харидорга узоқ муддат фойдаланиладиган сифати, ёмон товарларни таъмирлаш ёки алмаштириш даврида яхши сифатли ана шундай товарни беришдан бош тортиш;

Носоз ва тамғаланмаган тортиш ва ўлчаш жиҳозларидан фойдаланиш;

Товарларнинг мажбурий рўйхатига риоя қилмаслик;

Қўйидагиларга:

Назорат касса машиналарини қўллаш тартибига;

Видеоёзувли кассеталарни сотиш ва видео муассасалар фаолият кўрсатиш тартибига;

Алкоголли ичимликлар ва тамаки маҳсулотларини сотиш тартибига риоя қилмаслик;

Қўйидагиларни:

Сифатсиз, бут бўлмаган товарларни, кулинария буюмларини ва атайин ностандарт маҳсулотларни сотиш, шунингдек харидорга сотилган сифатсиз, бут бўлмаган товарларни алмаштириб беришдан ёки пулларни қайтариб беришдан бош тортиш;

Товарларни уларнинг сифатини ва ишлаб чиқариш маркасини тасдиқловчи ёки сертификацияланган маҳсулотларнинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқловчи ҳужжатларсиз сотиш;

Ишлаб чиқариш маркасида ёки товар белгисида тайёрловчининг номи ва жойлашган ўрни тўғрисидаги маълумотлар кўрсатилмаган товарларни сотиш;
Яроқлилиқ муддати ўтган товарларни сотиш;
Кимёвий моддалар қолдиқлари юқори миқдорда мавжуд бўлган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сотиш;
Ушбу Қоидалар талабларини бузганлик учун жавобгарлик чоралари:
Товарнинг ёнма-ён туришига риоя қилинмаганда ва товарларнинг с ақлаш шароитлари бузилганда:
Савдонинг зарур шарт-шароитлари ва харидорлар томонидан товарларни танлаш имконияти мавжуд бўлмаганда.
Корхонанинг номи, унинг иш режими тўғрисидаги маълумотлар бўлмаганда, харидорга ушбу Қоидаларда назарда тутилган маълумотларни бериш рад этилганда;
Савдо объекти иш режимига риоя қилинмаганида;
Товарларда нархномалар бўлмаганда ёки атайин нотўғри расмийлаштирилган нархномалар қўйилганда;
Бирта товарни сотиш учун бошқа товарни мажбуран сотиб олиниши ёки уларнинг сотилиши муносабати билан мажбурий равишда хизматлар кўрсатилиши шарт қилиб қўйилганда :

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING ДАВЛАТ МЕТРОЛОГИЯ ХИЗМАТИ

Метрология хизматининг тузилиши ва асосий вазифалари

Республика ҳудудида фаолият кўрсатувчи барча хўжалик- бошқарув органлари- ишлаб чиқариш билан бевосита боғлиқ ёки боғлиқ бўлмаган вазирликлар, бошқармалар, ассоциациялар, концернлар ва б. таркибида метрология хизмати тузилади. Ушбу ташкилотларнинг метрология хизмати турларининг асосий вазифаси тасдиқданган Низом асосида халқ хўжалиги тармоқларида ўлчашларнинг бирлиги ва аниқлигини таъминлашга қаратилади.

Хўжалик бошқаруви органларининг муассасавий (ведомственнўй) метрология хизмати таркибига қуйидаги ташкилий даражадаги бўлинмалар киритилиши мумкин.

1. Хўжалик бошқарув органи метрология хизматининг марказий аппарати. Ушбу аппарат функцияси бўлимлар, хизматлар ва масъул шахсларга юклатилади.
2. Базавий метрология хизматлари - асосан соҳа ва ҳудудий принцип бўйича ташкил этилади; уларнинг иш функцияси етакчи илмий-тадқиқот ва лойиҳалаш институтларига ҳамда бошқа турдаги хўжалик субъектларига (бирлашмалар, корхоналар, ташкилотлар ва б.) юклатилади.
3. Метрология хизматлари (бош метролог бўлими, ўлчов лабораториялари ёки бошқа турдаги хизмат бўлинмалари) одатда бирлашмалар, корхоналар, ташкилотлар ва бошқа хўжалик субъектларида ташк.ил этилади.

4. Хўжалик субъектларидаги кам миқдорда бўлган ўлчаш воситалари ва уларнинг ишчи ҳолатига масъул жавобгар шахслар.

Зарурий ҳолларда, Ўздавстандарт билан келишилган ҳолда, хўжалик бошқаруви органлари тасарруфида бош метрология хизмати ташкил этилиши мумкин.

Юқорида келтирилган барча структуравий даражадаги метрология хизматлари тўғрисидаги низом хўжалик бошқаруви органлари тизимида кирувчи тегишли хизматларнинг асосий мақсади, функционал вазифаси ва унинг йўналишлари, ҳуқуқи ва мажбуриятлари, таркиби, бошқарув тизими ва бошқа специфик хусусиятлари ҳақидаги маълумотларни ўз ичига олади. Бундай Низомлар фаолият юритиш доирасига кўра, ўзидан юқори раҳбар ташкилотлар билан келишилган ҳолда, тегишли орган раҳбари томонидан тасдиқланади.

Муассасавий метрология хизматлари фаолияти устидан давлат назоратини Ўздавстандарт ўтказди. қуйи метрология хизматлари фаолияти эса улар буйсинадиган тегишли юқори ташкилотлар томонидан назорат қилинади.

Муассасавий метрология хизматининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат;

1. Муассасавий хўжалик субъектларида ўлчов бирлигини ва ўлчаш аниқлигини таъминлаш; мавжуд ўлчаш техникаси самарадорлиги ва даражасини ошириш.

2. Хўжалик бошқаруви органларига ёки унинг бўлинмаларига буйсинувчи хўжалик субъектларини фаолият турлари (илмий тадқиқотлар ўтказиш, ишланмалар тайёрлаш, синовлар ўтказиш, маҳсулот ишлаб чиқариш ва сотиш) бўйича метрологик таъминлашнинг асосий йўналишларини аниқлаш.

3. Ўлчаш услублари, ўлчов воситалари, ўлчов-ахборот тизимлари, автоматик ўлчаш воситалари ва зарурий текширув жихзларининг замонавий турларини муассасавий буйсўнган хўжалик субъектларига жорий этиш бўйича бажариладиган ишларни ташкил этиш ва йуналтириш.

4. Ўлчов воситаларини яратиш, синаш, ишлаб чиқариш, сотиш, ижарага бериш, қўллаш, ишчи ҳолатини сақлаш ва таъмирлаш бўйича метрологик назоратни амалга ошириш.

5. Муассасага буйсинувчи хўжалик субъектларида ишлаб чиқаришни зарурий метрологик таъминоти даражасини ошириш, метрологик қоидаларни қўллаш.

Хўжалик бошқаруви органи марказий аппаратининг муассасавий метрологик хизмати

Марказий аппаратнинг метрология хизмати ушбу хўжалик бошқаруви органи бошлиғи буйруғига биноан тузилади, унинг раҳбари - муассаса бош метрологи буйруқ. бўйича тайинланади.

Марказий аппаратнинг метрология хизматига қуйидаги асосий вазифалар юклатилади;

1. Муассасавий буйсўнган хўжалик субъектларида ўлчашлар ҳолати ҳақидаги тизимтик таҳлиллар ўтказиш ва шу асосда тизимнинг метрологик таъминланишини мукамаллаштириш бўйича режа ва дастурлар ишлаб чиқиш.

2. Хўжалик субъектларида ўлчов асбобларига бўлган талабни ўрганиш (эталонлардан тортиб то ишчи асбобларгача), уларни сотиб олиш ёки ишлаб чиқариш бўйича таклифлар тайёрлаш.
3. Замонавий ўлчов воситалари ва ўлчаш услубларини яратиш ва уларни жорий этишда иштирок этиш.
4. Буйсинувчи хўжалик субъектлари фаолияти учун зарур бўлган модда ва материалларнинг таркиби ва хусусиятларининг стандарт наъмйуналарини яратиш, аттестациядан ўтказиш ва ишлаб чиқариш борасидаги ишларда иштирок этиш.
5. Давлат синовларига киритилмайдиган ностандарт ўлчов асбоблари, усуллар, синовлар ва кимёвий таҳлилларни метрологик аттестациядан ўтказиш ишларини ташкил этиш.
6. Маҳсулотнинг сифат кўрсаткичлари ва технологик жараёнларнинг кўрсаткичларини назорат қилишда ўтказиладиган ўлчашларнинг оптимал чегараларини ҳамда миқдорини (сонини) белгилашда қдтнашиш.
7. Буйсинувчи хўжалик субъектларида ишлаб чиқаришни метрологик таъминланиши борасида бажариладиган ишларнинг паспортларини яратиш.
8. Аналитик, ўлчов, текширув ва калибровкакаш лабораторияларини метрологик аттестацияга тайёрлаш ишларини ташкил этиш.

9. Метрологик таъминот масалаларини ёритувчи меъёрий-техник,бошқарув ва услубий хужжатлар тайёрлаш ишларида иштирок этиш ва уларни ташк.ил қдлиш.

10. Қуйи поғона ходимларини ўқитиш, қайта тайёрлаш ва уларнинг касбий малакасини ошириш ишларини ташкил этиш.

11. Ўлчов воситаларини яратиш,ишлаб чиқариш,синаш,сотиш,ижарага бериш,қўллаш,уларни ишчи ҳолатини сақлаш ва таъмирлаш бўйича метрологик назорат ўтказиш.

12. Ўз назорати остидаги хўжалик субъектларида метрологик қоидаларни ўринатиш,уларни бажарилишини назорат қилиш ва зарурий ахборотлар асосида коллегиял органга ҳисобот бериш.

13. Ўздавстандарт ва унинг регионал идораларига ўлчов воситалари устидан давлат назоратини амалга оширишда ҳамкорлик қилиш.

14. Муассаса тизимидаги субъектларниуи метрологик таъминотини актуал масалалари бўйича йигилиш ва семинарлар ўтказилишини ташкил этиш ва б.

Марказий аппаратнинг бош метрологи, юқорида келтирилган хизмат вазифаларидан келиб чикиб, метрологик тизимнинг қуйи поғона бўлинмаларига тегишли кўрсатмалар бериш ва уларнинг бажарилишини талаб этиш ваколатига эга.

Базавий, бирлашма ва хўжалик субъектларининг метрология хизматлари ўз ишчи дастурларини юқори метрология хизмати вазифаларидан келиб чикиб тузадилар ва бу хизмат дастурлари тегишли тартибда тасдиқданади.

Хўжалик субъектларида ўлчов асбоблари ҳолатига масъул шахснинг асосий вазифалари

1. Хўжалик субъектида қўлланиладиган ўлчов воситаларини техник ҳисобга олиш.

2. Ўлчов воситаларининг текширув жадвалини тузиш.

3. Тузилган жадвалга асосан ўлчов воситаларини Ўздавстандартнинг ҳудудий идораларига давлат назоратидан ўтказиш учун (ёки субъект бўйсинадиган базавий метрологик хизмат идораларига) муассасавий текширувга тақдим этади.

4. Хўжалик субъектида ўлчов воситаларидан тўғри фойдаланишни ва уларни ишчи ҳолатда сақланишини назорат қилади.

Метрология хизматининг масъулияти ва ҳуқуқлари

Белгиланган хизмат функцияларини ва мажбуриятларини тўлиқ бажариш мақсадида муассасавий метрология хизматининг барча даражадаги бўлинмаларига қуйидаги ҳуқуқлар берилган.

1. Ўлчаш воситаларини ҳолати ва қўлланиши ҳамда метрологик қоидаларни киритиш ва уларга риоя қилиш бўйича бажарилиши мажбурий бўлган тегишли кўрсатмалар бериш.

2. Маҳсулот сифати белгиланган талабларга мос келмаган, метрологик талаблар бажарилмаган ёки бўзилган ҳолларда то уларнинг сабаблари тугатилгунга қадар ишлаб чиқаришни тўхтатиш, шу билан бирга айбдор шахсларни жазолаш ҳақида таклифлар киритиш.

3. Ўзбекистон ҳудудида ҳаракатда бўлган қонун ва ўлчаш бирлигини таъминловчи Ўзбекистон Давлат тизими ҳужжатларига қарама-қарши бўлган метрологик таъминот масалалари бўйича тайёрланган меёрий-техник, услубий ва директив ҳужжатларни ҳаракатдан тўхтатиш ёки бекор қилиш бўйича таклифлар киритиш.

4. Ўз ишларида юқори сифат ва самарага эришган метрология хизмати ходимларини тақдирлаш ҳақида таклифлар киритиш.

5. Хизмат вазифасини бажариш учун зарур бўлган материаллар ва ахборотлар олиш.

6. Хўжалик субъекти раҳбарининг ўринбосари (бош муҳандис) рухсати билан мутахассислар ва бўлинмалар ходимларини ишлаб чиқаришнинг метрологик таъминоти бўйича бажариладиган ишларга жалб этиш.

Юқорида санаб утилган ҳуқуқлар билан бир қаторда метрология хизмати ходимлари қуйидаги ҳолларда жавобгардирлар:

1. Ўлчашлар бирлигини таъминламаганлиги учун;

2. Ўлчов ишларини, стандарт ва ностандарт ўлчов воситаларини текшириш ва уларни таъмирлаш ишларининг сифатсиз бажариш ҳамда ўлчов лабораторияларини асоссиз аттестациядан ўтказиш ҳолларида;

4. Хизмат вазифаларини бажармаганлиги сабабли хўжалик субъектларига иқтисодий ва техник зарар келтирганлиги учун;

5. Ноаниқ ва носоз ўлчов-назорат асбобларининг иши туфайли ишлаб чиқариш талофати содир бўлганлиги учун.

Тегишли метрология хизмати раҳбарлари - бош метрологлар,(ҳаракатдаги қонунларга кўра, аниқ ҳолатларда) ҳўжалик субъектлари раҳбарлари билан биргаликда административ ёки жиноий жавобгарликка тортилишлари мумкин.

КОРХОНА ЛАБОРАТОРИЯЛАРИНИ АТТЕСТАЦИЯДАН ЎТКАЗИШ ВА ЎЛЧОВ АСБОБЛАРИ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ

Корхона лабораториялари Ўздавстандарт лабораториялари томонидан умумий аттестациядан ўтказилади. Аттестация -бу комплекс текшириш бўлиб, лабораторияни метрологик таъминлоти ва унда олиб борилаётган ишларнинг спецификасини баҳолашдан иборат.

Хом-ашё, полуфабрикатлар, материаллар ва тайёр маҳсулотларнинг кимёвий таркиби, физик-кимёвий хусусиятларини ўлчашни бир хиллилигини ва ишончилигини таъминлаш мақсадида Ўздавстандартнинг ҳудудий органларининг вақиллари иштирокида аттестация ўтказилади.

Аттестациядан ўтказишнинг асосий мақсади, лаборатория вазифасидан келиб чиққан ҳолда, лабораториядаги зарурий шарт-шароитлар мавжудлигини текшириш, баҳолаш ва расман тасдиқлашдан иборатдир. Икки хил аттестация тури мавжуд:

1. барча ишлаётган мавжуд лабораторияларни 5 йилда бир марта лабораториялар текширишдан ўтказиш;

2. барча ишлаётган мавжуд лабораторияларни ва янги ташқил қилинаётган лабораторияларни 1 йилда бир марта аттестациядан ўтказиш;

Лабораторияларни аттестация қилиш жараёнида қуйидагилар ўрганилади :

- лабораторияларда хом-ашё, тайёр маҳсулотга бўлган ГОСТ, ОСТ, ЎзРСТ, ТШ ва бошқаларни ўзида мужассамлаштирилган меъёртив техник - ҳужжатлар ва уларга амал қилиш ҳолати;

- меъёрий-техник ҳужжатларда ўз аксини топган ўлчов асбобларининг (талаб қилинадиган аниқликни таъминловчи) мавжудлиги;

- ёрдамчи жиҳазларнинг мавжудлиги;

- маҳсулот ишлаб чиқариш учун талаб қилинадиган касбий малака ва маълум тартибда тасдиқланган вазифалар ҳақида кўрсатмаларнинг мавжудлиги;

- лаборатория биносини техника хавфсизлиги талабларига мос келиши;

- лабораторияни аттестациядан ўтказадиган комиссия аъзолари айрим маҳсулот намуналарини танлаб олишлари ва анализ қилишлари мумкин. Танлаб олинган намуналар НТХ ларда кўрсатилган кўрсаткичлар бўйича текширилади. Анализ текширилаётган лабораториянинг иккита ходими томонидан ёки битта ходим ва битта комиссия иштирокида ўтказилади. Натижалар орасидаги ҳатоликлар фарқи стандартларда кўрсатилганидан ортиқ, бўлмаслиги керак.

Аттестациянинг натижалари ижобий бўлганда Ўздавстандарт хизмати лабораторияни аттестация ўтказилганлиги ҳақида тегишли хужжат -сертификат расмийлаштирилади ва лаборатория раҳбариятига юборилади.

Лабораторияда камчиликлар мавжуд бўлган ҳолларда аттестация гувоҳномаси уларни бартараф этгандан кейингина берилади.

Аттестациядан ўтмаган лабораториялар Ўздавстандарт томонидан қўшимча аттестация муддати белгилангандан кейин қайта аттестациядан ўтказилади.

Аттестация ишлари якунлангач, ташкилот бош метрология иштирокида тасдиқланган акт тузилади. Ушбу актга асосан маҳсулот сифатини аниқлаш учун лабораторияда етарли шарт-шароитларнинг борлиги ҳақида акт расмийлаштирилади ва амал қилиш муддати кўрсатилган тегишли гувоҳнома берилади.

Метрологик назорат ҳуқуқий, иқтисодий-техник ҳолатлар ва қоидалар мажмуасини ўз ичига олган системадир. Унинг вазифаси илмий-техник тараққиёт талабларига жавоб берадиган ўлчаш асбобларини такомиллаштириш орқали ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишдир.

Корхона кўрсаткичларига таъсир қиладиган ўлчов асбоблари мажмуасини анализ қилиш катта аҳамиятга эга, чунки бунда технологик жараеннинг оптимал режимларини, хом-ашё ва тайёр маҳсулотларнинг сифатини объектив назорат қилиш таъминланади. Яроқсиз ўлчов асбоблари

хисобдан чиқарилади. Метрологик назорат воситалари ГОСТ 8. 002-71 талабларига тўғри келиши керак.

Давлат назоратининг асосий шакли - ўлчов асбобларини метрологик яроқсизлигини аниқлашдир. Давлат назоратидан ўтказиладиган ўлчов асбоблари қаторига материал (моддий) қийматларни аниқлайдиган, савдо корхоналаридаги хисоб-китобларда, инсон саломатлигини муҳофаза қилишда ва техника хавфсизлигида ишлатиладиган асбоблар киради.

МЕТРОЛОГИЯ ХИЗМАТИ ВА КОРХОНАЛАРНИ ЎЛЧОВ АСБОБЛАРИ БИЛАН ТАЪМИНЛАШ

Ҳозирги вақтда Давлат стандарти лабораторияларини умумий аттестациядан ўтказишни йўлга қуйди. Аттестация бу комплекс текшириш бўлиб, метрологик таъминлаш ва олиб борилаётган ишларни ва уларни спецификациясини баҳолашдан иборат.

Хом-ашё, ярим тайёр маҳсулотлар, материаллар ва тайёр маҳсулотларни кимёвий таркиби, физик-кимёвий хусусиятларини ўлчашни бир хиллилигини ва ишончлилигини таъминлаш мақсадида Ўзбекистан республикаси давлат стандартининг территориял бўлимларининг вақиллари иштирокида аттестация ўтказадилар. Аттестациянинг асосий вазифаси лаборатория вазифасидан келиб чикдан ҳолда лабораторияда зарурий шарт-шароитларни мавжудлигини текшириш баҳолаш расман тасдиқлашдан иборатдир.

Аттестация ишлари якунлангач, ташкилот бош метрология иштирокида тасдиқланган акт тузилади. Ушбу актга асосан маҳсулоти сифатини аниқлаш

лабораторияда етарли шарт шароитларни борлиги хақида акт расмийлаштирилади ва тегишли гувоҳнома берилади ва унда амал қилиш муддати кўрсатилади.

ЎЛЧОВ АСБОБЛАРИНИ ТАФТИШ ВА ЭКСПЕРТИЗА ҚИЛИШ. Метрологик назорат ҳуку кий иқтисодий техник ҳолатлар ва қоидалар мажмуасини ўз ичига олган системадир. Унинг вазифаси илмий-техник тараққиёт талабларига жавоб берадиган ўлчаш асбобларини такомиллаштириш орқали ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишдир.

Корхона кўрсаткичларига таъсир қиладиган ўлчов асбоблари мажмуасини анализ қилиш катта, аҳамиятга эга, чунки бундан технологик жараён оптимал режимларини, хом-ашё маҳсулотларни, тайёр маҳсулотларни сифатини объектив назорат қилишни таъминлайди. Яроқсиз ўлчов асбоблари ҳисобдан чиқарилади. Эксплуатация метрологик назорат воситалари **ГОСТ 8. 002-71** талабларига тўғри келиши керак.

Ўлчов воситаларини ревизия ва экспертиза қилишни ташкил этиш тартиби

Давлат назоратининг асосий шакли ўлчов асбобларини метрологик яроқсизлигини аниқлашдир. Давлат назоратидан ўтказиладиган ўлчов асбобларига материал моддии қийматларини аниқлайдиган савдо корхоналари орасидаги ҳисоб-китобларда ҳамда инсон саломатлигини муҳофаза қилишда ва техника хавфсизлигида ишлатиладиган асбоблар киради.

Давлат текширувидан ўтиши шарт бўлган оғирлик ўлчов асбобларига: электр энергия счётчиклари, нефт маҳсулотлари счётчиклари, сув, газ счётчиклари ва х.к. киради.

Баъзи бир ўлчов асбоблари шу ташкилот комиссия аъзолари томонидан куриқдан ўтказилади. Бу асбобларга рефрактометр, ФЭК, РН-метрлар кириб, бу асбоблар 1 йилда 1 марта куриқдан ўтказилади. Манометр, ДЦ - метр, термометрлар маҳаллий давлат стандартлари томонидан қуйилган муддатларда текширувдан ўтказилади.

Давлат назоратидан ўтиши шарт бўлмаган жихрзлар махсус асбоблар учун қўлланиладиган услубларда аттестация қилинади. курийтиш шкафлари, центрифуга, муфель печлари ва бошқа лаборатория жихрзлари киради. Синов жихрзларини аттестация қилиш шу мақсадда ўтказиладик, аниқлик даражаси юқори бўлганда жихрзларни ўлчаш мақсадида маълум муддатда берилган диапазондаги аниқдик ва стабилликда жихрзларнинг шарт-шароитини таъминлашини аниқлайди.

Масалан центрифугани аниқтавсифномасини берадиган кўрсаткич айланишлар сонини вақт оралигида бериши керак. курийтиш шкафида эса берилган хароратни маълум чегараларда ушлаб турилади.

Ўлчашга аттестациядан ўтган лабораториялар корхона раҳбари томонидан тасдиқланган ревизия акти ва методикаси билан текширилган унинг натижаларига кўра яроқди деб топилган жихозлардан фойдаланилади. Барча НТХлар лойиха конструкторлик ва технологик хужжатлар ГОСТ талабларига жавоб бериши керак.

Стандартлар ва ўлчов воситалари устидан давлат назоратини Ўзбекистон Республикасининг қонун актлари билан мувофиқ, равишда махсус вақил қилинган давлати идоралари ушбу идоралари тўғрисидаги қоидаларга кўра белгиланган ваколат доирасида амалга оширилади.

Давлат назоратининг бош вазифаси стандартларнинг техникавий шартлар ва метрологик қоидаларининг бўзилишини бартараф қилиш ва унинг олдини олишдан иборатдир.

Меъёрий ва техникавий ҳужжатлар, маҳсулот, шу жумладан чет элга чиқарилган ва чет элдан келтириладиган маҳсулот, муҳофаа учун зарур бўлган маҳсулот, жараёнлар, хизматлар, амалдаги қонунларга биноан бошқа объектлар давлат назорати объектлари ҳисобланади.

Давлат назорати қуйидаги шаклларда амалга оширилади.

-стандартлар ва техникавий шартларнинг мажбурий амал қилинишини текшириш;

-маҳсулотни синаш;

-юзага чиқиши мумкин бўлган хавфли технологиялар ва маҳсулотларни ишлаб чиқиш қўлланишга рухсатнома олиш;

-ишлаб-чиқарувчининг хоҳиш-истаги ёки истеъмолчининг талабига кўра стандартлар ва техникавий шартларнинг барча талабларига мувофиқдигини текшириш;

Давлат назорати ташкилотлари ўз фаолиятини амалга оширишда бошқарув идоралари, истеъмолчи уюшмалари, сугўрта жамиятлари биргаликда ҳаракат қиладилар. Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқни ҳимоя қилиш идоралари билан уларга юкланган вазифаларни бажаришга кумаклашадилар.

Биргаликда ҳаракат қилиш стандартларни такомиллаштириш, маҳсулот сифатини ва ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, аҳоли ҳаётининг хавфсизлиги, саломатлиги ва мол мулкининг хавфсизлигини таъминлаш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш мақсадида амалга оширилади.

Давлат назорати идораларининг лавозимдор шахслари ўз вазифаларини бажармаганлиги ёки етарли даражада бажармаганлиги учун қонунда белгиланган тартибда жавоб берадилар.

Метрология тўғрисида умумий тушунчалар. Метрология, стандартлаштириш ва сифатни бошқариш фанининг мақсади ва вазифалари

Фан ва техниканинг барча соҳаларидаги ютуқларнинг барчаси «Метрология» - ўлчашлар ҳақидаги фаннинг ривожига боғлиқ.

Метрологиянинг ривожисиз замонавий ўлчов техникасини яратиш ва ундан самарали фойдаланиш имконияти йуқ. XIX аср бошида ўзунлик, юза, ҳажм ва масса ўлчанган бўлса ҳозирги пайтда техника ва технологияларда ўлчанадиган физик катталикларнинг турлари ортиб, уларнинг ўлчов диапазони (чегаралари) кенгайиб бормоқда. Бу эса ўз навбатида ўлчаш услублари ва техникасининг бир хиллигини таъминлаш, ўлчаш натижаларининг аниқдиги юқори бўлишига эришиш ва жараёни тезкор усулда амалга оширишни талаб этади.

Ҳозирги кундаги мураккаб жараёнларни ва замонавий техникани аниқва тез ишловчи ўлчаш комплексларисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Масалан, космик

объектларни бошқариш, атом реакторларининг ишини ташкил этиш, юқори босим ва харорат остида ишловчи технологик объектлардан масофада туриб ахборотлар олиш ва шу асосда уларни самарали ишлатиш ва бошқалар.

Ўлчашнинг асосини ўлчаш услублари ва ўлчов техникалари ташкил этади. Ўлчаш жараёнида улчанаётган катталиқ унга ўхшаш бўлган катталиқ (эталон, намуна ва бошқалар) билан тажриба асосида таққосланади, яъни намунага нисбатан киймати аниқланади.

«Ўлчаш» тушунчасининг замонавий талкини - махсус техника воситалари ёрдамида физик катталиқларни аниқлашнинг тажрибавий усул: Мисол учун, Х.аво хароратини термометр ёрдамида ўлчаш ёки метал уқлар диаметрини штангенциркуль ёрдамида ўлчаш ва бошқалар.

Ўзбекистон мустақил давлат бўлгандан кейин «Метрология давлат қитаси» ташкил этилди ва ушбу қўмита халқаро стандартлаштириш ва сертификатлаштириш қўмитасининг аъзоси бўлди.

Шу муносабат билан Ўзбекистонда метрология ва миллий сертификатлаштириш тизимлари ташкил қилинди.

Бу тизимларнинг асосий мақсадлари ички ва ташқи бозорга маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи ташкилотлар ва корхоналарнинг ишлаб чиқараётган маҳсулотларини стандарт талабларига мос келишини назорат қилишдир. Шунинг учун ўрта махсус касб-хунар коллежларининг Ўқув дастурларида «метрология» фани уқитилади.

Метрология (юнонча) - икки сўз «метрон»- ўлчов (мера) ва «логос» - таълимот сўзларидан ташкил топган ва ўлчаш ҳақидаги фан деган маънони билдиради. Метрологиянинг замонавий талкини - ўлчаш, ўлчов воситалари ва ўлчаш услубларининг бирлигини (бир хиллигини) таъминлаш ва зарурий (талаб қилинадиган) ўлчов аниқдигига эришиш услублари ҳақидаги фандир.

Ўлчовларнинг бирлиги (бир хиллиги) - ўлчаш натижалари берилган ўлчов бирликларида ифодаланган ва уларнинг хатоликлари (ноаниқлиги) олдиндан белгиланган эҳттишолликка эришилган ҳолат.

Масалан, турли географик нукталарда, турлича вақтда, турли хил асбобларда ва услубларда улчанган аниқфизик катталиқни киймати бир хил.

Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида Ўзбекистон Республикасининг қонуни

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1996 йил, 5-6-сон, 59-модда, 2002 йил 5 апрелдаги 364-11сонли қарори билан “Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш қонуни қабул қилинда. Шу қонунга кўра:

- Истеъмолчи-фойда чиқариб олиш билан боғлиқ бўлмаган ҳолда шахсий истеъмол ёки (бошқа мақсадларда) товар сотиб олувчи, иш, хизматга буюртма берувчи ёхуд шу ниятда бўлган фуқоро (жисмоний шахс)

- ишлаб чиқарувчи –истеъмолчига сотиш учун товар ишлаб чиқарадиган корхона, ташкилот, муассаса ёки хусусий тадбиркор;

- ижрочи- истеъмолчи учун ишлар бажарадиган ёки хизматлар кўрсатадиган корхона, ташкилот, муассаса ёки якка тартибда фаолият кўрсатувчи тадбиркор;

-сотувчи-олди сотди шартномаси бўйича истеъмолчига товар сотадиган ташкилот, муассаса ёки якка тартибда фаолият кўрсатувчи тадбиркор;

Шартнома-товарни олиш-сотишни амалга оширишда , ишлар бажариш ва хизматлар кўрсатишда сифат, миқдор, муддат, нарх ва бошқа шартлар тўғрисида истеъмолчи билан сотувчи (ишлаб чиқарувчи, ижрочи) ўртасидаги оғзаки ва ёзма келишув;

Товар- ишлаб чиқарувчи фаолиятининг истеъмолчига шартнома бўйича сотиш учун мўлжалланган маҳсули, шу жумладан импорт маҳсулоти;

-Норматив хужжатлар- стандартлар, уларга тенглаштирилган бошқа хужжатлар, техник шартлар, техник тавсифлар, рецептура ва товар (иш, хизмат) сифатига ва хавфсизлигига нисбатан белгиланган талабларга ўз ичига олувчи бошқа хужжатлар;

Товар (иш, хизмат)нинг хавфсизлиги-товарни истеъмол қилиш, ундан фойдаланиш, уни сақлаш, ташиш ёки утилизация қилишнинг, шунингдек иш ёки хизмат натижаларидан фойдаланишнинг одатдаги шароитларида истеъмолчининг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкига ва атроф-муҳитга зарар етказилиши эҳтимоли билан боғлиқ хавф –хатарнинг йўқлиги;

Мувофиқлик сертификати- сертификатланган маҳсулотнинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқловчи хужжат;

Товарнинг нуқсони - (иш, хизматнинг товарнинг норматив хужжатларнинг) мажбурий талабларига, шартнома шартларига ёхуд- товар (иш,хизмат) нинг сифатига одатда қўйиладиган талабларга номувофиқлиги;

Товар (иш, хизмат)нинг жиддий нуқсони- товар (иш, хизмат)дан белгиланган мақсадда фойдаланиб бўлмайдиган қилиб қўядиган ёхуд бартараф этиш учун кўп меҳнат ва вақт сарфлаш талаб қиладиган камчилик; Кафолат муддати-товардан (хизмат)дан фойдаланишнинг (ойлар ҳисобидаги норматив муддати ёки товар (хизмат) нинг муайян вазифани (неча соатда, неча иш жараёнида, қанча километр масофани босиб ўтиб ва ҳ.к) бажариш вақти тарзида белгиланган муддати бўлиб, бу муддат ичида ишлаб чиқарувчи, ижрочи, башарти товарни ишлатиш, (хизматдан фойдаланиш) қоидаларига риоя этилган бўлса, товарнинг (хизматнинг) сифатига нисбатан норматив хужжатларда назарда тутилган талаблар бажарилишини кафолатлайди ва таъминлайди:

Хизмат муддати-товардан фойдаланишнинг белгиланган муддати бўлиб, у тамом бўлгач, товарнинг техник ҳолатидан қатъий тазар, ундай фойдаланиш тўхтатилиши лозим:

Яроқлилик (сақлаш) муддати- муайян давр бўлиб, бу даврда товар фойдаланишга яроқли бўлади ва у тамом бўлгач, товар одамлар ҳаёти ҳамда соғлиғи учун хавф тўғдириши мумкин.

Касса чеки- товарнинг сотиб олинганлигини ёки иш (хизмат)нинг ҳақи тўланганлигини тасдиқлайдиган, товар (иш), (хизмат)нинг баҳоси, ҳақ тўланган сана ва касса аппаратининг номери кўрсатилган хужжат;

Товар чеки – товарнинг сотиб олинганлигини ёки иш (хизмат)нинг баҳоси, ҳақ тўланганлигини тасдиқловчи, товар (иш, номи ва жойлашган манзили) ҳақидаги маълумот кўрсатилган ҳужжат.

Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари .

Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги қонун ҳужжатлари 2-моддада кўрсатиб ўтилган бўлиб ушбу қонун ва бошқа Қонун ҳужжатларидан иборат.

Қорақалпоғистон Республикасида Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш Қорақалпоғистон Республикаси қонун ҳужжатлари билан ҳам тартибга солинади.

Қонун ҳужжатлари ушбу Қонунда белгиланган истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ушбу Қонунда белгиланган истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини чеклаб қўйиши, уларни ҳимоя қилишнинг кафолатларини камайтириши мумкин эмас.

Халқаро шартномалар ва битимлар.

Агар Ўзбекистон Республикаси иштирок этган Халқаро шартнома ёки битимда Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатларида назарда тутилганидан бошқача қоидалар белгиланган бўлса халқаро шартнома ёки битим қоидалари қўлланилади.

Истеъмолчиларнинг асосий ҳуқуқлари.

Истеъмолчиларни қўйидаги ҳуқуқларга эга:

Товар (иш, хизмат) ҳақида, шунингдек ишлаб чиқарувчи (идрочи, сотувчи) ҳақида тўғри ва тўлиқ маълумот олиш;

Товар (иш, хизмат)ни эркин танлаш ва унинг тегишли даражада сифатли бўлиши;

Товар (иш, хизмат)нинг хавфсиз бўлиши;

Ҳаёти, соғлиги ва мол мулки учун хавфли нуқсони бўлган товар (иш, хизмат), шунингдек, ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчининг ғайри қонуний ҳаракати-ҳаракатсизлиги) туфайли етказилган моддий зиён, маънавий зарарнинг тўлиқ ҳажмда қопланиши;

Бузилган ҳуқуқлари ёки қонун билан муҳофаза этиладиган манфаатлари ҳимоя қилинишини сўроб судга, бошқа ваколатли давлат органларига мурожаат этиш;

Истеъмолчиларнинг жамоат бирлашмаларини тузиш.

Истеъмолчиларнинг ижтимоий ҳимояга муҳтожлар тоифасига киритилган айрим гуруҳлари учун қонун ҳужжатнинг бошқа турлари бўйича имтиёзлар ва афзалликлар белгиланиши мумкин.

Ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи), савдо ва хизмат кўрсатиш қоидалари тўғрисидаги маълумот.

Ишлаб чиқарувчи ўз корхонасининг номи ва жойлашган (юримдик) манзили ҳақида истеъмолчини хабардор қилиши шарт. Бундай маълумот ишлаб

чиқариш маркаси ёки товар белгисида кўрсатилган бўлиши ёхуд бошқа усулда тақдим этилиши лозим.

Ушбу модданинг иккинчи қисмида назарда тутилган маълумот савдо ва хизмат кўрсатиш муваққат бинолар, ярмаркалар, кўчма дўкончалар орқали амалга оширилган ёки савдо ва хизмат кўрсатиш сотувчи (ижрочи)нинг доимий жойлашган манзилидан ташқарида амалга оширилган бошқа ҳолларда ҳам истеъмолчилар эътиборига етказилиши керак.

Сотувчи (ижрочи) истеъмолчига товарлар савдоси, маиший ва бошқа турдаги хизмат кўрсатишнинг қоидалари тўғрисида тўлиқ маълумот бериши шарт.

Товар (иш, хизмат)лар тўғрисида маълумот.

Ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи)истеъмолчига ўзи сотаётган товар (иш,хизмат) лар ҳақида ўз вақтида зарур, тўғри ва тушунарли маълумот бериши шарт.

Товар (иш, хизмат) ҳақидаги маълумотда қўйидагилар кўрсатилиши шарт.

Товар (иш, хизмат) мажбурий талабларига мувофиқ келиши шарт бўлган норматив ҳужжатнинг номи:

Товар (иш, хизмат)нинг асосий истеъмол хусусиятлари, шу жумладан ўзига хос хусусиятлари рўйхати:

Баҳоси ва сотиб олиш шартлари:

Айрим турдаги товарларнинг ишлаб чиқарилган санаси ишлаб чиқарувчи (ижрочи)нинг кафиллик мажбуриятлари:

Товардан самарали ва хавфсиз фойдаланиш қоидалари ҳамда шартлари:

Товарнинг хизмат (яроқлилиқ) муддати ва ушбу муддат тугуганидан кейин истеъмолчи нима ишлар қилиши зарурлиги, шунингдек бундай ишларни бажармаслик натижасида келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатлар тўғрисидаги маълумотлар.

Ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи)нинг номи ва мулкчилик шакли, рўйхатга олиш ва лицензия гувоҳномасининг номери:

Товарларни сақлаш, хавфсиз утилизация қилиш, усуллари ҳамда театр-концерт тадбирлари ўтказилаётганда фонограммадан фойдалани тўғрисида маълумот қоидалари.

Сертификатлаштириши шарт бўлган товар ҳақида истеъмолчига унинг сертификатланганлиги тўғрисида маълумот тақдим этилиши лозим.

Товар (иш, хизмат) ҳақидаги зарур ахборотнинг йўқлиги бундан товар (иш, хизмат) ни сотиш маълумот берилгунга қадар тегишли давлат бошқаруви органининг кўрсатмаси бўйича тўхтатиб турилишига собаб бўлади.

Товар (иш, хизмат) ҳақида нотўғри маълумот берилган тақдирда истеъмолчининг ҳуқуқлари.

Агар товар (иш, хизмат) ҳақида нотўғри ёки етарли даражада тўлиқ бўлмаган маълумот берилганлиги:

- зарур истеъмол хоссаларига эга бўлмаган товар (иш, хизмат) сотиб олинишига сабаб бўлса, истеъмолчи шартномани бекор қилишга ва ўзига етказилган зарарнинг қопланишини талаб қилишга ҳақлидир:

- сотиб олинган товар (иш,хизмат) ўзланган мақсадда фойдалана олмасликка сабаб бўлса, истеъмолчи тегишли маълумотни оқилона қисқа (кўпи билан уч кунлик)муддатда берилишини талаб қилишга ҳақлидир. Агар маълумот айтилган муддатда берилмаса, истеъмолчи шартномани бекор қилиб, зарарнинг қопланишини талаб қилишга ҳақлидир;

истеъмолчининг ҳаётига соғлигига, ёхуд мол-мулкига зарар етказилишига сабаб бўлса, у ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) олдига қонун ҳужжатларида назарда тутилган талабларни қўйишга ҳақлидир.

Истеъмолчининг товар (иш, хизмат)ҳақидаги нотўғри ёки етарли даражада тўлиқ бўлмаган маълумот туфайли етказилган зарарни қоплаш тўғрисидаги талаблари сотиб олинган товар (иш, хизмат)нинг хоссалари ва жиҳатлари ҳақида истимолчи махсус билимга эга эмас, деган тахминга асосланиб қараб чиқилади.

Нотўғри реклама оқибатида сотиб олинган товар (иш, хизмат) туфайли истеъмолчига етказилган зарар ишлаб чиқарувчи (ижрочи, сотувчи) томонидан тўлиқ ҳажмда қопланиши лозим.

Сотувчиларга, савдо объектларига ва товарларга қўйиладиган асосий талаблар.

Сотиш учун тавсия қилинаётган товарлар ассортименти, кўрсатилаётган хизматлар турлари, шунингдек хизмат кўрсатиш шакли сотувчининг ихтисоси ва у ўз фаолиятини ихтисослаштиришига мувофиқ сотувчи томонидан мустақил белгиланади.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан чакана савдо шаҳобчасига бўлиши шарт бўлган озиқ-овқат ва ноозиқ-овқат товарлари рўйхати белгиланиши мумкин, бундай чакана савдо тармоғининг жойлашиши республика туманлари ва шаҳарлари ҳоқимликлари томонидан тасдиқланади.

Сотувчи ўз фаолиятим ихтисоси ва ихтисослашувини ҳисобга олган ҳолда давлат стандартиларида, санитария, ветеринария қоидаларида, ёнғинга қарши қоидаларда ва бошқа норматив ҳужжатларда белгиланган мажбурий талабларга риоя қилиши шарт.

Сотувчи қўллашга рухсат берилган ўлчов асбобларига эга бўлиши ва уларни соз ҳолатда сақлаши, уларнинг метрологик теширувини ўз вақтида ва белгиланган тартибда ўтказилиши шарт.

Барча ўлчов воситалари оғирликни ўлчаш приборлари “Ўзстандарт” агентлиги органларининг текшириш тўғрисидаги кўзга яққол ташланадиган ишонч тамғасига ёки гувоҳномасига эга бўлиши керак, улар белгиланган мақсадида қўлланилиши ҳамда ўлчовларнинг бирлиги ва ишончилигини таъминлаши ҳамда тегишли паспортга эга бўлиши керак.

Носос ва қўллашга рухсат берилмаган ўлчов воситаларидан фойдаланиш тақиқланади.

Товарлар ва бошқа ўлчов приборлари сотувчи ходимларининг иш жойларида харидорлар товарни тортиш ва беришнинг бутун жараёнини кўрадиган қилиб ўрнатилиши керак. Тарозиларни пештахтанинг фасадига

томон бурча остида ўрнатиш, уларнинг олдини товарлар, дарпардалар, инвентарь ва бошқа нарсалар билан тўсиб қўйиш тақиқланади.

Тарозилар ҳар хил тебранишлар ва дириллешларга учрамайдиган мустаҳкам, барқарор горизонтал жойга ўрнатилади.

Савдо залларида харидорларга қўлай жойда назорат тарозилари ва бошқа ўлчов приборлари ўрнатилган бўлиши керак.

3 ва ундан кўп иш ўринли озиқ-овқат дўконларининг савдо залларида назорат тарозилари ўрнатилиши керак. Майдони 1500 кв.м. ва ундан ортиқ бўлган савдо залларида назорат тарозилари икки жойда ўрнатилади.

Савдо автоматлари, дозаторлар, автосатураторлар ҳамда товарларни тортиш, дозалаш ва сотиш учун бошқа приборларни ўрнатиш ва монтаж қилиш, шунингдек ишга тайёрлаш етказиб бериш комплектига кирадиган ушбу буюмларга заводда тайёрланган хужжатлар талабларига мувофиқ ўтказилиши керак. Бунда техника хавфсизлиги қоидаларига риоя қилишга алоҳида эътибор бериш зарур.

Мазкур Қоидалардан тегишли кўчирмалар сотувчи томонидан кўргазмали ва қўлай шаклда харидорлар эътиборига етказилади.

Харидорнинг танишиши учун қулай жойларда қуйидаги маълумотлар жойлаштирилиши керак:

Сотувчи – юридик шахс тўғрисидаги маълумотлар ўз корхонасининг номи, унинг жойлашган жойи (почта манзили ва иш режими);

Агар сотувчи амалга оширадиган фаолият лицензиянинг тартиб рақами ва амал қилиш муддати тўғрисидаги, шунингдек уни берган орган ҳақидаги маълумотни тақдим этиш керак.

Сотувчи қонун ҳужжатларида назарда тутилган товарлар тўғрисидаги қўйидаги зарур ва ишончли маълумотларни харидорнинг эътиборига ўз вақтида кўргазмали ва қулай шаклда етказиши шарт:

Товарнинг номи;

Товарнинг штрихли коди; (мавжуд бўлганда)

Товардан самарали ва хавфсиз фойдаланиш қоидалари ва шартлари;

Агар у аниқ бир товар учун белгиланган бўлса хизмат қилиш муддати ёки яроқлилик муддати, шунингдек кўрсатилган муддатлар тамом бўлгандан кейин харидор амалга ошириши керак бўлган зарур хатти-ҳаракатлар ҳақидаги ҳамда, агар товарлар кўрсатилган муддатда тамом бўлгандан кейин харидорнинг ҳаёти, соғлиги ва мол-мулки учун хавф тўғдирса ёки фойдаланиш учун яроқсиз бўлиб қолса, бундай ҳаракатлар бажарилмаган тақдирда келиб чиқиши мумкин бўлган оқибатлар тўғрисидаги маълумотлар;

Товарнинг нархи ва сотиб олиш шартлари;

Уларнинг мажбурий талабларига товар мувофиқ бўлиши керак бўлган стандартларнинг белгиланиши;

Товарнинг асосий истеъмол хоссалари тўғрисидаги маълумотлар (агар улар ўрамда кўрсатилмаган бўлса);

Мувофиқлик сертификати.

Агар харидор томонидан сотиб олинadиган товар истеъмол қилинган бўлса ёки унинг камчилиги бартараф этилган бўлса, харидорга бу тўғрида маълумот берилиши керак.

Сотувчи харидорнинг талабига кўра:

Товарни тайёрловчининг номи ва жойлашган жойи (юридик манзили), харидорлардан эътирозларини қабул қилиб олишга ва товарни тузатувчи ва унга техник хизмат кўрсатувчи тайёрловчи (сотувчи) томонидан вакил қилинган ташкилотнинг дойлашган жойи тўғрисидаги ахборотни;

Сертификатнинг асл нусхаси эгаси ёки сертификатни берган товарларни сертификатлаш бўйича орган томонидан тасдиқланган сертификатнинг нусхасини;

Тайёрловчи ёки етказиб берувчи (сотувчи) томонидан зарур тарзда расмийлаштирилган товарга илова қилинадиган ҳужжатларни тақдим этиши шарт. Озиқ-овқат маҳсулотларини сотиш Ўзбекистон Республикаси ваколатли органлари томонидан берилган олиб кириш учун рухсатномалар мавжудлиги ҳам талаб этилади.

Сотувчи, товар ва уларни тайёрловчилар тўғрисидаги маълумотлар харидорлар эътиборига давлат тилида етказилади, шунингдек бошқа тилларда такрорланиши мумкин.

Истеъмолчига шунингдек кўрсатиладиган хизматлар, уларнинг нархлари ва хизматлар кўрсатиш шартлари, шунингдек товарларни сотишда хизмат кўрсатишнинг қўлланиладиган шакллари тўғрисида (олдиндан буюртма бериш, товарларни уйда сотиш, кредитга сотиш, газламаларни бичиш, совға ва комплектли тўпламларни комплектлаш бўйича ва бошқа шакллардаги) кўргазмали ва ишончли ахборот тақдим этилиши керак.

Товарни сотишда харидорга мустақил равишда ёки сотувчи ходимнинг ёрдамида зарур товарлар билан товарнинг ўлчамини текшириш имкони берилиши керак.

Харидор тавсия этилаётган товарни кўздан кечиришга, агар товарнинг хусусияти буни истисно этмаса ва мазкур Қоидалар талабларига зид бўлмаса, ўзининг ҳозирлигида намоёиш қилиниши талаб қилишга ҳақлидир.

Сотувчи агар текшириш давлат стандартларининг мажбурий талабларида ёки шартнома шартларида назарда тутилган бўлса сотиш учун тавсия қилинаётган товарнинг сифатини ва хавфсизлигини (кўриб чиқиш, синов, анализ, экспертиза) такширишга мажбурдир.

Сотувчи томонидан сотиладиган товарларнинг нархи, шунингдек, шартноманинг бошқа шартлари томонларнинг келишувига кўра белгиланади, қонунларда ёки бошқа норматив ҳуқуқий ҳужжатларда ўзгача ҳол назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Сотувчи ходим товарнинг номи, унинг сорти, маркаси, модели, типи, товарнинг оғирлиги, ўлчами ёки бирлигига нархи кўрсатилган ҳолда сотиладиган товарларнинг ягона намунадаги ва аниқ расмийлаштирилган нархномалари бўлишини таъминлашга мажбурдир.

Товарлар учун харидорлар билан нақд пулли ҳисоб-китоблар машиналари қўлланилган ҳолда амалга оширилади. Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно. Савдо объекти раҳбари сотувчи ходимни назорат касса машиналарида ишлаш қоидалари билан таништириши шарт.

Сотувчи томонидан харидорга касса ёки товар чеки ёхуд товарнинг ҳақи тўлаганлигини тасдиқловчи бошқа ҳужжат берилган вақтдан бошлаб, агар сотувчи билан харидор ўртасида қонунда ёки шартномада ўзгача ҳол назарда тутилмаган бўлса, чакана олди-сотди шартномаси зарур шаклда тузилган деб ҳисобланади.

Чакана савдони назорат-касса машинасини қўлламасдан амалга ошираётган сотувчи –якка тартибдаги тадбиркор харидорга сотиб олинган товар билан биргаликда сотувчининг фамилияси ва имзоси, савдо фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқи учун берилган рухсатноманинг тартиб рақами, товар сотилган сана ва унинг қиймати кўрсатилган ҳолда квитанция ёки шунга ўхшаш ҳужжатни бериши шарт.

Истеъмолчи тайинлаган мақбул муддатда камчиликларни бепул бартараф этишни ёки этишни ёки зарур сифатдаги ана шундай умумий овқатланиш маҳсулотини тайёрлашни ёки уни бошқа маҳсулотлар билан алмаштиришни талаб қилишга:

кўрсатиладиган хизматлардан воз кечишга ҳақлидир.

Истеъмолчи шунингдек хизматлар кўрсатишни бошлаш ёки тугаллаш муддатлари бузулиши сабабли ўзига етказилган зарарнинг тўлиқ қопланишини талаб қилишга ҳақлидир. Етказилган зарар истеъмолчининг тегишли талабларини қондириш учун Ўзбекистон республикаси қонун ҳужжатларида белгиланган муддатларда қопланади.

Умумий овқатланиш соҳасида фаолиятни амалга оширувчи хўжалик юритувчи субъект хизмат кўрсатиш муддатларининг бўзилишини енгиб бўлмайдиган кучлар оқибатида ёки истеъмолчининг айби билан содир бўлганлигини исботланган тақдирда истеъмолчининг талаблари қондирилмайди.

Умумий овқатланиш савдо объектларида хизмат кўрсатиш жараёнида тайёр маҳсулотлар ва харид қилинган товарлар, шу жумладан алкоғолли ичимликлар истеъмолчининг хоҳишига кўра тегишли идишда ва ўровда олиб чиқиб кетилиши мумкин.

Мулкчилик шаклларида қатъий назар, умумий овқатланиш корхоналарида вино-ароқ маҳсулотларини сотиш тасдиқланган дислокацияга мувофиқ, жойлардаги ҳокимликлар томонидан бериладиган махсус рухсатномалар мавжуд бўлган тақдирда амалга оширилади.

Истеъмолчи умумий овқатланиш соҳасида фаолият кўрсатувчи хўжалик юритувчи субъектга амалда қилинган харажатларни тўлаган тақдирда ўзи буюртма берган хизматлардан исталган вақтда воз кечиши мумкин.

Ишлаб чиқариш жараёнида таомлар уларни сотиш мумкин бўлган партияларда тайёрланиши керак. Олдинги кундан қолган гўшт, майдаланган

балиқ маҳсулотлари, макаронлар, қайла, ёрма маҳсулотлардан фойдаланиш қатъиян тақиқланади.

Умумий овқатланиш маҳсулотларини махсус ажратилган жойларда сотиш тартиби маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан белгиланади.

Ушбу Қоидаларга риоя этилишини назорат қилиш қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилади.

Назорат органлари ушбу Қоидаларга риоя этилишини текширишга мутахасисларни, истеъмолчиларнинг жамоат-ташкилотлари вакиллари жалб этилиши мумкин. Савдо корхоналари ва якка тартибдаги тадбиркорлар текширувчи шахсларга текширишларни ўтказишда ва камчиликлар ва қоида бузилишларини бартараф этиш чора-тадбирларини кўришда кўмаклашиш лозим бўлади.

Савдо қоидаларини бузилиш турлари.

Ушбу Қоидаларни бузганлик қўйидаги ҳолларда Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ва Ўзбекистон Республикасининг Жиноий кодексига мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади:

Нархларни асоссиз равишда ошириш;

Товарлар, маҳсулотларни нотўғри ўлчаш, нотўғри ёки хизматлар кўрсатмаслик;

Ходимнинг асса чеки, витанция, счётлар беришдан бош тортиши;

Харидорга товарнинг, маҳсулотнинг миқдори, вазнини текшириш имконияти яратишдан бош тортиш;

Носоз ёки тамғаланмаган тортиш ва ўлчаш приборларидан фойдаланиш;

Қўйидагиларга:

Назорат-касса машиналарини қўллаш тартибига;

Алкоғолли ичимликлар ва тамаки маҳсулотларини , сотиш, шунингдек харидорга сотилган сифатсиз товарни, маҳсулотни алмаштириб беришни ёи пулларни қайтаришдан бош тортиш;

Товарларни, маҳсулотларни уларнинг сифатини ва ишлаб чиқариш маркасини тасдиқловчи ёки с ертификацияланган маҳсулотнинг белгиланган, талабларга мувофиқлигини тасдиқловчи хўжжатларсиз сотиш;

Яроқлилик муддати ўтган товарларни сотиш;

Шунингдек: жавобгарлик қўйидаги ҳолларда:

Товарларнинг ёнма-ён туришига риоя қилинмаганда ва товарларнинг сақлаш шароитлари бузилганда:

Овқатни истеъмол қилиш учун зарурий шарт-шароитлар мавжуд бўлмаганда;

Корхонанинг номи, унинг иш режими тўғрисидаги маълумотлар бўлмаганда, харитдорга ушбу Қоидаларда назарда тутилган маълумотларни беришдан бош тортганда:

Корзорнанинг иш режимига риоя қилинмаганда:

Товарларда, маҳсултларда нархномалара бўлмаганда ёки атайин нотўғри расмийлаштирилган нархномалар қўйилганида;

Рухсат берилмаган анжом қўлланилганда ҳам пайдо бўлади.

Стандартлар талабларига, техник шартларга жавоб бермайдиган товарларни, маҳсулотларни сотиш ҳамда маҳаллий йиғимларни тўламаслик ёки ўз вақтида тўламаслик қўйидагиларга олиб келади:

- қоида биринчи марта бўзилганида-корхона фаолиятини рухсатномани олиб қўйиш йўли билан 1 ой муддатда тўхтатиб қўйиш;
- кейинги гал қоида бузилишида – рухсатнома бекор қилинади ва кейинчалик тикланмайди.

Рухсатномани олиб қўйиш ва бекор қилиш, шунингдек унинг риоя қилинишини тўтатиб туриш ва тўхтатиш уларни беришга ваколатли бўлган орган томонидан, ушбу Қоидаларга риоя қилинишини текшириш далолатномаси асосида ёки ваколатли давлат органларининг тақдимномалари асосида белгиланган тартибда амалга оширилади. Айнан бирта, қоида бузулиши учун бир неча санкциялар қўлланилишига йўл қўйилмайди.

Рухсатнома олиб қўйилгандан ёки бекор қилингандан, шунингдек унинг амал қилиши тўхтатиб қўйилгандан ва тўхтатилгандан кейин солиқ инспекцияси томонидан назорат текшириш фақат хўжалик юритувчи субъектнинг савдо фаолиятини амалга ошириши фактини аниқлаш ҳамда унга нисбатан Назорат органлари фаолиятини мувофиқлаштирувчи Республика кенгаши билан келишдан чоралар кўриш бўйича амалга оширилади.

“Истехмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”, “Стандартлаштириш тўғрисида”, “Метрология тўғрисида”, “Маҳсулотлар ва хизматларни сертификациялаш тўғрисида”ги қонунлар моддалари ва ушбу Қоидалар талаблари бузилганлиги жавобгарликка тортиш учун асос бўлиши мумкин.

Давлат корхонаси чакана савдо объектининг иш режими (иш бошланиши, тамом бўлиши, тушлик, танаффус, дам олиш кунлари) давлат ҳокимияти маҳаллий органларининг қарорларига кўра, мулкчиликни нг бошқа шаклларидаги ташкилотларда эса мулкдор томонидан белгиланади. 10 иш ўринли ва ундан кўп иш ўринли савдо корхоналари, шунингдек мажбурий руйхатда назарда тутилган товарларни сотиш бўйича жойлаштиришга киритилган корхоналар корхонанинг ёпилиши тўғрисида харидорларни олдиндан хабардор қилишлари керак.

Чакана савдо қилиш ҳуқуқини берувчи рухсатнома, якка тадбиркорнинг рўйхатдан ўтказиш гувоҳномаси ва бошқа ҳужжатлар савдо объектда туриши ҳамда назорат органларининг биринчи талаби билан кўрсатилиши керак.

Барча савдо объектлари уларнинг мазкур Қоидалар талабларига мувофиқлиги юзасидан мажбурий текширувдан ўтказилиши керак. Текшириш савдо объекти очилганда давлат ҳокимияти маҳаллий органлари томонидан бир марта ўтказилади.

Озиқ-овқат товарлари билан чакана савдо қилиш хусусиятлари.

Озиқ-овқат товарлари тўғрисидаги маълумотларда мазкуо Қоидаларнинг 15-бандида кўрсатилган талаблардан ташқари стандартларнинг мажбурий талабларига мувофиқ, товарларнинг турига боғлиқ равишда:

Озиқ-овқат маҳсулотлари таркибига кирадиган ингредиентлар номлари, шу жумладан озиқ-овқатга солинадиган қўшимча масалликлар;

Озиқлик қиймати (маҳсулотларнинг калориялиги, оқсиллар, ёғлар, углеводлар, витаминлар, микроэлементлар мавжудлиги), оғирлиги ва метрик бирликлардаги ҳажми тўғрисидаги маълумотлар;

Тайёрлаш усуллари ва шартлари (концентратлар ва ярим тайёр маҳсулотлар учун) ва қўлланилиши (болалар, даволаш-профилактика маҳсулотлари ва парҳез таомлар учун);

Мувофиқлик сертификати ёки маҳсулотнинг тайёрловчи корхоналарда сертификация қилинганлиги тўғрисидаги маълумотлар;

Сақлаш шартлари (улар учун сақлаш шароитларига нисбатан мажбурий талаблар белгиланган товарлар учун);

Тайёрланган сана;

Касалликларнинг айрим турларида истеъмол қилиш ножоизлиги (улар тўғрисидаги маълумотда касалликларнинг айрим турларида истеъмол қилиш ножоизлиги тўғрисида маълумот бўлиши керак бўлган товарлар учун);

Тамаки маҳсулотларидаги чекишнинг соғлиқ учун зарарлиги тўғрисида огоҳлантирувчи ёзув бўлиши керак.

Товарлар савдо залига ёки сотиладиган бошқа жойга қўйилгунга қадар идишдан, ўраш ва боғлаш материалларидан, металл клинсан олиниши керак. Товарларнинг ифлос бўлган юзаси ёки қисми тозаланиши керак. Сотувчи ходим шунингдек товарларнинг сифатини текшириши (ташқи белгиларига қараб), уларда зарур ҳужжатлар ҳамда маълумотлар мавжудалигини текшириши, товарларни брак қилиши ва навларга ажратиши керак.

Туз, шакар, ун, ёрма ва бошқа сочилувчан товарларни қадоқлаш ва сотишда алоҳида кракчалардан фойдаланилади.

Озиқ-овқат товарларини витринада куёш нурлари ва ёғингарчиликларнинг тўғридан-тўғри таъчирига учрайдиган ҳолатда, шунингдек товарларни ёнма-ён сақлаш тартиби бузилган ҳолда сақлашга ва жойлаштиришга йўл қўйилмайди.

Тортиб сотиладиган товарларни сотишда темир-терсак, чиқиндилар, увоклар стандартларда белгиланган йўл қўйиладиган нормалардан ортиқ бўлмаслиги керак.

Тортиб сотиладиган товарлар сотишдан олдин сотувчи томонидан қадоқланган ва ўралган тақдирда, яроқлилик муддати қисқа бўлган товарларни қадоқлаш ҳажми савдонинг бир куни мобайнида улар сотиладиган ҳажмдан ортиқ бўлмаслиги керак.

Қадоқланган товар ўрамига этикетка ёпиштирилади, унда унинг номи, тайёрловчи, корхонанинг ёки тайёрловчи мамлакатнинг коди, бир бирлигининг баҳоси, тайёрланган санаси, яроқлилик муддати, қадоқланган санаси, қадоқловчининг тартиб рақами ёки фамилияси кўрсатилади.

Ўрамдаги оғирлиги кўрсатилган, тайёрловчи томонидан кадоқланган ва ўраб-жойланган озиқ-овқат товарларини сотишда улар қўшимча равишда тарозида тортилмайди.

Тортиб сотиладиган озиқ-овқат товарлари харидорга ўралганлиги учун қўшимча ҳақ ундирилмасдан ўралган ҳолда берилади.

Ўраш учун давлат стандартининг мажбурий талабларига мувофиқ бўлган ва аниқ товарларни ўрашга рухсат берилган материаллардан фойдаланилади.

Тортиб сотиладиган тортиладиган озиқ-овқат товарларнинг нархи нетто оғирлиги бўйича белгиланади.

Харидорнинг илтимосига кўра сотувчи ходим гастронмия товарларини кесилган ҳолда сотиши мумкин.

Гўшт, сут, балиқ, қандалотчилик маҳсулотлари (бисквит тортлар, пирожноелар ва бошқалар), яр им тайёр маҳсулотлар, тайёр масалликлар ва бошқа тез бузиладиган маҳсулотларни сотишга фақат совутиладиган пештахталар, витриналар бўлган тақдирда рухсат берилади.

Тамаки маҳсулотларини акциз маркаларисиз ва 18 ёшдан кичик шахс ларга сотишгша рухсат берилмайди.

Озиқ-овқат товарлари чаканалаб сотиладиган жойларда қўшимча озиқ-овқат товарлари сотилиши ва умумий овқатланиш хизматлари кўрсатилиши мумкин. Қўшимча товарлар билан савдо қилиш ва умумий овқатланиш хизматларини кўрсатиш стандартларнинг мажбурий талаблари билан белгиланган озиқ-овқат товарлари сифати ёмонлашишига ва хавфсизлигига ва уларни сотиш шароитлари ёмонлашишига олиб келмаслиги керак.

Тадбиркорлик фаолияти билан шуғулланиш учун тегишли ҳужжатларга эга юўлмаган жисмоний шахслардан озиқ-овқат товарларини қабул қилиб олиш (қишлоқ хўжалиги маҳсулотларидан ташқари) тақиқланади.

Нон ва нон-бўлка маҳсулотлари савдосини амалга оширувчи савдо корхоналарида белгиланган иш соатларида ассортимент рўйхатида назарда тутилган ассортиментдаги нон ва нон-булка маҳсулотлари бўлиши лозим.

Ихтисослаштирилган нон дўконининг савдо залида ёки нон маҳсулоти савдосини амалга оширувчи бўлимда кўринарли жойга маҳсулотнинг тайёрловчилари, олиб келиш жадваллари, нон маҳсулотларини сотиш муддатлари, парҳезбоп нон маҳсулотлари ва янги турдаги маҳсулотларнинг хусусиятлари тўғрисидаги маълумотлар бўлиши лозим.

Нон сотиш ва сақлаш учун мулжалланган жой қуруқ ва шамоллатиб туриладиган бўлиши керак. Нон ва нон-булка маҳсулотлари сотувчи савдо объектлари махсус анжомлар (вилкалар, пичоқлар, ажратувчи тахталар, стеллажлар, полкаларни нон ушоқларидан тозалаш учун чўтка ва бошқалар) билан жиҳозланган бўлиши керак.

Савдо объектларида дезинфекцияланувчи воситалар бўлиши шарт.

Нон ва нон-булка маҳсулотларини қабул қилишда сотувчи маҳсулот сифатини органолептик кўрсаткичлар бўйича, ҳар бир маҳсулот вазнининг маҳсулотнинг аниқ тури учун амалда бўлган норматив ҳужжатларга мувофиқлигини текшириши лозим. Бузилишлар аниқланган тақдирда маҳсулот тайёрловчига қайтарилади.

Етказиб берувчининг илова хужжатида ушбу товарлар тўғрисида “Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг 5 ва 6-моддаларида назарда тутилган тўлиқ маълумотлар бўлиши лозим.

Нон ва нон-булка маҳсулотлари фақат нон маҳсулотлари ташишга мўлжалланган ихтисослаштирилган автомашиналарда ташилади.

Ихтисослаштирилган ва фирма нон-қандалот дўконларида ва бошқа дўконларнинг нон булимларида нон, нон-булка маҳсулотлари ва қандалотчилик ташқари шакар, чой, кофе, какао, ун, ёрма, макарон маҳсулотлари, болалар овқатлари учун куруқ маҳсулотлар, озиқ-овқат концентратлари, кафетерийларга эга бўлган дўконларда эса, шунингдек иссиқ ичимликлар (чай, кофе, какао, сут) шу жумладан ўзлари ишлаб чиқарган хамир ва қандалотчилик маҳсулотлари сотилиши мумкин.

Нон, нон-булка маҳсулотларининг тандирдан чиққандан кейин сотувда бўлиши мумкин бўлган муддатлари фақат маҳсулотнинг ҳар бир тури учун норматив-техник ҳужжатларга мувофиқ белгиланган тартибда белгиланади.

Харидорлар хохишига кўра оғирлиги 0,4 кг ва ундан юқори бўлган нон, нон-булка маҳсулотлари (ўралганларидан ташқари) 2-4 га тенг бўлакларга кесилиши ва тарозида тортилмасдан сотилиши мумкин.

Амалдаги стандартлар, техник шартлар талабларига мувофиқ бўлмаган, шунингдек нотўғри сақлаш туфайли бузилганлик белгилари бўлган нон, нон-булка маҳсулотларини сотиш тақиқланади.

Нон маҳсулотлари савдо объектларида нотўғри сақланганлиги туфайли бузилган тақдирда бунинг чун савдо объектлари жавоб беради.

Нон белгиланган стандартлар талабларига ва ёки ишлаб чиқарувчининг техник шартларига мувофиқ сақланади.

Харидорларга нон ва нон-булка маҳсулотлари, махсус анжом қўлланилмаган тақдирда, махсус қўлқоплар (полиэтилен қўлқоплар ёки бошқа қўлқоплар) воситасида берилиши мумкин.

Сифатсиз (ғарч-Оурч қилган, қўйган, ичи бўш, яхши қорилмаган, бошқа нарсалар аралашган) нон ёки нон маҳсулотлари сотилган тақдирда сотувчи-ҳодимлар харидор талабига кўра уларни сифатлисига сўзсиз алмаштириб беришлари ёки пулини қайтаришлари керак. Харидорлар томонидан қайтариб берилган нон ва нон-булка маҳсулотлари санитария жиҳатидан яроқсиз ҳисобланади. Нон маҳсулотлари зарур сифатга эга бўлмаган тақдирда сотиш муддатлар доирасида алмаштирилади.

Нон, нон-булка маҳсулотларини сақлаш ва сотиш жараёнида уларда картошка касаллиги белгилари аниқланган тақдирда сотувчи бу ҳақда маҳсулот етказиб берувчига дарҳол хабар бериши керак. Зарарланган маҳсулотлар сотувдан чиқарилади ва амалдаги қоидаларга мувофиқ йўқ қилинади. Нон маҳсулотларида картошка касаллиги мавжудлиги ва уларнинг йўқ қилинганлиги ҳақидаги далолатнома белгиланган тартибда зарарсизлантирилади.

Алкоголли ичимликлар билан чакана савдо қилиш хусусиятлари.

Алкоголли ичимликлар билан савдо қилиш махсус рухсатномалар асосида, шу жумладан белгиланган тартибда мувофиқ равишда берилган алкоголли ичимликларни қўйиб сотишга берилган рухсатномалар асосида ва касса-назорат машиналарини мажбурий қўлланиш шарти билан амалга оширилади. Рухсатномада савдо объектининг манзили, иш соатлари, сотиладиган, ичимликларнинг турлари, сотиш тури (олиб кетиш ёки қўйиб сотиш) ва бошқа зарур маълумотлар аниқ кўрсатилган бўлиши керак.

Сифатига кўра стандартларнинг мажбурий талабларига ва техник шартларга мувофиқ бўлган алкоголли ичимликлар сотилиши лозим.

Алкоголли ичимликларнинг, шу жумладан импорт алкоголли ичимликларнинг сотувчиси маҳсулотларнинг ҳар бир номи бўйича тайёрловчи ёи етказиб берувчининг имзоси ва муҳри билан тасдиқланган ҳамда ҳисобга олиш ва руйхатдан ўтказиш рақамлари, унинг амал қилиш муддати ва сертификатни берган орган кўрсатилган ҳолда маҳсулотнинг ҳар бир номи бўйича мувофиқлик сертификати мавжудлиги тўғрисидаги маълумотлар мавжуд бўлган товар-транспорт ҳўжжатларига эга бўлиши керак.

Мувофиқлик сертификати харидорнинг талабига кўра сотувчи томонидан тақдим этилиши керак.

Сертификацияланган маҳсулот белгиланган тартибда мувофиқлик белгиси билан маркаланади. Алкоголли ичимликлар юридик шахслар томонидан савдо залига эга бўлган турғун савдо объектлари орқали сотилади.

Мулкчилик шаклидан қатъий назар, чакана савдо корхоналари томонидан алкоголли ичимликларни сотиш вақти ва жойми алкоголли ичимликларни сотиш шартларига мувофиқ маҳаллий давлат ҳокимияти органлари томонидан белгиланади.

Алкоголли ичимликларни:

Махсус рухсатномаларсиз:

Мувофиқлик сертификатисиз:

Ишлаб чиқарган корхонани аниқлаш имконини берадиган даражада аниқ маркаланмаган ҳолда:

Акциз маркалари билан маркаланмаган ҳолда:

Алкоголли маҳсулотлар ишлаб чиқаришга лицензияси бўлмаган ишлаб чиқарувчидан олинганда:

Кўрсатиб ўтилган маҳсулотларни сақлаш ва сотиш учун санитария нормалари ва қоидаларига мувофиқ бўлмаган хона ва жойларда (шу жумладан назорат-касса машиналариним қўллаш, моддий бойликларни зарур даражада сақлашни таъминлаш учун шарт-шароитлар ва ёрдамчи хона бўлмаганда):

18 ёшга тўлмаган шахсларга:

Кўчма савдо объектларида ўқув юртлари, диний муассасалари яқинида жойлашган чакана савдо объектларида, шунингдек даволаш-профилактика ва спорт-соғломлаштириш муассасалари ҳудудида, ўқув юртлари ва ишлаб чиқариш корхоналарида кўрсатиб ўтилган ўқув юртлари фаолият кўрсатган вақтда;

Этикеткаларсиз, ифлос (ички ёки ташқи томони),(оғзи учган, ёрилган), тикини учган, умумий кўриниши тиниқ бўлмаган, чет нарсалар аралашган, чўкиндили бутилкаларда (винолар тўпламидан ташқари) сотиш тақиқланади.

Алкоголли ичимликлар маҳсулотнинг тегишли тури бўйича норматив ҳужжатлар талабларига мувофиқ ҳолда сақланиши керак.

Узум, мева винолари, коньяклар, шампан қуйилган, пўстлоқ тикинли бутилкалар тикинларнинг қуриб қолмаслиги учун омборхоналарда ётиқ ҳолатда, бошқача тикинли бутилкалар эса тик ҳолатда сақланади.

Сотувчи алкоголли ичимликларни савдо залига қуйишдан олдин ташқи белгиларга қараб уларнинг сифатини текшириб кўришга мажбурдир.

Алкоголли ичимликларни сотиш чоғида сотувчи сотувдаги мавжуд товар намуналарига ичимлик номи ёзилган, уларнинг идиши ва қадоклаш қиймати қўшилган нархлари кўрсатилган нархномаларни беркитиб қўяди. Алкоголли ичимликларни қуйиб сотишда нархномада унинг номи ва 1 литрли ва 0,5 литрининг нархи кўрсатилади. Умумий овқатланиш савдо объектларида алкоголли ичимликлар прејскурантларида ичимликлар номи, бутилкасининг сифими, бутилка умумий сифимининг, шунингдек 100 ёки 50 грамнинг нархи кўрсатилиши керак.

Сотувчи ходимлар (буфетчилар, барменлар ва алкоголли ичимликларни қуйиб сотувчи бошқа шахслар)нинг иш ўринлари давлат текширувидлан ўтказилган тегишли савдо анжомлари, ўлчов мензуркалари ва ўлчамли кружкалар билан таъминланган бўлиши керак.

Харидор камчиликлари бўлган алкоголли ичимликлар сотиб олган тақдирда сотувчи харидор талабига кўра уларни сифатли товарга алмаштириб беришга ёки, агар мазкур камчиликлар товарнинг яроқлилик муддати доирасида аниқланган бўлса, харидорга унинг тўлаган суммасини қайтариб беришга мажбурдир.

Сотувчи айби билан белгиланган яроқлилик муддати доирасида камчиликлари бўлган алкоголли ичимликларни сотиш оқибатида истеъмолчи ҳаёти ва саломатлигига етказилган зарар амалдаги қонунчиликка мувофиқ қопланиши керак.

Ташкилий ҳуқуқий шаклларида қатъий назар, чакана савдо корхоналарининг сотувчи-ходимлари, раҳбарлари ва бошқа мансабдор шахслари аҳолига алкоголли ичимликлар сотганлик, шунингдек уларни сақлаш тартибини бузганлиги учун амалдаги қонунчиликка мувофиқ жавоб берадилар.

Пиво кучсиз алкоголли ичимлик ҳисобланади ва У бўлим талаблари пивони сотишга тадбиқ этилмайди. Пиво чакана савдога рухсатному бўлган тақдирда, сотиш жойи чекланмасдан умумий асосларда ҳам юридик, ҳам жисмоний шахслар томонидан сотилишига йўл қўйилади.

Мева-сабзавот товарлари билан чакана савдо қилиш хусусиятлари

Мазкур Қоидалар Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ихтисослаштирилган мева-сабзавот дўконларида, озиқ-овқат дўконларининг бўлимлари ва секцияларида, шунингдек мулкчиликнинг барча шаклларидаги павильонларида

янги узилган сабзавот, ҳўл мева, узум, резавор, мева, субтропик ўсимликлар, ёнғоқмевалар, полиз махулотлари, кўзиқорин, ёввойи ҳолда ўсувчи мевалар, картошка ва уларни қайта ишлашдан олинган маҳсулотлар (кейинги ўринларда матнда “мева – сабзавот товарлари” деб юритилади)ни чакана сотиш соҳасидаги асосий талабларни белгилаб беради.

Чакана савдо корхоналари мева-сабзавот маҳсулотлари ва картошка кўплаб келтириладиган даврда туманлар, ўаҳарлар ҳокимликлари ва санитария назорати органларининг рухсати билан лотоклар, тележкаларда сотишни, шунингдек деҳқон бозорлари, гузарлар, ярмаркалар ва ушбу мақсадлар учун ажратилган бошқа жойларда майда улгуржи савдонинг кенг тармоғини ташкил этадилар.

Майда чакана савдо тармоғи мева сабзавот ва бошқа қўшимча товарлар билан ўзлари таркибига кирадиган ушбу маҳсулотлар билан савдо қиладиган корхоналар ва ташкилотлар томонидан таъминланади.

Мева – сабзавот билан савдо қилувчи корхоналар ва ташкилотлар қўшимча равишда қадоқланган бошқа озиқ-овқат товарлари, зиравор, кетчуплар, дориворлар, ас ал, ўсимлик мойи, туз, уксус, мева-сабзавот шарбатлари ва чанқовбосди ичимликлар ҳам сотиши мумкин.

Иш шароитларига қараб мева-сабзавот товарлари билан савдо қилувчи корхоналар ва ташкилотлар хўжалик товарлари: картошка сабзавот тозалагич, шарбатсиққич қопқоқлаш машиналари, ҳар хил идишлар, тиқин ва полиз анжомлари, полиэтилен плёнка, мева сабзавот экинлари ва бошқа қишлоқ хўжалики экинларининг уруғлари ва кўчатларини сотиши мумкин.

Сотувга қўйиладиган мева сабзавот товарлари навларга ажратилган бўлиши ва сифатига кўра давлат стандартларига ҳамда техник шартларга мувофиқ бўлиши керак. Саралаш сифатига с албий таъсир кўрсатадиган олманинг айрим думбул навлари (Оқ олма,), “Астрахан оқ олмаси”, “Розмарин”, резавор мевалар “қулупнай, малина (хужаҳат)”, смородина (қорағат), данакли мевалар (олча, гилос, олхўри, ўрик) ва узум учун бундан истисно қилишга йўл қўйилади. Агар яроқсизлик ва чиқит миқдори олмалар учун 5 фоиздан, данакли мевалар (олча, гилос, олхўри, ўрик) ва узум учун бундан истисно қилишга йўл қўйилади. Агар яроқсизлик ва чиқит миқдори олмалар учун 5 фоиздан, данакли мевалар ва узум учун 10 фоиздан ортиқ бўлмаса, кўрсатиб ўтилган маҳсулотлар навларга ажратилмасдан сотувга қўйилиши мумкин.

Мева сабзавот товарлари тайёрлаш (қабул қилиш), сақлаш, қайта ишлаш, сотиш (савдо)жойларига товарни механик шикасланишдан сақлашни таъминловчи идишда ва ўрамда келтирилади. Мева-сабзавот товарларининг носоз, ифлос ва ўзига хос ҳид келиб турадиган идишда ва транспорт воситаларида идишсиз ташилишига йўл қўйилмайди.

Мева-сабзавот товарлари транспортнинг очик турлари билан ташилганда уларнинг устига брезент ёки ўраш материали бўлиши керак.

Идиш эҳтиётлик билан, махсус асбоблар ёрдамида очилиши керак. Савдо корхонаси ва ташкилотига келтириладиган барча мева-сабзавот идиши унинг сақланишини таъминлайдиган ҳамда айниқса зарарли моддалар билан ифлосланишига йўл қўймайдиган шароитларда сақланиши керак. И дишни

савдо залида, тамбурда ва савдо корхоналарининг олд томонида сақлаш тақиқланади. Идишни сақлаш учун махсус бино ёки атрофи ўралган бостирмали майдо ажратилади

Хўл, қуритилган, қайта ишланган мева-сабзавот товарлари бунинг учун махсус ажратилган, табиий ёруғлик тушмайдиган, яхши шамоллатиладиган, совутиладиган жойларда идишга солинган ҳолда сақланади. Товарнинг ҳар бир тури сақлаш жойларида алоҳида жойлаштирилади. Махсулот солинган яшиклар, лотоклар, саватлар 1,5-2метр баландликдаги сўриларга қўйилади. Товарлар контейнерларда сақланганда уларнинг полдан баландлиги бино шипининг баландлигига ва кўтариш механизмлари жиҳозланганлигига боғлиқ бўлади.

Хўл мева, сабзавот ва картошкани сақлаш учун қўйидаги шароитлар таъминланиши керак.

Махсулотнинг номи	Цельский бўйича ҳарорат даражаси	Ҳавонинг нисбий намлиги, фоиз
Картошка	+ 2дан + 3гача	85-95
Сабзи,петрушка,сельдерей Шолғом, ерқалампир (хрен), лавлаг, турп, редиска, брюква, пиёз	-1 дан + 1гача	90-95
Карам	-1 дан 3 гача	90-95
Помидор	+ 10 дан + 13 гача	75-80
Бодринг, кабачки,қовоқ,патиссон,баклажон	+ 13 дан + 15 гача	90-95
Салат, исмалоқ, кўкпиёз,боғламли Редиска ва бошқа ошкўклар	+1 дан + 3 гача	90-95
Қовун	+ 10 дан + 13 гача	85-90
Тарвуз	+3 дан + 4 гача	80-85
Олма	+4 дан + 5 гача	95
Нок	+ 2	95
Узум	0 дан – 1 гача	90-95
Данакли мевалар (олча, гилос, ўрик, олхўри, шафтоли)	0 дан + 1 гача	80-95
Қалампир	+ 6 дан + 7 гача	90-95
Булғор қалампири	+ 10 дан + 13 гача	90-95
Сарик, тўқ, сарик тусли църус мевалар	+ 2 дан + 3 гача	85-90
Мандарин, апельсин ва лимон	+ 2 дан + 3 гача	85-90
Пишган ананас	+ 8 дан + 9 гача	85-90
Пишган банан	+ 12 дан + 14 гача	90-95

Бундай шароитлар яратиш имкони бўлмаган истисно ҳолларда пўчоқли уруғи бўлган мевалар, цитрус мевалар, сабзавотлар (ошкўклардан ташқари) ва

картошка икки кеча-кундусдан ортиқ бўлмаган муддатда ҳавонинг нисбий намлиги 80-85 фоиз бўлган ҳолда + 10 дан + 12 гача даражали ҳароратда сақланишини мумкин.

Мевалар бузулишини олдини олиш учун фумигация (зарарсизлантириш) қилинган олма, нок ва цитрус меваларни савдо жойларида сақлаш 24 соатдан ошмаслиги керак.

Тузланган карам, тузланган ва сиркаланган бодринг ва помидорлар ёғоч бочкаларда, бидонларда полда, шиша идишда-сўкчаклар ёки яшикларда, полиэтилен қопчаларда-яшикларда, карам 0 дан – 2 градус цельсийгача, бодринг, помидор -1 дан + 4 градус С гача ҳароратда, совутиладиган хоналар бўлмаган тақдирда омборхоналарда + 12 градус С дан ошмайдиган ҳароратда тунги вақтда мажбурий шамоллатишни қўллаган ҳолда кўпи билан икки кеча-кундуз сақланади.

Қуритилган мевалар, сабзавот ва кўзиқоринлар 0 даражадан + 10 даражагача ҳароратда ва ҳавонинг нисбий намлиги 75 фоиздан юқори бўлмаган қуруқ, салқин хоналарда яшикларда, сўкчакларда жойлаштирилган полиэтилен ёки крафт қопчаларда сақланади.

Ҳаво кирмайдиган, стерилизация қилинган металл, полимер, шиша идишдаги консервалар, шарбат ва ичимликлар ёғоч (ёки пластмасса) кутиларда + 3дан + 10 градус С даражагача ҳароратда ва ҳавонинг нисбий намлиги 85 фоиздан ошмайдиган шароитда сақланади.

Музлатилган мева ва сабзавотлар ҳарорати -8-10 градус С даражадан ошмайдиган паст ҳароратли камераларда ва пештахталарда сақланади.

Янги резавор мевалар солинган очиқ саватлар ва ғалвирлар усти енгил газлама (масалан, дока ва ҳоказолар) билан ёпилади.

Картошка ва мева-сабзавот товарлари сотишга қўйишдан аввал яроқсиз ва ностандартларга ажратиб сараланади, шунингдек уларнинг ифлосланган устки қисми тозаланади. Қайта ишлаш учун саралаш столлари, имкониятга қараб саралаш-калибрлаш машиналари билан жиҳозланган махсус хона ажратилади.

Резавор мевалар, гилос, олча ва узум дастлабки қайта ишловларсиз савдога қўйилиши мумкин.

Дўконларда янги ва қуритилган мева-сабзавот товарлари ва картошкани сотиш товарнинг нархи са нави кўрсатилган, қадоқланган ҳолда амалга оширилади.

Дўконларда картошка ва мева сабзавот товарлари полкаларда, этажеркаларда ва пештахталарда, чакана савдо столларида, саватларда, яшикларда ва бошқа асбоб-ускуналар ва жиҳозларда кўрсатиб қўйилади.

Ўз-ўзига хизмати кўрсатиш усули билан савдога тайёрланадиган товарлар дўконларда боғламланади, қадоқланади, овқат тайёрлаш учун тўплам қилиб қўйилади, ип ва полиэтилен тўрхалталарда, қопчаларга ва бошқа ўраш жойлаш материалларига жойланади ҳамда маркаланади.

Тортиб сотиладиган картошка, мева-сабзавот товарларини оғирлиги харидорга кўринарли жойда кўрсатилган идишда тортишга йўл қўйилади.

Тузланган карам, тузланган ва сиркаланган қўзиқорин амалдаги стандартлар ёки техник шартларга мувофиқ фоиз нисбатларидаги шарбат, тузли ва сиркали сув билан бирга сотилади.

Бошқа тузланган ва сиркаланган мева-сабзавот товарларини сотишда суюқлик товар тортиб бўлингандан сўнг харидор илтимосига кўра қўшилади.

Юқорида кўрсатилган маҳсулотларни сотишда махсус анжомлар (қошиқ, вилка, куракчалар) қўлланилади.

Сотувчи харидорга картошка, мева-сабзавот товарларини сотишда савдо жараёнида вужудга келган яроқсиз ва сифати паст маҳсулотларни ажратиб ташлашга мажбурдирлар.

Сифати паст мева-сабзавот товарларини сотиш тақиқланади.

Савдо қоидалари бузулиш турлари.

Ушбу Қоидаларни бузганлик қўйидаги ҳолларда Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексига ва Ўзбекистон Республикасининг Жиноий кодексига мувофиқ жавобгарликка мувофиқ жавобгарликка сабаб бўлади:

Нархларни асоссиз равишда ошириш;

Товарлар, маҳсулотларни нотўғри ўлчаш, нотўғри тортиш ёки хизматлар кўрсатмаслик;

Сотувчининг касса чеки, квитанция, счётлар беришдан бош тортиши;

Харидорга товарнинг сифати, бутлиги, ўлчами, оғирлигини текшириш имконияти яратишдан бош тортиш;

Харидорга узоқ муддат фойдаланиладиган сифати, ёмон товарларни таъмирлаш ёки алмаштириш даврида яхши сифатли ана шундай товарни беришдан бош тортиш;

Носоз ва тамғаланмаган тортиш ва ўлчаш жиҳозларидан фойдаланиш;

Товарларнинг мажбурий рўйхатига риоя қилмаслик;

Қўйидагиларга:

Назорат касса машиналарини қўллаш тартибига;

Видеоёзувли кассеталарни сотиш ва видео муассасалар фаолият кўрсатиш тартибига;

Алкоголли ичимликлар ва тамаки маҳсулотларини сотиш тартибига риоя қилмаслик;

Қўйидагиларни:

Сифатсиз, бут бўлмаган товарларни, кулинария буюмларини ва атайин ностандарт маҳсулотларни сотиш, шунингдек харидорга сотилган сифатсиз, бут бўлмаган товарларни алмаштириб беришдан ёки пулларни қайтариб беришдан бош тортиш;

Товарларни уларнинг сифатини ва ишлаб чиқариш маркасини тасдиқловчи ёки сертификацияланган маҳсулотларнинг белгиланган талабларга мувофиқлигини тасдиқловчи ҳужжатларсиз сотиш;

Ишлаб чиқариш маркасида ёки товар белгисида тайёрловчининг номи ва жойлашган ўрни тўғрисидаги маълумотлар кўрсатилмаган товарларни сотиш;

Яроқлилик муддати ўтган товарларни сотиш;

Кимёвий моддалар қолдиқлари юқори миқдорда мавжуд бўлган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сотиш; Ушбу Қоидалар талабларини бузганлик учун жавобгарлик чоралари;

Товарнинг ёнма-ён туришига риоя қилинмаганда ва товарларнинг с ақлаш шароитлари бузилганда;

Савдонинг зарур шарт-шароитлари ва харидорлар томонидан товарларни танлаш имконияти мавжуд бўлмаганда.

Корхонанинг номи, унинг иш режими тўғрисидаги маълумотлар бўлмаганда, харидорга ушбу Қоидаларда назарда тутилган маълумотларни бериш рад этилганда;

Савдо объекти иш режимига риоя қилинмаганида;

Товарларда нархномалар бўлмаганда ёки атайин нотўғри расмийлаштирилган нархномалар қўйилганда; Бирта товарни сотиш учун бошқа товарни мажбуран сотиб олиниши ёки уларнинг сотилиши муносабати билан мажбурий равишда хизматлар кўрсатилиши шарт қилиб қўйилганда .

ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИК

“Ўзстандарт” агентлиги стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш бўйича миллий ташкилот сифатида халқаро ва минтақавий ташкилотларга Ўзбекистон Республикаси номидан иш кўради.

ISO-Стандартлаштириш бўйича халқаро ташкилот

OILM-Қонунчилик метрологияси халқаро ташкилоти

EASC – Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш бўйича МДХ Давлатлараро кенгаши

ILAC – Синов лабораториялари аккредитлаш бўйича халқаро кооперация (иштирокчи, аъзо).

Ўзстандарт“ агентлиги қўйидаги хорижий давлатларнинг стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш бўйича миллий ташкилотлари билан ҳамкорлик қилади:

МДХ давлатлари

- Эрон Ислом Республикаси
- Литва Республикаси
- Туркия
- Славакия Республикаси
- Миср Араб Республикаси

“Ўзстандарт ” Агентлиги Ўзбекистон стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш илмий тадқиқот институти (SMSITI).

Марказий Осиё ҳудудида стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш, сифатни бошқариш соҳасида илмий-тадқиқот институти ва малака ошириш маркази сифатида ягона бўлиб ҳичобланади.

(SMSITI) қўйидаги масалалар бўйича илмий-тадқиқот ишларини олиб боради:

- Давлат стандартлаштириш тизимини (O ' DST) ва Миллий сертификатлаштириш тизимини (O ' s R MST) такомиллаштириш ва ривожлантириш.
- Ўзбекистон Республикаси метрологик таъминлаш асосларини ўлчаш бирликларини таъминловчи меъёрий базасини ишлаб чиқариш ва такомиллаштириш;
- Техникавий иқтисодий ва социал маълумотларни таснифлаш ва одлашни ягона тизимини тадқиқот қилиш ва ривожлантириш;
- Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш соҳаси доирасида атамаларни ва аниқловчиларни ишлаб чиқиш;

SMSITI - Ўзбекистон Республикасининг метрологик хизмати Бош маркази, Ўзбекистон Республикаси стандарт намуналарининг Бош маркази, Ўзбекистон Республикасининг бузилмас назоратининг Бош маркази воситасини бажаради.

SMSITI – қўйидаги хизматларни бажаради;

1. Стандартлаштириш соҳасида:

- соҳа стандартлаштириш тизимларини ишлаб чиқариш (ишлаб чиқаришга иштирок этиш);
- соҳада асос бўлувчи меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқариш (ишлаб чиқаришга иштиров этиш);
- Корхона ва ташкилотларга стандартлаштириш соҳасида, ишлаб чиқаришни меъёрий таъминлаш, техник назорат синовлари, сифатни бошқариш тизимларини ишлаб чиқариш ва жорий этишда мувофиқ тафсилотларини ишлаб чиққан ҳолда комплекс ўрганиб чиқиш;
- Лойиҳа ва жорий меъёрий ҳужжатларнинг барча босқичларини, меъёрлаштириш назоратини, келишувларни текширишни, тажрибий талабларга мувофиқлигини текширишни, патент тозаллигини текширишни, маълумотлар мавжудлигини текширишни, очиқ нашрларда лойиқмаслигини, техникавий экспертизани, иқтисодий

экспертизани, технологик экспертизани, ҳуқуқий экспертизани, нашриёт таҳририни (илмий ва адабий) ўз ичига олган ҳолда экспертизаси;

- Меъёрий ҳужжатларнинг илмий – техникавий босқичи баҳоси;
- ЖСУ савдода техникавий тўсиқлар келишуви талабларига мувофиқлиги экспертизаси;
- Техникавий босқич ва маҳсулот сифати картасини ишлаб чиқариш;
- ХС ИСО 9000 сериясида сифат тизимини ишлаб чиқариш;
- Стандартлаштириш, сифатни бошқариш, техникавий назорат бўйича қўмиталари, асосий ташкилотларини ва хизматларининг низомларини ишлаб чиқиш;
- Стандартлаштириш ва маҳсулот сифати соҳасида Республика ўқув муассасалари ва мутахассислар малакасини ошириш тизимлари учун ўқув – тематик режалари ва дастурларини ишлаб чиқариш;
- Стандартлаштириш ва маҳсулот сифати доирасида техникавий қўмиталарининг, асосий ташкилотларнинг стандартлаштириш хизматларининг, сифат бошқармаларининг, стандартлаштириш бўйича, техникавий назорат, методик материаллар, концепсиялар, истиқболлар, қилинадиган ишлар низомлари экспертизаси;
- Стандартлаштириш ва сифат доирасида, ишлаб чиқаришни меъёрий таъминлашда (жойларга чиқишни ўз ичига олган ҳолда) долзарб муаммолар бўйича семинарлар ўтказиш;
- Стандартлаштириш ва маҳсулот сифати соҳасида доимий ишлаб турувчи маслаҳатларни ўтказиш.

2. Метрология соҳасида:

- корхона ва ташкилотларнинг метрологик хизматларини аналитик лабораторияларини, стандарт намуналар хизматларини ва бузилмас назоратни ташкиллаштиришда ва такомиллаштиришда, методик ёрдамни қўрсатиш;
- ўлчаш воситаларини хилини тасдиқлаш учун олиб борилаётган синовларни техникавий ҳужжатларини (техникавий топшириқ, техникавий шарт, синовлар дастури, қиёслаш методикалари лойиҳасини) ишлаб чиқиш;
- ўлчаш воситаларини хилини тасдиқлаш учун синовларни ташкиллаштириш ва ўтказиш;
- ўлчаш воситаларини, шу жумладан импорт қилинганларни, методик аттестациялаш бўйича барча комплекс ишларни ўтказиш;
- ўлчашни бажарилишини, керакли ҳужжатлар мажмуини ишлаб чиқаришни ўз ичига олган ҳолда, методик аттестатлаш;
- аналитик текширув хизматини аттестацияга тайёрлаш;
- лабораторияларни (ташкилотларни) стандарт намуналарини асосий ташкилотлар сифатида аккредитацияга тайёрлаш;

- стандарт намуналарини ишлаб чиқаришда ва тайёрлашда амалий ва методик ёрдам кўрсатиш;
- меъёрий ва техникавий ҳужжатларни метрологик экспертизаси;
- Ўзбекистон Республикаси ҳудудида ишлашга йўл қўйилиши мақсадида, импорт қилинаётган стандарт намуналар ҳужжатларининг экспертизаси;
- стандарт намуналар доирасида маркетинг тадқиқотлари;
- бузилмас текширув хизматини аккредитатлаштиришга тайёрлаш;
- бузилмас текширув методикаларини аттестатлаштириш;
- Давлат метрологик назорати хизматидан мустақил ҳолда, ишлаб чиқаришни ва корхоналарни метрологик таъминоти аҳволи аудити.

3. Сертификатлаштириш доирасида:

- ташкилотларни сертификатлаштириш бўйича идора сифатида, синов лабораторияларини (марказларини) ва текширув идораларини аккредитатлаштиришни ташкил этишни тайёрлашга методик ёрдам кўрсатиш;
- мутахассисларни эксперт – аудитор сифатида аттестациядан ўтказишга тайёрлаш;
- бир хил маҳсулотни сертификатлаштириш тизимини тузишда ёрдам бериш.

4. Техника – иқтисодий ва социал маълумотларни таснифлаш ва кодлаш доирасида (ТИСМ):

- техник – иқтисодий ва ижтимоий социал маълумотларни меъёрий ҳужжатлар билан таъминлаш;
- стандартларнинг Умумдавлат таснифлагичлари бўйича, ҳисоб – китоблар ва ўлчашлар бирликлари бўйича, жаҳон давлатлари валюталари бўйича маълумотларни кўрсатгичлар билан таъминлаш;
- ТИСМ таснифлагичларни ишлаб чиқариш саволлари бўйича маслаҳатлар бериш;
- таснифлаш ва кодлаш соҳасида мутахассисларни тайёрлаш.

5. Атамашунослик ва таржималар доирасида:

- ҳужжатларни рус тилидан давлат тилига таржима қилиш (ҳудуди шундай давлат тилидан рус тилига);
- техника доирасида ҳужжатларни атамашунослик экспертизасидан ўтказиш;

- таълим доирасида атамашунослик стандартларини ишлаб чиқариш бўйича маслаҳатларни бериш.

6. СМСИТИ да аккредитлаштирилган ишлаб чиқариш ва сифат тизимини сертификатлаштириш идораси, қуйидаги хизматларни кўрсатади:

- корхона ва ташкилотларда сифат тизимини сертификатлаштириш;
- ишлаб чиқаришни сертификатлаштириш;
- корхона сифат тизимини сертификатлаштиришга тайёрлигини баҳолаш.

МЕТРОЛОГИЯ Қонунчилик ва меъёрий – ҳуқуқий негиз:

- “Метрология тўғрисида” Ўзбекистон Республикасининг Қонуни;
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 3 октябрдаги 342-сонли “Маҳсулот ва хизматларни стандартлаштириш, метрологияси ва сертификатлаштиришни такомиллаштиришга доир чора тадбирлар тўғрисида” ги қарори;
- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 5 августдаги 373-сонли “Маҳсулотлар ва хизматларни стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш тизимини такомиллаштириш чора – тадбирлари тўғрисида” қарори;
- Ўлчовлар ягоналигини таъминлаш давлат тизимини меъёрий базаси.

Давлат стандартларини Ўзбекистон Республикасининг бутун ҳудудида, катталиклар бирликлари ўлчамларини топшириш тартибини ҳамда ўлчов воситаларини синаш, йўқламалаш ва калибрлаш тартибини белгиловчи бошқа меъёрий ҳужжатларни ўз ичига олган меъёрий ҳужжатлар мажмуидир.

Ўзбекистон Республикаси метрологик хизмати қуйидагилардан тузилган:

- Метрологик хизматлар кўрсатиш республика маркази ва ҳудудий бўлинмалар таркибидан иборат Давлат метрология хизмати;
- вазирликлар ва идораларнинг базавий метрологик хизмати;
- юридик ва жисмоний шахслар метрологик хизмати.

Ўзбекистон Республикасининг миллий эталонлар маркази (МЭМ)да тўпланган Давлат эталон базаси ўлчовлар ягоналиги давлат тизимининг техникавий асосидир. Стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш илмий – текшириш институтити (СМСИТИ) бош илмий – амалий марказдир. Ўзбекистон Республикаси ўлчовлар ягоналигини соҳасидаги ишларни мувофиқлаштириш ва умумий техникавий раҳбарликни Метрология бўйича бошқарма амалга оширади.

“Ўзстандарт” агентлиги амалдаги қонунчиликка биноан қуйидагиларни амалга оширади:

- Ўлчовлар ягоналигини таъминлаш соҳасида техникавий сиёсатни ишлаб чиқиш ва амалга оширилишини таъминлаш;
- Давлат метрология хизматини бошқариш;
- моддалар ва материаллар таркиби ва хусусиятларининг стандарт наъмуналари хизмати (ДССН)га раҳбарлик қилиш;
- Ўзбекистон Республикаси ўлчов воситалари давлат рейестирини юритиш;
- Давлат бошқаруви бошқа органлари метрологик хизматлари билан хорижий метрологик хизматларнинг фаолиятини мувофиқлаштириш ва илмий – услубий ҳамжиҳат ҳаракатланишларни амалга ошириш;
- Давлат метрологик текшируви ва назоратини амалга оширади.

Давлат метрологик текшируви ва назорати қуйидагиларга тааллуқлидир:

- Соғлиқни сақлаш, ветеренария, атроф муҳитни асраш;
- моддий қадриятлар ва энергетик заҳиралар ҳисоби;
- савдо – тижорат, бож, почта ва солиқ операцияларини ўтказиш, телекоммуникацион хизматлар кўрсатиш;
- заҳарли, тез алангаланувчи, портловчи ва реактив моддаларни сақлаш, ташиш ҳамда йўқотиш;
- давлат мудофаасини таъминлаш;
- меҳнат ҳавфсизлиги ва транспорт ҳавфсизлигини таъминлаш;
- сертификатланаётган маҳсулотнинг ҳавфсизлигини ва сифатини аниқлаш;
- геодезик ва гидрометеорологик ишлар;
- ўлчов воситаларини давлат синовларидан, йўқламалашдан, калибрлашдан, таъмир ва метрологик аттестациялашдан ўтказиш;
- фойдали қазилмаларни олиш;
- миллий ва халқаро спорт рекордларини рўйхатдан ўтказиш.

2007-04-06 18:42:39

Тадбиркорлик субъектлари учун ўқув семинар бўлиб ўтди

Жорий йилнинг 4 апрель куни “Ўзстандарт” агентлиги Тошкент шаҳар стандартлаштириш ва метрология бошқармаси ташаббуси билан Ўзбекистон Республикаси савдо – саноат палатаси Тошкент шаҳар бошқармасининг мажлислар залида Ўзбекистон Республикасининг “Стандартлаштириш тўғрисида”ги, “Метрология тўғрисида”ги, “Маҳсулот ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида”, “Истеъмолчиларни ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида”ги қонунларни ва Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикасини халқаро амалиётида қабул қилинган ҳисоб ва статистика тизимида ўтиш давлат дастури тўғрисида”ги ҳукумат қарори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тадбиркорлик субъектларини текширишни

янада қисқартириш ва унинг тизимини такомиллаштириш чора тадбирлари тўғрисида” ги Фармони ижроси юзасидан олиб борилаётган ишлар бўйича ўқув семинар бўлиб ўтди.

2006-11-10 11:39:19

“Республика корхоналарида сифат тизимини жорий қилишнинг долзарб муаммолари” га бағишланган Республика илмий – амалий семинари

2006 йил 9 ноябрда Ўзбекистон стандартлаштириш метрология ва сертификатлаштириши агентлигида Бутун жаҳон сифат куни муносабати билан **“Республика корхоналарида сифат тизимини долзарб муаммолари”** га бағишланган Республика илмий – амалий семинар бўлиб ўтди. Унда айтилган пайтда юртимизда фаолият юритаётган қатор муассаса, ташкилот ва корхоналардан ўнлаб вакиллар иштирок этди.

2006-08-30 10:52:25

Ўзбекистон Республикасининг 15 йиллик мустақиллик байрами

Ўзбекистон Республикасининг 15 йиллик мустақиллик байрами олди кунларида “Ўзстандарт” агентлигининг мажлислар залида агентликнинг мутахассисларини “Ўзбекистон Республикаси Мустақиллигига 15 йил” эсталик кўкрак нишони билан тақдирлаш маросими бўлиб ўтди. “Ўзбекистон Республикаси Мустақиллигига 15 йил” эсталик кўкрак нишони Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармонида асосан Ўзбекистон Республикасининг 15 йиллик Мустақиллигига ва мустақилликнинг мустаҳкамланишига, иқтисодиётни, сиёсатни, илмий – маорифни, маданиятни, манавиятни потенциаллигига ва давлатни ҳимоялаш кучини, хавфсизлигини ва чегараларни тегилмаслигини таъминлашга, демократик янгиликларга ва давлатнинг модернизацияланишга, замонавийланишга, муносиб ёш авлодни тарбиялашга сазовор хисса қўшган мутахассисларни рағбатлантириш мақсадида қабул қилинган. Ўзбекистон стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш агентлиги бош директори Р.А.Бўриев Ўзбекистон Республикаси Президенти номидан “Ўзстандарт” агентлиги тизимидаги мутахассисларига тантанали равишда эсталик нишонларини тақдирлади. “Мустақиллик куни” байрам урф – одатига кўра стандартлаштириш, метрология ва сертификатлаштириш тизимида “Ўзстандарт” агентлиги аълочилиги” конкурси охирига етказилди. Конкурсининг натижаларига кўра беш нафар ғолибга тантанали равишда кўкрак нишони ва гувоҳномалари тақдим қилинди. Шунингдек байрам шарафига етти нафар мутахассисга – Фахрий ёрликлар берилди ва бир қанча мутахассисларга бош директор миннатдорчилиги билдирилди.

2006-08-23 15:45:29

Германиянинг “R-Biopharm AG” компанияси маҳсулотларининг тақдимоти

Шу йилнинг 26 июлида “Ўзстандарт” Агентлигида Германиянинг **“R-Biopharm AG”** компанияси маҳсулотларининг тақдимоти бўлиб ўтди. Бу тадбирда озиқ-овқат маҳсулотлари таркибидаги микотоксинларни ИФА усули

билан аниқлашга мўлжалланган **RIDASCREEN** методикалари ва озиқ-овқат маҳсулотлари ва атроф – муҳитдаги микроорганизмларни 24-48 соат мобайнида аниқлаб бера оладиган **RIDA COUND** – тайёр микробиологик муҳитларини қўллаш учун методикалар ёритиб берилди.

Ушбу методикалар 2005 йили 18 ноябрда “Ўзстандарт” Агентлиги томонидан сертификатланган ва 2006 йилнинг апрел ойида Соғлиқни сақлаш Вазирлиги томонидан рўйхатга олинган ва тасдиқланган.

RIDASCREEN^R тест – системалари қуйидаги микотоксинларни аниқлашга мўлжалланган: Афлатоксин В₁, М₁, Охратоксин А, ДОН, Зеараленон, Т-2 токсин, Фумонизин.

RIDA^R COUND – тайёр микробиологик муҳитлари қуйидаги микроорганизмларни аниқлашга ёрдам беради: MAFAM, BGKP, E.coli, Salmonella, Staph. aureus, замбуруғ ва ачитқилар.

Юқорида айтиб ўтилган методикаларни бизнинг сайтимизга “Аккредитация бўлими” дан олишингиз мумкин.

2005-12-17 18:05:51

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Қонунчилик палатасининг Саноат, қурилиш ва савдо масалалари бўйича Қўмита йиғилиши

2005 йил 16 декабр куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Қонунчилик палатасининг Саноат, қурилиш ва савдо масалалари бўйича Қўмита йиғилишида Ўзбекистон Республикаси “Стандартлаштириш тўғрисида” ги Қонуни ижроси ҳақидаги масаласи кўриб чиқилди.

2005-05-08 14:30:04

2005 йил 7 майда “Ўзстандарт” агентлигида ташкилотнинг уруш фахрийларини қутлаш билан боғлиқ тадбирлар бўлиб ўтди.

Метрология тўғрисида умумий тушунчалар. Метрология, стандартлаштириш ва сифатни бошқариш фанининг мақсади ва вазифалари

Фан ва техниканинг барча соҳаларидаги ютуқларнинг барчаси “Метрология” - ўлчашлар ҳақидаги фаннинг ривожига боғлиқ.

Метрологиянинг ривожисиз замонавий ўлчов техникасини яратиш ва ундан самарали фойдаланиш имконияти йўқ. XIX аср бошида узунлик, юза, ҳажм ва масса улчанган бўлса ҳозирги пайтда техника ва технологияларда ўлчанадиган физик катталикларнинг турлари ортиб, уларнинг ўлчов диапазони (чегаралари) кенгайиб бормокда. Бу эса ўз навбатида ўлчаш услублари ва техникасининг бир хиллигини таъминлаш, ўлчаш натижаларининг аниқлиги юқори бўлишига эришиш ва жараёни тезкор усулда амалга оширишни талаб этади.

Хозирги кундаги мураккаб жараёнларни ва замонавий техникани аниқ ва тез ишловчи ўлчаш комплексларисиз тасаввур қилиб бўлмайди. Масалан, космик объектларни бошқариш, атом реакторларининг ишини ташкил этиш, юқори босим ва харорат остида ишловчи технологик объектлардан масофада туриб информация олиш ва шу асосда уларни самарали ишлатиш ва бошқалар.

Ўлчашнинг асосини ўлчаш услублари ва ўлчов техникалари ташкил этади. Ўлчаш жараёнида ўлчанаётган катталиқ унга ухшаш булган бошқа бир катталиқ (эталон, намуна ва бошқалар) билан тажриба асосида такқосланади, яъни намунага нисбатан қиймати аниқланади.

“Ўлчаш” тушунчасининг замонавий талқини - махсус техника воситалари ёрдамида физик катталиқларни аниқлашнинг тажрибавий усули. Мисол учун, ҳаво хароратини термометр ёрдамида ўлчаш ёки металл ўқлар диаметрини штангенциркуль ёрдамида ўлчаш ва бошқалар.

Ўзбекистон мустақил давлат булгандан кейин, 1992 йилда “Стандартлаштириш ва метрология давлат қумитаси” ташкил этилди ва ушбу қумита халқаро стандартлаштириш ва сертификатлаштириш қумитасининг аъзоси булди.

Шу муносабат билан Ўзбекистонда Давлат стандартлаштириш метрология ва миллий сертификатлаштириш тизимлари ташкил қилинди.

Бу тизимларнинг асосий мақсадлари ички ва ташқи бозорга маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи ташкилотлар ва корхоналарнинг ишлаб чиқараётган маҳсулотларини стандарт талабларига мос қилишини назорат қилишдир. Шунинг учун барча олий ва урта махсус билим юр்தларининг укув дастурларида “метрология, стандартлаштириш ва сертификатлаштириш” фани ўқитилади.

Метрология (юнонча) - икки сўз “метрон”- ўлчов (мера) ва “логос” - таълимот (учение) сўзларидан ташкил топган ва ўлчаш ҳақидаги фан деган маънони билдиради. Метрологиянинг замонавий талқини - ўлчаш, ўлчов воситалари ва ўлчаш услубларининг бирлигини (бир хиллигини) таъминлаш ва зарурий (талаб қилинадиган) ўлчов аниқлигига эришиш услублари ҳақидаги фандир.

Ўлчовларнинг бирлиги (бир хиллиги) - ўлчаш натижалари берилган ўлчов бирликларида ифодаланган ва уларнинг ҳатоликлари (ноаниқлиги) олдиндан белгиланган эҳтимолликка эришилган ҳолат.

Масалан, турли географик нукталарда, турлича вақтда, турли хил асбобларда ва услубларда ўлчанган аниқ физик катталиқни қиймати бир хил бўлиши керак. Ўлчаш пайтидаги ноаниқлик белгиланган чегарадан чиқмаслиги керак, масалан $\pm 0,1\%$.

Ўлчаш аниқлиги - ўлчаш натижаларини ўлчанаётган катталиқнинг ҳақиқий қийматига яқинлиги билан ифодланади.

Ўлчов техникаси - барча техник ўлчов воситалари ва ўлчов утқизиш услублари мажмуи.

Физик ходисаларни (жараёнларни) урганиш ва улардан амалда фойдаланиш куп жихатдан турли физик катталикларни Ўлчаш, яъни маълумот олиш билан боглик. Олинадиган маълумотлар канчалик тула ва холисона булса физик ходисаларнинг туб маъносини шунчалик чукуррок тушуниш мумкин булади.

“Метрология, стандартлаштириш ва сифатни бошқариш” фанини ўрганишдан максад талабаларда халк хужалигининг техника сохаларидаги ишлаб чиқариш, савдо, назорат ва истеъмол билан боглик бўлган турли метрологик, сифат бошқаруви ва сертификатлаштириш буйича масалалар билан шугулланиш ҳамда меъёрий хужжатлар ва стандартлар билан ишлаш борасида етарли билим ва касбий малакаларни хосил қилишдан иборатдир.

Асосий вазифалар эса талабаларни узулуксиз таълим тизимида “Метрология, стандартлаштириш ва сифатни бошқариш” буйича тайёрлашдан кузланган максадлардан келиб чиқади.

ЎЛЧАШ ЖАРАЁНИНИНГ АСОСИЙ ТАВСИФЛАРИ. ЎЛЧАШ ТУРЛАРИ

Ўлчанаётган катталиқни вақт, ўлчов тенгламалари ва аниқликни таъминловчи шароитдан боглиқлик характерида келиб чиқиб ҳамда ўлчов натижаларини ифодалаш услубларига кўра ўлчаш турларини бир неча гуруҳларга ажратиш мумкин.

1. Ўлчанаётган катталиқни Ўлчаш вақтидан боглиқлигига кўра статик ва динамик Ўлчовлар мавжуд. **Статик ўлчовлар** мобайнида ўлчанаётган катталиқ вақт буйича узгармайди. Масалан, жисмларни улчамлари, босимни доимий қиймати **Динамик ўлчов** натижалари вақт буйича узғариб туради, масалан, тебранишлар амплитудасини ўлчаш, ҳаво ҳароратини сутка давомида ўлчаш.

1. Ўлчов натижаларини олиш услубига кўра **туғридан- тўғри ва иккиламчи ўлчаш** турлари мавжуд. Тугридан- тугри Ўлчаш натижасида масалан, бирор маҳсулот вазнини тарози ёрдамида ўлчаш, тўғридан тўғри линейка ва бошқа асбоблар ёрдамида деталларнинг ўлчамини аниқлаш мумкин.

Тугридан тўғри ўлчаш тенгламаси

$$Q = X,$$

бу ерда Q- катталиқни ҳақиқий қиймати, X- ўлчов натижасида олинган қиймат.

Иккиламчи ўлчаш услубига кўра асосий ўлчаниши лозим бўлган катталиқ эмас, аксинча у билан функционал богланишда бўлган бошқа катталиқлар ўлчанади. Ўлчов тенгламаси

$$Q = f(X_1, X_2, \dots, X_n),$$

бу ерда $X_1, X_2, \dots, X_n$ - тўғридан-тўғри услубда ўлчанадиган катталиқлар.

Иккиламчи ўлчовга мисоллар сифатида геометрик шаклларнинг юзаси ва жисмнинг ҳажмини ўлчашни кўриш мумкин. Бунда шакл томонлари ($S=axb$)

ёки жисмнинг геометрик ўлчамларини ($V = l \times h \times b$) ўлчаш туфайли аникланадиган катталиқ топилади.

Ушбу турдаги ўлчаш усулини қўллаш ўлчанадиган объект ўлчамига (ута кичик ёки ута катта) ва мураккаблигига (шаклан ёки табиатан) боғлиқ.

Масалан, харита тузилиб, ер майдонини ўлчаш, тандирдаги олов хароратини ўлчаш ва бошқалар.

Сув бугининг харорати t ва унинг энтальпиясини i буг босими P киймати орқали аниқлаш; эритмаларнинг иссиқлик сигими C кийматини уларнинг концентрацияси a ва хароратидан боғлиқлиги ҳам иккиламчи Ўлчаш турларига мисол була олади

$$t = f(P), C = f(a, t), i = f(P).$$

Умумлаштириб ўлчаш - бир пайтти узида бир турдаги бир неча катталиқларни ўлчаш туфайли аникланиши лозим бўлган катталиқни тенгламалар тизими тузиб аниқлаш. Масалан, тарози тошлари комплектини калибровка қилиш.

Қушма усулда ўлчаш - бир пайтти узида икки ва ундан ортиқ катталиқларни ўлчаш туфайли улар уртасидаги боғлиқлиқни топиш, масалан

$$C = f(a, t).$$

3. Ўлчов аниқлиги бўйича қуйидаги Ўлчаш турлари мавжуд:

а) Мавжуд ўлчаш техникаси ёрдамида **энг катта (юкори) аниқликда ўлчаш** - одатда эталон ўлчовлари, масалан $q = 9,81$ м/с -абсолют кийматини аниқлаш бўйича ўлчовлар, 1 секунд = f (цезий-133 изотопи атомнинг 9192631770 нурланишдаври);

б) **Назорат-текширув** ўлчови - одатда Ўздавстандарт лабораторияси текширувлари;

в) **Техник ўлчовлар** - ўлчов хатолиқлари техник воситаларнинг тавсифи билан (аниқлиги билан) ифодаланади. Бу корхона лабораторияларида ўтказиладиган ўлчовлар комплекси.

4. Ўлчаш натижаларини ифодалаш услубига қура **абсолют ва нисбий ўлчов** турлари мавжуд. Абсолют ўлчашда физик катталиқлар тугридан-тугри ўлчанади ёки Ўлчашда физик доимийликлардан фойдаланилади, масалан, электр тоқини амперларда ўлчаш.

Нисбий ўлчашларда бир хил номдаги катталиқлар нисбати ўлчанади. Масалан, хавонинг нисбий намлиги 1м^3 хаводаги намликни маълум бир хароратда хаво туййиниши мумкин бўлган намликка нисбати.

Ўлчашнинг асосий тавсияфловчи тушунчалар қуйидагича:

Ўлчаш принципи - ўлчаш асосида ётувчи физик ходисалар ёки уларнинг мажмуи. Масалан, жисмнинг массасини унга пропорционал бўлган оғирлиқ қучини ўлчаш ва б.

Ўлчов услуги - ўлчаш учун мавжуд ўлчов воситалари ва принцип-ларидан фойдаланиш усуллари. **Ўлчашдаги хатоликлар** - ўлчанаётган катталиқнинг ўлчаш жараёнида аниқланган X ва унинг хақиқий Q кийматларининг фарқи

$$\Delta = X - Q.$$

Ўлчашдаги хатоликлар Ўлчаш услуги ва техникасининг номукамаллиги, инсонни тажрибаси етарли эмаслиги ва ўлчаш шарт шароитларига риоя қилмаслик туфайли ҳосил бўлади.

Ўлчашнинг тўғрилиги - ўлчаш сифатини ифодалайди ва систематик хатоликларни минимал бўлиши ($\Delta \rightarrow 0$) ни курсатади.

Ўлчаш натижаларининг ишончлилиги - ўлчаш натижаларига бўлган ишончлилиқни ифодалаб асосий ўлчанаётган катталиқдан оғиш эҳтимоллигини курсатади ва ўлчов натижаларини аниқ ва ноаниқ категорияларда бўлади.

ФИЗИК КАТТАЛИҚЛАР ВА УЛАРНИНГ ЎЛЧОВ БИРЛИҚЛАРИ

“Физик катталиқ” тушунчаси бир катор физик объектлар (системалар, ўларнинг ҳолати ва уларда кечаётган жараёнлар) учун сифат жиҳатдан умумий, аммо миқдор жиҳатдан ҳар бир объект учун индивидуал бўлган **хосса** деб таърифланади. Масалан, барча жисмлар массага ва ҳароратга эга бўлади, аммо ушбу параметрлар киймати ҳар бир жисм учун фарқли бўлади. Шунинг учун ҳар бир объектнинг хоссаларини акс эттирувчи физик катталиқлар уртасидаги миқдорий фарқни белгилаш (аниқлаш) мақсадида **физик катталиқни Ўлчаш** тушунчаси киритилади.

Ҳар бир физик катталиқларнинг ўлчамлари уртасида ифодаланишига қура сон кийматли (бутун, рационал ва хақиқий сонлар, векторлар ёки матрицалар шаклида) ёки мантикий структурага эга бўлган нисбатлар (“катта”, “кичик”, “тенг”, “йигинди” ва ҳоказолар) мавжуд. Одатда сон киймати шаклидаги ифодага эга бўлган нисбатлар катталиқ ўлчамини ифодалайди.

Физик катталиқлар бирлиқларининг системалари хақида бирламчи маълумотлар

Физик катталиқларнинг бирлиқлари тизими илк бор 1791 йилда Францияда қабул қилинган **ўлчовларнинг метрик тизими**дир. Унинг таркибига узунлик, майдон (юза), ҳажм, сизим ва оғирлик бирлиқлари киритилган бўлиб асосий ўлчов катталиғи сифатида метр ва килограмм қабул қилинган.

СГС бирлиқлар тизими 1881 йилда 1 халқаро электриклар конгресси томонидан қабул қилинган. Ушбу системанинг асосий бирлиғи сифатида узунлик учун сантиметр, масса бирлиғи учун грамм ва вақт бирлиғи учун секунд қабул қилинган.

МКГСС бирликлар тизимида асосий катталиклар - узунлик метрда , вақт секунда ва куч килограмм-кучда (кгс) ўлчанади. 1 кгс сифатида 1 килограмм массага $9,80665 \text{ м/с}^2$ тезланиш (эркин тушиш тезланиши) берувчи куч қабул қилинган.

МТС тизими 1919 йилда Франция томонидан қабул қилинган бўлиб унинг асосий бирликлари - метр (узунлик учун), тонна (масса бирлиги) ва секунд (вақт бирлиги)дан иборат бўлган. Ушбу система собиқ СССРда 1955 йилда, Франциянинг ўзида эса 1961 йилда бекор қилинган.

МКСА тизимининг асосий бирликлари - метр, килограмм, секунд ва ампер. Ушбу системада куч ньютонларда, иш ва энергия жоулларда, қувват эса ваттларда ўлчанади.

Хозирги пайтда жаҳонда бирликларни СИ халқаро тизими қўлланилади.

Дастурнинг информацион- услубий таъминоти

1. Асосий адабиётлар:

1. Каримов И. А. Узбекистан национальная независимость, экономика, политика, идеология. Т. 1.- Ташкент: Узбекистан, 1996. – 98 с.
2. Стандартлаштириш тўғрисида Ўзбекистон республикасининг қонуни. 28.12.1993. Ўзбекистоннинг янги қонунлари, №10.- Тошкент: Адолат, 1995.-61 б.
3. Маҳсулотлар ва хизматларни сертификатлаштириш тўғрисида Ўзбекистон Республикасининг қонуни. 28.12.1993. Ўзбекистоннинг янги қонунлари, №10.-Тошкент: Адолат, 1995. – 85 б.
- 4 Метрология тўғрисида Ўзбекистон республикасининг қонуни. 28.12.1993. Ўзбекистоннинг янги қонунлари, №10. Тошкент: Адолат, 1995. -71 б.
5. Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида Ўзбекистон Республикасининг қонуни. 26.04.1996. Ўзбекистоннинг янги қонунлари, №13.- Тошкент: Адолат, 1996.-71 б.
6. Истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда жамоатчилик иштирокини кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 11 ноябрдаги Қарори. – 58 б.
7. Ўзбекистон Республикасининг сертификатлаштириш миллий тизими. Асосий атамалар ва таърифлар. Ўз РСТ 5.5-93, 2002. - 18 б.
8. Техникавий шартларни ишлаб чиқиш, келишиб олиш, тасдиқлаш ва давлат рўйхатидан ўтказиш тартиби. Ўз РСТ 1.2-92. Расмий нашр, 2001. – 43 б.
- 9 Абдувалиев А. А., Авакян П. Г., Алимов М. Н. и др. Основы стандартизации, сертификации, метрологии и управления качеством продукции. Учебное пособие. -Ташкент: ТГТУ, 2002. – 187 с.
10. Худойбердиева М. Р., Атаханов Ш. Н., Худойбердиев А. А., Каримов Р. К. “Озиқ-овқат хом-ашёси, маҳсулотлари ва уларни стандартлаш” фанидан ўқув қўлланма. -Наманган: НамМПИ, 2005. – 98 б.
- 11.Худойбердиева М.Р. Худойбердиев А.А. Атаханов Ш.Н. Маҳсулотларни сифатини назорат қилиш ва стандартлаштириш. Тошкент. 2004й. Илм-Зиё нашриёти. – 187 б.

2. Қўшимча адабиётлар

1. Азимов А. К. Стандартизация. Учебное пособие. -Ташкент: ТГТУ, 2001. - 111 с.
2. Г. Н. Ловачева, А. И. Мглинец, Н. Р. Успенская. Стандартизация и контроль качества продукции.-М.: экономика, 1990. – 198 с.
3. Исматуллаев П. Р., Мақсудов А. Н., Абдуллаев А. Х. ва б. Метрология, стандартлаштириш ва сертификатлаштириш.- Тошкент: Ўзбекистон, 2001. – 102 б.
4. Интернет маълумотлари олиш мумкин бўлган сайтлар: WWW. deli-inform.ru, <http://WWW.apo.ru>, <http://WWW.edu.grainfood.ru>.

